

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

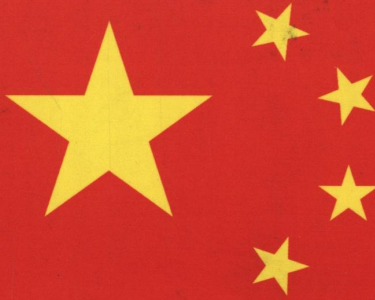
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ÇİN EKONOMİSİ

HERKESİN BİLMESİ
GEREKENLER

Arthur R. KROEBER

Yayın Numarası: 1708

1. Baskı: Ekim 2017

ISBN 978-605-82132-0-3

**Genel Yayın Yönetmeni
Fatih ÖZDEMİR**

**Çevirmen
Mehmet MAZI**

**Editör
Özlem TEZER
Nurettin ELLİALTIOĞLU**

**Son Okuma
Ahmet Okan ŞEKER**

**Kapak Uygulama
Veysel TOPRAK**

**Baskı
Ankamat Matbaacılık
13256**

Sertifika Numarası: 30821

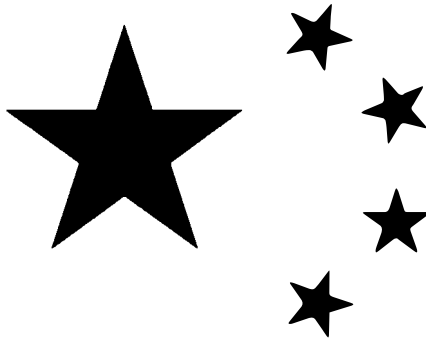
**Buzdağı Yayınevi
Altay Mahallesi 2668. Cadde
Fırat Life Style Rezidans 1F/61
Eryaman/ANKARA**

**t: +90 0 312 219 77 98
f: +90 0 312 219 55 43
info@buzdagiyayinevi.com
www.buzdagiyayinevi.com**

**Copyright © 2016
Oxford University Press**

**© Türkçe yayın hakları
Buzdağı Yayınevi'ne aittir.**

**Bu kitabın hiçbir bölümü, yazarın
ve yayınevinin izni alınmadan basılı
ya da dijital olarak çoğaltılamaz,
yayınlanamaz.**

ÇİN EKONOMİSİ

HERKESİN BİLMESİ GEREKENLER

¥

Arthur R. KROEBER

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ: NEDEN BU KİTAP? | 9
TEŞEKKÜR | 13

- 1. Genel Bakış: Çin'in Politik Ekonomisi | 15**
- 2. Tarım, Toprak ve Kırsal Ekonomi | 47**
- 3. Endüstri ve İhracat Temelli
Ekonominin Yükselişi | 67**
- 4. Şehirleşme ve Altyapı | 99**
- 5. İşletmecilik Sistemi (Kurumsal Yapı) | 127**
- 6. Mali Sistem ve Merkezi-Yerel
Hükümet İlişkileri | 155**
- 7. Finansal Sistem | 177**
- 8. Enerji ve Çevre | 207**
- 9. Demografi ve İş Gücü Piyasası | 227**

10. Büyüyen Tüketim Ekonomisi | 251
 11. Sosyal Doku: Eşitsizlik ve Yolsuzluk | 273
 12. Büyüme Modelinin Değiştirilmesi | 293
 13. Sonuç: Çin ve Dünya | 323
- Ek | 361
- İleri Okuma | 366
- Notlar | 376

ÖN SÖZ

NEDEN BU KİTAP?

Bu kitap, Çin'in ekonomisinin şu anda bulunduğu yere nasıl geldiği, yakın gelecekte nereye yönelmekte olduğu ve dünyanın geri kalanı için Çin'in bu yükselişinin ne demek olduğu konularına açıklık getirme çabasındadır. Çin ve onun küresel etkileriyle ilgilenen fakat gerek ekonomi gerekse Çin konusunda özel bir altyapı sahibi olmayan genel bir okuyucu kitlesine hitap etmek üzere kaleme alınmıştır.

Her ekonomi karmaşık bir organizmadır, tıpkı bir insanın hayat hikâyesi gibi, tek yönlü bir anlatım ile ortaya konabilecek bir tanımlamayı aşar. Daha çok bir bulmacayı andırır, daha doğru bir ifadeyle üç boyutlu bir yap-boz bulmacayı. Bu bulmacada her bir parça sürekli değişim içindedir. Bir ekonomi; bir molekül, bir gökdelen ya da bir matematik denklemi gibi sabit bir şekil yerine, insanlar tarafından kendilerinin ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlere ulaşmak için yaratılan görece sabit kurumlarla akıcı ilişkiler bütünüdür. Bu kurum ve ilişkilerin yapısı, genel olarak toplum içerisindeki önemli gruplar arasında yapılan politik pazarlıklar sonucu ortaya çıkar. Her bir grubun yapısı, görece gücü ve çıkarları zaman içerisinde değişime tabi olduğundan, aralarındaki ekonomik ilişki de değişmek

zorundadır. Diğer bir deyişle politik uygulanabilirlik kriterleri çok büyük oranda ekonomik verimlilik kriterlerine baskın çıkar. Ekonomi politikası yapıcıları için bu, şu demektir; ideal uygulamaların ikinci hatta üçüncü en iyi versiyonları ile idare etmek zorundadırlar. Analizciler için ise bir ekonomiyi tasvir etmek, bir doğa biliminden çok sanat tarihi araştırmasına benzemektedir. Bir bilim olarak değerlendirildiğinde bile fizikten ziyade biyoloji ile ilişkilendirilmelidir.

Aynı şekilde Çin de karmaşık bir organizmadır. Dünyanın en eski devletlerinden biri olduğu iddia edilebilir; coğrafi merkezi, ünlü irdeleme sisteminin kurulduğu M.S. 6'ncı yy. sonlarından bu yana neredeyse sürekli olarak akılcı bir devlet bürokrasisi tarafından yönetilmiştir. Ülkenin ekonomik ve politik idaresinde, dev ölçekli ve sözde merkezileşmiş ancak uygulamada oldukça dağınık yapıların idaresi konusunda yüzyıllar boyu elde edilen bilgi birikimi şüphesiz önemli rol oynamaya devam etmektedir. Ancak bunun nasıl yapıldığının anlaşılması veya tanımlanması oldukça zordur; bir dış gözlemci işe, bu yönetim felsefesinin sürekliliği ve kaynak üretimindeki başarısını göz önünde bulundurarak başlamalıdır. Aynı zamanda, 1949'da Komünist Parti'nin kurulmasından itibaren ortaya çıkan bugünkü Çin, oldukça gençtir. Hem politik yapılanması hem de ekonomik gelişme stratejileri dışarıdan kapsamlı borç alımlarına dayanmaktadır. Özellikle Sovyet Rusya ve Doğu Asya'daki diğer komşu "gelişmekte olan" ülkeler ile olan paralellikler ve benzer sebep sonuç ilişkilerinin bilinmesi; bugün Çin'in bulunduğu yeri anlamak için gereklidir.

Bu düşüncelerden hareketle bu kitabı, Çin ekonomisinin nasıl işlediği ve neden şu andaki şekliyle inşa edildiği konularında değinilmesi gereken tüm konulara yer vererek kapsamlı bir anlatım elde edecek şekilde organize ettim. Aynı zamanda 1979'da Deng Xiaoping'in "reform ve açılım" politikasını ilanından iti-

baren benim ve pek çok diğer araştırmacının “reform dönemi” diye ifade ettiği olaylar serisini ve Çin’in gelişiminde rol oynayan ana olayları ifade ettim.

Açılış bölümü, Çin’in genel politik ekonomi düzenlemelerini ortaya koyarak konunun temelini oluşturmaktadır. 2’nci bölümle 4’üncü bölüm arasında, 1980’den 2010’a kadar Çin’in ekonomik gelişim hikâyesinde önemli ölçüde yer tutan ve bu gelişime temel teşkil eden sektörler; tarım, endüstri, altyapı ve şehirlerin inşası incelenmiştir. 5’inci bölümle 8’inci bölüm arasında Çin ekonomisinin “sınır sistemi” olarak adlandırılabilir olan işletmeler, finansal, mali ve enerji yapıları analiz edilmektedir. 9’uncu bölümden 11’inci bölüme kadar bu tartışmanın daha anlaşılabilir bir dille ifade edilmesi ve basit bir anlatımla gelecek on yıllık dönemde baskı yaratan unsurların (demografik değişim, iş gücü pazarında yaşanması muhtemel problemler, tüketim ekonomisinin doğuşu ve güçlenmesiyle birlikte politik eş güdümün bozulması sonucunda ortaya çıkabilecek muhtemel sosyal sıkıntılar -ismini koymak gerekirse; eşitsizlik ve yolsuzluk-) ortaya konması amaçlanmıştır.

Son iki bölümde ise daha derin konulara girilerek, Çin hakkında gündemi meşgul eden iki önemli problem ortaya konulmaktadır. 12’inci bölüm, Çin’in 1979’dan beri süregelen “kaynak aktarımı” tipi ekonomik gelişim modelinden, şimdi gereklilik olarak ortaya çıkan “kaynak etkinliği” modeline geçişini değerlendirmektedir. Son bölümde ise Çin’in ekonomik yükselişinin dünyanın geri kalanı için ne anlam ifade ettiği değerlendirilmektedir.

Bu kadar derin tartışmaların okuyucuyu bir konuda aydınlatacak kadar derin fakat onu bilgi yığınları ve sayılara boğmayacak kadar kısa bir şekilde özetlenerek bir kitaba sığdırılması için konuları oldukça sadeleştirmek zorunda kaldım. Yine de konunun uzmanlarının “bu kadar da kısa geçilmez ki” şeklindeki eleştirileri-

lerine maruz kalmayacağını umuyorum. Bu tarz çalışmaların önemli bir tehlikesi de, Çin ekonomisinin büyük bir ana plan çerçevesinde önceden dizayn edilerek ve her kontrol noktasında eylemlerinin sonucunu açıkça öngören bilge yöneticiler tarafından kontrol edilen bir mekanizma gibi çalıştığı yanılgısını oluşturmaktır. Bu elbette absürttür. Çin'in ekonomik hikâyesi, rakip politik gruplar arasında süregelen sert çekişmelerin, acil durumlarda eksik bilgi ile alınan emniyet tedbirlerinin, eski hataların yansımalarının ve alınan derslerden çıkartılan kısmi düzeltmeler ile bir milyardan fazla insanın sürekli çıkar arayışlarından ortaya çıkan bir bütündür. Bu tür detaylara ulaşmak isteyen okuyucuların kitabın sonundaki ileri okuma tavsiyeleri bölümüne göz gezdirmelerini tavsiye ederim. Çinli bürokratlar, ekonomik reform sürecini topluma “taşları hissederek dereden geçme” metaforu ile anlatmayı tercih etmektedir. Her ne kadar doğru çağrışımlar yapsa da metafor fazlasıyla pastoraldir. Özel bir görüşmede ise bir bürokrat bu süreci, “dipsiz bir kuyunun üzerine kurulu cam-baz ipini geçmeye çalıştığınızı ama arkadaki ipin kopmuş olduğunu düşünün” şeklinde özetlemiştir. Kitaba devam ederken lütfen bu ikinci metaforu göz önünde bulundurunuz.

TEŞEKKÜR

Bu kitap, Çin toplumu ve ekonomisine yoğunlaşarak Pekin’de geçirdiğim bir düzineden fazla yılın ürünüdür. Pek çok insanın yardımları ve katkısı olmadan bu kitabın ortaya çıkması mümkün olamazdı. Bunların en önemlileri; çalışmalarına ve düşüncelerimin gelişmesine yön veren, taslak olarak kitabımı özenle gözden geçiren ve pek çok önemli katkı ve kaynak sağlayan, sayısız hatamı düzelten, *China Economic Quarterly* (CEQ) dergisi, Gavekal Dragonomics’teki mesai arkadaşlarım: Chen Long, Cui Eman, He Yuxin, Rosealea Yao, Janet Zhang, Tom Miller, Thomas Gatley, Simon Cartledge ve özellikle Andrew Batson’dır. Pekin büromuzda ben dâhil hiç kimse, Alanis Qin’in Çin bürokrasisinde çalışmamızı temin eden üstün yetenekleri olmadan çalışamazdı. CEQ’nun kurucusu Joe Studwell, bana kapısını açtı ve cömertçe en değerli elemanı ile çalışmama izin verdi. Louis-Vincent Gave’nin iş zekâsı hobimi işe dönüştürmemeye olanak sağladı ve onun iyi yürekliliği bana bu işi bitirecek zamanı kazandırdı.

Bölümleri okuyarak yaptıkları eleştirilerle büyük katkı sağlayan isimler ise Ian Johnson, Zha Daojiong, Bob Kapp ve Stephen Green’dır. Arka planda uzun yıllar boyunca çalışan

öğretmenlerimin katkıları beni daha iyi bir öğrenci yaptı, bunlardan en önemlileri Nicholas Lardy, Carsten Holz, Pieter Bottelier, Ezra Vogel ve Barry Naughton'dır. Brooking Enstitüsü'nün John L. Thornton Merkezi'nden Cheng Li ve enstitünün Tsinghua Merkezi müdürlerinden Wang Feng ve Qi Ye sayesinde Birleşik Devletler ve Çin'deki akademisyenlerle görüşmek için pek çok kıymetli fırsat elde ettim.

Oxford Üniversitesi Yayınları'ndan Scott Parris, Thomas Rawski ve Loren Brandt'ın tavsiyeleriyle beni bu çalışma için davet etti. Liu Beicheng, Yang Yuanying ve Tang Lu bana Çin'deki hayatın işleyişi hakkında bildiklerimin büyük kısmını öğretti. Uzun süre önce Charles Fishman bana gazeteciliği öğretti, daha yakın zamanda ise bu işin miadında tamamlanabilmesi için bana büyük destek verdi. Deborah Seligsohn beni Çin'e getirdi ve yıllar içerisinde büyük cömertlikle bilgisini ve hevesini paylaştı, kendisine borcum sonsuzdur. Ve son olarak Elizabeth Knup, bana verdiği destek ve şevkin yanı sıra geniş bilgi dağarcığı ile eserin kaleme alınmasına büyük katkı sağladı. Teşekkür ederim.

1

GENEL BAKIŞ

ÇİN'İN POLİTİK EKONOMİSİ

Çin'in Politik Yapısı Nedir ve Ekonomiye Nasıl Etkiler?

Çin bürokratik ve otoriter bir tek parti devletidir. Prensipde merkeziyetçi olmakla birlikte uygulamada ademi merkeziyetçilik daha baskındır. Çin'in ekonomik geçmişini, mevcut durumunu ve geleceğini anlayabilmek için ülkenin eşsiz ve uzun ömürlü bu politik yapısını anlamak bir ön koşuldur. Bu sebeple başlarken, sırasıyla yönetim sisteminin üç ana özelliğini inceleyeceğiz.

Öncelikle Çin *bürokratik-otoriter* bir sisteme sahiptir. Bu demek oluyor ki Çin, ABD ve pek çok diğer yüksek gelirli gelişmiş ülke gibi demokratik değildir ve aynı zamanda bir diktatörlük yani bir kişi veya küçük bir grup tarafından yönetilen, cunta veya diktatörün otoritesinin bütün devlet bürokrasisinin üzerinde bulunduğu bir yönetim de değildir. Diktatörlüğe dayalı yönetim sistemlerine verebileceğimiz örnekler arasında pek çok Afrika ülkesinde gördüğümüz şahsi diktatörlüklerin yanı sıra 1960 ve 1970'lerde Brezilya ve bazı diğer Latin Amerika ülkeleri veya yakın zamana kadar Myanmar'ı yöneten askeri cuntalar ile soya dayalı yarı monarşik komünist devletler (1959'dan bu yana Küba-Kastro ailesi ve 1946'dan bu yana

1992'de icra edilen 14'üncü Parti Kongresinde, 1978'den beri Çin'in büyük lideri olan Deng Xiaoping, seksenli yaşlarındaki bazı diğer liderlerle birlikte emekli olarak partinin, ordunun ve hükümetin yönetimini yeni Başkan Jiang Zemin'e devretmiştir. 2002'deki 16'ıncı Parti Kongresinde ise Jiang, parti ve hükümet başkanlığını Hu Jintao'ya devretmiş, ordunun kontrolünü ve Merkezi Askeri Komisyon Başkanlığı'na ise iki yıl daha devam etmiştir. 2012'deki 18'inci Parti Kongresinde de Hu emekli olmuş ve yeni Başkan Xi Jinping, ordu, parti ve hükümet başkanlığını devralmıştır.²

Bu liderlik geçişleri Çin'in, sadece pek çok benzerlikler taşıdığı diğer modern otoriter rejimlerden değil aynı zamanda Sovyetler Birliği'nden de ayrışmasını sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin 74 yıllık tarihi boyunca bütün liderlik değişimleri ya mevcut liderin ölümü ya da darbe ile gerçekleşmiştir. Çin'in bu geçiş mekanizması, devletin diğer otoriter devletlere göre daha dayanıklı ve dengeli olmasını sağlamıştır. Diğer kurumsal süreçlerle birlikte, özellikle yetmişli yaşlarında üst seviye liderlerin emekli olmaya zorlanması ve diğer bürokratların da altmış beş yaşında emekli edilmeleri gibi özellikleriyle bu yapı, devlet sistemi içerisinde sürekli bir devrim sağlayarak yeni karakter ve fikirlerin sisteme girmesini sağlamış ve sistemin değişime dirençli eski liderlere teslim olmasına engel olmuştur.

İkinci olarak Çin bir *tek parti devletidir*. Buradaki önemli faktör malum olduğu üzere Komünist Parti'nin tek yasal parti olması değil³ partinin *esasını* oluşturmasıdır. Gizlice perde arkasında çalışan bir gruptan oluşan liderler yerine yaklaşık seksen-altı milyon üyeden oluşan (nüfusun yaklaşık yüzde beşi) ve yargı, hükümet, şirketler (hem kamu hem de özel), üniversiteler, medya ve dini yapılanma dâhil olmak üzere hayatın her alanına el atan bir teşkilattır. Bu organizasyonlarda görev alacak tüm üst seviye liderler, partinin güçlü "Organizasyon Departmanı" tara-

findan belirlenmektedir.

Richard McGregor, “Parti” adlı kitabında yer alan “ABD’de benzer bir departman” adlı yazısında; bütün ABD kabinesinin, eyalet valileri ve vekillerin, büyük şehirlerin belediye başkanlarının, bütün federal yapıların başkanlarının, General Electric, Exxon Mobil, Wal-Mart ve bunun gibi en büyük yaklaşık elli şirketin en tepesindeki yönetici kadroların, Yüksek Mahkeme yargıçlarının, New York Times, Wall Street Journal ve Washington Post gibi önemli medya kuruluşu patronlarının, televizyon ve kablolu kanal patronlarının, Yale ve Harvard gibi büyük üniversitelerin başkanlarının ve önemli düşünce kuruluşu başkanlarının belirlenmesinde benzer süreçlerin işletildiğini iddia etmektedir.⁴ Komünist Parti, Mao döneminde olduğu gibi bireylerin hayatına dair her bir detayı kontrol etmeye çalışmamakta ancak organize her faaliyette ya doğrudan kontrol sağlama ya da önemli etkide bulunma konusunda gayret göstermektedir. Parti bu kontrolünü esnek bir şekilde temin etmekte, dogmatik bir yaklaşım sergilememektedir. Bu yaklaşım, Çin’in ekonomik ve sosyal alanda geçirdiği pek çok değişime rağmen sergilediği dayanıklılıkla ortaya çıkmıştır.

Pekin’deki merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki büyük ve hızlı bilgi akışının desteklenmesi ve yönetimindeki başarı ile bu bilginin sahada uygulamaya aktarılması konusu da, diğer bir önemli dayanıklılık ve gereklilik kaynağıdır. Pek çok yabancı yorumcu, hükümetin internet erişimi ve medya konusunda uyguladığı sansüre ve kontrol mekanizmalarına dikkat çekmektedir. Bu sansür gerçektir, yıldırıcı ve pek çok şekilde zarar vericidir. Ancak parti, klasik ve sanal medya vasıtası sayılarında yaşanan büyük patlamaya tolerans göstermiş, internet altyapısı için ciddi kaynaklar ayırmıştır. Bu sayede yerel yöneticilerin saklamayı tercih edecekleri pek çok önemli bilgiye de erişim imkânı elde edilmiştir. Bunun da ötesinde hem parti hem de merkezi hükümet komisyonu, devlet kontrolündeki düşünce

kuruluşları ve üniversiteleri kullanarak, yerinde durum tespiti ve anketler dâhil olmak üzere çok kapsamlı araştırmalar yapmaktadır. Bu kapsamlı bilgi akışı, Pekin'deki sofistike politika oluşturma sürecine katkı sağlamaktadır. Bu sürecin ön plandaki tezahürü, asıl tasarım amacı olan merkezi ekonomide üretim hedefleri belirlemeyi çok aşarak, en temelinden itibaren devamlı bir süreçle temel ekonomi politikalarının belirlenmesi ve karşılaşılan durumlara göre yeniden şekillendirilmesi için kullanılan Beş Yıllık Planlardır.⁵

Son olarak Çin, görünürde merkeziyetçidir ama uygulamada ademi merkeziyetçilik yaygındır. Görünürdeki merkeziyetçilik gayet açıktır; ABD gibi bir federal yapının aksine merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasında güç paylaşımı söz konusu değildir. Parti teşkilatı bütün kademelerde asıl güç sahibidir ve bürokrasiyi kontrol eder. Pekin'deki parti genel merkezi, bütün il ve belediyelerin yüksek seviye yönetim kademesini tayin eder. Pek çok önemli kanun ve uygulama, örneğin meşhur "tek çocuk" nüfus kontrol politikası⁶ ülke genelinde yaygın bir şekilde uygulanmıştır.

Pek çok ziyaretçinin de tanıklık edeceği üzere sahada yaşanan gerçek durumda yerel yönetimler son derece geniş bir etki alanına sahiptir. Ademi merkeziyetçiliğin bir ölçüsü olarak, hükümet harcamalarında devlet seviyesi altındaki harcama oranı kullanılmaktadır. 2004 yılında yapılan bir IMF çalışmasında, 1972-2000 yılları arasında bu oranın demokrasilerde %25 ve diğer yönetimlerde %18'lerde olduğu tespit edilmiştir. Çin için bu oran, 1958-2002 arasında ortalama %54 olarak gerçekleşmiş, 2014 yılında şaşırtıcı bir şekilde %84'e ulaşmıştır. Akademisyen Pierre Landry'nin ifade ettiği gibi "ekonomik gelişiminin kontrolünden yola çıkarak Çin'in [dünyadaki] en merkeziyetçi devletlerden biri olmasını beklersiniz ancak ülkede görülen ademi merkeziyetçilik federal demokrasilerle eş seviyededir."⁷ Çin'in

mali yapısı ile ilgili detaylara altıncı bölümde geri döneceğiz. Şimdilik, mali uygulamalarda merkeziyetçilikten ne kadar uzak olduğu ve otoriterden ziyade bir federal demokrasiyi andıran oranlarla ilgili gözlemimiz yeterlidir.

Ademi merkeziyetçilik ile ilgili iki diğer önemli boyut da dikkate değerdir. Öncelikle Çin ekonomisi merkezden planlanan bir komünist ekonomiyken bile (kabaca, özel mal varlığının kaldırıldığı 1956'dan, 1979'daki Deng Xiaoping'in "reform ve açılım" dönemi başlangıcına kadar) aslında model alınan Sovyetler Birliği'nden çok daha az merkeziyetçiydi.

1979 itibariyle merkezi planlamacılar, Çin'de ancak 600 kadar malın üretimini planlıyor ve birkaç bininin ise fiyatlarını belirliyorken, bu rakamlar SSCB'de 60.000 malın üretim planlaması ve milyonlarcasının fiyatının belirlenmesini kapsıyordu. Üretim faktörlerinin paylaştırılmasında yerel yönetimler çok geniş bir yetkiye sahiptiler, 1970'lerin sonlarında yerel olarak çimentonun yüzde ellisi, kömürün yüzde kırkı ve çeliğin yüzde yirmi beşi yerel olarak planlanıyordu. SSCB'de bu ana malzemelerin dağıtımı ve üretimi neredeyse tamamen merkezi olarak planlanmaktaydı.

1979 itibariyle Sovyetler Birliği'nin kamuya ait 40.000 kadar fabrikası vardı ve çoğu Moskova tarafından yönetiliyordu; Çin'de bulunan 883.000 işletmeden ise 800.000 kadarı şehir ve bölge yönetimleri tarafından işletiliyordu. Sovyetler Birliği'nde en az 1.000 işçi ile çalışan işletmeler endüstriyel üretim ve iş gücünün dörtte üçünü oluştururken, Çin'de üretiminin yüzde altmıştan fazlası, 500'den az işçi çalıştıran küçük işletmelerde sağlanıyordu. Üretimdeki ademi merkeziyetçilik kısmen Çin'in devasa coğrafi çeşitliliğinden ve ulaşımdaki yetersizlikten kaynaklanmaktaydı. Ama bununla birlikte Mao Zedong tarafından belirlenen bir savunma stratejisiydi: Çin'in ABD veya SSCB tarafından bir saldırıya maruz kalması durumunda bir veya daha fazla endüstri merkezi zarar görse bile gerek günlük ihtiyaçların

karşılanması, gerekse askeri ihtiyaçların temin edilmesini sağlayacak bir sigorta sistemi olarak tasarlanmıştı.⁸

Bu sebeple Deng Xiaoping 1979'da ekonomik reformlara giriştiğinde, devraldığı ekonomi zaten oldukça ademi merkeziyetçi yapıdaydı. O da bu durumdan reformlarının tasarımı için faydalandı, yerel tecrübe birikimini öne çıkardı ve yerel yöneticiler için merkezden gelen ekonomik politika direktiflerini yorumlamada yüksek inisiyatif sağladı. Bu politika yine "özel ekonomik bölgeler" in oluşturulması ve ülkenin geri kalanından çok daha liberal vergi düzenlemeleri ve yatırım destekleri (3'üncü bölüm) sağlanması ile uygulanarak dikkatle takip edildi.

Bu bizi Çin hükümet sisteminin malum paradoksuna getirir: Görünüşte merkeziyetçi, tek partili otoriter devlet yapısının altında son derece dinamik, ademi merkeziyetçi bir yapılanma. Modern çağda bu tür bir eşleşmenin uzun ömürlü olması beklenmemektedir. Merkeziyetçi kontrol mekanizmasını işletebilen SSCB gibi otoriter yönetimler ekonomik duraksamaya yenik düşmüş ve en sonunda politik çöküş ile karşılaşmıştır. Öte yandan ekonomik gelişime önem veren ve ademi merkeziyetçiliğin gelişmesine izin veren sistemlerde ise, Güney Kore'nin 1988'de 27 yıllık askeri diktatörlükten sonra yaptığı gibi politik açılımlar yapmak zorunda kalmıştır. Şüphesiz yabancı gözlemciler, Çin'deki otoriter politik sistem ile ekonomik dinamizmin uzun soluklu olamayacağını iddia etmişlerdir.⁹ Şimdiye dek görülen odur ki bu tahminler hatalıdır. Peki neden?

Çin Diğer Komünist Ülkelerin Hatalarından Ne Öğrenmiştir?

Çin ekonomisi için kullanılan tanımlamalardan biri de "post-komünist bir geçiş ekonomisi" olduğudur. Buna göre Çin merkezi planlamadan pazar ekonomisine bir geçiş sürecindedir ancak bu, Komünist Parti'nin politik gücünden vazgeçmesi ile ilgili bir çıkarım sunmamaktadır. Çoğu Doğu Avrupa ülkesi, pazar eko-

nomisine geçiş süreciyle birlikte otoriter devlet yapısından çok partili demokrasiye geçiş sürecinin birleştirilmesine örnek teşkil eder. Rusya, ekonomik değişimi tam bir politik değişim yapmadan sağlamayı deneyen ve başarısız olan bir örnektir. Çin ve Vietnam ise ekonomik değişim sağlamaya çalışırken komünist partilerinin politik güç üzerindeki tekel konumunu korumasını sağlamaya çalışan örneklerdir.

Çin'in neden diğerleri gibi bir ekonomik duraksamaya sürüklenmediğini ya da demokrasiye evrilmediğini anlamak için ilk anahtar, Çinli liderlerin diğer komünist devletlerin çöküşlerinden, özellikle de SSCB'nin 1991'de yaşadığı travmadan çıkarıldıkları dersleri incelemektir. 1990'ların başında Çin, politik olarak son derece sallantılı bir görünüm sergilemekteydi. Pekin'in Tiananmen Meydanı'nda 1989 baharında başlayan gösterilerle resmi yolsuzlukların, başa çıkılamayan enflasyonun ve sahip olunmayan politik özgürlüklerin protestosu en ateşli günlerinde bir milyonun üzerinde göstericiye sirayet etmişti. Deng Xiaoping komutasındaki Komünist Parti kanlı bir şekilde ayaklanmaları bastırarak düzeni sağlamış, bu süreç aynı yılın Mayıs ayına kadar partinin en üst yetkilisi olan ve 1980'lerin ekonomik reformlarını da yöneten Zhao Ziyang'ın ev hapsi ile sonuçlanmıştır. Takip eden iki yıl boyunca Çin, Birleşik Devletler ve Batılı ülkelerin ekonomik yaptırımlarına maruz kalmıştır. Bir önceki on yıllık ortalama yüzde on iken bu dönemde ekonomik büyüme yüzde dörtte kalmıştır. Muhafazakâr yöneticiler, bu huzursuzluk için Deng'in ekonomik reform politikalarını sorumlu tutmuştur. Ülke diplomatik olarak izolasyona, ekonomik ve politik açmaza sürüklenmiştir.

Bu arada komünist bloğun geri kalanı, birkaç yıl önce tahmin bile edilemeyecek bir hızda dağılmaktaydı. SSCB uydu devletlerindeki komünist yönetimler 1990 başı itibariyle dağılmıştı ve 1991 yılbaşında da SSCB'nin kendisi dağılacaktı. Komünist Parti'de Mihail Gorbacov'a karşı yapılan başarısız bir darbe girişi-

minin ardından, Litvanya'dan Kazakistan'a kadar on dört cumhuriyet bağımsızlık ilan etti ve Boris Yeltsin de Rusya Federasyonu'nun komünist olmayan başkanı olarak ortaya çıktı.

Bu şartlar altında Çin'in sıradaki domino taşı olarak düşeceğini beklemek veya partinin politik güce daha da sarılarak bütün huzursuzluğu şiddetle bastırmasını ve yıkıcı etkisi ortaya çıkan ekonomik reformları sonlandırmasını beklemek mümkündü. Ancak tam tersi oldu. 1991 itibariyle ekonomi yeniden çarklarını çevirmeye başlıyor ve 1992 başlarında Deng ustalıkla ortaya koyduğu "güney turu"nu kutluyordu. Hong Kong'un hemen yanı başındaki Shenzhen özel ekonomik bölgesi aynı zamanda en cesur ekonomik denemeleri yaptığı yerd; buradan başlayarak Deng, Güney Çin'de ekonomik reformun önemli noktalarını üst düzey askeri yetkililerle birlikte ziyaret etti. Bu ziyaret esnasında bir toplantı düzenleyerek milli güvenlik birimleri ve üst düzey askeri yetkililer huzurunda açıkça "değişime karşı olan görevini terk etmelidir" beyanında bulundu.¹⁰

Bu mesaj, Deng'in Tiananmen olaylarından sonra parti başkanı olarak atadığı Jiang Zemin için verilmişti. Jiang, reformcularla muhafazakârlar arasında kalmıştı ve Deng ona şöyle demek istiyordu "Güç hâlen benim elimde ve ordu benim tarafımda; bir an önce kararını ver ve reformlara başla! Eğer bunu yapmazsan seni oradan alırs ve yerine beni dinleyecek bir başkasını getiririm." Jiang mesajı aldı ve derhâl yeni bir reform çalışmasına girişti. Müteakip beş yıl içerisinde ekonomik büyüme şahlandı ve yıllık ortalama yüzde on iki seviyesine ulaştı.¹¹

Eski bir reformcu olan Deng, partinin politik gücünün korunmasına herkes kadar bağlıydı ancak yine de bir risk aldı ve bu gücün korunması için en iyi yolun dinamik bir ekonomik sistem ile içeride yaşam standartlarının yükseltilmesi, dışarıda Çin'in uluslararası prestijinin yükseltilmesi ile sağlanacağını değerlendirdi. Şöyle bir mantık geliştirmişti "daha iyi beslenen ve Çin'de

yaşamaktan gurur duyan bir halk, dünyaya karşı tekrar ‘başı dik’ durduğunda, uzun vadede Komünist Parti’nin destekçisi olmayı durgun bir ekonomide yaşamaya tercih edecektir. Önce ekonomik reform gelmelidir, politik reform, eğer olmak zorundaysa, ikinci planda olmalıdır.” 1990’lar boyunca afişlerde sergilenen kendi sözleriyle ifade edersek “Ekonomik gelişim tek demir kanundur.”¹² Bu bağlamda değişime ekonomik gelişimin önündeki bürokratik engelleri kaldırmasını umduğu politik reform ile başlayan Gorbaçov’dan tamamen farklı bir yöne gider. Tiananmen’den çok önce, politik reformu ekonomik reformdan önce uygulamaya çalıştığı için Gorbaçov’un bir “aptal” olduğunu ifade etmiştir.¹³

Daha sonra 1990’lar süresince pek çok partili akademisyen tarafından SSCB’nin çöküşü ile ilgili olarak yapılan bir seri çalışma ile Deng’in bu yargısı onanmıştır. Bu akademisyenlerin çalışmalarına göre Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) dört ana sebeple çöküşe maruz kalmıştır:

- Ekonominin yeterince hızlı büyümemesi nedeniyle oluşan hayal kırıklığı ve üzüntü, bu durum pazar mekanizmalarının yeterince etkin kullanılamamasından kaynaklanmıştır.
- SBKP’nin propaganda ve bilgi sistemleri fazla kapalı ve ideolojik olarak katıydı. Sovyetler Birliği’nin gerek içinde ve gerekse dışında ortaya çıkan gelişmeler hakkında yöneticiler doğru ve zamanında bilgi alamıyordu.
- Karar verme mekanizması aşırı merkeziyetçiydi ve bu nedenle fazlasıyla yavaştı.
- Gorbaçov yönetiminde reformlar başladığında partinin üstün politik gücünün korunması gözetenmedi.¹⁴

Bu sonuçlar, geçtiğimiz yirmi yıl boyunca Çinli politikacıların bilgi kaynağı olarak kullanıldı. Dinamik bir ekonomi ile sıkı kontrol altındaki bir yönetim sistemi arasında ölümcül bir çatışma gören batılı bilim insanlarının aksine Çinli liderler bu ikisini

tamamlayıcı olarak değerlendirdiler. Sıkı politik kontrol bir istikrar yaratarak ademi merkezi ekonomik faaliyetlerin icra edilmesine olanak sağlayacak ve bu sayede elde edilen hızlı ekonomik gelişme ve temin ettiği yüksek yaşam standartları sayesinde partinin desteği artacaktı. Ve artan bu bağlılık ile partinin gücü derinleşecekti. Çoğu insan denenmemiş bir sisteme geçmeyi mevcut sisteme göre aşırı riskli bulurdu.

Sürdürülebilir politik güç için ekonomik gücün bir ön koşul olduğu ve bir hükümetin desteğinin demokratik seçimler yerine ekonomik gelişmeden de kaynaklı olabileceği görüşü sadece Çinlilere özgü değildir. Bu fikirler Çin'in başarılı Doğu Asya komşuları içinde de oldukça yaygındır ve Çinli liderler tarafından reform hareketi başlangıcından itibaren derinlemesine çalışılmaktadır.

Çin Doğu Asya Komşularının Başarılarından Ne Öğrenmiştir?

1979'da Çin'in Mao döneminde yaşadığı izolasyondan kurtulmaya başlamasıyla üst düzey yöneticiler ve akademisyenler dünyayı dolaşmaya başladılar. Kısa zamanda gördüler ki ekonomik ve teknolojik olarak Çin, sadece yerleşik düzene sahip Batı'nın değil, kendisinden daha küçük Doğu Asya ülkelerinin (yani Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın) bile çok gerisine düşmüştü. Her üç ülke de 1950'lerde savaşın yıkımından kurtulur kurtulmaz uzun soluklu bir ekonomik atılım dönemi yaşamışlardı. 1979'a gelindiğinde Japonya, dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna yükselmiş ve teknolojide küresel liderlik için ABD ile yarışacak seviyeye ulaşmıştı. Park Chung-hee'nin (1961-1979) kimi zaman ilham verici kimi zaman aşırı sert ve kimi zaman da kontrolsüz yönetiminde Güney Kore, Asya'nın en fakir ülkesi konumundan yeni doğan endüstri lideri hâline gelmişti. Daha da utanç verici olarak 1949'da fakir bir tarım ekonomisi

olan Tayvan, devrik Chiang Kai-shek Hükümeti'nin sivil savaşta komünistlere yenilerek buraya sığınmasından sonra elektronik malzemelerin ihracatında büyük öneme sahip gelişmekte olan ve orta gelir seviyesinde bir ülke konumuna gelmişti.

Bugün Doğu Asya'nın gelişmede gösterdiği bu başarılar genel olarak iyi bilinmektedir. Ancak bunların önemi ve eşsizliği yeterince anlaşılamamaktadır. On yıllar boyunca uzun soluklu ve yüksek hızlı ekonomik büyüme sağlamak zordur; fakir ülkeler arasından zenginler kulübüne geçişi sağlayacak “yakalama” ya da “buluşma” seviyesinde bir gelişme sağlamak ise ender bir başarıdır. Yakalama ekonomileri olarak adlandırılan bu ülkeler arasında 1970 ile 2010 arası dönemi kapsayacak şekilde, kişi başına düşen milli gelir baz alınarak yapılan bir çalışmada sadece on dört ülkenin ABD'ye oranla yüzde on ve üzerinde gelişme sağlayabildiği ortaya konmuştur. Bunlardan yedisi Avrupa'nın yakın çevre ülkeleridir ve Avrupa'nın savaş sonrası yaşadığı silkinmeden ve Avrupa Birliğinin entegrasyon sürecinden faydalandıkları kabul edilebilir. Bir diğeri olan İsrail'in yine Avrupa'ya yakınlığından fayda sağladığını değerlendirebiliriz. Diğer altı ülke ise Doğu Asya ülkeleridir. Oran itibariyle kişi başı GSYİH değerinde en büyük artış sağlayan ülkeler ise Tayvan, Güney Kore ve Japonya'dır. Bu dönem boyunca “fakir” ülke konumundan (ABD kişi başı GSYİH değerinin yüzde onu ve altında), “zengin” ülke konumuna (ABD kişi başı GSYİH değerinin yüzde ellisi ve üzeri) ulaşmayı başaranlar sadece Tayvan ve Güney Kore olmuşlardır.¹⁵

Doğu Asya ülkelerinin, diğer tüm Avrupa dışı ekonomilere oranla bu benzersiz ekonomik başarılarının sırrı neydi? İkna edici bir açıklama, Japonya, Tayvan ve Güney Kore'nin her birinin uyguladığı ve ekonomist Robert Wade tarafından 1988'de “gelişime yatkın devlet” modeli olarak adlandırılan modelin uygulanmasıdır. Daha sonra yapılan çalışmalarda başarılı Doğu Asya devletlerinin ekonomik gelişim modelinin üç ayak üzerine

Tablo 1.1 Büyümeyi Başarıyla Yakalamış Ülkeler: Kişi Başına Düşen Milli Gelir, Satın Alma Gücü Paritesi, ABD Seviyesine Oranı, Yüzde Olarak.

Ülke	1970 öncesi - Düşük (%)	2008-2010 Ortalaması (%)	Yüzde olarak artış miktarı
Asyalı İhracatçılar			
Tayvan	9	68	+59
Japonya	21	72	+51
Güney Kore	10	58	+48
Malezya	9	29	+20
Çin	2	18	+16
Tayland	5	19	+14
Avrupa Periferisi (Kenar Bölgeleri)			
Avusturya	44	99	+55
İspanya	29	68	+39
Yunanistan	29	65	+36
Finlandiya	45	79	+34
Portekiz	19	48	+29
İtalya	40	69	+29
İsrail	34	60	+26
Romanya	10	25	+15

Kaynak: Batson'dan Uyarlanmıştır (2011).

bina edildiği ortaya konmuştur; toprak reformu, ihracata dayalı üretim ve sıkı mali denetim.¹⁶

“Arazi çiftçiye” toprak reformu. Bu reform büyük arazilerin bölünerek bir küçük arazi sahipleri sınıfı oluşturulmasına yönelik bir çalışmadır. Yüksek nüfuslu ülkelerde yaygın olan kırsal işçi kaynağı sayesinde bu küçük çiftliklerde dönüm başına elde edilen hasat çok daha geniş arazili ve ücretli işçiler ile elde edilen hasattan daha fazla olmaktadır. Bu yüksek getiri oranı sayesinde dikkate değer bir tarım fazlası elde edilebilmektedir. Politik olarak da etki sahibi büyük arazi sahiplerine oranla bu uygulamada çiftlik sahipliği de dağıtılmış olduğundan devlet için bu hasılatın daha yüksek bir getiri elde etmek daha kolay olmaktadır. Böylece elde edilen bu kaynak devlet destekli temel

endüstri ve altyapı yatırımlarında ihtiyaç duyulan sermayeyi temin etmek için kullanılmaktadır.

İhracata dayalı üretim. Fakir ülkelerin fakir olmalarının en temel sebebi, işçi başına üretim oranını büyük oranda etkileyen, zengin ülkelerin sahip olduğu teknolojik birikim ve sermayeye sahip olmamalarıdır. Tam da bu nedenle zengin olmak için fakir ülkeler, zengin ülkelere teknoloji ihraç ederek kendi iş güçlerinin üretim oranını artırmak olarak özetleyebileceğimiz “teknolojik yakalama” adı verilen bir süreci takip etmek zorundadır. İhracat bu sürece iki şekilde destek olur. Bir ülke eğer fakir ise yabancı teknoloji oldukça pahalıdır ve bedeli, zaten yetersiz olan yabancı para biriminde ödenmelidir. İthalat (başta tarıma dayalı, el üretimi ve ucuz üretim) sermaye yatırımı olarak yüksek katma değerli üretimde kullanılacak yabancı paranın elde edilmesini sağlar.

Daha sonra nihayet ülkenin endüstriyel kapasiteye ulaşmasıyla ihracat, kullanışlı ve ucuz bir şekilde küresel piyasalardaki teknolojik gelişmelerin takip edilmesini mümkün kılar. Eğer ürünlerinizi küresel pazarda satışa sunduysanız dünyanın her tarafındaki üreticilerle yarış içerisinde bulunmak zorundasınız ve lehinize olarak esnetilmiş ekonomik koşullardan faydalanamazsınız. Bu süreçle başa çıkmanın tek yolu, teknolojinizin (ki bu sadece üretimi ve makineleri değil üretim süreçlerini, kaynak zinciri kontrolünü ve yöneticiliği de kapsar) küresel standartlara yakın seviyede bulunmasını sağlamaktır. İthalat için çalışan üreticiler, satın almalar, lisans anlaşmaları geriye mühendislik ve tasarımların doğrudan çalınmasını içerecek geniş bir yelpazede sürekli bir yenilenme sürecini takip ederler; mücadelede kalabilmek ve pazar payını korumak buna bağlıdır. Yoğunlukla iç pazara bağımlı kalan üreticiler ise teknolojiye yatırım yapmak konusunda daha az isteklidir, nitekim politik etkilerle pazar kuralları lehlerine bazı “esnetmeler” yapılmasını sağlamak daha kolay olabilir.

Finansal Baskı. Finansal pazarın, birtakım uygulamalarla kontrol edilmesi suretiyle sermayenin, devlet tarafından gelişme planlarında uygun görülen sektörlere kaydırılmasını sağlar. Bunlar genelde şunları kapsar:

- Düzenlenen düşük faiz oranları sayesinde ekonomik gelişme ile elde edilen sıcak paranın faiz gelirlerine göz diken fırsatçılar tarafından ele geçirilmesini önlemek ve bunun yerine kamu altyapı yatırımlarının ve işletmelerin endüstriyel yatırımlarının fonlanması sağlamak.
- Yerel para biriminin sıkı kontrol altında ve genellikle düşük değerde tutulmasıyla ülke ihracatının dünya pazarlarında daha ucuz olmasını sağlamak.
- Sermaye kontrolü ile zengin kişiler veya şirketler tarafından milli hazinenin yurt dışı yatırımlara harcanmasını engellemek, bunun yerine elde edilen kârların yurt içinde yatırıma yönlendirilmesini zorlamak.

Pek çok yerel politik kurumsal değişiklikler söz konusu olsa da Japonya, Güney Kore ve Tayvan bu ana esasları bağlılıkla uyguladılar. (Buna karşın Güney Asyalı komşuları, örneğin Tayland, Malezya ve Filipinler bu metoda tam bir bağlılık sergileyemediler ki bu, aldıkları daha düşük sonuçları kısmen açıklar.) Bu politikalar sıklıkla, ABD gibi gelişmiş ülkeler, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası politik kurumlar tarafından uygulanan, özellikle serbest kur politikası ve pazar kuralları konularında güçlü baskılara karşı konulmasını gerektirmiştir.

Zengin ülkelerin kendi çıkarlarına kullandığı serbest pazar koşullarına boyun eğmeyi reddetmeleri sayesinde bu üç Doğu Asya ülkesi yirminci yüzyılın ikinci yarısında karşılaştığımız en hızlı ekonomik büyümeyi kaydetmiş, on yıllar boyunca yıllık yüzde 8 ila 10 seviyelerinde büyüme rakamlarını muhafaza et-

meyi başarmışlardır. Ekonomi tarihi profesörleri buna hiç de şaşırmamışlardı. “Doğu Asya Gelişme Modeli” Alman ekonomist Friedrich List (1789-1846), tarafından geliştirilen stratejinin, Alexander Hamilton ve Henry Clay tarafından geliştirilen “Amerikan Sistemi”nden de esinlenen bir uyarlamasından ibaretti. ABD ve Bismarck Almanya’sı (List’in stratejisini geniş şekilde uygulayan ekonomi politikasıyla) on dokuzuncu yüzyılın en iyi performans sergileyen “yakalama” (catch-up) ekonomisi modelleriydi. Japonya’nın 1870’lerden sonraki on yıllar boyunca Asya’nın tarıma dayalı feodal devletlerinden biri iken bölgenin ilk endüstriyel gücü olmasını sağlayan ilk modernleşme hareketi, Alman Modelinin az çok bir kopyasıdır.¹⁷

Daha sonraki tartışmalarımızda da göreceğimiz gibi Çin Tarım (2’nci bölüm), Endüstri (3’üncü bölüm), Finans (4’üncü bölüm) alanlarında bu programın tamamını Mao dönemi komünlerini sahibinin ekip biçtiği küçük arazi birimlerine bölerek, üretimin ihracata yönlendirilmesini özenle takip ederek ve mali sistemini sert tedbirlerle yönlendirerek geniş çaplı yatırımların ve temel endüstrinin fonlanmasını sağlamak suretiyle uygulamıştır.

Hâlihazırda ise Çin’in ekonomik gelişme politikasını komşularından ayıran iki önemli farka dikkat etmek gerekir; Öncelikle Çin geniş kapsamda kamu kuruluş ve yatırımlarına ağırlık vermiştir. Savaş sonrası Japonya’sında devlet sadece kuralları koymuş ve kaynak akışını kontrol etmiştir ancak işletmelerin ve bankaların büyük çoğunluğu özel kişilere aittir. Güney Kore’de bankalar genellikle devlete ait olsa da çoğu önemli şirket, aile holdingleri olarak karşımıza çıkar. Tayvan’da ise her ne kadar pek çok şirket ve banka devlete ya da hükümetteki Kuomintang Partisi’ne ait olsa da yadsınamayacak büyüklükte küçük ve orta ölçekli işletme, adanın ihracat pazarında konumunu korumuş; pek çok kamu şirketi ve banka 1980’ler ve 1990’ların başında özelleştirilmiştir. Komünist geçmişinin etkisiyle 1979’da Çin’de başlayan yüksek hızlı gelişme süreci bütün önemli varlıklar dev-

lete ait iken başlamıştır ve otuz beş yıl sonra Çin hâlâ gelişmiş ekonomiler arasındaki en büyük kamu varlığını açık ara farkla elinde bulundurmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi Çin'in politik sistemi Komünist Parti'nin, her türlü organize faaliyette söz sahibi olmasını esas alan bir yapıdadır ve işletmeler de bu konuda kesinlikle bir istisna teşkil etmez. İkinci bir faktör olarak ekonomi bürokratları reform sürecine girerirken miras aldıkları sistem herhangi bir hukuki veya düzenleyici kuralın olmadığı bir yapıdaydı. Bu nedenle onlar da kontrol ettikleri kurumlar vasıtası ile bu kontrolü sağlamayı, yetersiz olan kurumsal tedbirlere göre daha uygun gördüler. Çin'in olağanüstü fazla ve süreklilik arz eden bu kamu varlıklarının durumu 5'inci bölümde daha ayrıntılı incelenecektir.

Çin ile komşuları arasındaki ikinci önemli fark, Doğrudan Yabancı Yatırımların (FDI/DYY) kullanılmasındadır. Savaş sonrası Japonya, Tayvan ve Güney Kore'nin gelişmelerinde DYY önemli bir rol oynamamıştır; Çin'de ise DYY büyük önem taşımaktadır. 1980'lerin en önemli ekonomik reformlarından biri, yabancı şirketleri cezbedecek serbest ekonomik bölgelerin kurulması ile ihracat için mal üretiminde kullanacağı fabrikalar kurulmasının sağlanmasıdır. Deng'in 1992 güney turu ile yabancı sermaye yatırımı bir çılgınlığa dönüşmüştür ve önceki on yılda yıllık getirisi ortalama yılda 2 milyon dolar iken, 1992-2001 döneminde 37 milyon dolara yükselmiştir.

2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyeliğini müteakiben büyük bir artış daha yaşanarak 2010 itibarıyla sıfırdan kurulan yeni yatırımları 100 milyon dolar seviyesine çıkarmıştır, yatırıma yönlendirilen kârların dâhil edilmesi durumunda ise bu rakamlar çok daha yüksek olacaktır. 1993'den 2002'ye kadar yeni yabancı yatırımlar Çin'deki sabit yatırımın yaklaşık yüzde onunu teşkil etmekteydi, o zamandan beri ise bu oran yüzde dört seviyesine gerilemiştir. Bu sürecin bugün de süregelen bir etkisi olarak Çin ihracatının neredeyse yarısı ve

özellikle yüksek teknoloji ihracatının yaklaşık dörtte üçü yabancı şirketler tarafından üretilmektedir. Bu durum diğer ihracatının tamamına yakını yerel şirketler tarafından yapılan Doğu Asya komşularından tamamıyla farklıdır.

Peki birçok Çinli eleştirmenin, Çin'in ucuz işçi ordusunu yabancı kapitalistlere seferber ederek onların daha da zengin olmasını sağladığını iddia ederek eleştirdikleri bu ekonomik teslimiyetin altında yatan sebep neydi?¹⁸ Sebeplerden biri Mao dönemi sonrası koşulları ve Kültürel Devrim'in (1966-1976) neden olduğu kaotik ortam nedeniyle Çin'in kendisini içinde bulduğu teknolojik geri kalmışlık durumuydu. Bu nedenle acil olarak ve kısa zamanda yabancı teknolojinin ülkeye getirilmesi gerekiyordu. İlk yaklaşım, 1977'de başlanan ve tesislerin ihraç edilmesine dayalı kapsamlı bir programı uygulamaya koymak oldu ve yaklaşık on yıl süreyle takip edildi. Ülkenin yabancı tesisleri ihraç etme yeteneği, kısmi başarılar sergilese de bunları alacak yabancı paranın yokluğu nedeniyle çok kısıtlıydı. Bunun da ötesinde anahtar teslim olarak bir tesisin ihraç edilmesi kendi kendine sınırlayıcıdır çünkü sadece fiziksel teknolojinin ihraç edilmesini sağlar. Mühendislik teknikleri, tedarik zincirleri yönetimi veya yöneticilik gibi elle tutulamayan diğer teknoloji unsurları ancak müteşebbis eğitimi ve tecrübesi ile gelişir ve bu sistem bundan yoksundur. Bu unsurlara erişimin sağlanması için yabancı şirketlerin doğrudan yatırımına ihtiyaç vardı.

Benzer durum savaş sonrası Japonya, Güney Kore ve Tayvan için de söylenebilir ancak bu ülkeler kapsamlı yabancı yatırıma başvurmazdılar. Hatta Güney Kore 1970'lerde tam aksini yaptı ve yabancı destekli müşterek otomobil tesislerini daha sonra çok başarılı olan yerli otomobil şampiyonlarını kurma sürecinde kapattı. Çin neden bunun bir benzerini yapamazdı? En iyi açıklama politik alanda karşımıza çıkmaktadır. Japonya, Güney Kore ve Tayvan, ABD'nin bölgedeki müttefikleri olarak geniş kapsamlı teknik destek, eğitim programları ve özellikle de ABD'nin dev

pazarına erişim imkânına sahip oldular. Bu sayede teknolojik gelişimi sürdürmek için gerekli finansal ve entelektüel kaynakları elde ederek yabancı şirketleri davet etmeye ihtiyaç duymadılar. Diğer taraftan Çin, her ne kadar 1970'lerin sonu ile 1989 arası dönemde Sovyetler Birliği'nin sınırlandırılması konusunda uyuşan çıkarlara sahip olsa da ABD iş birliği yapısının dışında kalmış; hiçbir zaman komşularına tanınan benzer ayrıcalıklardan faydalanamamıştır. Üstüne üstlük 1989'da komünist bloğun dağılması ve ardından 1991'de SSCB'nin çöküşü ile ABD ile stratejik iş birliği mantığı ortadan kalkmıştır. Teknolojik gelişmeyi takip etmek için daha liberal bir yabancı yatırım politikası gerekli hâle gelmiştir.

Başka bir faktör ise basitçe zamanlama ve şans olarak ifade edilebilir. Japonya, Güney Kore ve Tayvan endüstriyel çıkışlarını 1950-1980 döneminde yaşamışlardır. Bu dönemde tedarik zinciri yaygın biçimde yereldir ve uluslararası ticaret ya ham madde ya da nihai ürün olarak gerçekleşmektedir. 1980 sonrasında ise ulaşımda yaşanan gelişmeler ve lojistik teknoloji sayesinde tedarik zincirleri de uluslararası bir yapı kazanmıştır. Çin, yaygın ve düşük maliyetli iş gücü potansiyeli, Doğu Asya'da mevcut tedarik ağlarına yakınlığı ve Hong Kong'da bulunan dünyanın en büyük limanlarından birine kolaylıkla erişimi sayesinde üretimin devredilmesi için hem mekânsal hem de zamansal olarak doğru konumda yer almış oldu. Bu durumun 1980'lerdeki reformcuların öngördüğü bir sonuç olduğu konusunda ikna edici bir kanıt olmadığı gibi bunu iddia etmek inandırıcı da değildir. Daha çok kendini sunan verimli bir fırsatın politikacılar tarafından değerlendirilmesi ve getirdiği diğer bütün sonuçlarla birlikte kabul edilmesi olarak görmek daha doğru olacaktır.

Endüstriyel politika, ihracat ve yabancı yatırımın karşılıklı ilişki içinde olan rolleri daha kapsamlı olarak 3'üncü bölümde incelenecektir. Şimdilik bu gözlemlerden iki önemli sonuca ulaşmak mümkündür: birincisi, Çin'in sağladığı atılım çok farklı bir

jeopolitik ve güvenlik çerçevesi içinde gerçekleşmiştir ve Çin'in izole ve bağımsız bir jeopolitik aktör olarak konumu onun ekonomi politikalarında önemli yer tutar.

ABD'nin müttefiklik yapısı içerisinde yer alan Japonya, Güney Kore ve Tayvan ABD'nin yardımlarından ve pazara erişimden faydalanarak Çin'in sahip olmadığı bir ayrıcalık sağlamışlar, bunun sonucunda kaçınılmaz olarak demokratik politik sistemlere kanalize olmuş ve patronlarının kabulüne ihtiyaç duymuşlardır. Japonya'nın politik sistemi 2'nci Dünya Savaşı sonrası yaşadığı Amerikan işgali sırasında empoze edilmiştir.

Tayvan'da lider Chiang Ching-kuo, temsili demokrasiye geçiş sürecini stratejik bir tercih olarak 1980'de ABD'nin Pekin ile ilişkilerin normalleştirilmesi kararı üzerine vermiştir. Chiang gittikçe artan Çin baskısı altında bölgede varlığını sürdürebilmek için Tayvan'ın, Amerika'nın politik ve ideolojik değerlerine mümkün olan en fazla şekilde yaklaşmak dışında bir şansı olmadığına inanmıştır.¹⁹ Benzer şekilde Güney Kore'de, askeri dikta yönetimine Washington tarafından Soğuk Savaş süresince tolerans gösterilmişse de Seul'de yapılacak 1988 Olimpiyat Oyunları arifesinde öğrenci ve işçi protestolarına utanç verici şekilde boyun eğilmemiş olsaydı bile, Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra uzun soluklu olamayacağı muhtemeldi. Bunların aksine Çin'in ABD müttefiklik yapısından uzak konumu liberal-demokratik bir çerçevede yönetimin kurgulanması ihtiyacını ortaya çıkarmamıştır.

Diğer bir gözlem ise Çin'in ekonomik politikalarının (diğer ülkelerde olduğu gibi) pek çok bakımdan anlık olarak ortaya çıkan kriz ve fırsat durumlarına verilen tepkilerden ortaya çıkmış olmasıdır. Kararlar büyük çoğunlukla eksik bilgi ile ve uzun vadede ortaya çıkaracağı sonuçlar değerlendirilemeden verilmiştir. Bu sebeple biz her ne kadar altta yatan bir mantıksal süreklilik, ekonominin gidişatı ve politikalarda tutarlılık arasak da bu sürekliliğin önceden kararlaştırılan ve titizlikle takip edilen bir

“büyük plan” ile sağlandığını düşünmek yanıltıcı ve ciddi bir hata olacaktır. Deng Xiaoping'den Xi Jinping'e kadar Çinli liderlerin ekonomik “stratejilerinden” bahsederken süreçle ilgili kendi tanımlamalarını akılda bulundurmakta fayda vardır; “taşları hissetmeye çalışarak nehri geçmek.” Genel kapsamlı hedefleri ve prensipleri ortaya konmuş, fakat takip edeceği rota adım adım bilinemeyen belirsiz bir deneyimleme süreci.²⁰

Çin Ekonomi Politikasını Kim İdare Ediyor?

Çin'in ekonomik stratejisi hakkındaki tartışmamız, kaçınılmaz olarak şu soruyu akla getiriyor: Stratejiyi kim belirliyor? Bu konuya iki farklı açıdan yaklaşabiliriz, önemli kişiler ve bürokratik yapılar. Yukarıda da belirtildiği üzere Çin bürokratik-otoriter bir devlet sistemine sahiptir ve kurumsal yapının ekonomi politikalarını belirlemedeki rolü oldukça büyüktür. Ancak Çin politik yapısında liderlerin kişilik özellikleri çoğu zaman daha da büyük öneme sahiptir. Bu nedenle 1979'dan itibaren reform sürecinde rol alan anahtar kişileri hatırlayarak başlamak uygun olacaktır.

Popüler bir bakış açısına göre, Deng Xiaoping'in Çin'in büyük lideri olduğu 1978 Aralık ayından 1992 Ekim'inde Politbüro'dan emekli olmasına kadar geçen sürede ekonomi politikasının tek mimarı olduğu söylenebilir. Bu tam olarak doğru değildir. Deng liderlik süresi boyunca güçlü bir rakiple uğraşmak durumundaydı, muhafazakâr bürokratlar arasında ve özellikle 1950'lerde kurduğu ve 1980'lerde de gözetmeye devam ettiği devlet planlama teşkilatında yaygın bir desteğe sahip olan Chen Yun. Deng her ne kadar diğer devlet işlerinde kesin söz sahibi olsa da, ekonomi politikaları konusunda Chen de neredeyse eşit söz hakkına sahipti. Bu ikisine “tek zirvenin iki kaplanı” deniyordu. Deng'in genelde cesur ve uzun vadeli etkilerini değerlendirmeden yaptığı reform kararlarında Chen onun ağırlığını dengeleyen bir rol oynuyordu. Deng döneminde ekonomik reformla-

rın geliştirilmesi süreci, maceracı Deng ile dereyi görmeden paçaları sıvamayan Chen arasında bir denge süreci olarak görülebilir.

Ayrıca Deng uygulama ile ilgili pek çok detayı yardımcısına bırakmıştır. Bunlardan en önemlisi, Sichuan Bölgesi Parti Sekreteri (1975-1980) iken reformcu yapısı ile dikkat çekerek başbakanlığa (1980-1987) yükselen ve sonunda Komünist Parti Genel Sekreteri (1987-1989) olmayı başaran, ancak Tiananmen Meydanı gösterileri sonrasında ev hapsine konulan Zhao Ziyang'tır. Zhao görev süresi boyunca pazar ekonomisi reformlarının önemli bir savunucusu olmuştur.

Deng'in emekliliğinden sonra ülkenin yönetimi Başkan Jiang Zemin'in eline geçmiştir. Kendisinden önce Deng tarafından yapıldığı gibi o da ekonomi yönetimini başbakanları Li Peng (1997 boyunca) ve Zhu Rongji'ye (1998-2003) bırakmıştır. Muhafazakâr Li Peng genelde istikrarı ekonomik büyümeden öncelikli olarak görmüş ancak etkisi kısa zamanda kaybolarak çok daha yaratıcı politikalar üreten ve kendisinin birinci başbakan yardımcısı olan Zhu tarafından görevi devralınmıştır. Çetin ceviz olan Zhu, Merkez Bankası Başkanlığı (1993-1997) görevinde, önceki on yılda yüzde yirmileri sık sık aşan enflasyonu kontrol altına almayı başardıktan sonra Deng tarafından özel olarak seçilerek bu göreve getirilmiştir. Tek dönem görev yaptığı başbakanlık görevinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) küçültülmesi ve yeniden yapılandırılmasını, bankacılık sisteminin reforma tabi tutulması ve yeniden sermayelendirilmesini, konut piyasasının özelleştirilmesini sağladı ve uzun süre gecikmiş olan Çin'in DTÖ'ne girişini sağladı. Zhu, yaygın olarak Çin Halk Cumhuriyeti tarihinin en etkin ekonomik lideri kabul edilir.

Başkan Hu Jintao ve Başbakan Wen Jiabao (2003-2012) eki-
biyle takip eden başkanlık döneminde de iki dönem süresince ekonomi yönetimini başbakanlara devretme uygulaması devam etti. Bu dönemde ekonomi, önemli büyüme kaydetmiş olsa da

(önceki on yıllık dönem ortalaması yıllık %9,9 iken yıllık %10,5 büyüme sağlanmıştır) Wen zayıf bir başbakan olarak eleştirilir ve önemli ekonomik reformları yeterince bastırmamakla suçlanır. KİT'lerin şişirilmesine müsaade ettiği, artan yolsuzlukla yeterince mücadele etmediği, 2008 krizinden sonra uyguladığı iki teşvik programı ile ülkeyi büyük bir borç batağına saptığı kendisine yöneltilen diğer eleştirilerdir. Wen önemli tarım reformlarını gerçekleştirmiş, modern bir sosyal refah sistemi kurulmasını sağlamıştır.

Xi Jinping bu zayıf liderlik eleştirilerinden de etkilenerek gelecek on yıl süresince başbakanı Li Keqiang'ın değil bizzat kendisinin ekonomi politikasının ana mimarı olacağını açıkça ortaya koymuştur. Kasım 2013'te yayımlanan Komünist Parti reform taslağı Xi'nin yakın denetiminde hazırlanmış gibi görünmektedir. Xi ayrıca kendisini, parti tarafından üst seviye politik kararların çoğunu almakta kullanılan "ileri gelen küçük gruplar"ın büyük kısmının başkanı olarak atamıştır. Bu gruplardan biri de ekonomi ve finans grubudur. Xi'nin ekonomi politikalarındaki bu merkeziyetçi tutumu, ast seviye liderlere yetki devri yapılan önceki otuz yıldan farklılık arz eder. Bununla birlikte reform süreci başında mevcut olmayan çok daha karmaşık, gelişmiş ve güçlü bir bürokrasinin bu karara etkisi göz ardı edilemez. Böylelikle şimdi de süreci kurumsal açıdan incelemeye başlayabiliriz.

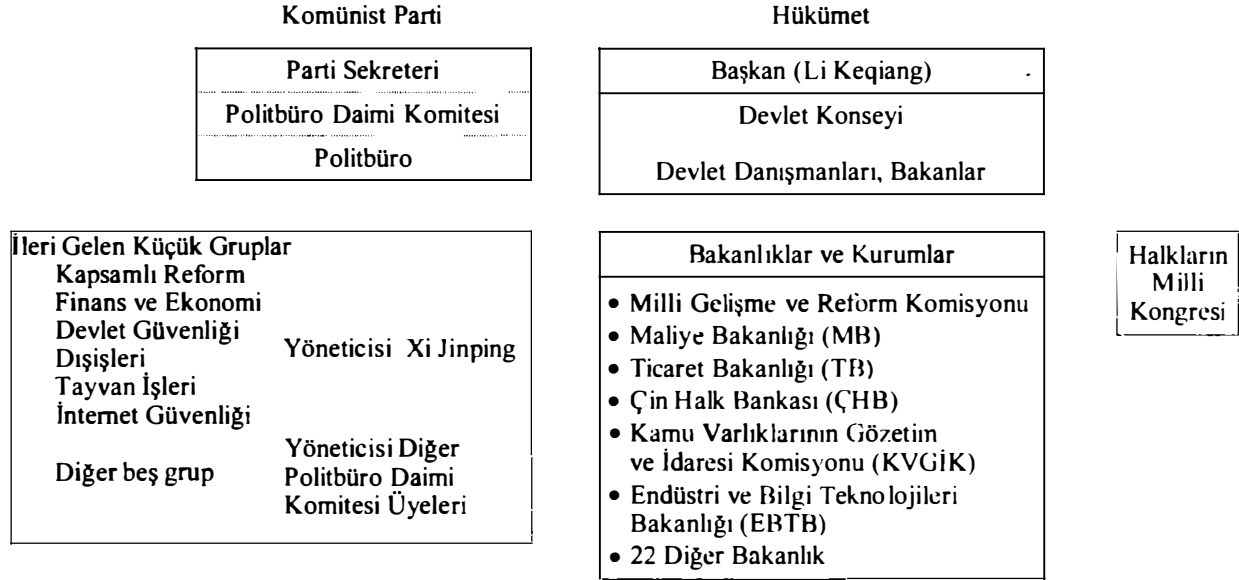
Diğer pek çok ülkede ekonomi politikasını, devlet başkanı veya başbakan ve onların danışmanları tarafından ana esasları ortaya konulan üst seviye stratejilerin ana kurumsal mekanizmalar (örneğin merkez bankası, maliye bakanlığı, muhtemelen bir ekonomi ve ticaret bakanlığı ve bazen de ekonomik planlama komisyonu gibi) tarafından uygulamaya konulması olarak anlamak mümkündür. Çin'de ise resim çok daha karmaşıktır. Üst seviye liderler ile uygulayıcı kurumlar arasında birkaç kademeli bir bürokrasi mevcuttur. Bu ek kademeler genellikle parti yapısı içerisinde yer aldığından faaliyetleri gizlilik perdesi altındadır.

Çin’de güç piramidinin tepesinde Parti Politbüro’sunun daimi komitesi (Şekil 1.1, Çin liderlik yapısını özetlemektedir) yer alır. Hâlihazırda yedi üyeden oluşan bu grup, ülkenin ana liderlik yapısıdır ve en önemli kararlar bu grubun fikir birliğini gerektirir. Fakat Başkan’ın fikirlerinin önemli bir ağırlığı vardır. Daimi komite, 25 üyeden oluşan Politbüro içerisinde yer almaktadır. Yılda birkaç kez bir araya gelen Politbüro, önemli kararların onanması makamıdır. Örneğin 2014 ortasında alınan, ülkenin mali sistemini gözden geçirme kararı (6’ncı bölümde değinilmiştir) diğer ülkelerde bekleneyeceği şekilde devlet başkanı veya başbakan tarafından değil, Politbüro tarafından duyurulmuştur.

Politbüro’dan sonra sırada “ileri gelen küçük gruplar” vardır. Bunlar parti tarafından önemli konularda politikaların belirlenmesi amacıyla organize edilir. Bu gruplara üyelik genellikle önemli hükümet ve parti pozisyonlarında yer almayı gerektirir. Ayrıca daimi olarak görev yapan, evrak işlerini ve günlük işleyişi takip eden, yapılan tartışmaları özetleyerek rapor hâline getiren ve üst kademelere sunan memuriyetleri de içerir. Hâlen on bir adet küçük grup bulunmaktadır ve bunların altısına Xi Jing-ping bizzat başkanlık etmektedir. Bunların da altında başbakan tarafından yönetilen ve en yüksek hükümet organı olan Devlet Konseyi yer alır. Bu kurumu diğer ülkelerdeki bakanlar kurulu veya kabineye benzetmek uygun olur. Ancak yapısı oldukça farklıdır. Bütün bakanlık ve ajansların başkanlarının yanı sıra bazı devlet danışmanlarını (bakanlardan daha kıdemli üst düzey devlet adamları, bazıları başbakan yardımcısı unvanı taşır) da bünyesinde bulundurur. Tam Devlet Konseyi yılda yalnız iki defa bir araya gelir, genellikle Konsey Daimi Komitesi (Başbakan ve danışmanları) Politbüro denetiminde kendi başına hareket eder.

Devlet Konseyinin de altında bakanlık seviyesinde kurumlar yer alır. Bunlardan ekonomi açısından en önemlileri, eski Devlet Planlama Komisyonu’nun devamı olan Milli Gelişme ve Reform

Çin'de Yasama ve Yürütme Teşkillerinin Basitleştirilmiş Şeması

Şekil 1.1 Parti ve Hükümet Teşkilat Şeması

Komisyonu (MGRK), Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı (dış ticaret dâhil), Çin Halk Bankası ve Merkez Bankasıdır. Bu dar kapsamlı bakışla bile anlaşılacağı üzere Çin ile diğer ülkeler arasındaki çok önemli bir fark maliye bakanı veya merkez bankası başkanı gibi kilit rollerin çok daha az güçlü olmaları hatta devlet statüsünde düşük seviyede olmalarıdır. Elbette her yerde olduğu gibi politik olarak güçlü karakterler bürokratik ağırlıklarının çok üstünde etkiye sahip olabilirler.

Son bir uyarı olarak şunu ifade etmeliyim ki bu resmi şemalar gücün en tepede toplandığı merkeziyetçi bir sistem yapısı ortaya koymaktadır, kâğıt üzerinde bu doğru olmakla birlikte daha önce Çin'in ademi merkeziyetçiliği konusunda söylediklerimizi hatırlamak yerinde olur. Üst seviye liderler teorik olarak büyük bir güce sahiptir ancak uygulamada bu güç sınırlıdır. Merkezi hükümet bakanlıkları ve hatta büyük KİT'ler sıklıkla yarı bağımsız beylikler gibi hareket eder. Yabancı hükümetlerin ziyaretçileri sık sık Çin kurumlarının birbirinden bağımsızlıklarının olağanüstü yüksek olması ile ilgili gözlemlerini ortaya koyarlar. Bunun da ötesinde bütün kapsamı ile vizyon sahibi bir lider, ekonomik planlarını savunsa da Çin'in bölge yönetimlerinde ve illerinde verilen tepkiler programın başarı veya başarısızlığını belirler. Bölgesel liderler de ekonomik olarak önemli karar vericiler olarak karşımıza çıkar.

Çin'in Büyüklüğü ve Nüfusunun Ekonomik Gelişmeye Etkisi Nedir?

Her ne kadar apaçık bir gerçek olsa da yinelemekte fayda var ki Çin, 1,4 milyar insan ile dünyanın en büyük nüfusuna ve coğrafi olarak yaklaşık ABD büyüklüğündeki dördüncü en geniş arazisine sahip ülkesidir. Bu büyüklük, Çin'e eşsiz bazı fırsatlarla beraber bazı sınırlamalar da getirir. Bu durum Çinli ekonomist Justin Lin tarafından şu şekilde dile getirilmiştir, “herhangi bir proble-

mi, Çin'in nüfusu ile çarptığınızda çok büyük bir problem olacaktır; ancak onu Çin'in nüfusuna böldüğünüzde çok çok küçük bir problem olacaktır." Anlatılmak istenen şey basit olsa da gözden kaçırılması kolaydır, Çin'in büyüklüğü, onun karşılaştığı her mücadelede (işsizlik, çevre kirliliği, sosyal bozulma, her ne olursa) hayal bile edilemeyecek seviyede olacaktır. Öte yandan bu mücadelede kullanılabilecek kaynaklar da devasa boyutlarda olacaktır. Asıl zorluk bu kaynakların doğru şekilde yönlendirilmesi ve etkin kullanımının sağlanmasıdır.

Bu gözlem, Çin ekonomisinin önemli bir özelliğine de ışık tutarken hem Mao döneminde hem de takip eden reform döneminde ana hedef, kaynakları kullanıma sunmak olmuş, kaynak kullanımında etkinliği sağlamak ise ancak ikinci planda kalmıştır. Bu husus, ekonomik büyüme ve refah artışının ancak etkinlik artışıyla temin edildiği zengin ülkelerdeki ekonomistleri daima endişelendirmiştir. Çin'in ziyaretçileri, her yerde gözlemledikleri israf ve etkinsizlik nedeniyle ülkenin kısa zaman içerisinde bir krize gebe olduğunu düşünürler. Ancak bildiğiniz gibi bu beklentiler şimdiye kadar hatalı oldu. Bu, gözlemcilerin israfın derecesi hakkında yanıldıkları için değil, Çin büyüklüğünde bir ülkede bu israfın, temel ihtiyaçların karşılanmasında etkin bir sürecin yan ürünü oldukları sürece alakasız kaldığını tahayyül etmekte zorlanmalarından kaynaklanmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse; sadece temel ikamet ve iş ihtiyaçlarını karşılamak için Çin 2000-2010 yılları arasında her yıl yirmi milyon yeni iş (bu rakam Avusturalya nüfusu kadardır) ve sekiz milyon ek konut (aynı periyotta ABD konut üretiminin altı katı ve en yüksek konut balonu döneminde konut üretiminin dört katı) üretmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte yaşanan karışıklık içinde bazı gereksiz işlerin yaratılmış olması ya da bazı konutların üretimden sonra aylarca hatta yıllarca boş kalması hiç de şaşırtıcı değildir.

Burada ifade ettiğimiz şey bu israfın Çin'in büyümesi için kaçınılmaz olduğu ya da bu durumun sürdürülebilir olduğu de-

ğildir elbette. Diğer daha etkin ve tutumlu büyüme rotaları mevcut olabilir ancak oldukça yavaş kalır. Ana husus şudur, Çin'in dev boyutları, Çinli liderlere kaliteyi ikinci planda bırakan ancak çok hızlı bir büyüme sağlayan büyüme modelini tercih etme lüksünü sağlamıştır. Artan kanıtlar bu aşırı büyüme hızı döneminin sonlarına gelindiğini ve büyümenin 2020'li yıllara taşınabilmesi için ülkenin etkinliği daha ön plana çıkaran yeni bir modele geçiş yapmak zorunda olduğunu göstermektedir. Bu geçiş süreci zor olacaktır (11'inci bölüme bkz.).

Çin'in büyüklüğünün ikinci getirisi, düşünülen politikaların ülke genelinde kullanılıp kullanılmayacağına karar vermeden önce geniş kapsamda deneyerek değerlendirme imkânı sağlamasıdır. Ülke otuz bir il seviyesinde yönetim biriminden müteşekkildir.²¹ Bunlardan en küçüğü olan Tibet yaklaşık 3 milyon nüfusa sahipken en büyüğü olan Guangdong 104 milyon nüfusludur. Ortalama il nüfusu 45 milyon kadardır ve İspanya'nın nüfusa denk gelir. Bu kapsamda Çin'i kıta büyüklüğünde bir ülkeler bütünü olarak düşünmek hatalı olmayacaktır. Resmi olarak bu illerin idaresi merkezi olarak Pekin tarafından sağlanmaktadır, ABD veya Almanya'da olduğu gibi federatif bir yapı söz konusu değildir. Ancak uygulamada il yetkilileri işleri idare ederken çok geniş bir inisiyatife sahiptir. 1970'lerin sonlarından beri ülkenin liderleri bilinçli olarak bu yerel otonomiden istifade etmişlerdir, bu kimi zaman bazı politika denemelerine müsaade etmek kimi zaman da görmezden gelmek şeklinde olmuştur. Bu kapsamda Çin, küçük ülkelerin sahip olamayacağı bir lükse, yeni fikirleri geniş kapsamlı olarak gerçek hayatta deneme olanağına sahiptir. Kazanılan başarı diğer bölgelerde tekrarlanması kolay iken başarısızlıklar genel sisteme zarar vermemiş olur. Bu, politika üretmede bir deneme-yanılma tarzı yönetim sistemini mümkün kılmıştır.

Yan etkisi ise yerel yöneticilerin kendi programlarını, millî stratejilere uysa da uymasa da takip etmekte kendilerini özgür

hissetmeleridir. En çok bilinen örneklerden biri de otomotiv endüstrisidir. 1990'ların başından beri Pekin, kamuya ait üç ana üreticide araç üretiminin yoğunlaştırılması suretiyle ABD ve Japonya araç piyasalarında olduğu gibi piyasaya hâkim bir üçlü grup oluşturmak politikasını gütmektedir. Bu politika, pek çok yerel yönetimin kendi fabrikalarını merkezin planı hilafında kurmaları nedeniyle başarısız olmuştur. Araç piyasası (2010'dan beri dünyanın hacim olarak en büyüğü) çok sayıda düşük kaliteli üreticinin de pazarda yer bulabileceği bir hızda büyümüş ve yerel yönetimler kendi fabrikalarını destekleyen "koruyucu" önlemlerle bu fabrikalardan araç alımını destekleyip diğer yerel yönetimlerin fabrikalarından araç "ihracına" engel olmuşlardır. Bu arada Çinli tüketiciler de rekabetten kaynaklanan düşük fiyatlardan faydalanmıştır. Ancak ekonomik kararların alınmasında yerel seviyedeki böyle bir gücün, başta aşırı derecede yüksek olan çevreye verilen zararın kontrol edilememesi olmak üzere bazı olumsuz sonuçları da vardır.

Liderler Ekonomik Büyümeyi Sağlamakla Politik Kontrolü Artırmak Kararları Arasında Seçim Yapmak Zorunda Kalırsa Hangisini Seçer?

Bu önemli soruya cevap verebilmek için öncelikle Çin'in ekonomik düzenlemeleri hakkındaki tartışmamızı özetlemek gereklidir. Çin bürokratik-otoriter bir tek parti devletidir ve görünürde Pekin tarafından yönetilen merkeziyetçi bir yapıdadır ama uygulamada ülkenin devasa boyutları ve nüfusu nedeniyle kaçınılmaz olarak ademi merkeziyetçi bir biçimde yönetilir. Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) disiplini ve bürokratik atama sistemi üzerindeki mutlak kontrolü sayesinde Çin dağılmaktan korunur ve tutarlı ekonomi politikalarının oluşturulması ve uygulanması mümkün kılınır. 1970'lerden itibaren uygulanan ekonomi stratejisi iki yaklaşımı bir araya getirir, kamu güdümünde endüstriyel geliş-

mi esas alan “Doğu Asyalı Kalkınmacı Devlet” modeli ve esasen komünist modelin aşamalı olarak dönüştürülmesi ile ortaya çıkan merkezden planlanan ekonomiden pazar kurallarını ve ekonomiye geçişi esas alan “dönüşüm” modeli. ÇKP diğer komünist ülkelerin, özellikle Sovyetler Birliğinin hatalarından önemli dersler çıkarmıştır. Gücü elinde bulundurmanın anahtarı hızlı ve geniş kapsamlı ekonomik büyümenin sürdürülmesini sağlamaktır.

Bu durum, doğal olarak şu soruyu akla getirmektedir. Peki ya Komünist Parti’nin bu iki hedefi -ekonomik büyümeyi devam ettirme ve gücünü koruma- birbiri ile çakışırsa ne olacak? Bu ikisinden birini tercih etmek zorunda kalması durumunda liderler hangisini seçecek?

Bu soru aynı zamanda Çin ekonomisinin liberal demokratik eleştirisinin temeli olarak da görülebilir. ABD’li pek çok analizin yanı sıra Çinli liberaller de dünyanın en zengin ülkelerinin neredeyse tümünde demokratik ya da en azından nispeten açık politik sistemler olduğunu gözlemlemektedir. Bir diğer gözlemleri de otoriter rejimlerin genelde kendi bekalarını vatandaşlarının ekonomik refahından daha önemli gördükleridir. Sovyetler Birliği’nden Franko İspanya’sına hatta Hüsnü Mübarek ile Mısır’a ve uç bir örnek olarak Kuzey Kore’ye kadar çok farklı rejimler, ekonomik durgunluk riskini veya daha kötüsünü ekonomik özgürlüklerin politik özgürlükler için kullanılabileceği endişesiyle kesin tercih olarak görmüşlerdir. Bu arada geniş kapsamlı ekonomik gelişmeyi ön planda tutan otoriter rejimler ise, Park Chung Hee’nin Güney Kore’si ya da Pinoşe’nin Şili’si gibi ana karakterlerin ölümünden sonra demokrasiye geçişe karşı duramamıştır. Vardığımız sonuç şudur; Çinli liderler eninde sonunda politik olarak ülkenin önünü açmakla, güçlerini koruma pahasına ekonomiden ödün vermek arasında bir seçim yapmak zorunda kalacaktır.

Şimdiye kadar Çinli liderler bu karardan kaçınmakta büyük

ustalık sergilemiştir. Bunun da ötesinde mevcut Başkan Xi Jinping hırslı bir ekonomik gelişim planını partinin politik gücünü artıran bir planla kombine etmeyi başarmıştır. Bunun temelinde ekonomik refahın artması ve büyümeyi politik gücün tamamlayıcısı olarak görmeleri yatmaktadır. Partinin rakipsiz politik gücü daha açık bir politik sistem ile mümkün olamayacak hırslı ekonomik politikaların uygulanmasını mümkün kılmaktadır. Bu sayede de sağlanan ekonomik başarı, partinin politik gücünün de tamamlayıcısı olarak rol oynamaktadır. Bunun da ötesinde parti liderleri, uluslararası arenada kullanabilecekleri milli güç unsurlarının en önemli bölümünün ekonomik güç ile sağlanacağını uzun zamandır idrak etmiş durumdadır.

Ancak bireysel olarak pek çok ekonomik reform devletin gücünden bir miktar ödün verilmesini gerekli kılmaktadır. KİT'leri düzene sokmak demek devlet varlıklarında ciddi bir azalmaya gitmek demektir. Mali serbestleşme de hükümetin tercih ettiği projelere sermaye aktarımında zorlanması demektir. Parti temelli ekonomik politikaların süregelen çıkmazı “ne kadar” ve “hangi şekilde” ekonomik gelişme elde etmek için Çinli liderlerin güçlerinden “ne kadar” ve “hangi şekilde” taviz verecekleridir. Bu sorunun her durumda geçerli bir yanıtı yoktur. Bazı durumlarda ekonomik makinenin işleyişini sürdürmek için liderler güçlerini kurban etmeye razı olmuştur. Bu irade, 1970'lerin sonunda ve 1980'lerde reform sürecinin başlangıcında olduğu gibi 1990'lar ve hatta 2000'li yıllarda açıkça ortadadır, devlet kontrolündeki fiyatların büyük kısmından vazgeçilmiş, yabancı yatırımlara müsaade edilmiş, pek çok KİT özelleştirilmiştir. 1989 ise ekonomik büyüme aleyhinde olarak politik kontrolün tercih edildiği bir örnektir. Ancak bu örnekte de politik kontrol sağlanır sağlanmaz vakit kaybetmeden ekonomik reformlara geri dönmüştür.

Bugüne geldiğimizde ise soru Xi'nin ekonomik verimliliği artırmak için devlet kontrolünden bir derece vazgeçmeyi mi yoksa ne pahasına olursa olsun partinin gücünü korumayı mı tercih

edeceğidir. İlk iki yıl boyunca kendisinin, yolsuzlukla mücadele de dâhil olmak üzere politik kontrolü sıkılaştırma konusuna yöneldiği burada asıl amacın rakip politik güçleri zayıflatmak medya ve sosyal toplum içinde parti ağını güçlendirmek olarak gözlemlenebilir. Bu arada Xi, büyük kısmının 2020 civarında tamamlanacağı kayda değer ekonomik reformlara girişmiş olsa da kaydedilen ilerleme oldukça yavaş olmaktadır. Eleştirmenler bu reformlar tamamlansa bile devletin kesin kontrolü konusunda bir azalma olmayacağı gibi ekonomiye de dinamizm sağlamalarının zor olduğunu ifade etmektedirler. Politik kontrol ile ekonomik canlılık arasındaki bu denge çok hassas ve zorludur. İlk otuz beş yıl süresince Çinli liderler bu dengenin muhafazasında son derece etkileyici bir performans sergilemişlerdir. Bu performansın daha ne kadar süre devam ettirilebileceği ise meçhuldür. Xi'nin ise dengeyi, politik kontrolü tercih ederek bozduğu ve ekonomiden taviz verdiği iddia edilebilir.

TARIM, TOPRAK VE KIRSAL EKONOMİ

Neden Kırsal Komünlerin Sonu 1980'lerde Çin'in Büyümesini Tetiklemiştir?

Büyük bir endüstriyel ekonomi hakkındaki tartışmamıza tarım ile başlamak biraz garip görünebilir. Bugün Çin'de tarım gelirleri GSYİH'nin (Gayri Safı Yurt İçi Hasıla) ancak %9'una denk gelmekteyken endüstri ve hizmetlerin her biri %40'tan fazla dilimlere sahiptir. Buna rağmen nüfusun yarısı kırsal alanda yaşamakta, milli iş gücünün üçte biri -yani yaklaşık 300 milyon işçi- tarlaları doldurmaktadır. Tarımla meşgul olan bu kalabalık nüfus nedeniyle kırsal refahın artırılması ve şehir ile kırsal arasında çıkar dengesinin sağlanması gelişim politikalarında önemli bir kıstas ve kimi zaman da engel teşkil eder.

Ayrıca tarihsel akış açısından da tartışmaya tarım ile başlamak uygun olacaktır. Çünkü ekonomik reform hareketi tarlaların 1970'lerde özelleştirilmesi ile başlar. Bu bir tesadüf değildir. O tarihte tarım GSYİH'nin %37'sini oluşturan ekonominin en büyük sektörüydü ve istihdamın dörtte üçünü sağlamaktaydı. Reformların buradan başlaması gayet doğaldı.¹ Doğu Asya ülkeleri gelişim modelinde de gördüğümüz gibi tarım sektörü,

başarılı bir endüstrileşme için olmazsa olmaz bir ilk adım olarak karşımıza çıkar.

1978’de reformların arifesinde, yirmi yıldır devam ettirilen kötü politikalarla Çin’in kırsal kesiminin nüfusu aşırı artmış ve fakirleşmişti. 1950’lerin ortasından başlayarak tarım arazilerinin özel mülkiyeti kaldırılmış ve tarım, komünler şeklinde organize edilmişti. Komünler de “tugay”lar ve “iş birim”leri olarak adlandırılan daha ufak müşterek birimlere bölünmüştü. Komünlere mümkün olan en fazla miktarda tahıl üretme talimatı verilmişti, sebzelere ve katma değeri fazla diğer ürünlere ayrılan alan sınırlı bırakılmıştı. Devlet bu tahılı, şehirde yaşayan insanlar için ana gıdaların fiyatını düşürmek için ucuz fiyatlarla satın almaktaydı. Aynı zamanda uygulanan çok sıkı pasaport kontrolleri ile de kırsaldan şehirlere göç, askere alımlar dışında (terhislerinde askerler şehre gitmekte serbest bırakılıyordu) imkânsız hâle getirilmiştir.

Bu politikaların sonucu tek kelime ile kötü olmuştur. Kırsalda gelir artışı çok düşük kalmış, 1957’den 1978’e kadar reel artış ortalama yıllık %1 olarak gerçekleşmiştir. 1978’de kişi başı tahıl üretimi 1955 ile aynı olan 300 kg seviyesinde kalmış yağlı çekirdeklerin (Çin’de neredeyse bütün yiyecekler yağda kızartma işlemine tabi olduğundan bir ana üründür) üretimi aynı dönemde üçte bir oranda azalmıştır. Göç etmeye konulan engellerle de kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı 1978’de, 1958’dekinin de üzerine çıkarak %82 olmuştur.²

1978 ile 1983 arasında “hanehalkı sorumluluk sistemi”nin uygulanmaya başlaması ile bütün tarımsal ekonomi temelleri değiştirilmiştir. Bu değişimin temelleri Anhui bölgesinde bir köyde ortaya çıkmıştır. Burada köylüler gizlice bir araya gelmişler, komünlerini dağıtmak ve tarım arazilerini paylaşmak üzere bir antlaşma imzalamışlardır. Bu yenilik süratle çevreye yayılarak, sefilliğe sürükleyen eski sisteme karşı bölgenin Parti Sekre-

teri Wan Li'yi geniş kapsamlı bir ayaklanmayla karşı karşıya bırakmıştır. Ayaklanmaya karşı koymaya çalışmak yerine Li, "arazi çiftçiye" reformunu sahiplenmeye karar vermiştir. Sichuan Bölgesi Parti Sekreteri Zhao Ziyang da benzer bir karar vermiştir.

Aralık 1978'de Parti Genel Kurulu ülke seviyesinde reform hareketini başlatarak tarım ürünlerinin fiyatlarının artırılmasına karar vermiş ve farklı yönetim şekillerini deneyen kırsal müştereklere zımnen onay vermiştir. Özel mülkiyeti ise kesinlikle reddetmiştir. 1980'e ulaşıldığında ise Zhao Ziyang başbakan olurken Wan Li, tarım politikasından sorumlu başkan yardımcısı görevlerini üstlenmişlerdir. Onlar birlikte komünlerin ortadan kaldırılmasını ve aile tarımcılığına dönülmesini sağladılar. 1982 yılı sonu itibariyle bütün tarımsal müşterekler ortadan kaldırılmış, aileler bölünen tarım arazilerinin kullanım haklarına sahip olmuşlardır.

Bu değişikliğin tarımsal getiriye ve tarla gelirlerine katkısı göz alıcı ölçüde olmuştur. 1984'te tahıl hasadı 400 milyon tonun üzerinde gerçekleşerek, sadece altı yıl öncesine göre üçte bir oranında fazla olmuştur. Yağlı tohumlar ve pamuk üretiminde yıllık %15 civarında uzun vadeli büyüme sağlanmış, et üretimi %10 artmıştır. 1979'dan 1984'e kadar kırsalda kişi başına düşen milli gelir iki katın üzerine çıkarılmıştır. Kırsalda yaşayan ailelerin nakit yatırımları 1979'da sıfır iken 1989'a gelindiğinde 300 Renminbi'ye (Rmb) ulaşmıştır. Çiftçilerin ürün çeşitliliğini artırması ve hasadı artıran yeni teknolojileri uygulamaya koyması ile seksenler süresince tarımda süratli büyüme ve gelir artışı devam etmiştir. 1970'lerden itibaren kademeli olarak kullanıma giren kimyasal gübre 1978'den 1990'a kadar üç kat artmıştır. Benzer artış, özellikle pompalar, küçük traktörler ve gıda işleme makineleri olmak üzere tarım makinelerinin kullanımında da görülmüştür.³

Tarım reformunun getirileri, hasat ve gelir artışının ötesine taşmıştır. Elde ettikleri daha fazla gelir ve yatırımın özendiriciliği sayesinde çiftçilerin kimyasal gübre ve tarla ekipmanı gibi temel endüstriyel sektörler için talepleri artırmıştır. Çiftçinin nakit gelirinin artmasıyla birlikte bankalardaki hesapları da büyümüş, elde edilen bu kaynak bankalar tarafından doğmakta olan üretim sektörü işletmelerinin kredilendirilmesi için kullanılmıştır. Çiftçilerin iş gücünün katma değerini anlamasıyla birlikte giderek daha fazla insan ek gelir sağlamak için tarım dışı işçilik imkânlarını araştırmaya başlamıştır. Bu faktörlerin bir araya gelmesi sayesinde kasaba ve köy işletmeleriyle Çin'in ilk girişimci endüstri dalgası başlamıştır.

1980'ler ve 1990'ların Başında Kasaba ve Köy İşletmeleri Çin'in Ekonomik Büyümesinde Nasıl Bir Rol Oynamıştır?

Kasaba ve Köy İşletmeleri (KKİ), resmi olarak yerel "müşterekler" tarafından sahip olunan veya desteklenen ticari işletmelerdir. Bunlar da kasaba veya köyün yerel yönetimleridir. Bu kapsamda kamu iktisadi teşebbüsü olarak sayılmazlar. KİT'lerin sahibi merkezi hükümet, bölge yönetimleri veya şehir yönetimleri olabilir. Kamunun mülkiyet hakları 1990'lara kadar yatırım bütçelerinin yönlendirilmesi şeklinde, 2003'ten itibaren ise hissedarlık (ayrıntı için 5'inci bölümü inceleyiniz) kurumları vasıtasıyla kullanılmıştır. KKİ'ler bu kısıtlamalardan müstesnadır. Hatta bunların hissedarları yerel yönetimler veya tüzel kişiler olabilir.

1980'lerde KKİ'lerin kalkışa geçmesinin iki nedeni vardı. Birincisi yukarıda da ifade edildiği gibi maddi durumunu iyileştiren çiftçi ailelerin geniş yelpazedeki ürünlere olan talebi ve bu ürünleri üreten fabrikalarda çalışmaya istekli işçi arzındaki artıştır. İkinci olarak, KKİ'ler girişimci enerji ile hükümet himayesini dengelemeye uygun bir yapı ortaya koymuştur. Bu sayede çok

gerekli olan, sermayeye erişimi sağladılar. Küçük ölçekli işletmeler, bu sayede diğer komünizm sonrası geçiş ekonomilerindeki benzerlerinin kaderini yaşamaktan kurtuldular ve sermayeye erişimde yaşanan sıkıntıların büyümeye olan olumsuz etkisinden kaçınmak mümkün oldu.⁴

1985'te müşterek aidiyetli KKİ'lerde istihdam 40 milyona ulaşmıştı ve kırsal işletmelerin tümünde istihdam rakamı 70 milyon civarındaydı. On yıl sonra kırsal işletmelerde toplam istihdam ülke genelinin %18'ini oluşturmakta; GSYİH'nin ise çeyreğini (müşterek KKİ'ler bu rakamların yaklaşık yarısına tekabül eder) sağlamaktaydı. Bu dönem, müşterek KKİ modelinin zirvesini teşkil eder. Takip eden birkaç yıl içerisinde KKİ'ler, daha etkin reforma tabi tutulmuş, KİT'ler ve kentli özel işletmeler karşısında yoğun rekabete maruz kalmıştır. 2004'e gelindiğinde ise KKİ'lerin büyük çoğunluğu tarla yönetimlerinin alımı ile özelleştirilmiştir. İstatistiklerde hâlen KKİ'lere rast gelinse de bunları kırsal veya yarı kırsal yerlerde konumlu özel işletmeler olarak değerlendirmek uygun olacaktır.⁵

KKİ'ler reform sürecinin ilk döneminde endüstriyel gelişim için pek çok önemli rol üstlenmişlerdir. KKİ'ler kısa sürede çiftçi ailelerinin ihtiyacını karşılamaktan mutfak gereçlerinden bisiklete kadar daha geniş bir yelpazede ürün sağlamaya giriştikleri için, tüketim malzemelerinin üretiminde temel esasları ortaya koymuşlardır. Ayrıca resmi olarak özel mülkiyete engel olunan geçiş döneminde KKİ'ler aslında özel teşebbüs için gerekli alanı yaratmıştır. Tarımsal iş gücü fazlasının endüstriyel ekonomiye aktarılması için ilk geniş kapsamlı mekanizmayı da KKİ'ler sağlamıştır. Doksanların ortasından itibaren kentli özel işletmelerin yeterince büyük hâle gelmesi ve gerekli desteği sağlamaya başlamalarıyla bu rolleri oynamada KKİ'lerin görece önemleri azalmıştır.

1989'dan Sonra Kentli/Kırsal Eşitsizliği Neden Artmıştır?

1980'lerin reformları kırsal kesimde başlatılmış ve orantısız şekilde kırsal nüfusa fayda sağlamıştır. Tarım ürünlerinin fiyatları süratle artmış, KİKİ'lerde tarım dışı istihdam imkânları süratle çoğalmıştır. Sonuç olarak kırsaldaki gelirlerde kentlilere oranla daha hızlı gelişme sağlanmıştır. Kentli kesimin önceki yıllarda önemli derecede kayırlmış olduğu düşünülürse bu, hoşgörülen bir düzeltme olmuş ama uzun sürmemiştir. 1980'lerdeki kırsal ağırlıklı reformlardan 1990'larda kent ağırlıklı reformlara geçişin farklı birçok sebebi arasında 1989'un politik rahatsızlıkları önemli yer tutar.

Pekin'in Tiananmen Meydanı'nda ve diğer Çin şehirlerinde 1989 baharında yaygın protestoların değişik sebepleri vardı. Arka planda olayları hazırlayan bir durum olarak 1980'ler, alternatif politik yönetim biçimlerinin de tartışıldığı ve ilgi çekici bir şekilde hükümet tarafından hoşgörüldüğü geniş çaplı bir entelektüel mayalanma dönemi olmuştur. Hatta merkezi hükümet, politik reformların çalışılması için kendi ofisini kurmuştur. 1949 devriminden beri ilk kez büyük sayıda Çinli öğrenci ve akademisyen yurt dışına çıkmış, bu insanlar sadece ABD ve Avrupa'da değil Japonya ve Hong Kong gibi daha yakın komşularında da gördükleri üstün refah seviyesi ve politik özgürlükten etkilenebilir.

Bu zemin üzerine çok sayıda politik anlaşmazlık, uyuşmazlıklara sebep olmuştur. 1988 ve 1989'un başlarında gıda fiyatlarındaki süratli artış, sık sık çift haneleri ziyaret eden enflasyona dönüşmüş, enflasyon yüzde yirmiler, otuzlar seviyesinde seyretmiştir. 1980'den beri kentlerde yaşam standartları artırılmaya devam etse ve kentlilerin de gelirleri artmakta olsa da bu enflasyon karşısında yaşanan artışın önemsiz kaldığı görüşü hâkim olmuştur. Şehirlerde liselerden ve üniversitelerden mezun olan gençler için iş imkânları sınırlı kalmış, KİKİ'ler yeterli iş pozis-

yonu yaratmakta zorlanırken özel şirketler bürokrasi altında ezilmiştir. En yaygın özel işletme şekli “getihu” yani aile şirketi kanuni olarak en fazla yedi kişiye kadar insan çalıştırabiliyordu. Yaygın olarak yolsuzluktan büyük rahatsızlık duyuluyordu. Özellikle hükümet görevlileri tarafından, kamu satın alma planları çerçevesinde mal ve ürünlerin düşük fiyatla satın alınıp serbest piyasada yüksek fiyatlara satılması yaygınlık kazanmıştı. Bütün bu rahatsızlıklar, gösterilere dönüştü. Hükümet, ordunun binlerce insanı öldürerek göstericileri dağıtması ile 4 Haziran 1989’da bu protestolara son verdi.

Komünist Parti’deki reformcular, sonraki birkaç yıl içerisinde bir strateji merkezinde tekrar bir araya gelerek reform enerjisinin kent merkezlerine kaydırılmasını sağlamıştır. Partinin, tarla fiyatlarının artırılması ve özel tarım uygulamalarına izin verilmesi gibi bir seri net ve bilinçli kararlar kentsel hayatı kayırdığı 1978-1980 döneminin aksine bu sefer uygulama açıktan yapılmamıştır. Şüphesiz ki asıl olarak Parti liderlerinin 1989 olaylarından çıkarttıkları ders, rejimin gücü üzerinde asıl tehdidin kırsaldan ziyade şehirlerden geleceğini anlamalarıdır. Bu nedenle şehirlerde yaşam standartlarını artıracak reformlara ağırlık verilmesi gerekliydi. Bu kararda esas karar vericilerin geçmişleri de önemli yer tutar. 1980’lerin önemli reformcuları Wan Li ve Zhao Ziyang (1980-1987 arası başbakan ve Tiananmen olaylarının sorumlusu olarak görevden alınana kadar 1987-1989 arası Parti Genel Sekreteri) kırsal kesimlerin sıkıntısını çözmedeki başarıları ile bu görevlere gelmişti. 1990’ların Başkanı Jiang Zemin ve Zhu Rongji (başkan yardımcısı ve 1993-1997 arası ekonomi yönetiminin başı daha sonra 2003’e kadar başbakan) daha ziyade kentlerin sıkıntılarını çözmeye ağırlık vermiştir.

1990’larda kentsel reform süreci hız kazanırken kırsal kesim görece bir duraksama periyoduna girmiştir. Hükümet KİT’leri ve mali sistemi yeniden yapılandırmış, özel teşebbüsü teşvik etmiş-

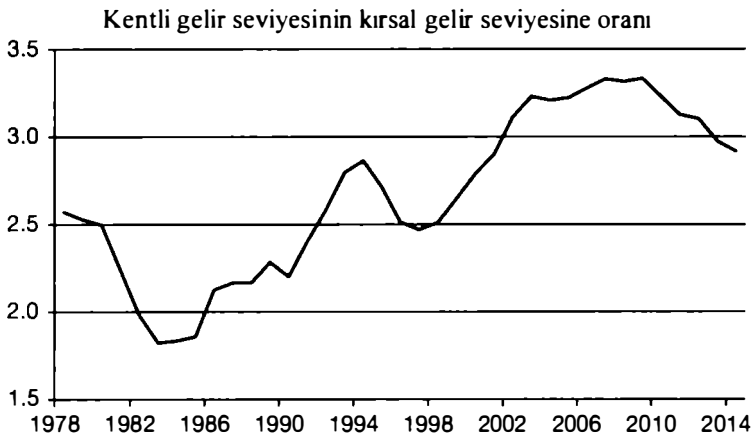
tir. İş gücü hareketliliği üzerindeki kısıtlamalar büyük oranda kaldırılarak aylıklı işlere geçiş imkânı artırılmış, şehirlere göç etmelerine izin verilmiştir. Lakin ailelerinin taşınmasına izin verilmeyerek bu ailelere sosyal hizmetlerin sağlanması ile ilgili sorumlulukların kırsal kesimde kalması sağlanmıştır. Üretim mallarının fiyatları (yaygınlıkla şehirlerde yapılan üretim) serbest bırakılmış, tahılların ve diğer bazı temel tarım ürünlerinin kamu tarafından temin fiyatları sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte köylere tahıl üretiminin azami seviyeye çıkarılması talimatı verilirken serbest piyasada satabilecekleri ürünler sınırlandırılmıştır. Sonuçları çok etkili bir uygulama olarak 1998'den itibaren şehirlerde KİT'ler tarafından kontrol edilen konut stokunun özelleştirilmesiyle, konutları piyasa değerinin çok altında alan şehirli hanehalkına büyük getiriler sağlanmıştır. 2003'e gelindiğinde hanehalkı taşınmaz varlıklarını satma, satın alma, ipotek etme konusunda sınırsız haklar kazanmıştır. Şimdiye kadar kırsalda bu tür hakların verilmesi (4'üncü bölümde konut özelleştirmesi ile ilgili kapsamlı tartışmayı bulabilirsiniz) söz konusu olmamıştır. Bir araya geldiğinde bu politikaların tümü gittikçe büyüyen bir kentli/kırsal eşitsizlik uçuşunu yaratmıştır. 1990'da ortalama kırsal gelirin 2,2 katı olan kentsel gelir 2003'te 3,2 kata ulaşmıştır.⁶

Hükümet Kentli/Kırsal Eşitsizliği Problemini 2000'li Yıllarda Nasıl Ele Almıştır?

2002 sonlarında göreve gelen Hu Jintao ve Wen Jiabao yönetimi kentlilerin kayrılması politikasını düzelterek kırsal gelirin artırılmasını sağlamaya çalışmıştır. Tarım, köyler ve çiftçiler ile ilgili problemleri ele alacak geniş kapsamlı politikaları uygulamaya koymuşlardır. 2006 yılında tahılların temin fiyatı hızla yükseltilirken tarım, tarım arazileri ve kırsal ekonomiden alınan vergilerde iyileştirme yapılmıştır. Hükümet, kırsal kesimde büyük yatırımlar

rımlara başlamış, yol projeleri ve altyapının yanı sıra gıda işleme tesisleri gibi tarım dışı istihdam yaratacak tesisler de sağlamıştır. Yine 2006'dan itibaren önceki yirmi yıllık reform sürecinde dar-madağın olan kırsal kesim sosyal hizmet ağlarını yeniden inşa etmeye başlamıştır. 2006 yılında, kırsalda ikamet edenler için dokuz yıllık mecburi eğitim serbest hâle getirilmiştir. 2007'de yeni bir yardımcı sağlık sistemi uygulamaya konularak asgari gelir garantisi ve temel sağlık garantisi şehirden kırsala yaygınlaştırılmıştır. Çin tarihinde ilk defa olmak üzere 2009'da kırsalda emeklilik düzenlemesi yapılarak tarlada çalışmak için fazla yaş-lanan insanlara gelir katkısı yapılması sağlanmıştır.

Bu politikaların geniş kapsamlı ve faydalı etkileri hem kırsal gelir artışında hem de tarım ürünleri üretiminde kendini göster-miştir. 2007 yılında ortalama kırsal gelirin ortalama kentsel geli-re oranı 3,3 kat oranında durdurulmuş; sonrasında düşmesi (Şekil 2.1) sağlanmıştır. 2000 yılında 240 milyon kişiden ibaret olan sağlık sigortası sahibi insan oranı yüzde 13 iken 2013 itiba-riyle neredeyse tüm kırsal kesim güvence sahibi olabilmıştır.⁷ 1999'da 500 milyon ton olan toplam tahıl üretimi azalmaya baş-

Şekil 2.1 Kentli/Kırsal Gelir Seviyesi

Not: Kentlerde kişi başına net gelirin kırsaldaki net gelire oranı

Kaynak: NBS/CEIC (Çin İstatistik Bürosu / İstatistik Yayın Ofisi)

layarak 2003'te 430 milyon ton olarak gerçekleşmişti, düzenli olarak artış sağlanması sayesinde 2013'te üretim ilk kez 600 milyon tonun üzerinde gerçekleşmiştir. Tarımda elde edilen katma değer 1997-2003 döneminde yüzde 3'ün altında artırılabilirken sonraki on yılda yüzde 5'e ulaşması sağlanmıştır.

Tarımda görülen bu iyileşme ile ilgili gözlemlerimizi burada paylaşmak uygun olacaktır. Birinci olarak yaygın bir kanı olan Hu Jintao ve Wen Jiabao'nun zayıf liderlik sergiledikleri, bu nedenle Çin'de reformların duraksadığı bir "kayıp on yıl" yaşandığı iddiasını değerlendirelim. Çoğunlukla şehirli elitler tarafından ortaya sürülen bu eleştiri; kırsal kesimin sıkıntılarını göz ardı etmektedir. Tarımdaki düşüşün geriye çevrilmesi ve kapsamlı (her ne kadar temel konularla sınırlı kalsa da) bir sosyal güvenlik ağının hem kentlerde hem de kırsalda kurulabilmesi büyük birer başarıdır.

İkinci husus olarak, Çin'de sağlanan önemli bir başarı olan mutlak yoksulluğun düşürülmesinde, tarımsal ve kırsal alanda uygulanan reformlar önemli rol oynamıştır. 1981 ile 2011 arasında Dünya Bankası tarafından "mutlak yoksulluk" olarak tanımlanan durumda yaşayan insan sayısı 840 milyondan 84 milyona, yani nüfusun %84'ünden %6'sına (Tablo 2.1) düşürülmüştür. Bu düşüşün bir kısmı insanları şehirlerdeki daha yüksek ücretli işlere yerleştirerek sağlanmış olsa da hâlen nüfusun yarıya yakın kısmının kırsalda yaşadığı düşünüldüğünde anlaşılacağı üzere kırsal alanda yapılan reformlar kritik öneme sahipti.⁸

Son olarak reform dönemi tarihinin açıkça ortaya koyduğu gibi uygulanan politikaların kırsal ile kentli yaşamın çıkarları arasında bir denge kurması çok zor hatta imkânsızdır. İlk on yıllık reform döneminde kırsal kesim ön planda tutulurken 1989-2003 döneminde ağırlık büyük oranda şehirlere kaydırılmıştır. Hu/Wen döneminde denge sağlamak için daha fazla gayret gösterilmişse de kırsal alandaki reformların zamanla ön plana çık-

ması karşısında şehirli grupların lobi çalışmaları ile karşılaşmıştır. Bu lobi çalışmaları ile gelecek yirmi yıl süresince Çin'in gelişme mücadelesinin bir şehirleşme çekişmesi gibi gösterilmesi de sağlanmıştır. Yine de en iyimser şehirleştirme senaryosunda bile, bundan yirmi yıl sonra Çin hâlâ 400 milyon insanın (yani %30'una yakınının) kırsalda yaşamaya devam edeceği bir ülkedir. Şehir ve kırsalın çıkarları arasındaki bu gerginlik durumu önümüzdeki yıllarda da Çinli politikacıların başını ağrıtmaya devam edecektir.

Tablo 2.1 Çin'in Yoksullukla Mücadeledeki İlerlemesi: Halkın 1,25 Dolar veya Daha Az Günlük Gelirle Yaşayan Kısımının Rakam ve Yüzde Olarak Gösterimi (Satın Alın Gücü Paritesi, 2005 Yılı Dolar Kuruna Göre)

Yıllar	Milyon Kişi	Yüzde
1981	840	84
1990	689	61
2002	359	28
2011	84	6
30 yıllık azalma	-756	-78

Kaynak: Dünya Bankası Yoksulluk ve Eşitlik Veri Tabanı

Çinli Çiftçiler Tarlalarına Sahip midir?

Çin'de çiftçiler çalıştırdıkları toprağın sahibi değildir ama çok uzun vadeli kira sözleşmeleri ile toprağı kullanma haklarını ellerinde tutarlar. Kırsal arazilerin kiralanması konusu Çin'in çözüm bulunamayan, kanayan yaralarından birisidir. Mülkiyet hakları konusunda kırsal ile şehir arasındaki uçurum, gelir uçurumu ve refahın dağıtımındaki dengesizliğinin de en önemli kaynaklarından biridir.

Tarlaların ilk defa müşterek yapıdan çıkartıldığı 1978-1983 döneminde, kırsalda yaşayan aileler belirli bir arazi bölümünün tarım amacıyla kullanılması hakkını bir ila üç yıllığına almışlardır. 1980'lerin ortasında bu haklar on beş yıla kadar çıkartılmıştır. Ancak bu tahsis işlemi güvenilir değildir, arazi hâlen

“müşterek” aidiyetli olduğundan (Köy, bir bütün olarak araziye sahiptir) köyün yöneticileri tarafından teminat süresi içinde yeni bir tahsis işlemi daha yapılması mümkündür. Bazen aile büyüklüklerinin değişmesi gibi makul sebeplerle yapılan bu yeniden tahsis işlemi aynı zamanda köyün parti sekreteri ile çıkar çatışması yaşadığınızda aleyhinize kullanılabilecek büyük bir güçtür. Belli bir arazi parçasının ne kadar süreyle ekilip biçilebileceği konusundaki bu belirsizlik çiftçilerin kapsamlı sermaye yatırımı yapmak konusunda isteksiz olmalarına neden olmuştur.

Hükümetler, çiftçinin araziye kullanım haklarının uzatılması ve güçlendirilmesi suretiyle iyileştirilmesi konusunda kayda değer enerji harcamıştır. 1993'te standart tahsis teminatı tarım arazileri için 30 yıla çıkartılmış, bu husus 1998'de Toprak Yönetimi Kanunu'na dâhil edilmiştir. 2004'te çıkartılan Kırsal Arazi Sözleşmeleri Kanunu ile yapılan tahsis işleminin resmi bir sözleşme ile kayıt altına alınması, köyün yöneticilerinin bu tahsis süresinin bitiminden önce yeni bir tahsis yapmasını engellemiştir. Yeniden tahsis işlemi için köy meclisinin üçte iki oranında onayı gerekli hâle getirilmiştir. 2007'de çıkartılan Varlık Kanunu, çiftçinin kullandığı arazi üzerindeki haklarının özel mülkiyet hakları olduğunu esasa bağlamıştır.

Bu kanunların uygulamaya aktarımı ise değişen bir enerjiyle takip edilmiştir. 2010'da Landesa isimli bir toprak hakları komisyonu tarafından yapılan ankete göre çiftçi ailelerinin %60'tan biraz fazlası toprak hakkı sertifikasına ve yaklaşık yarısı resmi sözleşmeye sahiptir. Kullanım haklarının güvenliği için yapılan bu iyileştirmelerle çiftçinin kalıcı seralar kurması, gelişmiş sulama sistemlerini kullanması gibi üretimi arttıracak yatırımlar yapması özendirilmiştir. Yan yana arazi parçalarının makinelerle büyük ölçekli gelişmiş tarım uygulamalarıyla işlenebilmesi için uzun vadeli kira sözleşmeleri yapılması mümkün kılınmıştır.⁹

Yine de hükümet, çiftçilerin toprak haklarını güçlendirirken bu hakların mali değerlerinin mümkün olan en düşük seviyede tutulması için bütün gücüyle çalışmıştır. Öncelikle toprağın mülkiyeti hâlâ “müşterek” olduğundan çiftçilerin bireysel olarak araziye satması veya ipotek ettirmesi söz konusu değildir. Ayrıca şehir yönetimlerinin yakındaki kırsal kesimden büyük arazileri uygun tutarlara satın alarak yüksek fiyatlarla şehir planlamacılarına satmasına izin vermiştir. Bu sayede, düşük değerli kırsal araziden yüksek rant ile şehir arazisine dönüştürülen toprağın tüm geliri şehir yönetimlerine ve şehir planlamacılarına (şehir planlamacıları konut ve iş yeri inşaatlarından da büyük kârlar elde etmiştir) verilmiş olmaktadır. Burada söz konusu olan paralar, dehşet verici tutarlardır. Dünya Bankası'nın tahminlerine göre 1990-2010 döneminde yerel yönetimlerin çiftçilerden satın aldığı toprak, piyasa değerinin 2 trilyon Rmb altında (mevcut kur ile 320 milyar ABD Doları) işlem görmüştür. Eğer çiftçiler bu alışverişte normal piyasa değerlerinde topraklarının ederini alsalar ve normal faiz geliri elde ederek bu parayı değerlendirselerdi bugün hane gelirine ek olarak 5 trilyon Rmb'ye (800 milyon ABD Doları ya da GSYİH'nin %8'i) daha sahip olacaklardı.¹⁰

2000'lerden itibaren hükümette hâkim olan, hızlı ekonomik büyüme için mümkün olan en kısa zamanda en fazla insanın tarım dışı istihdama geçirilmesi ve daha fazla katma değer üretilmesi fikri sebebiyle “ucuz toprak” politikasının önemli bir tercih sebebi kuşkusuz şehirlerin büyümesini desteklemektir. Ek bir sebep olarak eğer çiftçiler arazileri satma hakkı elde ederlerse açık gözlü fırsatçılar tarafından kandırılacaklarını savunanlar da vardı. Başka bir ifade ile çiftçilerin gerçek değerinin çok altında fiyatlarla arazilerinden edilmeleri hükümet tarafından yapıldığında kabul edilebilir iken bunun özel sektör tarafından yapılması düşünülemezdi.

Bu uygulamanın gelir ve refah dağılımına olan etkilerini tam olarak idrak edebilmek için kırsalda ve kentlerde uygulanan taşınmaz mal mülkiyeti politikalarının tam olarak anlaşılması gereklidir. Araziler kırsalda müşterek aidiyetli olduğu gibi kentlerde de tamamen devlete aittir. Kentli bir aile, bir evi satın aldığı anda aslında yapılan genelde yetmiş yıl olan uzun vadeli bir kira sözleşmesidir.¹¹ İlk bakışta bu işlem, vadenin daha uzun olması dışında köylünün aldığı otuz yıllık kiralama işleminden pek farklı görünmemektedir. Ancak uygulamada çok büyük farklar ortaya çıkmaktadır. Çiftçinin arazisine yüksek bir fiyat ödeyecek alıcı bulduğunda bu hakkını satarak parasını daha büyük getiri elde edeceği bir yatırıma yönlendirmesi söz konusu değildir. En fazla, arazinin başkası tarafından ekilip biçilmesi için işleme haklarını kiralayabilir. Kentli bir ev sahibi ise evini piyasa değerinde istediği gibi satabilir. Şehirlere daha fazla insanın göç etmesi nedeniyle konut fiyatları sürekli bir artış sergilemiş; kentli ev sahibi de evinin kazandığı değerden rahatlıkla istifade etmiştir. Çin’de sermaye getirisinin vergilendirilmesi gibi bir uygulama olmadığından kazanç olduğu gibi ev sahibinin cebine gider. Bir çiftçi ancak işleyeceği bir parça arazinin kullanım hakkına sahip olabilirken, kentli bir girişimci satın alabildiği kadar çok evin sahibi olmakta özgürdür. Bu sayede kira getirisi elde edebileceği gibi bu taşınmazları ipotek ederek küçük çaplı işletmesini finanse etmek için de kullanabilecektir.

4’üncü bölümde tartışacağımız üzere kentlerde 1998-2003 yılları arasında uygulanan konut özelleştirme programı sayesinde aileler daha önce kamuya ait olan konutları piyasa değerinin çok altında bir fiyata satın alabilmiştir. Ayrıca bir süre sonra bu evleri piyasa değeri ile satmalarına da izin verilmiştir. Bu işlemlerle elde edilmesine göz yumulan toplam sermaye getirisi 4,5 trilyon Rmb’dir. Bu tutar, 1990-2010 döneminde çiftçilerin maruz kaldığı kamulaştırma ile oluşan zararlarının iki katından faz-

ladır ve çiftçilerin sayısının da kentlilerden fazla olduğu unutulmamalıdır. Sonuç olarak kent sakinleri ve kırsalda ikamet edenler için mülkiyet hakkı uygulamaları tam olarak birbirine zıt yollar izlemiştir. Şehirlerde oturanların en azından bir kesimi piyasa değerinin altında konut alıp piyasa değerinde satarak oluşan kârı cebe atarken çiftçiler kamulaştırma politikası ile mevcut arazilerini değerinin altında satmak zorunda bırakılmıştır. Bu uygulama kırsal ile kent arasında bugün mevcut olan gelir ve refah farkının başlı başına en büyük sebebi olabilecek önemdedir.

Kırsal Kesimde Arazi Haklarının İyileştirilmesi için Ne Yapılmaktadır?

Çinli akademisyenler, kırsal toprak yönetimi politikaları ile yol açılan adaletsiz uygulamaları uzun süredir ortaya koymaktadır ve hükümet bunları düzeltecek tedbirler almak üzere kolları sıvamıştır. Son on yılda apar topar yaşanan şehirleşme sürecinin de bir düzene konması gerektiğinden bu problemler çözülmek zorundadır. Yerel yönetimlerin arazileri ucuza alıp pahalıya satmak dışında sürdürülebilir bir gelir kaynağı oluşturmayı öğrenmeleri gerekmektedir.

Bu alanda yapılacak reformların tabi olacağı iki önemli kısıt söz konusudur. Öncelikle “müşterek” aidiyet mekanizması korunmak zorundadır. Bu prensip 2013’te üçüncü genel kurul reform kararları dokümanında ve takip eden kırsal politika dokümanlarında tekrar tekrar yer bulmuştur. Bu da demek oluyor ki problemin en basit ve en iyi çözümü yani çiftçilere şehirde uygulanan mülkiyet politikasını tüm Doğu Asya’da çiftçilerin tabi olduğu gibi aynen uygulamak seçenekler arasında değildir.

İkinci kısıt ise 2006’dan beri uygulamada olan ve tarım arazilerinde bir “kırmızı çizgi” olarak ülke genelinde işlenen tarım arazisi miktarının 120 milyon hektarın altına düşmeyeceği kuralıdır. Geçen yirmi yılda uygulanan arazi politikası ile süratle

tarım arazileri şehirlere aktarıldığından mevcut durumdaki tarım arazisi miktarı bu rakamın çok az üstündedir. Bunun uygulamaya yansımaları şu şekilde olacaktır; gelecekte şehir arazilerinde bir artış ancak kullanılmayan arazilerin tarıma kazandırılması veya inşaat arazilerinin yeniden dönüştürülerek tarla olarak kullanıma sunulması ile mümkün olacaktır.¹² Bu “kırmızı çizgi” esas olarak aşağıda ifade edeceğimiz gibi ülkenin gıda güvenliği politikasının bir sonucudur.

Bu kıstaslar çerçevesinde merkezi hükümet daha sağlıklı bir kırsal toprak ekonomisi yaratmak için bazı reformları takip etmektedir. Bu reformları üç ana kategoride değerlendirebiliriz; çiftçinin toprağın kullanımı ile ilgili haklarını güçlendirmek, geniş ölçekli ve makineli tarım uygulamalarını özendirmek ve kırsal kesimin “kasabalaşma”sını temin etmek.¹³

Gelişmiş Toprak Kullanım Hakları. 3’üncü Genel Kurul Kararları ve takip eden politik dokümanlar kırsal arazilerin kayıt altına alınması, çiftçinin araziye serbest piyasa ortamında satma, satın alma ve ipotek etme haklarına kavuşturulması esaslarını vurgulamaktadır. Buradaki anahtar hususlardan biri kayıt altına almadır. Mülkiyet haklarının kullanılması ancak arazi parçasının boyutları ve arazideki konumu net olarak bilindiğinde ve kamu tarafından kayıt altına alındığında bir anlam ifade edecektir. Çin’in kırsal arazilerinin ancak yarısından biraz fazlası kayıtlıdır. Kadastro işlemlerinin tüm kırsal araziler için tamamlanması en azından bir on yıl daha alacaktır. Pek çok ailenin kontrolündeki araziler yan yana olmayan parçalardan oluştuğu için bu uygulama daha da karmaşık bir şekilde ve zorlukla ilerlemektedir. Kadınların mülkiyet hakkının korunmasını sağlamak da ayrıca meşakkatli bir meseledir. Hâlen kayıtlı olan kırsal arazilerin % 90’lık kısmı ailenin erkek olan büyüğünün adına kayıtlı olduğu için köylerdeki kadınların büyük kısmı boşanmaları durumunda yoksulluğa düşme riskiyle karşı karşıyadır.¹⁴

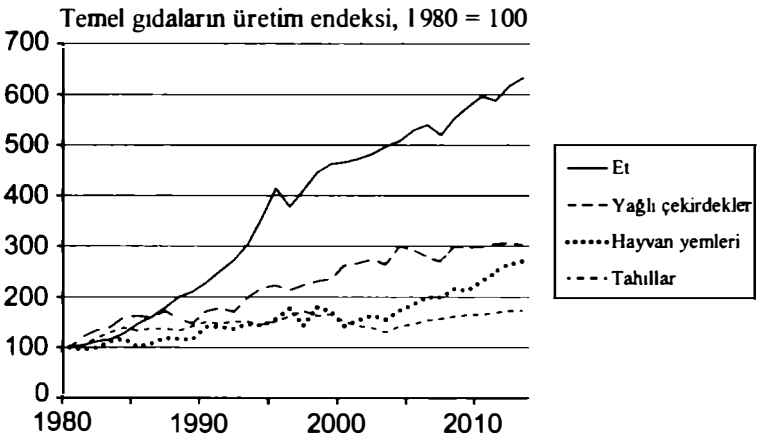
Geniş ölçekli tarım. Reform sürecinin büyük kısmı süresince hükümet, geniş ölçekli makineli tarım uygulamalarına mesafeli durmuştur. Bunun en temel sebebi tarlaların, kırsal aile için ana sosyal güvenlik ağı olarak görülmesidir. Tarlalar, ailenin zor zamanlarında veya göçmen bir aile ferdi şehirdeki işinden ayrıldığında veya iş bulamadığında temel ihtiyaçların sağlanacağı bir güvence olarak görülmekteydi. Şehirlere kalıcı göçlerin yaygınlaşması ve kırsalda emeklilik, sağlık güvencesi ve asgari gelir programlarının uygulamaya konması ile bu mantık artık daha az geçerli durumdadır. Tarım Bakanlığı artık geniş ölçekli tarım uygulamalarıyla kırsal arazilerin piyasa değerini yükseltme amaçlıdır. Bazı yerlerde uygulamaya başlanan şekli ile tarım firmaları tarafından çok sayıda parça arazinin işletme hakları satın alınmakta ve oluşturulan geniş ölçekli tarlalar tek bir ürünün fazla miktarda üretilmesi için kullanılmaktadır. Daha muhtemel olan hükümetin tercih ettiği yöntemde ise; kooperatiflerin kurulması ve çiftçilerin bu şekilde tarlalarını birleştirmesi, ortak bir sermaye yönetimi sayesinde arazinin daha etkin olarak kullanılması, elde edilen getirinin de her çiftçinin arazisi oranında paylaşılması esas alınmaktadır. Bu sayede çiftçiler isterse kooperatif içerisinde kalmayı tercih ederek kırsal yaşam tarzına devam edebilir isterse de bu haklarını satarak başka ihtimalleri değerlendirebilirler.

Kasabalaşma. Dağınık hâldeki köylerin bir araya toplanması ve kırsal kasabalar oluşturulması uygulamasıdır. Köylüler düşük nüfuslu yerleşimlerden yeni ve daha yüksek nüfuslu kasabalara taşınmakta, eski köy arazileri tekrar tarıma kazandırılmaktadır. Oluşturulan yeni kasaba bir araya getirilen çok sayıda köyden daha az arazi işgal ettiğinden sonuçta tarım arazilerinde net bir artış sağlanmış olur. Çiftçiler, eski arazileri üstünde kullanım haklarını korumaktadır, isterlerse çiftçiliğe devam etme hakkına sahiptir. Ancak varsayım bu insanların büyük kısmının kullanım

haklarını kasabaya devretmeyi tercih edeceği ve çalışmak için şehirlere gideceği yönündedir. Bu politika ile amaç, aşamalı olarak şehirleşme politikasını sürdürürken işlenebilir tarım arazilerini korumak veya arttırmak için bir çözüm üretmektir.

Çin Kendi Kendini Besleyebilir mi?

Çin'deki kırsal hayatla ilgili son konumuz Çin'in gıda olarak kendi kendine yeterliliğidir. Bu soru hem Çin'in kendisi hem de dünyanın geri kalan kısmı için büyük öneme sahiptir. Eğer Çin, 1,4 milyarlık nüfusunu doyuramamaya başlar ve büyük ölçekli gıda ithalatına girişirse bunun küresel piyasalara etkisi büyük olacaktır. Zaman zaman Çin'in doymak bilmeyen iştahıyla gıda ithalatına girişeceği ve piyasaları silip süpüreceği oluşan gıda fiyatı enflasyonunun yıkıcı olacağı ya da dünyanın sınırlı işlenebilir arazilerine getireceği ek yük sebebiyle büyük baskıya neden olacağı gibi söylentiler duymuşuzdur.¹⁵ Çinli yöneticiler de bu soruyu kendilerine farklı bir sebeple sormaktadır; gıda ithalatı, özellikle bu büyüklükte bir talep piyasada fiyat artışına neden olacağından Çin için önemli bir güvenlik riski olarak görülmek-

Şekil 2.2 Gıda Üretim Endeksi

Kaynak: ABD Tarım Departmanı

tedir.

Bu çekincelerle ilgili ilk gözlemimiz geçtiğimiz yirmi yıl süresince ortada dolaşan kapıdaki yiyecek krizi hikâyelerinin sürekli asılsız çıkmasıdır. Kötümserler, sıklıkla Çin'in temel gıdaları ve çiftlik hayvanlarını üretme kabiliyetini küçümserken bugün Çin, 1980'e göre %50 daha fazla temel gıda, üç kat daha fazla yağlı tohum ve altı kat daha fazla çiftlik hayvanı (Şekil 2.2) üretmektedir. Çin hâlen çoğu tahılda dekar başına sağladığı yüksek hasat verimi ile dünyanın üst sıralarında yer almaktadır. Sağlanabilecek artış potansiyeli de motorlu tarımın artırılması, toprak yönetimi metotlarının iyileştirilmesi ve daha verimli tohumların kullanılması gibi hususlarla, imkân dâhilindedir. En büyük potansiyel, özellikle çiftlik hayvanlarının beslenmesi için önemli olan mısırdadır. Şu anda verim, hektar başına altı ton ile Brezilya, Hindistan ve Güneydoğu Asya'dan iyi durumda, Kuzey Amerika'da sağlanan dokuz tonluk verimin ise altındadır.

Talep açısından bakıldığında Çin'in toplam tahıl tüketiminin artabileceğini söyleyebiliriz ancak bu artışın sınırlı olmasını beklemek gerekir. Günümüzdeki ortalama bir Çinli, günlük yaklaşık 3.000 kalorilik (bol sayılabilecek) besin tüketmektedir. 1990'ların başında Güney Kore yaklaşık bu oranda tüketimi sabitlemiştir. Japonya'da günlük toplam kalori tüketimi geçen yirmi yılda nüfusun yaşlanması sebebiyle aslında azalmıştır. Önümüzdeki yirmi beş ila otuz yıllık dönemde projeksiyonlar Çin nüfusunun Japonya'ya benzer bir gelişim kaydedeceğine işaret ettiğinden günlük toplam kalori miktarında fazla bir artış beklemek hatalı olur.

Elbette diyetin nelerden oluştuğu da önemlidir. Toplumlar geliştikçe daha fazla et tüketmekte bu tüketim dolaylı olarak tahıl talebini artırmaktadır. Nitekim, bir kilo inek eti üretmek için o ineğin birkaç kilo yemlik tahıl tüketmesi kaçınılmazdır. Ancak Çin'in çoğunlukla tercih edilen eti olan domuzun tüketimi zaten

kişi başına 36 kilogram gibi yüksek bir seviyededir. Bu rakam Güney Kore'ninkinden %30 daha yüksektir ve 1990'da Tayvan'da görülen en büyük oran olan 40 kg'dan çok az aşağıdadır.¹⁶

Yani, Çin'in dünya gıda kıyametine yol açmasını beklemek pek mantıklı değildir. Bununla birlikte talepteki artışın iç arz ile karşılanamaması ve gıda ithalatında artış olması gayet olağandır. Tahıl tüketiminde %95 kendine yeterlilik politikasını önemli bir güvenlik meselesi olarak gören hükümet için bu önemli bir kaygıdır. Son yıllarda bu politikanın bir miktar gevşetildiğini de burada belirtmeliyiz. Yine de Çin hâlihazırda hububat (başlıca pirinç, buğday ve mısır) üretiminde %95'in üzerinde kendi kendine yeterlidir. Tahıllar olarak bakıldığında (patatesler ve fasulye türevleri dâhil edildiğinde) ise bu oran %90'ın altına düşmektedir. Bunun sebebi özellikle soya fasulyesinde 1990'lardan sonra hızla artan ithalattır. Önümüzdeki on yıllık dönemde artması beklenen ve hayvan yemi olarak da kullanılan soya fasulyesi ve mısır ithalatı ile Çin'in tahıl bazında kendine yeterliliği %85'in altına düşecektir. Amerika ve Doğu Avrupa'daki üreticiler, bu talebi karşılayabilecektir. Çin aktif şekilde Afrika kıtasında ve Güney Amerika'da tarım arazilerinin kullanılması için üreticilerini teşvik etmektedir. Bu sayede hem küresel arz artacak hem de Çin, artan gıda ihtiyacı için güvenli gıda kaynağına erişim sağlayacaktır.¹⁷

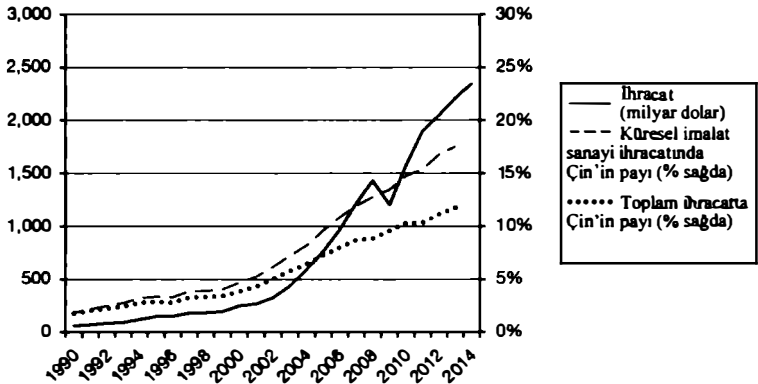
ENDÜSTRİ VE İHRACAT TEMELLİ EKONOMİNİN YÜKSELİŞİ

Çin Neden Bu Kadar Büyük Bir Üretici ve İthalatçı Oldu?

Çin'in bir üretim devi ve ihracat gücü olmasıyla sonuçlanan son yirmi yıllık hikâyesi, gerçekten dünyayı değiştiren bir ekonomi olayıdır. 1970'lerin sonu itibarıyla Çin, dünya endüstriyel üretiminde sınırlı bir paya sahipti ve dünya ticaretinin de ancak %1'ini yapabilmekteydi. 2014'ün sonuna baktığımızda, küresel üretimin %12'si ile dünyanın en büyük endüstriyel üreticisi ve %18'lik nihai ürün ihracatıyla en büyük ihracatçısı¹ (Şekil 3.1) ile karşı karşıya kalırız. ABD ve Avrupa'daki dizayn atölyelerinde başlayan küresel üretim yolculuğu, Doğu ve Güneydoğu Asya'dan ham madde, ara ürün ve belli parçaların üreticileri ile devam eder ve zincirin bütün malzemelerinin bu dizayna göre bir araya getirildiği son noktada ve üretimin tamamlanarak dünyanın dört bir köşesine dağıtıldığı kilit noktada Çin'i görürüz. Bu dönüşüm nasıl ortaya çıkmıştır? Tarihi avantajlar, şanslı koşullar ve iyi politikalar hepsi bir miktar rol oynamıştır.

Çok derin bir bakış açısı ile denilebilir ki Çin, sadece endüstri devriminden bin yıl kadar önce sahip olduğu, üretim ve ticaretin merkezindeki eski pozisyonuna geri dönmektedir. Ekonomi tarihine baktığımızda göreceğimiz gibi 1800'lerde

Çin'in ihracatı ve dünyada pazar payı, 1990-2014

Şekil 3.1 İhracat

Kaynak: NBS, küresel pazarlar için Dünya Ticaret Örgütü

bile Çin; dünya GSYİH'sinin üçte birine denk gelmekte, en az Avrupa kadar iç üretim ve ticarete piyasa ekonomisi koşullarını uygulamakta ve ipek, tekstil ya da seramik gibi malların modern öncesi üretiminde küresel piyasalara hâkim durumdadır.² Çin'in dev ticaret fazlası, Avrupa'da gümüş sikke kalmamasına neden olmuş, bu durum sonuç olarak Afyon Savaşlarına (1840-1842) yol açmıştır. Burada görülmüştür ki endüstri devrimi ile Avrupa'da kazanılan teknolojik güce karşı Çin'in klasik gücü yetersiz duruma düşmüştür. Sonraki yüzyıl süresince Avrupa ve Kuzey Amerika tamamiyle endüstrileşirken Çin bunu yapamamıştır.³ 1980'lerin başında endüstrileşmeye giriştiğinde ve açık piyasa ekonomisine geçişten sonra on dokuzuncu yüzyıl öncesi baskın konumunu sağlayan avantajları (büyük ve görece iyi eğitilmiş bir nüfus, ticaret ve üretim konusunda oturmuş gelenekler, büyük ve zengin toprak) tekrar faaliyete geçmiştir.

Bu "derin" tarihi avantajlar gerçektir. Ancak daha kesin ve dolaysız etkenler olmadan pek de bir işe yaramazlar. Basit bir karşılaştırma olarak sekizinci yüzyıla kadar Hindistan ekonomisi neredeyse Çin'inki kadar büyüktü ve pamuklu ürünlerde Hindistan dünya piyasalarına hâkimdi.⁴ Çin'e benzer şekilde Hindis-

tan'ın da büyük bir nüfusu vardır ve yüzyıllardır oluşmuş bir üretim ve ticaret geleneğine sahiptir. Yine de 1980'lerden beri endüstriyel ve ticari gelişimi geride kalmıştır. 2013 rakamlarına göre ihracatı ancak Çin'in yedide biri kadardır ve yaklaşık 100 milyar ABD Doları tutarında sürekli bir dış ticaret açığına sahiptir. Açıktır ki son otuz yılda diğer bazı faktörler Çin lehine rol oynamıştır. İşte burası biraz şans biraz da iyi politikaların devreye girdiği yerdir. Şanslı koşullar:

- **İyi komşular;** Tayvan, Güney Kore ve özellikle Japonya'nın başarı kazanan ihracat temelli büyümeleri Çinli politikacılara endüstriyel gelişme için basit bir reçete sunmuştur.
- **Hong Kong;** Çin reformlara başladığında Hong Kong, zaten modern hukuki ve mali altyapıya sahip, dünya standardında bir liman ve ticaret merkezi konumundaydı. Bu sayede Çinli üreticiler hem küresel ticaret rotalarına hem de daha önemlisi modern bir ekonomi için gerekli "yumuşak" altyapıya [amaçlar, bakış açıları ve tecrübe, dizayn, politika ve uygulamalar ve eğitim gibi altyapının kullanımını sağlayan fikir ve bilgi birikimi] kolay erişim sağladılar.⁵
- **Zamanlama;** Çin ticarete en elverişli zamanda atılma şansını yakaladı. Bu dönemde, 1950'lerde icat edilen taşıma konteynerleri sayesinde uzak mesafeli ulaştırma maliyetleri önemli oranda düşürülmüş ve bu sayede birden fazla ülkeyi içeren küresel üretim zincirleri mümkün hâle gelmiştir.
- **"Vurucu Uygulama";** 1980'lerin sonunda kültürel açıdan benzer özelliklere sahip Tayvan gelişmiş bir elektronik sanayisi kurmuştu. Bu tesisler, 1990'larda büyük oranda Çin'e taşınmıştır. Bu sayede Çin çok kısa zamanda dünya

standartlarında bir elektronik üretim sanayisine sahip olmuştur.

Bilerek veya bilmeyerek Çinli politikacılar bu fırsatları görmeyi ve sonuna kadar kullanmayı başarmıştır. İki uyum politikası bu konuda öne çıkar. İlki Deng Xiaoping'in sloganı "reform ve açılım" da ifade bulur. Deng, iç ekonomide bir reformun, ticaret ve yatırımda daha geniş kapsamlı bir reform ve açılım yapılmadan ne kadar zor olacağını görmüştür. Bu nedenle tekrar tekrar O ve halefleri ihracatçıları teşvik edecek fırsat politikaları uyguladılar. Bu konuda, 1980'lerde açılan serbest ekonomik bölgelerden 2001'de Dünya Ticaret Örgütüne katılmaya kadar pek çok örnek verilebilir.

İkincisi altyapı inşasına, özellikle limanlar, yollar, güç istasyonları ve telekomünikasyon ağı olmak üzere Çin'in sahil şeridi boyunca yukarıdan aşağıya üreticilerin hayatını kolaylaştıracak her şeye verilen büyük önemdir. Sonuç olarak 2000'lerin başında Çin, tekrar edilemez ve eşsiz bir kombinasyonla düşük işçi maliyetlerini ve iyi durumdaki altyapıyı bir araya getirmiştir. İhracat temelli üreticiler için bu, karşı konulamaz bir platform olarak ortaya çıkmıştır. Altyapı yatırımını destekleyen diğer bir önemli faktör, iç pazarla eski fakat yanıtıcı "milyarlık Çin pazarı" hayalinin (altyapı yatırımları 4'üncü bölümde incelenmiştir) bir araya getirilmesidir.

Tarihi avantajlar, talih ve uygun politikaların birleşimi sonuç olarak olağanüstü güçlü bir ekonomi yaratmıştır. Yine de Çin'in bu endüstriyel ve ticari gücü inşa etmek için izlediği yolu adım adım takip ederken, Çin modelinin sınırlamalarını da aklımızda bulundurmamak faydalı olacaktır. Bunlardan biri, yabancı çok uluslu ortaklıklar tarafından yapılan doğrudan yatırıma verilen ağırlıktır. Bu nedenle bazı sektörler ve ihracat üretimi yabancı şirketlerin elinde kalmıştır. Bir diğeri; düşük işçilik maliyeti, iyi

altyapı ve fiyatlara hassas geniş bir iç pazarın bir araya gelmesiyle ortaya çıkan iş modelidir ve şöyle tanımlanmıştır: “Kalitenin %80’i, fiyatın %60’ı”. Bu iş modeli pekâlâ uygulanabilir bir model olsa da Çinli firmaların daha yüksek katma değerli sektörlere geçişinde büyük bir dezavantaja neden olması kaçınılmazdır. Ülkenin birinci sınıf yenilikçi potansiyeli bu nedenle layıkıyla kullanılamamaktadır.

Çin’in Endüstrisini Geliştirme Stratejisi Ne Olmuştur?

Birinci bölümde özetlediğimiz, Çin’in, 1978’den beri devam eden endüstriyel büyümesi iki uzun soluklu sürecin sonucudur: Merkezden kontrol edilen komünist ekonomi modelinden piyasa ekonomisine kademeli geçiş ve aşamalı olarak Japonya, Güney Kore ve Tayvan’a benzer bir Doğu Asya gelişim modelinin benimsenmesi. İlk süreç, kaynakların, kamudan özel sektöre düzenli olarak yeniden tahsisini içerir. İkincisi, kamunun ekonomi yönetimindeki geniş payının ihracatı azami desteklemek amacıyla, özel bazı sektörleri destekleyen “endüstri politikaları” ve mali sistemin merkezden güçlü kontrolü vasıtasıyla sürekli olarak gözden geçirilmesini gerektirir.

Çin’in endüstrileşme sürecini basit bir şekilde piyasa ekonomisi reformları ya da tepeden aşağıya bir büyüme stratejisinden ibaret olarak değerlendirmek hatalı olur. Her ikisinin bir arada yürütüldüğü Çin’e özel bu eşsiz karakteristik ne komünizm sonrası dönüşüm ekonomilerinde ne de Doğu Asya gelişim modeli ekonomilerinde görülmez: Yabancı yatırıma aşırı bağımlılık. Bu bağımlılık 2006’ya kadar güçlü bir şekilde devam etmiş, o zamandan beri yabancı yatırıma bağımlılık azaltılmaya; yerli şirketlerin kapasitesi artırılmaya çalışılmıştır. Endüstri politikasının reform sürecinin başından beri izlediği yol incelenmeye değer bir süreçtir.

Deng'in Endüstri Politikası Ne Olmuştur?

Deng Xiaoping, 1978 sonunda yönetime geldiğinde Mao'nun merkezi planlama modeli nedeniyle iki büyük problemi olan bir endüstri devralmıştır. Öncelikle endüstri, sermaye yoğun ağır endüstriye aşırı bağımlı durumdaydı ve tüketim mallarının ve temel ihtiyaçların üretimi çok sınırlıydı; bisikletten giysiye ve hatta elektrikli vantilatöre kadar pek çok mal karneye bağlanmıştı. Bu durum, Çin'in üretim faktörleri açısından yeteneklerine uyumlu değildi. Fakir bir ülke olarak sınırlı bir sermaye birikimine ve yeterinden fazla ucuz iş gücüne sahipti. Bu nedenle emek yoğun ve basit üretime dayalı sektörler ağırlık verilmesi daha mantıklı olurdu. İkincisi, ekonominin neredeyse tümü, verimliliğini artıracak bir teşviki olmayan Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) kontrolü altındaydı.

Birçok deneme yapılmadan sonra belirli bir plan ya da strateji olmadan ekonomi politikacıları şu unsurlar kapsamında bir yaklaşım sergilemiştir:

- Sermaye yoğun ağır endüstriden emek yoğun basit üretime yönelme,
- Basit endüstriyel ihracatın desteklenmesi ile sermaye donanımı alımı için gerekli yabancı paranın elde edilmesi,
- Serbest ekonomi bölgelerinin kurulması ile yabancı şirketlere tercih ettikleri şartlarda fabrika kurma imkânı sunulması,
- Fiyat reformu, merkezi planlamacıların gücünün azaltılması ve piyasa şartlarına uyum sağlama,
- Özel teşebbüse daha fazla müsamaha gösterilmesi.

Bunlardan ilk ikisi Doğu Asya modelinin benimsenmesinin göstergesidir. Uzun vadeli ekonomik gelişim yolunda ilk adım ola-

rak emek yoğun tüketim mallarının ihracatına öncelik verilir. Son ikisi (fiyat reformu ve özel sektör) komünist ekonomiden kapitalist yapıya başarılı bir dönüşüm için olmazsa olmaz koşullardır. Üçüncü madde (Serbest Ekonomik Bölgeler) diğer bir komünist ülkenin, Yugoslavya'nın dönüşüm sürecinden öğrenilmiş, zaman içerisinde bir Çin icadına dönüşmüştür, Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) odaklı büyüme modeli.

Bu reformların uygulanması da kaotik olmuştur. Süreç, Deng Xiaoping başkanlığındaki reformcularla Chen Yun liderliğindeki tutucu bürokratlar arasındaki bitmeyen çekişmeler nedeniyle ancak duraksamalarla ilerleyebilmiştir. Yine de ilk on yıl tamamlandığında sonuçlar etkileyiciydi. 1978'den 1990'a kadar tüketim mallarının pazardaki payı sıfırdan %70'e yükselmiş, endüstriyel üretim altıya katlanmıştır. KİT'lerin endüstriyel üretimdeki payı %78'den %54'e düşürülmüştür. Yıllık ihracat altıya katlanarak 10 milyon ABD Dolarından 62 milyon dolara çıkmıştır. Reformların ilk on yılında ortalama yıllık büyüme, Japonya'nın 1950'lerde yaşadığı mucizevi büyüme oranına denk bir şekilde %10 olarak gerçekleşmiştir.⁶

Jiang Zemin ve Zhu Rongji Döneminde Endüstri Politikası Nasıl Değişmiştir?

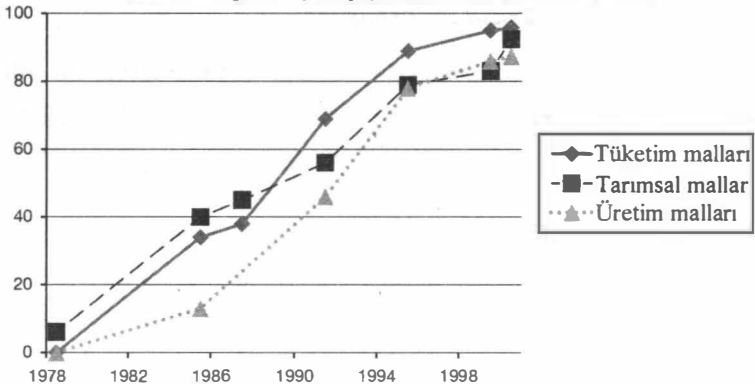
İlk dönemin başarıları göz alıcı olmakla birlikte ikinci on yıla girilirken Çin, henüz temel problemlerini çözebilmiş değildi. Reformlar büyük bir tüketici talebini tetiklemiş, 1988-1989'da enflasyon %20'leri aşmıştı. Kısmi fiyat reformu nedeniyle pek çok ürünün iki ayrı fiyatı vardı, düşük olan plan fiyatı ve yüksek olan piyasa fiyatı. Pek çok bürokrat, arzı sınırlı malları, düşük olan plan fiyatları ile büyük miktarda satın alıp serbest piyasada yüksek fiyatlara satarak kâr sağlamıştır. 1989 baharında başta Pekin olmak üzere pek çok kentte yaşanan protestoların sebebi yaygın yolsuzluk ve yüksek enflasyondan duyulan rahatsızlıktı.

Protestolar, Tiananmen Meydanı'ndaki binlerce göstericinin hayatları pahasına bastırıldı. Sonuçta Çin, hâlâ fakir bir ülkedir.

Tiananmen katliamının hemen ardından tutucu liderler reformların duraksamasını sağladılar. Büyüme bu nedenle yavaşladı. Ancak 1992'ye gelirken, Deng Xiaoping meşhur güney turunu gerçekleştirerek yeni ve hırslı bir reform sürecini başlattı. Takip eden on yılda, Çin'in endüstriyel ve ticari bir dev olmasını sağlayacak yolda ilerlemesi itinayla gözetildi. Fiyat reformu hızlandırıldı. 1990'ların sonunda tüketim mallarının %95'i ve tarım ürünleri ile ham maddenin %90'ı tamamen piyasa koşullarına göre (Şekil 3.2) fiyatlandırılıyordu. Daha iyi mali yönetim ile enflasyon kontrol altına alındı. 1990'ların ortalarından itibaren reform programı kapsamında KİT'lerin ve Kamu işçilerinin sayısı kayda değer şekilde azaltıldı. Özel sektördeki şirketler ve girişimciler için teşvikler, üretimi destekleyecek şekilde artırıldı.

Bu ikinci reform safhasının en göze çarpan özelliği yabancı şirketlerin Çin'de yatırım yapmaya ikna edilmesine ve ihracat sektörüne büyük vurgu yapılmasıydı. DYY, 1980'ler süresince yıllık 2 ila 3 milyar dolar seviyesindeyken hem endüstrinin hem de ihracat odaklı ekonominin merkezine yerleşmişti. Deng'in

Mal cinsine göre fiyatı piyasada belirlenenlerin oranı

Şekil 3.2 Fiyat reformu

Kaynak: Lardy 2014'ten uyarlanmıştır

“güney turu” ile daha çok Hong Kong merkezli küçük ölçekli işletmelerden oluşan fabrikaların komşu Shenzen Serbest Ekonomik Bölgesine taşınmalarıyla, DYY’de patlama yaşandı ve 1997’de zirve yapan bu rakam 45 milyar ABD Dolarına ulaştı. 1994-1997 döneminde yapılan sabit yatırımların altıda biri DYY ile sağlanmıştı. Bu DYY’nin büyük kısmı ihracat üretimine yönelmişti. 1990’dan 2001’e kadar Çin ihracatı dörde katlanarak 62 milyar dolardan 266 milyar dolara ulaşmış, aynı dönemde ihracatın yarısından fazlası yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Hu Jintao Döneminde Endüstri Politikası Neden Daha Devletçi Olmuştur?

Başkan Hu Jintao döneminde (2003-2012) endüstri politikası kesinlikle çok daha devletçi bir yapıda seyretmiştir. Hükümet büyük kapsamlı altyapı projelerini desteklemiş, KİT’lere ek koruma tedbirleri sağlamış ve piyasa reformlarını önemli ölçüde yavaşlatmıştır. Yine de DYY ve ihracat, önceki on yıllık dönemden çok daha hızlı büyümeye devam etmiştir, bunun sebebi elbette hükümetin yaptığı bir uygulama değildir; aksine sebep tamamen uygun koşulların bir araya geldiği bir “mükemmel fırtına” yaşanmasıdır. 2001 yılı sonunda Çin’in DTÖ’ne girmesi küresel piyasalara olan erişimini arttırdı. Tayvan’daki elektronik birleştirme tesislerinin kapasitesinin büyük kısmının ana karaya taşınması sayesinde küresel piyasalarda yaşanan bilgisayar ve cep telefonu talep patlamasında Çin merkezli üreticiler orantısız kazanç elde ettiler. 2003-2007 arasında dünya ekonomisi, uzun vadeli ortalamaların çok üstüne çıkarak yıllık %5’lik büyüme sağladı. 2001’den 2008’e kadar Çin’in ihracatı şaşırtıcı bir oran olan yıllık %27 gibi bir seviyede büyüyerek altıya katlandı, 266 milyar dolardan 1,4 trilyon dolara çıktı.⁷

Hükümetin endüstri politikası bu dönemde ihracata bir önce-

lik tanımiyordu. Ana kaygı, kamunun güçlendirilmesi ve altyapı çalışmalarının devam ettirilmesi idi. Önceki on yıllık süreçte Çin'e akan yabancı şirketler tarafından ele geçirilen pazar payının Çinli şirketler tarafından geri kazanılmasını kolaylaştırmak amaçlanıyordu.

En büyük KİT'ler, birer dünya devine dönüştürülmek (5'inci bölüme bakınız) maksadıyla merkezi hükümet kontrolünde yeniden yapılandırıldı. "Batı'yı kalkındıralım" ya da "Kuzey'i canlandıralım" gibi yoğun altyapı yatırımlarına dayalı bölgesel kalkınma planlarıyla, ekonomik büyümenin meyvelerinin zaten DYY/ ihracat modelinden büyük fayda sağlayan ve refah seviyesi yüksek sahil kesiminden iç kesimlere aktarılması hedeflenmiştir.

Zhu Rongji döneminde, yerel konut piyasalarının özelleştirilmesi ile ortaya çıkan inşaat dalgası bu gelişim planlarıyla örtüşmüştür. Bunun sonucunda, çelik, çimento ve cam gibi temel inşaat malzemelerine olan talepte büyük artış yaşanmış, Çin, 2000-2014 arası dünya tarihindeki en büyük ağır endüstri patlamasına şahitlik etmiştir. Bu dönemde çelik üretimi yediye katlanarak 129 milyon tondan 823 milyon tona ulaşmış yani 2014'te dünya çelik üretiminin yarısı Çin'de gerçekleşmiştir, en yakın ikinci çelik üreticisi olan Japonya, bunun ancak yedide biri düzeyinde üretim yapmıştır. Yine aynı dönemde yıllık çimento üretimi neredeyse dörde katlanarak 600 milyon ton civarından 2,2 milyar tona çıkmış ve dönem sonunda çimento üretiminde de dünya üretiminin yarısı Çin'de gerçekleşmiştir.⁶ 2008-2009 döneminde konut ve altyapı patlamasının doğal zirvesine ulaşarak inişe başlamasını bekleyebilirdik ancak hükümetin finansal krize karşı uygulamaya soktuğu politikalarla bu süreç yedi yıl kadar uzatılmıştır. Nihai sonuç olarak Çin, aşırı bir konut arzı ve pek çok ağır endüstri kolunda ihtiyacın çok üstünde bir kapasite ile başa kalmıştır.

Hu ve Wen'in endüstri stratejisinin en tartışmalı hususların-

dan biri Çinli şirketlerin daha yenilikçi bir yapıya bürünmesini sağlamak için 2006'dan itibaren uygulanan “yerli yenilikçilik” programıdır. Bu program çerçevesinde seçilen yüksek teknolojlili sektörlere, çok ciddi AR-GE destekleri ve patent sayısı artışı ile teknik standartların belirlenmesine göre teşvikler verilmiştir. Yerli firmaların ve hükümet birimlerinin Çin mallarını kullanması için zorunluluklar konmuştur. Son olarak ihracat odaklı ekonomi ve endüstri için uygulanan şartlar, örneğin Çin’de yatırım yapabilmek için Çinli yerel şirketlere yeni teknoloji transferi yapma zorunluluğu gibi uygulamalar getirecek şekilde düzenlenmiştir. Bir yenilikçilik politikası olarak değerlendirdiğimizde bu uygulamalar sınırlı birkaç akla yatkın yeniliğe önyak olsa da, çoğunlukla gereksiz patent sayısında bir artışa neden olmuştur. Çinli firmalar için kısmi bir korumacılık uygulamasıyla teknoloji yoğun piyasalarda pazar payının artırılması açısından değerlendirdiğimizde ise bir miktar fayda sağladığı düşünülebilir. 2005 yılında teknoloji ürünleri ihracatında yabancı şirketlerin payı yüzde 90 ile zirve yapmış; o zamandan beri aşamalı olarak şimdiki yüzde 70 seviyesine düşmüştür. Bu azalmanın ne kadarlık bir kısmının bu politikadan kaynaklandığını, ne kadarının Çinli teknoloji şirketlerinin olgunlaşması sayesinde yaşandığını söyleyebilmek ise mümkün değildir.

Çin Endüstrisi Önümüzdeki On Yılda Nasıl Gelişecektir?

2013 itibariyle Xi’nin yönetimi devralmasından bu yana Çin endüstrisi bazı problemlerle karşı karşıyadır. Ağır sanayi aşırı kapasite ile boğulmuş durumdaydı ve KİT’ler hâlâ ihtiyacın üzerinde üretime neden olmaktaydı, kamu işletmeleri özel işletmelere göre daha düşük verim ve kâr ile çalışıyordu. Hızlı ekonomik büyümenin sanayi üretimini destekleyerek sürdürülmesi döneminin sonuna gelmişti. Çinli veya yabancı çoğu ekonomist, artık hükümetin ağır sanayiye verdiği desteği azaltması ve hizmetler

sektörünü canlandıracak tedbirlere yönelmesi gerektiğini, ana girdilerin (özellikle enerji, arazi ve sermaye) fiyat kontrolünün kaldırılarak piyasa şartlarının ve verimliliğin ön plana çıkarılması gerektiğini, mantar gibi yayılan KİT'lerin kontrol altına alınarak özel teşebbüse imkân yaratılmasının şart olduğunu ifade ediyordu.

2013 Kasım'ında parti bir paket reform teklifi yayımlayarak bu konuların önemli bir kısmına tedbir koymuştu. Programın sloganı, piyasaların kaynak aktarımında “belirleyici” rol oynaması yani önceki parti dokümanlarında piyasaya atfedilen “önemli” rolün; “belirleyici”ye çıkartılmasıdır. Ayrıca kontrollerin azaltılmasını da vadetmekte, özel teşebbüslerin daha fazla desteklenmesini ve KİT'lerin reforma tabi tutularak kısmen hisse senetleri ile satışa sunulmasını (11'inci bölüm, reform paketini incelemektedir) öngörmektedir.

Reform paketi endüstri açısından incelendiğinde, Hu döneminde uygulanan programın yenilenmesinden ziyade, ana çizgilerde bir istikamet düzeltmesi olarak görülebilir. Hu dönemi politikalarının üç ana amacı; kamu sektörünün sağlamlaştırılması, altyapı gelişimi ve Çinli firmalara, yabancılara karşı pazar payı kazandırılması; hâlen korunmaktadır. Kontrollerin azaltılması ve serbest fiyat uygulaması gibi piyasa iyileştirmeleri nispeten çok yavaş uygulamaya konulmakta ve merkezden idare edilen KİT'lerin büyük piyasa kollarındaki önemli rolünün muhafaza edilmesi amaçlanmaktadır. Ağır sanayinin inşaat projeleri ve altyapı yatırımlarıyla desteklenmesine Çin'de olduğu gibi özellikle dış pazarlarda da artarak devam edilecektir. “Tek Kuşak Tek Yol” inisiyatifi altında Çin, milyarlarca dolarlık yeni ulaşım yatırımını (yollar, demir yolları, doğal gaz boru hatları ve limanlar) biri Orta Asya'dan Avrupa'ya diğeri deniz irtibatı ile Güney ve Güneydoğu Asya'dan Ortadoğu'ya olmak üzere iki ana rota üzerinde göğüslemek gayretindedir.

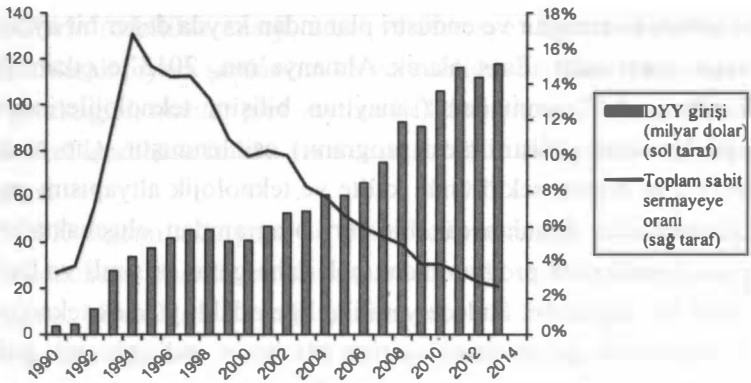
Önemli bir üretim stratejisi olan “Çin Malı-2025” 2015 yılında ortaya konmuştur ve endüstri planından kayda değer bir ayrışmaya işaret eder. Esas olarak Almanya’nın, 2013’te çıkardığı “Endüstri 4.0” planından (sanayinin bilişim teknolojilerinden faydalanılarak geliştirilmesi programı) esinlenmiştir. Çin Malı 2025, Çin üretim sektörünün kalite ve teknolojik altyapısını geliştirmek için uygulanacak bir seri programdan oluşmaktadır. Yerli Yenilikçilik programından çok daha geniş erişimli ve karmaşık bir yapıdadır. Sadece yenilikçiliğe odaklı yüksek teknoloji sanayinin geliştirilmesi yerine klasik ve gelişmiş pek çok sanayi kolunda, hedefler konulması, bütün tedarik ve üretim zincirlerinin ilgili oldukları hizmet sektörleriyle birlikte irdelenmesi sağlanmıştır. Bu geniş kapsam ve daha güçlü piyasa mekanizmalarını kullanması sebebiyle “Çin Malı 2025” projesinin iyi sonuçlar üretme ihtimali “yerli yenilikçilik” programına göre daha yüksektir, ayrıca yabancı şirketler tarafından tehdit olarak görülme ihtimali daha düşüktür. Lakin milliyetçi bir içeriğe de sahiptir; hedeflerden biri önemli parçalarda yerli üretimi 2020’ye kadar %40’a ve 2025’e kadar %70’e ulaştırmaktır.⁹

Yabancı Şirket Yatırımları, Neden Bu Kadar

Büyük Rol Oynamıştır?

Çin’in endüstriyel gelişmesini Doğu Asya Modelinden ayıran önemli bir özellik yabancı yatırımların oynadığı büyük roldür. (Doğrudan Yabancı Yatırım-DYY, ifadesine “doğrudan” terimi fabrikalara portföy yatırımı, yani hisse alımı dışında kalan; ekipman ve taşınmaz mal olarak yapılan yatırımı ifade eder.) 1985’ten 2005’e kadar yıllık DYY artışı, GSYİH’nin %3’ü civarında çok büyük bir rakam olarak seyretmiştir. Güney Kore ve Tayvan’da benzer yüksek büyüme dönemlerinde (1970’lerin başı ve 1990’ların başı) DYY artışı ancak GSYİH’nin %0,5’i oranında gerçekleşmiştir. Japonya’da ise 1950’lerin ortasından 1970’e

Doğrudan yabancı yatırım girişleri 1990-2013

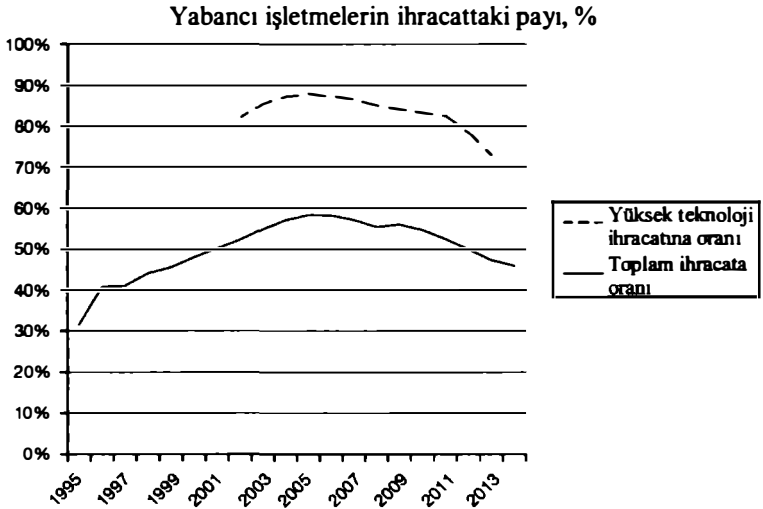
Şekil 3.3 Doğrudan Yabancı Yatırım

Kaynak: NBS verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

kadar DYY artışı gerçekleşmemiş sayılabilir, değer GSYİH'nin %0,1'inden düşüktür.¹⁰

Çin'in dış ticaretinde yabancı şirketler büyük rol sahibidir. Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın ihracatlarının tamamına yakını yerli şirketler tarafından yapılmaktadır. Çin'de ise durum tam tersidir. 1990'ların başından beri ihracatın üçte birinden fazlası yabancı şirketler tarafından yapılmaktadır ve 2005 yılında ihracattaki payları %58 ile zirve yapmıştır. Çin Hükümeti tarafından yüksek teknoloji ihracatı olarak kayıt altına alınan mallar açısından bakıldığında bu rakam çok daha yüksektir. 2000-2012 arasındaki dönemde "yüksek teknoloji" ihracatının %80'inden fazlası yabancı şirketler tarafından yapılmıştır. Günümüzde ise bu oran dörtte üçten (Şekil 3.4) az değildir.

Bu olağan dışı durum, bazı şartların tesadüfi etkileşimi ile politik tercihlerin ortak etkisinden kaynaklanmaktadır. Bahse konu şartlar şunlardır: 1980'lerde Çin, ekonomisini dışarıya açmaya karar verdiğinde Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın stratejilerini taklit ederek ekonomik koruma duvarları arkasında ihracat şampiyonu güçlü şirketler kurması pek olası değildi. 1'inci bölümde de ifade ettiğimiz gibi bunun öncelikli sebebi politik

Şekil 3.4 Yabancı işletmelerin ihracatı

Kaynak: NBS/CEIC

tercihlerden kaynaklanıyordu. ABD'nin askeri ve politik mütefiki olarak gördüğü bu ülkelerin merkantilist ekonomi politikalarına müsamaha gösterilmekte ve hatta destek verilmekteydi. Kendi pazarlarını yabancı şirketlerin erişimine kapatacak tedbirler alırken kendi şirketlerinin ihracatına büyük destek sağlamaktaydılar. Çin'in böyle bir ayrıcalıklı uygulamadan faydalanma ihtimali mevcut değildi. ABD ve Avrupa'nın baskın olduğu dünya ticaret sistemine girmek için Çin, yabancı şirketlere kendi pazarına erişim serbestliği sağlamak zorundaydı.

Bu mecburiyetin uygulamaya yansımaları da pragmatik politika uygulamalarıyla oldu. 1970'lerin sonunda Çin ciddi bir ekonomik darboğaz ile karşı karşıya kalmıştı, yabancı teknolojiyi satın alabileceği dövize erişim imkânı çok kısıtlıydı. Bu konuda en hızlı yol, ihracat odaklı yabancı şirketlerin Çin'de fabrika kurmalarına izin vermek olarak görüldü. Başlangıçta bir elin parmaklarını geçmeyen Serbest Ekonomik Bölge uygulaması, özellikle güney sahil kesiminde kurularak başladı ve zamanla ülke

geneline yayıldı. 1990'ların ve 2000'lerin başında ve sonraki dönemde görülen DYY artışı, beklendiği gibi daha stratejik tercihlerden (örneğin Çin'in, DTÖ'ne girişi) kaynaklanmaktaydı. Reformcular, iç ekonominin gelişimini hızlandırmak için yabancı büyük şirketlerle rekabet ortamı yaratılmasının fayda sağlayacağını değerlendirmişti.

DYY stratejisinin bir diğer önemli ayağı da “yabancı” yatırımın büyük kısmının aslında “yabancı” olmamasıdır. Doğrudan yabancı yatırımın yarıya yakın kısmı Hong Kong kaynaklıdır. Bunun sebebi kısmen ABD ve Avrupalı şirketlerin Hong Kong merkezli yan işletmelerinin faaliyetleri ile açıklanabilirse de Hong Konglu şirketlerin, ana karada önemli yatırım yaptıkları gerçeği yadsınamaz. 1980'ler ve 1990'larda şehir devletinin pek çok üretim firması, üretim işlemlerini sınırın öbür tarafında bulunan Shenzhen ve GuangDong'a kaydırmıştır.

1990'ların sonundan itibaren Hong Konglu emlak ve altyapı şirketleri, milyarlarca doları yolların, limanların ve ticari varlıkların inşasına yatırmıştır. Her ne kadar 1997'de Hong Kong yönetimi geri alınmış olsa da buradan kaynaklanan yatırım hâlâ “yabancı” yatırım olarak istatistiklere girmektedir.

Bunun da ötesinde Çin'de DYY olarak gösterilen yatırımın üçte birlik kısmı aslında “çift yönlü” yani Çinli yatırımcılar ve şirketlerin diğer yetki alanlarında -özellikle Hong Kong- bulunan işletmelerinin yatırımdır. Yaklaşık 2005'e kadar bu çift yönlü yatırım, vergilemeden kaçınma ve yabancı şirketlere özel imtiyazlardan istifade etme gibi önemli bir teşvike sahipti. Bu tercih sebepleri gündemde olmasa dahi şirketleri çift yönlü yatırıma yönlendiren başka sebepler de vardır. *Ali Baba* ya da *TenCent* gibi internet devleri “yabancı” şirket olarak kayda girmiştir çünkü uluslararası borsalarda işlem görmek için yabancı holding ortaklıkları kurmuşlardır. Bu şirketlerin bazı yatırımları DYY olarak kayda geçirilmiş olabilir.¹¹

DYY modelinin zirvesi 2002-2006 döneminde, DTÖ'ne girişiyle birlikte Çin'in yabancı şirketlere pazar erişimi sağlama konusunda bazı tedbirler almak zorunda kalmasıyla yaşanmıştır. 2006 sonunda Çin, DTÖ'ne karşı bütün sorumluluklarını yerine getirmiş, iç ekonomisinde gittikçe artan refah seviyesine ulaşarak DYY ve dolayısıyla yabancı paraya olan umutsuz ihtiyaç dönemini atlatmıştır. O yıl, DYY toplam yatırımın %6'sını teşkil etmiştir; bu oranda zirve 1994 yılında görülen %17'dir. (2014 itibariyle DYY toplam yatırımın %3'üne denk bir orandadır.)

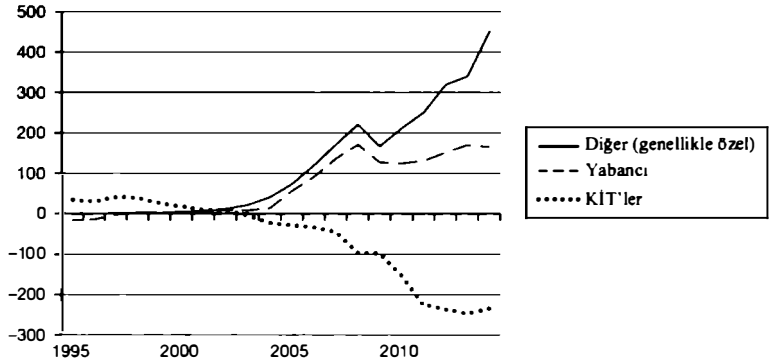
DYY'ye olan bu bağımlılık Çin'e bazı faydalar da sağlamıştır. Yabancı şirketler tarafından kullanılan teknoloji, üretim teknikleri ve yönetim stilleri yerli şirketler tarafından uyarlanarak kullanılmış, bu sayede büyümelerine büyük katkı sağlanmıştır. Bu hususta yabancı şirketlerin de şikâyet etmeye hakkı yoktur; yatırımlarını kısıtlayan uygulamalara veya yerli şirketlerle iş birliğine zorlanmalarına rağmen Brezilya, Rusya, Hindistan ve Japonya dâhil diğer pek çok büyük ekonomiye kıyasla daha büyük pazar erişimi ve daha az kontrole tabi olarak çalışmaktadırlar.

Şunu da ifade etmek gerekir ki Çin Hükümeti ile yabancı şirketler arasındaki ilişki gün geçtikçe daha limoni bir hâle gelmektedir. 2005'ten bu yana Çin, ekonomi politikalarında önceliği yerli şirketlerin desteklenmesine vermektedir. Bu anlaşılabilir bir durumdur ve neredeyse her ülke benzer şekilde yerli üreticisini yabancılara karşı koruma politikası güder, ancak Çin'de mevcut yabancı şirketlerin geniş etki alanları ve DTÖ'ne karşı bütün şirketlere eşit muamele etme gibi sorumlulukları göz önünde bulundurulduğunda yerli şirketlerin kayırılması yabancı şirketler ve onları destekleyen hükümetlerin eleştirilerine maruz kalmadan takip edilebilecek bir uygulama değildir.

“Endüstri Politikası”nın Başarılı ve Başarısız Olduğu Alanlar Nelerdir?

Çin’in endüstri politikasının hedefleri geniş bir sanayi işletmeleri sistemi yaratılması ve Çinli firmaların zamanla daha yüksek teknolojiye ve daha yüksek katma değerli ürünler üretmesinin sağlanması, bunun sonucunda da kademeli olarak küresel rekabet gücünün artırılmasıdır. Bu hedeflere büyük ölçüde ulaşıldığını söyleyebiliriz. Çin, 1980’de düşük kalite tekstil ve ucuz tüketim malları üreticisi konumundan başarılı bir otomotiv, gemi inşa, makine, elektronik, kimya ve hassas sanayi ürünleri üreticisi konumuna gelmiştir. Çin’in küresel rekabet gücü aşamalı olarak artmış, dolayısıyla üretim malları ihracatından küresel olarak aldığı pay da artmıştır. Çin ihracatının AR-GE yoğunluğu, yani teknolojik karmaşıklık derecesi önemli ölçüde artmıştır.¹² Daha- sı ticaret fazlasının giderek daha büyük bir yüzdesi yerli şirketler tarafından üretilmektedir. 2000’li yılların büyük kısmı boyunca yabancı kuruluşlar, ihracatın yarısından fazlasına ve dış ticaret fazlasının üçte ikisinden büyük kısmına karşılık gelmekteydi. 2014 itibariyle her ikisinde yabancı payı yarının altındadır. Çin’in kamu dışı kümülatif ticaret fazlası, yabancı şirketlerin

İşletme cinsine göre ticaret dengesi, milyar dolar

Şekil 3.5 Aidiyete göre ticaret dengesi

Kaynak: NBS/CEIC verilerine göre yazar tarafından hesaplanmıştır

ticaret fazlasının iki katının üstündedir (KİT'ler, ticaret açığı vererek bu oranı aşağıya çekmektedir, bkz. Şekil 3.5).

Ancak Çin'in bütün sanayi kollarında aynı başarıyı yakaladığını söylemek de mümkün değildir. Özellikle de teknoloji yoğun üretimde Çin menşeli firmaların kontrolü ellerinde bulundurmaları sağlanamadı. DYY modeli bazı sanayi kollarının yabancı şirketler tarafından inşa edilmesini gerekli kılar ve Çinli şirketler için bu piyasaya sonradan girmek pek çok zorluk getirmiştir.

En yaygın iki örnek, otomotiv ve elektronik sektörleridir. 2010'dan bu yana Çin, dünyanın en büyük yolcu aracı pazarına sahiptir ve ülkedeki satılan yolcu araçlarının hemen hemen tamamı Çin'de üretilmiştir. Pazarda iki çeşit üretici vardır, büyük küresel otomotiv devlerinin müşterek şirketleri ve yerli üreticiler (büyük çoğunluğu KİT). Amerikan, Japon ve Avrupalı bütün büyük otomotiv şirketlerinin Çin'de ortaklıkları vardır. Araç pazarının gelir ve kârlarının büyük kısmında bu ortaklıklar ezici bir üstünlüğe sahiptir. Çinli üreticiler, pazarda satılan araçların yarısına yakınıni üretirler ancak bunlar genelde düşük kalite, düşük fiyat ve çok az kâr ile satılır. Piyasada elde edilen kârın %80'i yabancı ortaklı şirketler tarafından sağlanır. Çinli şirketler çözümü düşük gelirli dış pazarlara, özellikle Ortadoğu, Orta Asya ve Latin Amerika'ya açılmakta bulmuş ancak bunda da pazara yeterince erişim sağlayamamışlardır; Çin'in, Japonya ve Güney Kore'nin geçmişte bu konudaki başarısını tekrarlama şansı bundan sonra çok düşüktür.¹³

Otomotiv sektöründeki başarısızlık, endüstri devriminin başarısızlığının birkaç boyutunu bir arada ortaya koymaktadır. 1990'dan bu yana Pekin'in ortaya koyduğu hedef, otomotivde üretici sayısını azaltarak üç adet kamuya ait otomotiv devi yaratmak (Toyota, Nissan ve Honda'nın Japonya pazarındaki baskın konumu örnek alınmıştır) olmuştur. Ancak sektörde firma sayısı aşağı yukarı sabit kalarak hâlen 120 civarında devam etmektedir.

Kamunun “büyük üçlü”sü, kazançlarını büyük oranda yabancı ortaklı şirketlerden kazanmaktadır ve kendi markalarını ortaya koyamamışlardır. Çin’deki otomotiv sektörünün başarı hikâyesi olabilecek en iyi örnek; küçük ölçekli işletmelerin yerel yönetimlerden aldıkları destek ve akıllı yönetim ile 2010 yılında Volvo’nun otomobil birimini satın alan Geely’dir.

Çin’in endüstriyel ve teknolojik gücünden bahsederken otomotiv sektöründe yaşananlar akılda bulundurulmalıdır. Çinli şirketler, çok katmanlı teknoloji gerektiren, karmaşık süreçlere tabi malların üretiminde küresel piyasa standartlarında üretim yapabilecek seviyede değildir. Bu eleştiride, otomotivin yanı sıra jet motorları, uçaklar ve pek çok tüketici elektroniği ürününü örnek olarak verebiliriz. Uluslararası şirketler, Çin’de, fikri mülkiyet hakları hırsızlığı riski yüksek olan büyük üretim tesisleri bulundurmalarına rağmen bu alanlarda açık ara teknolojik üstünlüklerini korumaktadır. Diğer taraftan Çinli şirketler, teknoloji yoğun ancak daha az karmaşık pek çok sektörde, özellikle tüketiciden ziyade şirketlere hitap eden alanlarda, pazarda rekabet gücüne sahiptir, örneğin araç parçaları, güç üretim elemanları, telekomünikasyon malzemeleri, vb.

Elektronik endüstrisi incelemeye değer bir diğer ilginç sektördür. Göz alıcı bir başarı hikâyesi olarak değerlendirebileceğimiz gibi sınırlı kaldığı durumları da ele almak gerekir. Çin, (bilgisayar, tablet, cep telefonu gibi) küresel elektronik tüketim malları piyasasında %40 paya sahiptir, 2000 yılına göre konumunu %5 oranında artırmıştır. Ancak Çin’de yapılan elektronik üretimi, büyük oranda nihai ürün montajı olduğundan kâr marjı çok düşüktür. Hatta buna rağmen sektöre yabancı ortaklı şirketler (iyi bilinen bir örnek Apple’ın montajcısı olan Tayvan merkezli Foxconn’dur) hâkimdir. Üretim zincirinin en yüksek katma değerli halkaları olan dizayn ve pazarlama ile yazılım geliştirme gibi bölümleri hâlâ Apple, Intel, Samsung ve Microsoft gibi kü-

resel devlerin kendi sıkı kontrolü altındadır.

Çin yönetiminin, bu şirketlerle rekabet edecek rakip çıkarmak için daimi çabaları başarısız olmuştur. Çin'in bugün küresel güçte bir yazılım şirketi yoktur. Sadece üç tane donanım şirketi kayda değer konumdadır, kişisel bilgisayar üreticisi Lenovo, telekomünikasyon ve ağ altyapısı üreticisi Huawei ve akıllı telefon yapımcısı Xiaomi. (Her üç şirket de özel teşebbüse aittir. Ancak, özellikle ilk iki şirket büyük devlet yardımı almaktadır.)

Huawei ve Xiaomi tam olarak “kalitenin %80'i fiyatın %60'ı” iş modelinin tasviridir. Bu gibi şirketler üst standardın altında ancak iş görecekle ve güvenilir üretimi, rakipsiz fiyatlara yaparak pek çok alıcıya hitap etmeyi başarmaktadır. Bu model, teknolojiyi takip etmek isteyen ancak maddi olarak buna imkânı yetmeyen pek çok müşteri için ideal çözümler üretmektedir. İster bir cep telefonu ağ yapısına sahip olmak isteyen fakir ülkeler ve isterse bir iPhone alacak maddi gücü olmayan ancak akıllı telefon kullanmak isteyen orta gelir seviyesindeki Çinliler için iyi bir tercihtir. Başarılı olan pek çok Çinli şirket hemen hemen benzer esaslarla bu modeli uygular. Çin'de sağladıkları ucuz işçilik ve sürümden kazanma mantığıyla ortanın üstü kalitede ürünleri ucuza satmaktadır. Bu sebeple elde ettikleri iş hacmi çok büyük olmakla birlikte kâr oranı sınırlı kalmaktadır. Diyebiliriz ki teknolojinin yakın takipçileridirler ancak lideri değildirler.

Dünyanın üretim hacmi bakımından en büyük bilgisayar üreticisi olan Lenovo, bu durumun da canlı bir örneğidir. 2005 yılında IBM'in efsanevi (fakat o dönemde zarar eden) kişisel bilgisayar bölümünü satın almıştır. Bu büyümeyi başarıyla kullanarak gerçek anlamda çok-uluslu şirket kimliği (denilebilir ki Çin'in tek çok-uluslu şirkettir) kazanmıştır. Pekin ve Kuzey Carolina'da iki yönetim merkezi bulunmakta, IBM'den devraldığı dizayn ekibi Japonya'da çalışmakta ve şirket esas olarak İngilizce konuşmaktadır. Bütün bunlara rağmen iç pazara bağımlılığı

ğını kıramamıştır. Diğer pek çok başarılı Çinli şirket gibi tabanda kalmıştır. Bu durumu Tayvanlı baron Stan Shih ünlü metaforu “gülümseme” (smile) ile tanımlar. Shih’in gözlemini şöyle özetleyebiliriz: Teknoloji sektöründe yüksek kârlar bir tarafta ana teknolojileri dizayn eden şirketler tarafından elde edilmekte -Intel gibi- diğer tarafta ise ürünün tüketicilere hitap eden son dizaynını yapan ve dağıtımını sağlayan şirketler -Apple gibi- yüksek kârlar elde etmektedir. Üretim sürecinde arada kalan diğer şirketler üretim ve montaj gibi işleri yaparlar ancak çok düşük kâr oranı ile çok yüksek hacimlerde çalışmak zorundadırlar. Tayvan çok sayıda bu “gülümseme”nin alt ucunda ki şirketle doludur, dünyanın en büyük birleşik devre imalatçısı TSMC, dünyanın en büyük tüketim elektronikleri montajcısı Foxconn ile Shih’in kendi şirketi ACER bunlara birkaç örnektir. Çinli teknoloji şirketleri de büyük oranda aynı yolda ilerliyor gibi görünmektedir.

Çin Hile mi Yapıyor?

Bu suçlama zaman zaman gündeme taşınmaktadır. Özellikle, gelişmiş ülkelerdeki üretim firmaları veya bu firmaların politik destekçileri, Çin’in endüstriyel ve ihracat başarısını “hile” ile elde ettiğini iddia etmektedirler. Burada kastedilen, Çin yönetiminin şirketlerini yardım ve teşviklere boğarak, faiz oranlarıyla ve döviz kurlarıyla oynayarak, enerji fiyatlarını değiştirerek, dış rekabete karşı koruyucu önlemler uygulayarak kendi şirketlerine haksız bir ayrıcalık sağladığı iddiasıdır. Bu iddiaların esasen ekonomik olmaktan ziyade politik olduğu ifade edilmelidir. Başarılı bir “yakalama” ekonomisi yönetecek her hükümet, benzer tedbirlerin en azından bir kısmını uygulamak durumundadır. Buna 19’uncu yy.ın büyük kısmı boyunca (özellikle diğer milletlerden insanların) fikri mülkiyet haklarına saygı göstermemesiyle meşhur olan, ABD de dâhildir. ABD’de İkinci Dünya Sava-

şı'na kadar korumacı politikalar, yüksek gümrük vergileri ve kotalar uygulanmaya devam etmiştir; hâlen de politik olarak önemli bazı sektörlerde devlet destekleri kapsamlı şekilde devam etmektedir.¹⁴ Bu uygulamaların bir kısmına “hile” demek, bir anlamda çok da yanlış değildir. Ancak bütün gelişmiş ülkelerin zamanında uyguladığı ve ekonomi büyüdükçe önemini yitiren uygulamalardır. Bütün ülkeler, sürekli olarak kendi vatandaşları lehine ticaret ve yatırım kurallarını esnetme gayretindedir; pazar-daki payları ve güçleri nispetinde de başarı sağlarlar. Çin’de bu faktörlerin sağladığı katkıya da kısaca değinmekte fayda vardır.

Çin’in İthalat Artışında Yapay Olarak Düşürülmüş Kur Ne Derece Etkili Olmuştur?

Kurun düşük değerinde tutulması, Çin’in ihracatını arttırmasında bir derece rol oynasa da bunu ancak destekleyici bir seviyede görmek daha uygun olur. 2001’den 2010’a kadar uzmanların büyük çoğunluğunun kurun aşırı değersiz tutulduğu konusunda hemfikir olduğu dönemde, Çin’in küresel ihracattan aldığı pay yıllık %1,1 oranında artmıştır. Çin’in dalgalı kur uygulamasına geçerek parasının değerlenmesine izin verdiği 2010-2013 döneminde bu oran, işçilik gibi diğer maliyet unsurlarında da artış yaşanmasına rağmen %5’ten %15’e yükselmiştir. Sonrasında da Çin, küresel ihracat payını yıllık %0,9 oranında arttırmayı sürdürmüştür. Eğer ucuz para birimi Çin’in başarısının tek sırrı olsaydı 2010-2013 döneminde durumun çok kötüleşmesini beklemek gerekirdi. Elbette uygulanan Doğu Asya Modelinin bir unsuru olarak kur bir miktar düşük seviyede tutulmuştur fakat bu tutum sürekli olmamıştır. Ayrıca zaman zaman sermaye kaçışını engellemek maksadıyla kur politikasında değişikliklere gidilmiş, ihracatı arttırmak her zaman birinci politik öncelik olmamıştır. Bunların yanı sıra yukarıda ifade ettiğimiz gibi Çin, ihracatını kolaylaştıran pek çok önemli avantaja daha sahiptir; coğrafi ko-

numu, ucuz işçilik ile kaliteli altyapının bir arada bulunması ve diğerleri. Yüksek kur bunlara destek olsa da belirleyici rol oynamadı.

Aşırı Düşük Faiz Oranları Ağır Sanayinin Büyümesini Destekledi mi?

Kur konusunda tartıştığımız gibi ucuz sermaye, ağır sanayinin büyümesinde diğer ana faktörlerin yanında bir destek rolü oynadı. 2000’li yıllarda Çin’in ağır sanayisinin büyümesinin asıl sebebi, önceki yirmi yıl süresince bunun altyapısını hazırlayan reform süreciydi. Bu süreç sonunda altyapı, konut ve sanayide yapılan kazançlı yatırımlar, ağır sanayi ürünlerinde büyük bir talep patlaması yarattı. Hu/Wen yönetimi faiz oranlarını enflasyona oranla düşük bir seviyede tuttu ve bunun bir sebebi de pahalı altyapı projelerinin fonlanmasında kolaylık sağlamaktı. Ancak patlama yaşandıktan sonra, sanayi firmaları kendi büyümelerini kendi kârları ile finanse etmeye başladılar, yeni kredilere pek yönelmediler. Özel şirketler, KİT’lere göre daha fazla faiz ödemelerine rağmen çok daha hızlı büyüdüler.¹⁵ Düşük faiz oranı, Çin’in büyümesinde destekleyici bir rol oynamıştır ancak ana etkenler arasında sayılamaz.

Çin Enerji Fiyatlarını Aşırı Düşük mü Tuttu?

Elbette bir de enerji fiyatları konusu var. Pekin yapay bir şekilde enerji fiyatlarını düşük mü tutmuştur? Cevap, pek de değil olacaktır. Çin’de enerji fiyatları, 1990’lardan sonra hükümetin sıkı kontrol uygulamaya devam ettiği birkaç önemli faktörden biridir. Ancak bu kontrolün amacının enerji fiyatlarını aşırı düşük tutmak olduğunu söyleyemeyiz.

Geçtiğimiz yirmi yıl süresince merkezi hükümetin enerji politikasında asıl amacı, dalgalanmanın engellenmesi olmuştur.

Politikacılar, iş adamları için geleceğin mümkün mertebe tahmin edilebilir olmasını sağlamaya çalışmıştır. Görece tahmin edilebilir elektrik ve akaryakıt fiyatları bu teminatın bir parçasıdır. İşletmeler, gelecekle ilgili projeksiyon yapabilirlerse geniş kapsamlı sermaye yatırımlarına yönelme ihtimalleri çok daha yüksektir. Hükümetin bu tahmin edilebilirliği temin etmede en önemli aracı, ham yakıt kullanılabilir enerjiye dönüştüren KİT'ler, petrol rafinerileri ve enerji işleme şirketleri olmuştur. Akaryakıt fiyatları yükseldiğinde, bu şirketler kârlarından fedakârlık ederek hatta zarar etme pahasına durumu müşterilerine yansıtmamıştır. Ancak fiyatlar düştüğünde de yansıtmayarak kârlarında büyük artış sağlamışlardır. Bu şirketleri, arabanın gittiği yoldaki çukur ve tümseklerden etkilenmemesini sağlayan bir süspansiyon ya da şok emici gibi görebiliriz.

Çin'de enerji fiyatlarını şöyle bir gözden geçirirsek zaten çok da düşük olmadığını görürüz. 2011 ile 2014 arasında dizel yakıtın ortalama pompa fiyatı ABD'den %27 daha yüksektir.¹⁶ 2014 sonlarında ham petrolde yaşanan fiyat düşüşü ile birlikte ABD'de yakıt fiyatları dört ay içinde üçte bir oranında düşüş yaşamıştır, Çin'de pompa fiyatındaki düşüş %20'den daha azdır.¹⁷

Sanayi için daha önemli olan fiyat, dörtte üçü bu sektörde tüketilen elektriğin fiyatıdır. (Bu durum ABD dâhil pek çok gelişmiş ülkede evlerde daha çok elektrik kullanılması ile zıtlık arz eder.) Elektrik üretiminin %80'inde kullanılan kömürün fiyatı üzerindeki kontrol 2003'te kaldırılmış, o yıl ton fiyatı 25 dolar-
dan 2008'de altıya katlanarak 160 dolara çıkmıştır. Bununla birlikte enerji fiyatlarında sıkı kontrol devam ettiğinden bu fiyat artışı nihai tüketicilere çok sınırlı olarak yansıtılmıştır. Bunun yerine elektrik üretim şirketlerinin kârlarından tasarruf etmeleri istenmiştir. Bütün bu uygulamalara rağmen geçtiğimiz on yılda sanayi elektriği fiyatları çok da düşük olmamıştır. Genel itibariy-

le Almanya ile hemen hemen yakın seyrettiği ve Güney Kore, ABD, Fransa, Brezilya ve Rusya gibi diğer pek çok ülkeye kıyasla daha pahalı olduğu söylenebilir. Ortalama sanayi elektriği fiyatları, 2014 yıl sonu itibariyle kilovatsaat başına 13 sent ile ABD ortalamasının yaklaşık iki katı olarak gerçekleşmiştir.¹⁸

Fikri Mülkiyet Haklarının İhlali, Çin'in Endüstriyel Gelişmesinde Ne Derece Rol Oynamıştır?

1990'ların başından beri, fikri mülkiyet haklarının (FMH) korunması, Çin ile ticaret ortakları, özellikle de ABD arasında sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Gelişmiş ülkelerdeki pek çok şirket, patentlerinin ve ticari haklarının Çin'de güvende olmadığını çünkü yerel şirketlerin pervasızlıkla ürünlerini taklit ettiklerini ve yönetimin bu ihlallere karşı pek de bir şey yapmadığını söyleyerek şikâyetle bulunmuştur. FMH ihlallerinin söz konusu olduğu yüksek profilli tartışmaların sürekliliği, Çin'in ekonomik başarısının ancak bu “adaletsiz uygulamalar” sayesinde mümkün olduğu söylentilerine yaygınlık kazandırmıştır.¹⁹

Taklit ürünlere müsamaha gösterilmesi ya da FMH ihlallerinde gevşek davranılması genellikle teknolojik olarak geride kalmış ülkeler tarafından ihracatın büyütülmesi ve endüstriyel gelişme için yaygın olarak uygulanan taktiklerdir. 18'inci yy. başlarında Avrupa'da porselen sanayisinin gelişmesi büyük ölçüde Cizvit misyonerlerinin Çin'den gönderdikleri raporlar sayesinde olmuştur. Bu dönemde Çin, porselen tekniklerini ticari sır kapsamında korumaya çalışıyordu. İthalatı Çin tarafından yasaklanmış olan çay bitkisinin çalınması İngiltere'nin Hindistan'da çay endüstrisini kurmasını sağlamıştır. 19'uncu yy. başında ABD, Avrupa ile FMH konusunda en büyük çekişmeleri yaşamıştır, örneğin Massachusetts Eyaleti'nin Lowel Kasabası'nda kurulan ilk tekstil fabrikası tamamen endüstriyel hırsızlık eseridir.²⁰ 2'nci Dünya Savaşının ardından Japonya, Güney Kore ve Tayvan yay-

gın olarak tersine mühendislik ve taklit ile Batı'nın teknolojik mallarını, patent haklarını ihlal ederek kopyalaması sayesinde büyük kârlar elde etmiştir. Çin'in bu konuda hedef hâline gelmesinden önce ABD, Japonya ve Tayvan menşeli şirketlerle de FMH ihlalleriyle ilgili pek çok sıkıntı yaşadı. Burada ifade etmeye çalıştığımız şey FMH ihlallerinin ahlaki olarak savunulabilir olduğunu söylemek değildir, ancak bunun olağan ve yaygın bir uygulama olduğunu ortaya koymak gerekir. Bir ülke zamanla yeterince kendine ait FMH biriktirdiğinde bu hakları korumanın, çalmaktan daha kârlı olacağı bir eşiğe ulaşır, bu zamana kadar ihlallerin devam etmesi beklenebilir. ABD'de bu dönüşüm 19'uncu yy.ın ortalarında meydana geldi, Doğu Asya devletlerinde 1980'ler ve 1990'lar bu sürecin yaşandığı dönemlerdi. Çin'de de FMH için özel mahkemelerin kurulması ve adli cezaların ciddiyetle uygulamaya başlanması ile bu sürece girildiğini ifade edebiliriz.

Ancak diyebiliriz ki önceki örneklerle göre Çin, büyük bir ihlalcidir. Bunun sebebi ihlallerin çok büyük ölçekte yapılması ve hukuki sisteminin büyük politik etki altında olması sebebiyle FMH kurbanlarının hakkını arayamamasıdır. Diğer taraftan Batılı şirketlere verilen zararın büyüklüğünü ölçmek de pek mümkün değildir. Microsoft ve diğer yazılım şirketleri, Çin'de korsan yazılım yaygınlığından uzun süredir şikâyetçidir. Ancak ABD menşeli yazılım şirketlerinin küresel piyasalardaki baskın gücü hâlen devam etmektedir ve Çin bunlara rakip bir yazılım şirketi ortaya çıkartamamıştır. Onlarca yıldır Batılı şirketler bir taraftan ticari haklarının ihlali sebebiyle taklitçi Çinli şirketlere karşı savaşa devam ederken diğer taraftan Çin pazarında yüklü bir kazanç elde etmeye devam etmektedir. Pek çok şirket Çin'deki "vahşi batı" ticaret ortamına özel politikalar geliştirerek büyümeye devam etmeyi başarmıştır.

Diğer bir pürüz de Çin Hükümeti'nin "teknoloji transferi"

yaftası ile bu FMH hırsızlıklarını örtbas etmeye çalışmasıdır. Örneğin, “yerli yenilikçilik” politikası pazar erişimi için bir ön koşul olarak “teknoloji transferi” şartını ortaya sürmüştür. Bu uygulamaları tasvip etmek zor olsa da, bunları bir ahlaksızlıktan ziyade devam eden bir pazarlık olarak görmek gerekir. Çin çok büyük bir pazara sahiptir ancak şirketleri teknolojik olarak geri kalmıştır. Yabancı şirketler, ürünlerini Çin’de satarak çok büyük kârlar elde edeceklerini görürler. Çin Hükümeti de bu pazara erişim hakkını bir pazarlık unsuru olarak görüp oluşan kârdan azami pay almaya çalışmaktadır. Bu payı Çinli şirketlere teknolojinin kazandırılması ile gerçekleştirmek yönetimin önceliğidir. Şimdiye kadar yabancı şirketler bu girişimlere başarıyla karşı koymuştur.

Çin Endüstrisi Daha Yenilikçi Olamaz mı?

Çinli politikacıların ve Çin takipçilerinin en büyük uğraşlarından biri de ülkede yenilikçiliğin yaygınlaştırılmasıdır. Bu, oldukça zor bir hedeftir. Uzmanlar en baştan yenilikçiliğin ne olduğu konusunda bile bir anlaşmaya varamamış, Çin’in hâlihazırda ne seviyede yenilikçi olduğunu ölçememiştir. Yenilikçilik odaklı bir ekonominin esaslarının belirlenmesi gereklidir.²¹ Tam bir cevaba ulaşmış gibi yapmadan önce birkaç gözlemde bulunmak gereklidir.

Birincisi, Çinli şirketler, yeniliklere “uyum sağlama” konusunda oldukça başarılıdır. Mevcut ürünleri, hizmetleri veya süreçleri ufak değişikliklerle Çin pazarına daha uygun hâle getirme konusunda büyük başarı sergilemişlerdir. Bu, yenilikçiliğin çok pratik ve önemli bir şeklidir. Ancak Çinli şirketler, diğer ülkelerde kullanılacak yeni ürün, hizmet veya süreçler geliştirme konusunda pek bir yetenek sergileyememiştir. Bu, günümüz Çin’iyle 1960’ların Japonya’sı arasında çok önemli bir farklılıktır. Japonya, başta üretimde toplam kalite yönetimi (TKY) olmak üzere

pek çok önemli süreç ve ürünün geliştirilmesine öncülük etmiştir. Daha sonra, TKY pek çok firma ve ülke tarafından çalışılarak uyarlanmış ve kullanılmıştır. 1970'lerin ortasında, pek çok endüstri kolunda, Japonya merkezli çok sayıda şirket küresel kalite standartlarının belirlenmesinde başı çekiyordu. Toyota, Sony, Panasonic, Nikon, Canon ve Seiko bunlardan bir kaçıdır. Çin'in bugün bu konumda bir şirketi olmadığı gibi ufukta da böyle bir şirket görünmemektedir. Kimse, Çin'e gidip fabrikaların nasıl daha verimli çalıştırılacağını öğrenmeye çalışmamaktadır.

İkinci olarak, Çin'in yenilikçilik politikasında, “yenilik” ve “özerklik” konseptleri arasında bir kafa karışıklığı göze çarpmaktadır. Bunu, Hu Jintao'nun yenilikçilik politikasını isimlendirmesinde bile görebiliriz. Politikanın ismi [Türkçeye] çevrildiğinde “yerli yenilikçilik” olmakla birlikte, Çince orijinali “zizhu chuangxin”dur ve “özerk yenilikçilik” olarak da çevrilebilir.²² Çin'in bu ve benzeri yenilikçilik politikalarının esas amacı yenilikçiliği desteklemekten daha ziyade mal, fikir ve üretim süreçlerinde dışarıya bağımlılığı azaltmak üzerine kuruludur. Özerklik ve yenilikçilik fikir olarak birbirine oldukça ters hatta zıt olarak görülebilir. Yabancı mal ve ürünlerin yerine yenilikçi olmayan yerli karşılıklarını üreten bir ülke elbette kendine yeterli, yani özerk olabilir. Aslına bakarsanız ihrac ikamesi stratejisi adıyla bilinen bir ekonomi ekolü, 1950'lerde bu fikir çerçevesinde inşa edilmiş, Latin Amerika başta olmak üzere birkaç yerde denenmiştir. Bu strateji sonuç olarak ekonomik gelişmeyi sürdürülebilir kılmada ve yenilikçiliğe önayak olmada başarısız olmuştur. Bunun yerine yarattığı şey, hükümet yardımına bağımlı ve verimsiz yerel şirketler olmuş, küresel standartların takip edilmesi sağlanamamıştır.

Bulunduğu endüstri kolunun yenilikçilik lideri konumunda olan şirketler ve hatta ülkeler, fikirleri, kişileri veya ürünleri ihrac etmekten çekinmezler. Hatta modern yenilikçilik bu sınır

aşan fikir ve kişilere muhtaçtır. Japonya, toplam kalite yönetiminin (TKY) yaratıcısı olan ABD'li Deming'e karşı olan borcunu saklamaya çalışmamıştır; kendisine imparator tarafından madalya verilmiş, sanayi kuruluşları tarafından adına özel bir ödül düzenlenmiştir. Amerika'nın en yaratıcı endüstri kollarından biri olan Hollywood büyük oranda ihraç ettiği yetenekler sayesinde konumunu korumaktadır. Öyle ki bazen oyuncuların Amerikalıdan çok İngiliz olduğu, animasyon stüdyolarının Güney Kore ve artık Çin'de kontratlarla çalıştığı söylenebilir. Yine küresel üretim zinciri sayesinde Amerikan yenilikçiliğinin en ikonik ürünü olan iPhone, ABD piyasalarında Çin'den yapılan milyarlarca dolarlık bir ihracat kalemi olarak görünmektedir.²³

Nihayet, akılda bulundurulması gereken bir diğer husus da bir toplumun yenilikçiliği ile ilgili değerlendirme yaparken son yıllarda ifade özgürlüğü ile ilgili yaşanan gelişmelerden kaynaklanan ciddi şüphelerin unutulmamasıdır. Sürdürülebilir yenilikçiliğin başarılması için olmazsa olmaz bir faktör olarak görebileceğimiz düşünce özgürlüğü, Çin'de önemli baskı altındadır. Komünist Parti, medya üzerinde her zaman bir miktar baskı uygulamış, toplumda bilgi akışını kontrol altında tutmaya özen göstermiştir. Yine Xi Jinping döneminde bu baskı ve kontrol mekanizmasında büyük artış yaşanmıştır. Sosyal medyada bağımsız yazarların engellenmesi, yerli ve yabancı birçok internet sitesine artan seviyede sansür uygulanması veya engelleme kararlarının alınması, özellikle dışarıdan mali destek alan veya yabancı fikirleri yaydığı iddia edilen sivil toplum kuruluşlarına karşı artan bezdirme çabaları veya doğrudan kapatmalar birkaç örnek teşkil eder. Ayrıca üniversitelerde, ders kitaplarından yabancı fikirlerin çıkartılması ve akademisyenlerin "Çinli" fikirleri yayması için ciddi bir kampanya başlatılmıştır. Bu baskıcı ortam ve diğer toplumların fikirlerine karşı artan yabancı fikir düşmanlığı özellikle de içeride Komünist Parti muhaliflerine karşı sert tutum, şüphe-

siz yenilikçilik ile karşıt uygulamalardır. Hâlihazırda, Çin'in "yenilikçilik" politikalarını, teknoloji yoğun sektörlerde dışa bağımlılığı azaltma, bu piyasalarda Çinli şirketlerin payını "yenilikçilik"ten bağımsız olarak artırma politikası olarak tercüme etmek daha uygun olacaktır. Bu, yenilikçilikten çok ayrı bir şeydir.²⁴

ŞEHİRLEŞME VE ALTYAPI

Çin Ne Kadar Hızlı Şehirleşti?

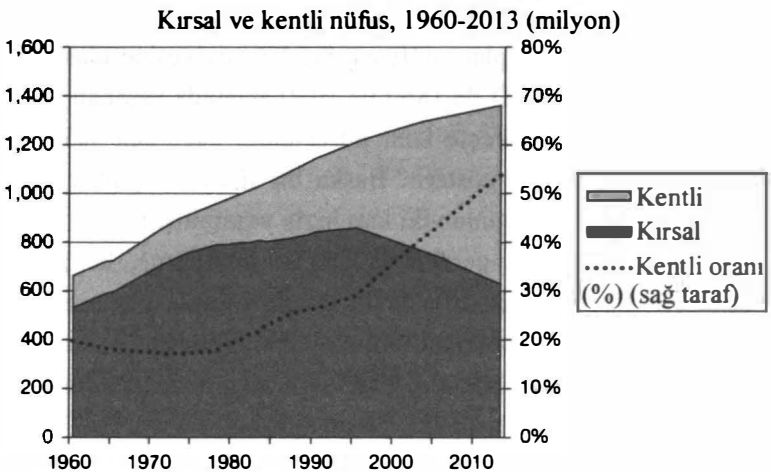
Bir endüstrileşme süreci yaşayan her ülkede kırsaldan şehirlere toplu göçler yaşanması normal bir olaydır. Çin de bu konuda bir istisna teşkil etmez. Ancak Çin’de şehirleşme, diğer pek çok ülkeye göre son derece hızlı ve çok büyük ölçekli olmuştur. Reform sürecinin başlangıcı olan 1978’de, nüfusun sadece %18’lik kısmı şehirlerde ikamet etmekteydi ve bu oran 1950’lerden beri aynı oranda devam ediyordu. Otuz beş yıl sonra kentli nüfus, toplam nüfusun %54’ü seviyesine ulaşmıştır. Bu yükselme, ABD’de 1860 ile 1930 arasında yaşanan yaklaşık yetmiş yıllık süreçte kent nüfusunun, %20’den %56’ya çıkması ile paralellik gösterir. Başka bir ifade ile şehirleşme, Çin’de, ABD’de olduğunun iki katı hızla yaşanmıştır.

Ayrıca hatırlamak gerekir ki Çin’de kentleşme, herhangi başka bir ülkeden çok daha fazla sayıda insanla yaşanmıştır. 1978 ile 2013 arasında kentli nüfus, 172 milyondan 731 milyona yükselmiştir. 559 milyon kişilik bu artış aynı dönemdeki ABD nüfusunun yaklaşık iki katına tekabül eder. 1860-1930 döneminde ABD’de yaşanan kentleşmede kentli nüfus artışı 63 milyon kişi olmuştur. Çin’e bu konuda biraz olsun yaklaşan tek

ülke Hindistan'dır. 1978-2013 arası kentli nüfus artışı, Hindistan'da 252 milyon kişi olmuştur.

Bu sayıları daha anlaşılır hâle getirmek için şöyle hayal edin; eğer Çin artan kentli nüfusu için her yıl yeni bir şehir inşa etseydi, otuz beş yıl boyunca her yıl New York şehri büyüklüğünde bir şehri, 16 milyon insanı barındıracak şekilde baştan aşağı inşa etmesi gerekirdi. Açıkça belirtelim ki Çin'in şehirlerinin büyümesinin dengi yoktur.

Orantısız olarak konuşursak, hızlıdır fakat eşi görülmemiş diyemeyiz. Çin'in kentli nüfusundaki %36'lık artış, diğer gelişmekte olan ülkelerin ortalamasının iki katına denk gelmektedir. Ancak diğer birkaç yerde daha kırsaldan kente göç, en azından Çin'inki kadar süratli yaşanmıştır. İlk otuz yılında Sovyetler Birliği, Çin'in 1978'den sonra yaşadığına benzer bir hızda şehirleşmiştir. Ayrıca Güney Kore de çok daha küçük bir ülke olmasına rağmen, benzer şekilde 1955-1990 arasında dörtte üç kırsal nüfustan dörtte üç şehirli nüfusa geçiş yapmıştır, yani 26 milyon insan şehirlere göç etmiştir. Bu rakam Çin için iki yıla denk gelecektir.

Şekil 4.1 Kırsal ve Kentli Nüfus

Kaynak: NBS, 2014 Çin Yıllık İstatistik Kitabı

Şehir nüfusunda yaşanan bu büyük artışa rağmen bugün Çin, kendi gelir seviyesindeki tüm ülkelerden daha az şehirleşmiştir. Kırsal nüfus, 1995 yılında 860 milyon insan ile zirve yaptıktan sonra bugün 630 milyona düşmüştür. (Şekil 4.1) Eğer pek çok nüfus istatistikleri araştırmacısı ile aynı şekilde düşünecek olursak yaklaşık dörtte üç oranına gelindiğinde kentli nüfus, tepe noktasına varmış olacaktır, yani sürecin ancak üçte ikisi tamamlanmıştır.¹

Şehirleşmenin Ekonomik Büyüme ile Bağlantısı Nedir?

Şehirleşme ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşim, ekonomik büyümenin üç safhasına karşılık gelen üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bir ekonomi modernleştikçe ve endüstriyel kapasitesi arttıkça, şehirlerin içinde veya civarında fabrikalar çoğalır. Bu fabrikalar insanlara ki endüstrileşme sürecinin başında çoğu insan bu durumdadır, iş imkânı ve ikame olarak tarlalarda yapacakları işe göre daha yüksek gelir sunarlar. Bu nedenle insanlar tarlalarından ayrılarak modern ekonomiye katılmaya başlarlar. Şehirleşmenin bu aşamasına “manyetik etki” safhası diyebiliriz. Bir işçinin genel ekonomiye fabrikadaki üretimle olan katkısı, tarlada çalışarak üreteceği katkıdan çok daha fazla olduğundan bu nüfus geçişinin ekonomik büyümenin hızlanmasına büyük katkısı olur.

Belli bir noktadan sonra, endüstrileşmenin bir yan etkisi olarak değil şehirleşme sürecinin kendisi ekonomik büyüme için bir katkı olmaya başlar. Bu safhaya “inşaata hücum” diyebiliriz. Çalışmak üzere fabrikalara getirilen insanların barınması için evlere, yollara, kanalizasyon altyapısına, elektrik ve su şebekelerine ve diğer pek çok şeye ihtiyaç ortaya çıkar. Tüm bunların inşa edilmesi ile konut ve altyapı sektörlerinde yeni iş olanakları ortaya çıkar ayrıca çimento, çelik, cam ve bakır gibi inşaat malzemelerine olan talep artar. Bu sayede şehirleşme, ekonomik

büyümeyi destekleyen bir süreç olur. Hemen belirtmek gerekir ki bu ikinci safha şehirleşme, ilkinden daha az kaliteli olacaktır. Çünkü üretime ilki gibi büyük katkılar sağlamayacaktır. Bir süre boyunca konut inşaatları ve altyapı çalışmaları yatırım oranını artırarak GSYİH'nin artmasına destek sağlayacaktır. Ancak “inşaata hücum”un sona ermesiyle artık şehirlerde yaşayan işçilerin ekonomiye katkısı, şirket koğuşlarında minimum yaşam koşullarında yaşarken olduğundan daha fazla değildir.²

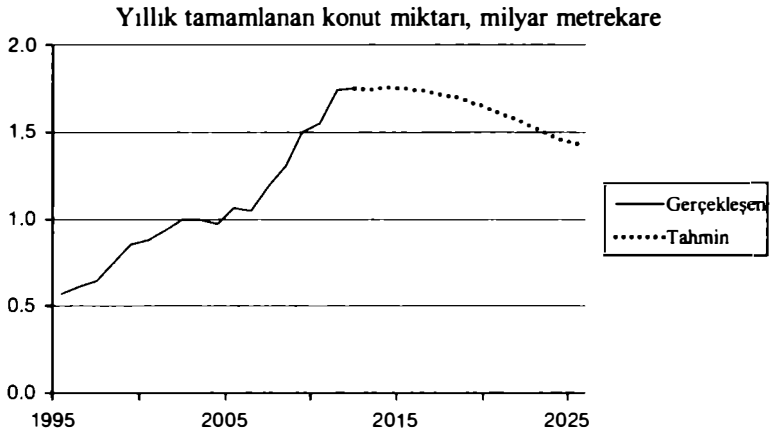
Gelişmiş altyapı sistemleri ile bağlantıları sağlandıktan sonra şehirler ekonomik canlılık merkezi hâline gelirler. Kaliteli iş gücü yoğunluğu sayesinde bilgi ağları yaratabilir, belli sanayi kollarında uzmanlaşma ve verim artışı sağlayabilirler. Bu safhaya “akıllı şehirler” safhası diyebiliriz. Bu türde uzmanlaşma konusunda Londra ve New York finans alanında; Los Angeles eğlence sektöründe; San Francisco-San Jose (Silikon Vadisi) teknoloji alanında başarılı örnekler teşkil ederler. Brooking Enstitüsü tarafından yapılan güncel bir çalışmada, dünyadaki ekonomik büyümenin yarısının 300 büyük metropol şehirde yüksek katma değerli faaliyetlerde sağlanan uzmanlaşma sayesinde sağlandığı ortaya konmuştur.³

Çin'in şehirleşmesinin ilk yirmi yılı, “manyetik etki” safhası olarak değerlendirilebilir. Kırsaldan şehirlere göç eden işçiler büyük oranda ailelerini yanlarında getirmemişlerdir. Gelirleri hâlen düşük seviyededir ve büyük oranda fabrika yatakhanelerinde ya da firmanın temin ettiği diğer imkânlarla ikamet ederler. Bu işçilerin, tarımdan modern ekonomiye geçişleri ile süratle artan verimlilikleri sayesinde ekonomik büyümeye en büyük katkı sağlayan tek kalem (1979-1997 arası dönemde GSYİH artışının beşte biri) şehirleşmedir.⁴

1998'den sonra şehirleşme ikinci safhasına geçmiştir; “inşaata hücum”. Bunun sebepleri olarak birkaç hususu sayabiliriz, öncelikle ekonomik reformlar ile hükümetin göç uygulama-

ları konusundaki kısmi yumuşaması sayesinde kırsaldan şehirlere göç oldukça hızlanmıştır. 1978-1998 döneminde yıllık artış oranı 12 milyon iken, bu oran 1998-2013 arasında 21 milyon olarak gerçekleşmiştir. İkinci olarak, şehirlerde konut piyasasının 1990'ların sonunda özelleştirilmesi, dünya tarihindeki en büyük konut patlamasına neden olmuştur. Ve son olarak hükümet politikaları 1998'den sonra altyapı yatırımlarına desteği arttırmıştır. Şehirler arası otobanlar ve demiryolları gibi bazı altyapı çalışmaları, iş aramak için insanların şehirlere ulaşımını kolaylaştırmıştır. Bazı altyapı (şehir içi yollar, raylı sistem ve metro, su işleme tesisleri, vb.) çalışmaları da doğrudan şehirlerin büyümesine katkı sağlamıştır.

Bugün Çin'in karşı karşıya olduğu problem, "inşaata hücum" safhasının sürekli zirve noktasına çok yakın bir yerde olmasıdır. Yıllık olarak tamamlanan yeni konut projesi miktarı 1998 ile 2013 arasında üçe katlanmıştır. Konut inşaatları zirveye ulaşmıştır. Birkaç yıl daha mevcut yüksek seviyelerde kalması beklense de, eğer daha önce olmazsa 2020'den sonra düşmeye başlaması (Şekil 4.2) kaçınılmazdır. Ana hatlarıyla aynı durum şehir altyapısı için de geçerlidir; her ne kadar daha inşa edilecek çok şey

Şekil 4.2 İnşaat Patlamasının Sonu

Kaynak: Yao 2014'ten uyarlanmıştır

olsa da yıllık toplam inşaat miktarının artık artmasına gerek kalmamıştır. Demek oluyor ki Çin artık daha fazla inşaat yaparak ekonomik büyüme sağlayamayacaktır. Yapması gereken bir an önce şehirlerinin “akıllı şehir” safhasına geçişini sağlamaktır. Böylece uzmanlaşma ve yenilikçilik büyümenin ana unsurları hâline gelecektir.

Neden Çinliler Sadece “Kısmen” Şehirleştiklerini Söyler?

Çin’in kentli nüfusu çok hızlı artmıştır. Ancak yalnızca yukarıda ifade ettiğimiz ham bilgilere bakmak yanıltıcı sonuçlara varmamıza sebep olabilir. Örneğin kimin “şehirli” sayılacağı sadece bir tanımlama meselesidir. Çin’in kentli nüfusu ile ilgili bilgiler önemli “kirlenmeye” maruzdur. Öncelikle şehirlerin mücavir alanları büyümeye devam etmektedir. Şehir sınırları genişledikçe büyük kırsal arazi parçaları, şehirlere dâhil olmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, 2000-2010 yılları arasında kırsal arazilerin kent arazisi olarak yeniden sınıflandırılması ile artan kentli nüfus toplam nüfus artışının %42’sine karşılık gelmektedir. Göç hareketleri %43’lük bir orana karşılık gelirken doğal artış kalan %15’lik kısma karşılık gelmektedir.⁵

Çin’de şehirler resmi yönetim sınırları çerçevesinde tanımlandığından, nüfusları aslında kentsel bölgede yaşamayan büyük miktardaki insanı da içermektedir. Bu duruma en uç örnek, ChongQing şehridir. Dünyanın en geniş şehri olarak da tanımlanan bu şehir aslında türünün tek örneğidir. Avusturya büyüklüğünde bir alan (neredeyse aynı seviyede dağlık arazi) Sichuan bölgesinden ayrılmıştır ve 7 milyon nüfusa sahiptir. Çin’in asıl en büyük şehri, 22 milyon nüfuslu Şangay’dır. Daha yaygın bir tanımlama ile Guangdong’un İnci Nehri Havzası 2014 yılında Tokyo şehir merkezinde ikamet eden 42 milyon insanla dünyanın en kalabalık kentli yerleşim alanıdır.⁶

Coğrafyacılar Çin'in gerçek nüfusu ve nüfus dağılımı ile ilgili yaptıkları kapsamlı çalışmalarla gerçek kentli nüfusun resmi rakamlarla örtüştüğünü ancak gerçek dağılımın, ilk bakışta olduğundan çok daha fazla olduğunu rapor etmişlerdir. Kentli Çinlilerin büyük kısmı, özellikle Pekin ve Şangay gibi şehir merkezlerinin yörüngesinde küçük uydu kasabalarda hayatlarını sürdürmektedir.⁷

Daha büyük olan ve Çinli akademisyenlerin “kısmi şehirleşme” ile kastettikleri kesimin problemi, Çinli kent sakinlerinden büyük oranda farklıdır. Şanslı olanlar apartman dairelerinde ikamet eder ve okul, hastane, yaşlı bakımevleri gibi sosyal imkânlarla erişimi tamdır. Daha az şanslı olan kentli nüfusun yaklaşık %40'lık kesimi, yani yaklaşık 260 milyon insan, şehirde çalışmakta ve yaşamakta ancak sosyal hizmetlerden faydalanamamaktadır. Çoğunlukla ikamet ettikleri konutlar, örneğin mutfağı ya da tuvaleti olmayan evler gibi, çok daha düşük standartlardadır.⁸ Her ne kadar fiziksel olarak şehirlere taşınmış görünseler de yüz milyonlarca Çinli, şehir yaşamına tam olarak entegre olmak için beklemektedir. Başka bir ifade ile, Çin, meslekleri şehirleştirmekte oldukça başarılı olmuş ancak insanları şehirleştirmekte aynı başarıyı gösterememiştir. Bu “yarım şehirlileri” tam olarak kent yaşamına dâhil etmek önümüzdeki on yıllık süreçte Çin'in önemli bir mücadelesi olacaktır.

Hukou (İkamet Kaydı) Sistemi Nedir? Etkileri Ne Olmuştur?

Yaşanan bu kısmi şehirleşmenin önemli sebeplerinden biri, “hukou” yani ikamet kaydı sistemidir. Köklerini, 11'inci yy.da Song Hanedanlığı döneminde kullanılan, “baojia” sistemine kadar götürmek mümkün olan bu ikamet kayıt sistemi, daha ziyade vergi yönetimi ve idari kolaylık için kullanılmış ve Vietnam, Kore ve Japonya gibi diğer bölge ülkelerinde de kullanılmıştır. Modern “hukou” sisteminin temelleri ise 1958 yılında atılmıştır

ve geleneksel uygulamadan çok daha kısıtlayıcı bir yapıdadır. Bir çeşit ülke içi “pasaportlama” sistemi gibi düşünebileceğimiz bu sistem, Sovyetler Birliği tarafından nüfus hareketliliğini engellemek için geliştirilen sistem ile geleneksel sistemin birleşimidir. Her bireyin ikametinin değiştirilmesi çok zor olacak şekilde ikamet yeri/nüfus kayıt yeri kayıt altına alınarak buna göre insanlar da şehirli veya köylü -kırsal ikametli- olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktadır. Mao döneminde çok sıkı şekilde takip edilmesi nedeniyle insanların ikamet kaydı olan yer dışında iş bulması çok zor olmuş, kırsaldan şehirlere göç ise neredeyse imkânsız olmuştur. 1960-1978 döneminde ülkenin şehirli nüfusunda %20’den %18’e düşüş yaşanmıştır. Bu dönemdeki azalmanın etkisi şimdi bile Çin’in ekonomik güç itibarıyla benzeri ülkelerden daha az kentli nüfusa sahip olmasında etkili olmuştur.⁹

Sahil şehirlerinde fabrikaların yaygınlaşması ile 1980’lerden itibaren bu politikanın sıkı takibine son verilmiş, öncelikle yakın yerleşimlerden ve aşamalı olarak ülkenin yüzlerce kilometre iç kesimlerinden bu şehirlere işçi akımı yaşanmıştır. Ekonomik büyümeyi desteklemeye istekli olan bürokratlar bu işçi hareketine müsamaha göstermiş ancak aile fertlerinin onlarla beraber şehirlere gelmesine, yaşanacak gecekondulaşmadan korkularak izin verilmemiştir. 1990’lardan itibaren ve özellikle 2000’lerde yaygın olarak yaşandığı gibi aile fertlerini getiren işçiler de sosyal hizmetlerden uzak kalmayı göze almak zorunda kalmıştır. İşçi çocukları resmi olarak devlet okullarına gidememiş, hastaneler bu insanlara hizmet vermemiştir. Genelde göçmenlerin konut edinmesi veya kiralaması da resmi olarak yapılmamıştır. Bu hakların tamamı “kentli hukou” sahibi insanlar için erişilebilir olmuştur.

Daha kısa bir ifadeyle; işçilerin serbest dolaşımında uzun zamandır herhangi bir engel yoktur, iş neredeyse işçi serbest

olarak oraya gitmekte özgür olmuştur. Ancak işçi hareketliliğinin ekonomik maliyetinin ortaya çıkması söz konusu ise çok sıkı tedbirler uygulanmıştır. Pekin ve Şangay gibi en canlı ekonomiye ve en iyi iş imkânlarına sahip şehirler, aynı zamanda göçmen politikasının en sıkı uygulandığı yerler olmuştur; yani bu şehirlerin nüfusu ve ekonomisi hukou olmasa çok daha gelişmiş olabilirdi. Pek çok göçmen işçi bu ana arterlerden, göçmen politikasının daha serbest tutulduğu küçük şehirlere yönelmiş; buralarda büyük çoğunlukla geçici inşaat işlerinde çalışma imkânı bulmuşlardır. Uzun vadeli büyümeye katkı sağlayacak iş imkânları ise sınırlı kaldığından ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine katkı yapmamıştır.¹⁰

Şehirler içindeki sosyal hareketlilik de benzer şekilde hukou uygulamasından etkilenmiştir. Göçmen işçiler, aynı işi yaptıkları kentli işçilerin ancak %60'ı kadar ücret alabildiklerinden aileleriyle birlikte ikinci sınıf konumunda kalmışlardır. Güney Kore'de kırsaldan gelen işçiler çok kısa zamanda şehirli işçilerden ayırt edilemeyecek şekilde şehir hayatına katılmışlarken Çin'de göçmen işçilerin çocukları bile konut edinme veya diğer sosyal statü arttıracak konularda ayrımcılığa maruz kalmaktadır.¹¹

Hukou Sistemi Nasıl Değiştirilmektedir?

Geçtiğimiz on beş yıl süresince hükümet hukou sisteminin reforma tabi tutulması konusunda çok temkinli çalışmalar yapmaktadır. İlk uygulama, 2001 yılında küçük kentlerde göçmenlere “kentli ikamet” belgesi verilebilmesi olmuştur. 2006'da bir devlet konseyi kararıyla göçmenlerden alınan keyfi ücretler yasaklanmıştır. 2011 yılında hukou kısıtlamalarının kaldırılması için milli ilkeler belirlenmiş, 2014'te de bunların uygulanması için kısmi adımlar atılmıştır. Politikaların açıklanma hızı oldukça yavaş olurken bunların uygulamaya aktarılması ise çok çok daha yavaş ilerlemiştir. En büyük çıkmaz, (a) göçmen işçilere bulun-

dukları yerlerde sosyal hizmetlere erişim imkânı sağlamak ancak (b) şehirlere taşıyamayacakları mali yükler getirmemek ve aynı zamanda (c) işçilerin ülke genelinde küçük-büyük bütün şehirlerle göçünü hemen hemen eşit oranlarda tutmak, sahil şehirleri boyunca göçmen yığılmasını engellemek, olarak özetlenebilir.

Üçüncü hedef, açıkça ilk ikisinin başarılmasına engel teşkil etmektedir. Aynı zamanda bu durum politikacıların, hâlâ ifade ettikleri gibi serbest piyasa kurallarını hâkim kılma esasından oldukça uzak olduklarını ve merkezi planlamayı her zaman derin bir alışkanlık olarak koruma isteklerinin dışı vurumudur. Oysa göçmenlerin topluma entegre edilmesi için en kolay yol, herhangi bir kısıtlama koymadan istedikleri gibi en büyük ve zengin şehirlere yerleşmesine izin vermek olacaktır. Bu şehirlerin mali imkânları zaten çok güçlüdür ve sosyal hizmetleri sağlamada diğer şehirlerden daha az zorlanacaklardır. Daha da önemlisi daha çeşitli ve sofistike ekonomileri sayesinde göçmenlerin üretime katkısı ve verimi kısa sürede artacaktır. Bu sayede gelecekteki ekonomik büyümeye katkı sağlanacak, bu şehirlerin mali imkânları daha iyileşecek ve sosyal hizmetlerin de iyileştirilmesi mümkün olacaktır.

Anladığımız kadarıyla bu çözüm masada değildir. 2014'te alınan rahatlatıcı tedbirlerde özellikle belirtilen bir husus, hukou kısıtlarının kaldırılmasında göçmenlerin nüfusu beş milyondan fazla olan şehirlere (Çin'in kentli nüfusunun beşte biri bu şehirlerde yaşamaktadır) hareketinin sıkı kontrol altında tutulması ve nüfusu bir milyondan az şehirlere göçün ise aktif olarak özendirilmesidir.¹² Bu kararda ayrıca şehirli elitlerin politik karar mekanizması üzerinde büyük gücünü de görmekteyiz. Düşük gelirli işçi akımıyla kendi hayat standartlarının düşeceğinden korkan kentli elitler, böyle bir uygulamaya önayak olmuştur. Ayrıca, mega şehirlere karşı politikacılarda yerleşmiş hâkim bir peşin hükümlülüğü de gözler önüne sermektedir. Belki bu bir peşin

hüküm olmayabilir de! Gelişmekte olan ülkelerde, Manila'dan Mumbai'ye hatta Sao Paulo'ya kadar çok sayıda örnek mega şehir, kendi gecekonduları tarafından yutuluvorecek gibi yaşamaktadır.

Ama Doğu Asya'da da pek çok başarılı örnek bulmak mümkündür. Tokyo ve Seul (Güney Kore nüfusunun neredeyse yarısını barındırır) iyi organize edilmiş yaratıcılık ve üreticilik merkezleri olarak görölmektedir. Çinli politikacılar, burada yaratacakları bir mega şehrin Seul'den çok Manila gibi görüneceğini düşünmekte haklı olabilir. Ancak bu durum, politikacıların ülkenin metropolleri ile birlikte Çin'in de gelişmesini engellemesini getirir. Çin'in daha yenilikçi bir toplum olması ve hukou sisteminin kaynaklanan eşitsizlikleri çözmesine bu mega şehirlerin büyük katkısı olacaktır.

Reform çabaları artık hukou uygulamasıyla paralel yürütölecek "oturma izni" uygulamasına yönelmiştir. Burada amaç, sosyal hizmetlerin hukoudan ayrıştırılması ve onun yerine oturma izni sistemine bağlanması, bu izinlerin de kişinin gerçek ikametinin bulunduğu şehir veya kasabanın yerel yönetimi tarafından yönetilmesidir. 2010'dan bu yana bazı şehirlerde, özellikle Guangzhou, Shenzhen, Chongqing, Şangay ve Tianjin'de bu oturma izni politikasının pilot uygulaması yapılmaktadır. Çoğunlukla göçmenler için çalışma yılı, ödediği vergiler, öğrenim durumu ve diğere bazı kriterler esas alınarak puanlama yapılmakta ve belli bir puana ulaşanlara da oturma izni verilmektedir. Teorik olarak bu sistem ülke genelinde de uygulanabilir; bu sayede hukou sisteminin kalan tek fonksiyonu, kırsal arazilerin kullanım haklarını kayıt altında tutmak olacaktır. Uygulamaya geçiş açısından oturma izni uygulaması pilot uygulamalarla sınırlı kalmıştır. Muhtemelen merkezi hükümet bir standart sağlayana kadar da böyle kalacaktır. Ayrıca bu sistemin gerektirdiği mali kaynakların yaratılması ve bütçesi, bu yükü kaldıramayacak şehirlere destek sağlanmasını zorunlu kılar.¹³

Kentlerde Konutların Özelleştirilmesinin Etkisi Ne Olmuştur?

Çin'in ekonomik tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri, şehirlerde konutların özelleştirilmesi olmuştur. 1990'ların sonlarına kadar kentlerde yaşayan çoğu insan, kendilerine iş yerleri tarafından tahsil edilen apartman dairelerinde cüzi kiralar ödeyerek ikamet ediyordu. Mao döneminden kalma bu merkezden planlı ekonomi projesi nedeniyle kimse yeni konut inşaatına girişmiyordu. Sonuç olarak konut piyasasında yüksek talep sınırlı arz vardı. Pek çok aile, kişi başına ancak 15 metrekare alan düşen kötü durumdaki evlerde yaşamak durumundaydı.

Zhu Rongji'nin uyguladığı reform programı ile KİT'ler ve hükümetin kontrolündeki işverenler sahip oldukları konutları ikamet eden işçilere, piyasa fiyatlarının oldukça altında değerle satmak zorunda bırakıldı. Fiyatlarda yapılan indirimin seviyesini anlamak zordur çünkü o dönemde bir gayrimenkul piyasası oluşmuş değildi. Bu indirimli fiyatlara rağmen ailelerin çoğu için evlerini satın almak çok zordu. Bu nedenle çoğu aile, hükümetten veya işverenlerinden destek alma ya da bankalardan ipotekli krediler kullanma yoluna gittiler. Sağlanan bu avantajlara karşılık alıcıların, belli bir süre için -genelde beş yıl uygulandı- bu evleri satması yasaklandı. Genel anlamda bu uygulamayı Margaret Thatcher'ın, 1980'lerde Birleşik Krallık'ta uyguladığı konut özelleştirme hamlesinin çok büyük çaplı bir uygulamasına benzetebiliriz.

Konut özelleştirmesi Çin tarihindeki en kapsamlı varlık devri olaylarından biridir ve sonraki on yılda yaşanacak konut fiyatı patlamasının temellerini oluşturur. Kentli aileler, bu gayrimenkullere ederinin çok altında fiyatlarla sahip oldular. Bu alışveriş için konutun eski sahibi olan KİT'lere yapılan ödeme ile daha sonra ev sahiplerinin bu evleri sattıkları piyasa fiyatları arasındaki muazzam fark, bu varlık devri ile kastettiğimiz bu kârın devletten bireylere aktarılmasıdır. Söz konusu varlık devrinin top-

lam değeri 540 milyar dolar, yani Çin'in konut dönüşümünü büyük oranda tamamladığı 2003 yılı GSYİH'sinin üçte biridir.¹⁴

Bireysel anlamda bu olayın etkilerini anlamak için şu basitleştirilmiş örneği ele alalım; bir ailenin şehir merkezinde 100 dolar karşılığı bir ev satın aldığını düşünelim, bu alışverişte aile 50 dolar kendi parasını kullanmış ve işvereninden faizsiz olarak 50 dolar borç almış olsun. Beş yıl sonra bu evi satma izni verildiğinde evin piyasa değeri artık 250 dolardır. Aile bu satışı yapar ve borcunu geri ödedikten sonra bile kendisine 200 dolar kalmıştır. Ailenin ilk işlem için cebinden çıkan para ile elde ettiği para arasındaki fark yani 150 dolar, devletten aileye aktarılan varlık olarak değerlendirilebilir çünkü kamuya ait bu taşınmazın serbest piyasada satılmasından pekâlâ devlet kendisi de faydalana bilirdi.

Bu işlemin ikinci adımı olarak ailenin elde ettiği gelirle yine şehir merkezinden her biri 100 dolara iki daire daha aldığını, birini oturmak için kullanıp diğerini yatırım olarak değerlendirdiğini düşünelim. Birkaç yıl daha sonra her iki evin de değeri 250 dolara yükselmiş olsun. Bu şekilde aile 50 dolarlık bir yatırımla 500 dolar elde etmiş oldu. Bu arada iki yeni ev için daha talep oluşturdu ve konut projeleri için imkân yarattı.

Bu örnek elbette bazı kabullere dayanmaktadır, özellikle de evin değerinin düzenli ve hızlı bir artış göstermesi önemlidir. Konut fiyatları sürekli olarak hızlı yükselişe devam edemez. Bunun bir örneğini ABD'li konut sahipleri 2007-2008 döneminde acı şekilde tecrübe ettiler. Fakat Çin on yıldan uzun süreyle bu hızlı artışı sürdürmeyi başardı. Bunun birkaç önemli sebebi vardır. Birincisi, başlangıç fiyatları tüm gayrimenkuller için aşırı düşüktü. 1990'ların sonuna kadar arazi ve konutların çok büyük kısmı kamuya ait olduğundan hareketli bir gayrimenkul piyasası bulunmamaktaydı. Onlarca yıldır aynı KİT'lere ait bulunan bu arazilerin ve konutların değeri bir pazar olsaydı edeceği fiyatın

çok altındaydı. 1990'ların sonu veya 2000'lerin başında şehirlerde bir varlık edinebilen herkes, ister evini satın alan bir işçi, ister bir gayrimenkul şirketi olsun fiyatlar pazar değerlerine geldikçe büyük kazançlar elde etmeyi garantiliyordu. İkinci sebep, konut piyasasının başlangıçta akut yetmezlik durumunda olması, arzın çok sınırlı olmasıdır. Yani yine pazar koşulları kontrolü ele aldığı anda konut fiyatlarının artması için yeter sebep mevcuttu; arz ile talep kesişip denge oluşana kadar fiyatın artması kaçınılmazdı.

Şüphesiz, konutların özelleştirilmesi şehirlerde yaşayan pek çok Çinli için çok büyük kâr getirdi ancak bunun bir de ülke için maliyeti söz konusuydu; artan eşitsizlik ve adaletsizlik. Eğer zaten bir kamu lojmanında ikamet ediyorsanız konut özelleştirmesi büyük (hatta aile bireylerinizle birden fazla daire alma şansınız varsa örneğin eşlerin ayrı ayrı iş yerlerinden konutta oturma hakkı olması gibi, çok daha şanslıydınız) bir imkândı. Ancak bu kadar şanslı değilseniz ve bu dönemde kamu konutunda oturmuyorsanız ya da piyasanın ilk yıllarında girişim yapacak nakit paraya sahip değilseniz artık iş yerinden size konut tahsisi yapılması söz konusu değildi ve bir konut edinmek zorundaydınız ve kendi imkânlarınızla alacağınız evin fiyatı gelirinize oranla çok hızlı artmaktaydı.

Bu durum 2000-2010 arası yaşanan konut patlamasının önemli sebeplerinden biri oldu. Bu dönemde sürekli artan talebin yaratıcısı kentli eski hukou sahiplerinin eski evlerinden yeni ve daha yeni ve iyi bir eve geçme isteğiydi. Şehirlere yeni taşınanların yarattığı talep nispeten çok daha sınırlıydı çünkü en basit açıklamayla bu fiyatları karşılamaları mümkün değildi.¹⁵ Çin'de kırsaldan şehirlere büyük bir göç yaşanmaktaydı. Artık bir kapalı pazar konumuna gelen konut piyasasında bu yeni göçmenlerin konut ihtiyaçları zaman zaman göz boyamalar yapılsa da karşılanamıyor asıl büyük paralar bazı eski kentli hukou sahipleri tara-

findan kazanılıyordu. 2012’de yapılan pek çok sayıda araştırma-ya göre konut sahipliği oranı kentli hukou sahipleri arasında %70-80’ler civarındadır, yani ABD’nin 2004’te zirve yapan konut sahipliği oranının çok üstündedir. Göçmen aileler için ise bu oran %10 veya daha azdır.¹⁶ Bunun yerine göçmen işçilerin büyük çoğunluğu şirket yatakhanelerinde kalmakta veya bodrum katlardaki sığınaklar veya depolarda yaşamaktadır.

Konut özelleştirmesi Çinli politikacılar tarafından kentliler için yapılan en belirgin kayırmacılık uygulamalarından biridir. Bu nedenle de süregelen eşitsizliğin önemli bir sebebidir. Kentlilere sağlanan bir eve sahip olma, onu alma, satma veya ipotek ettirme gibi haklar ve bu işlemlerden doğacak getiri (hâlâ vergisiz olarak) hâlen kırsalda yaşayanlar için söz konusu değildir. Kentte yaşayan biri eğer maddi olarak gücü yetiyorsa istediği gayrimenkulü satın alabilir. Tam aksine kırsalda bir çiftçi bu konuda çok kısıtlı haklara sahiptir ve bu konu son dönemde ateşli tartışmalara konu olmaktadır. Çiftçi, arazisinin sadece kullanım haklarını uzun süreliğine kiralayabilir ve araziyi alıp satması veya ipotek ettirerek yatırım sermayesi olarak kullanması mümkün değildir. Hatta arazilerinin kamu tarafından piyasa değerinin altında adaletsizce istimlak edilmesi çok yaygın bir uygulamadır. Bu eşitsizlikler ve adaletsiz uygulamalar devam ettiği sürece kırsal kesim ile şehirler arasında dengesizlik de sürecektir.

Çin, ABD’nin Yaşadığına Benzer Bir Konut Balonu İçinde midir?

Geçtiğimiz on beş yıl süresince, Çin hem konut inşaatında hem de konut fiyatlarında tarihindeki en büyük patlamalardan birini yaşamıştır. 1996 ile 2012 arasında yıllık yeni konut üretimi üç kat artarak 600 milyondan 1,8 milyar metrekareye ulaşmıştır. 2003-2013 arasında konut fiyatlarında gerçekleşen artış oranı %167’dir. En çok tercih edilen şehirlerde (Pekin ve Şangay) ko-

nut fiyatları neredeyse üçe katlanmıştır.¹⁷

Sadece inşaat hacminin ve fiyatlarının yükselişi bir balonu işaret etmez. Zira balonun kanıtlanması da pek kolay değildir. Kabul edilebilir bir tanımla balon, bir varlığın (konut, hisse senedi ya da lale) “esas değerinin” çok üstünde fiyatlanmasına verilen isimdir. Peki o zaman bu varlığın “esas değeri” nasıl ölçülür? Bu sorunun cevabını kısa yoldan vermek mümkün değildir. Bu da balonların patladıktan sonra anlaşılmasının altında yatan en büyük sebeptir. Genellikle fiyatların geçmişteki hareketlerini incelemek makul bir yaklaşımdır ve bir ortalama değer aralığı ortaya koyar. Fiyatlar bu değer in çok üstünde seyretmeye başladığında da duruma balon ismi verilebilir. 2000’lerden önce bir konut piyasası mevcut olmayan Çin’de maalesef bu yaklaşımın uygulanması mümkün değildir. Konut patlamasının başlangıç fiyatlarının zaten çok düşük olduğunu ve konut arzında büyük sıkıntı yaşandığını daha önce de ifade ettik. Bu koşullar altında pazar değerinin oluşması için konut fiyatlarının hızlı bir artış yaşaması doğaldır.

Konut piyasaları için yaygın bir uygulama evlerin fiyatlarını (ya da ortalama ipotekleme hizmet bedellerini) ortalama hanehalkı geliri ile karşılaştırarak satın alınabilirliğini irdelemektir. Bu yaklaşımın da bazı sıkıntılı hususları vardır. En azından ülkeler arasında satın alma gücü oranları büyük farklılık gösterir. ABD konut piyasasında, ortalama konut maliyeti ortalama hanehalkı gelirin in yaklaşık üç katına çıktığında tehlike sinyalleri çalıyor demektir.¹⁸ Ama, ABD görece olarak arazi başına nüfus yoğunluğu düşük bir ülkedir ve arazi fiyatları ucuzdur, hükümet ev alımlarında büyük yardımlar sağlamaktadır ve yatırımcıların yönelebileceği onlarca başka sektör ve imkân vardır. Güney Kore ve Tayvan gibi Doğu Asya ülkelerinde nüfus yoğunluğu çok daha yüksektir ve konut alımı için bir destek uygulanmaz, ev alımı varlıkların değerlendirilmesi için en iyi vasıta olarak görü-

lür. Sonuç olarak ortalama hanehalkı gelirinin altı hatta sekiz katı, bir konut için normal bir değerdir. Çin bu karakteristikleri paylaşmasına ek olarak bir özelliğe daha sahiptir, 2000-2010 arası konutların önemli kısmı normal gelirlerle alınmamış, konutların özelleştirilmesiyle ortaya çıkan fazladan gelir alım gücünü değiştirmiştir. Dolayısıyla konut fiyatları ile hanehalkı geliri arasındaki “normal” oranın ne olduğunu bilmek Çin için mümkün değildir.

Çin’in nevi şahsına münhasır konut piyasasını herhangi başka bir ülke ile karşılaştırarak varılacak sonuçlar büyük hatalar içerir. Makul bir güven oranıyla iddia edebiliriz ki konut piyasası birkaç sebeple çökmeyecektir. Öncelikle alıcıların ağır borç yükleri yoktur ve son on yıldır ortalama gelir artış hızı büyük oranda konut fiyatlarının artış hızından fazladır. Asgari peşinat tutarı, satıcının ikamet ettiği bir ev için %20’dir ve son zamanlara kadar, yerel yönetimler tarafından %60-70’lere varan peşinatlar bütün gayrimenkul yatırımlarında şart koşulmuştur.¹⁹ Hükümetin konut fiyatlarındaki artışa müdahale ettiği 2010 yılından beri ortalama bir apartman dairesinin değeri, dokuz yıllık hanehalkı geliri tutarından yedi yıllık hanehalkı gelirine kadar düşmüştür. Doğu Asya piyasası için bu rakam ortalama bir değerdir.²⁰ Bu durum, ABD’nin 2000’lerin başında yaşadığı milyonlarca insanın aslında güçlerinin yetmeyeceği evleri devasa borçlarla, %5 gibi düşük peşinat ödeyerek satın aldığı ve sonrasında konut fiyatlarındaki küçük bir düşüşte bile öz sermayelerini kaybettikleri balon durumu ile uzaktan yakından alakalı değildir.

İkinci olarak şehirli nüfusta yakın gelecekteki muhtemel artışlar yani gelecek on beş ila yirmi yılda yaklaşık 200 milyon, düzenli bir talep artışı sağlayacaktır. Yerel yönetimler ve konut sektöründeki girişimciler satılmamış konutların yığın hâlinde piyasaya girmesini engelleyecek yollar bulabilirse alıcılar birkaç yıl içerisinde artacaktır. Üst sınıf evlerin satışında bir arz fazlası

ve orta sınıf, daha uygun fiyatlı evlerde ise bir arz eksikliği olduğundan, bazı yerel yönetimler geniş kapsamlı konut projelerini komple satın alarak bunları, talebi çok yüksek olan düşük maliyetli “sosyal” konutlara dönüştürmektedir. Son olarak, merkezi hükümet varlık piyasasının öneminin idrakindedir. Burada yaşanacak bir çökmenin ekonomi için oluşturacağı büyük riski görmekte ve yakından takip etmekte, son birkaç yıldır önemli müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahalelerin mükemmel olduğunu iddia edemezsek bile şimdiye kadar bir çöküşü engellediği de aşikârdır.

Çin’deki konut piyasasının bir balonla karşı karşıya olup olmadığı konusunda metafiziksel bir tartışmaya girişmek yerine, belirgin sorunları ve çarpıklıkları; hükümetin bunları gidermek için -çoğunlukla yeni başka sorun ve çarpıklıklar yaratarak!- getirdiği uygulamaları ortaya koymak daha faydalı olacaktır.

Çin’in İki Kademeli Konut Piyasasında Sıkıntılar Nelerdir?

En temel sıkıntı, konut piyasasının iki kademeli oluşudur. Bu, konut özelleştirilmesi döneminden kalma bir problemdir. Özelleştirmeden elde ettiği gelirle nispeten pahalı evleri alabilen “şanslı” alıcılar ile bu dönemden faydalanamayan ve evleri salt kendi birikimiyle almak zorunda kalan “şanssız” sınıf, bu iki kademeyi oluşturmaktadır. Piyasa kurallarının daha iyi işlediği ilk kademe, pahalı evlerin alıcılarına hitap eder. Bu kademede konut satışının kronik bir arz fazlası durumunda olduğunu gösteren çok sayıda emare vardır. Çok sayıda şehir büyük bir hevesle yüksek kalite konut projelerine teşvik uygulamalarına girişmiş, bu sayede projelerin inşa edildiği arazinin sahibi olan yerel yönetimler kayda değer bir getiri elde etmiştir. Sistemin ikinci kademesi, göçmenlere ve düşük gelirli ailelere hitap etmektedir. Zaten düşük gelir seviyesi nedeniyle açık piyasadan konut alamayan bu kişiler için konut arzı da düşük seviyededir.

Hükümetin bu problemi teşhis etmesi 2007’de gerçekleşmiş ve 2010’a kadar bir uygulama paketi ile çözüm sağlanmaya çalışılmıştır. Bir taraftan yüksek fiyatlı konut projelerine kısıtlamalar getirilmiş, gerekli peşinat miktarları artırılmış, ipotek faiz oranları yükseltilmiş ve bir kişi tarafından satın alınabilecek ev miktarına sınır getirilmiştir. Bu müdahaleyle yüksek kalite konut talebinde azalma sağlanması böylece fiyatların da aşağı çekilmesi hedeflenmiş, bu tür konut projelerinin de azaltılması hedeflenmiştir.

Diğer taraftan da uygulamanın ikinci ayağı olarak büyük ölçekli “sosyal konut” programlarına girilmiş, böylece uygun fiyatlı evlerin arzının büyütülmesi ve düşük fiyatlı konutların hükümet teşvikleriyle desteklenmesi sağlanmıştır. İlk hedef olarak, 12’inci Beş Yıllık Mali Plan süresi kapsamında otuz altı milyon konutun yani yılda yedi milyon birimin inşasına girilmiştir. O dönemde yıllık tamamlanan konut miktarının on milyon civarında olduğu düşünüldüğünde bu hedefin ne kadar hırslı olduğu görülür.

Bu politikalar, konut fiyatlarının yükseliş hızını yavaşlatma ve düşük gelirli ailelere daha fazla konut seçeneği sunmak konusunda bir miktar etkili olmuştur. Ancak alımların engellenmesi umulan faydayı yaratmamış, yüksek fiyatlı konut arzında bir azalma meydana gelmemiştir. 2015 yılı başlarında konut sektöründe pazar, yüksek sayıda satılamayan apartman dairesi nedeniyle büyük baskı altına girdiğinden bütün alım kısıtları uygulamadan kaldırılmıştır.

Sosyal konut programları için de şunu söylemek mümkündür, bu uygulama esasları belirlenmemiş ve finansmanı eksik bir zorlamadır. Yerel idarelere sağlamaları gereken sosyal konut miktarları ile ilgili kotalar verilmiş ancak bunların nasıl inşa edileceği konusunda yönlendirme yapılmamış, en azından ilk aşamada ihtiyaç duyulan maddi destek sağlanmamıştır. Şaşırtıcı olmayan

bir şekilde sonuçta elde edilen çıktılarda büyük farklılık görülmüştür. Şangay gibi büyük şehirler akıllı gecekondulara yenileme (kentsel dönüşüm) projeleri geliştirmiş, düşük maliyetlerle eski gecekonduların yerine yeni konutlar inşa etmiştir. Üçüncü ve dördüncü kademe şehirler kısa sürede şehirlerin çok uzağındaki ucuz arazilere birkaç bina dikip “görev tamamlandı” diye ilan etmiştir.

İnşaat kalitesinin düşüklüğü ve civarında ne ulaşım ne de alışveriş imkânı olmaması gibi sebepler bu konutları oturulamaz kıldığından talep edilmemiştir. Bugün sosyal konut projeleri bir düzine programın iç içe geçtiği, yerel kaynaklar, devlet tahvilleri, hükümet teşvikleri (yerel yönetimlerin kullanımını zorlaştıran şartlara tabidir) ve banka ipotekleriyle (değerinin çok üzerinde arazi fiyatlarıyla ipotek edilmektedir) çok karmaşık maddi finansmanı olan bir yamalı bohçayı andırmaktadır. Sonuçta vurgu, düşük gelirli aileler için yeni konut yapmaktan eski konutları kiralanabilir hâle getirecek tadilatlar yapılmasına kaymıştır. Bu sevindirici bir gelişmedir nitekim öncesinde konut satın almak için düşük gelirli ailenin ödemesi beklenen peşinatlar mümkün olmayacak seviyede yüksekti.²¹

Kentleşen Çin’in konut ihtiyacını karşılamak meşakkatli bir görev olarak önümüzdeki on yıllar süresince önemini koruyacaktır. İyi de olsa kötü de olsa hükümet bu görevi yerine getirmek için kendi müdahalelerini arttıracak piyasa faktörlerinin etkisini kontrol altına almaya çalışacaktır. 2000 ile 2010 arasında konut piyasasında arzın üçte ikisi, özel teşebbüs tarafından sağlanmış, gerisini sosyal konut projeleri, hükümet kurumları veya KİT’ler tarafından inşa edilen lojmanlar oluşturmuştur. Gelecek on yılda konut arzının daha büyük kısmı ya doğrudan teşviklerle ya da sosyal konut projeleri ve hükümet garantili ipoteklere dayalı projeler (“Fannie Mae” yani ABD’deki “Federal Konut İpotek Birliği” benzeri) üretilerek sağlanacaktır.²² Bu geçerli bir yaklaşım

olabilir ancak Xi Jinping'in ilan ettiği ekonomik hedeflerden piyasaların gücünü hâkim kılma ilkesine tamamen terstir.

Çin Neden Bu Kadar Fazla Altyapı Yatırımı Yapıyor?

Kentleşme patlamasıyla paralel olarak altyapı giderlerinde de patlama yaşanmıştır. Çin reform sürecinin ilk yirmi yılında kayda değer altyapı yatırımı yapmış, bu yatırımlarda özellikle yollar, limanlar ve telekomünikasyon ağı öncelikli olmuştur. 1998 yılından itibaren altyapı yatırımları, hükümetin Asya ekonomik krizine karşı koyma politikasının bir parçası olarak, altyapı yatırımlarını esas alan özel devlet tahvillerine dayalı bir mali destek uygulamasını devreye sokmasıyla biraz daha yükselmiştir. Bu planın ana maddelerinden biri, ABD'nin eyaletler arası otoyol ağından esinlenen bir otoban ağı inşa etmektir. Bu, başarılmıştır. Çin otoban ağı 1997'de 5.000 km'nin altında iken 2014'te 112.000 km'ye çıkartılmıştır.

Arkasından diğer programlar geldi. Sahil boyunca inşa edilen limanlar, 2000'lerde ihracat artışını mümkün kıldı. On yılın başında Çin ihracatının yarıya yakını Hong Kong üzerinden yapılıyordu, çünkü yerel limanların bu yükü kaldırması mümkün değildi ve bu kapasiteye sahip tek liman olan Şangay, dünyanın en büyük on dokuzuncu konteyner limanı konumundaydı. 2013 yılında Çin limanları kapasitelerini altıya katlamıştı ve Çin kendisinden sonraki altı ülkenin toplam hacminden fazla konteyner trafiği yönetiyordu. Şangay, dünyanın en büyük limanı olarak Singapur'un önüne geçmişti diğer beş Çin limanı daha dünyanın en büyük on limanı arasında bulunmaktaydı.²³

Ülkenin ihracat sektörünün kalbi olan Guangdong bölgesi 2003 yılında zaman zaman elektrik kesintilerine maruz kalmaya başlayınca sonraki on yıl boyunca yıllık elektrik altyapısı yatırımlarında patlama yaşandı. Bu on yıl boyunca her yıl inşa edilen güç istasyonları, Britanya kadar daha kapasite sağlıyordu.

Elektrik üretim kapasitesi 2002 yılında 357 gigawatt iken 2014 yılında 1.300 gigawatt seviyesine çıkartılmış yani ABD'den %20 daha büyük bir seviyeye ulaşmıştır. Telekomünikasyon ve internet ağ yapısında sağlanan büyüme ile Çinli internet kullanıcı sayısı, 2003 yılında 68 milyondan 2014 yılında 650 milyona çıkartılmıştır. Aynı zaman aralığında cep telefonu kullanıcı sayısı 270 milyondan 1,3 milyara çıkmıştır. En tartışmalı konulardan biri, ülkenin demir yolu ağıyla örülmesi projesiydi. Japonya'nın "mermi-tren" sisteminden esinlenen yüksek hızlı yolcu trenleri için 16.000 km'lik demir yolu ağı yaratma çalışmalarını 2003 yılında başladı. Son yıllarda öncelik daha az çekici görülen, metro (22 şehirde 3.000 km metro inşa edildi bile) ve kanalizasyon gibi kent altyapısı projelerine kaydırıldı.²⁴

Bu inşaat çılgınlığının birkaç sebebi vardı. Öncelikle Çinli ekonomistlerin yıllardır çözmeye çalıştığı geçerli altyapı ihtiyacı mevcuttu. Ancak diğer faktörler ölçeğin ve hızın bu seviye yukarı çekilmesinde daha etkili olmuş, aynı zamanda bazı problemlere de neden olmuştur. Gereksiz ya da israf edilen projeler, kalitesiz inşaatlar ve kötü tasarıma sahip projeler ile büyük koordinasyon eksikliği, yaşanan problemlerin önemli olanlarıdır. Yatırım için birbiriyle yarışan yerel yönetimler kayda değer fayda maliyet analizi çalışmalarına girmeden mümkün olan en fazla yatırım projesi yapmak için kendilerini baskı altında hissetti. 2002-2012 döneminin aşırı düşük faiz oranları ve arazi satışlarından elde edilen yüksek gelir sayesinde bu şekilde hareket etmek yerel yönetimler için zor değildi. Sadece belirli altyapı standartlarını karşılayan küçük şehir yöneticilerinin bile, ülkenin yönetim hiyerarşisinde yükselmesini sağlayacak bürokratik teşvikler de bu konuda önemli rol oynamıştır. Yerel yönetimlerin yetkilileri kendi kariyerlerinde ilerlemek için daha fazla altyapı projesinin gerçekten gerekli olmasından bağımsız olarak inşa edilmesine önyak oldular.

Bu Altyapı Çalışmalarının Ne Kadarı Faydalı ve Ne Kadarı İsraftır?

Geçtiğimiz yirmi yılda Çin’de inşa edilen altyapı projelerinin büyük çoğunluğu verimli ve gerekli olsa da bazı büyük istisnalar da vardır. Çin’in altyapı inşaatı çılgınlığı dönemi, inşaat hacminin büyüklüğünün yarattığı, inancın sınırlarını zorlayan şaşkınlık nedeniyle büyük israfa neden olduğu iddiasıyla eleştirilir. Genellemeye dayalı bu eleştiriler, en önemlisi Çin’in büyüklüğü olmak üzere bazı faktörleri göz ardı etmektedir. Çin kıta büyüklüğünde bir ülkedir, Alaska dâhil ABD’nin büyüklüğündeki bu alanda ABD nüfusunun dört katı insan yaşamaktadır. Diğer gelişmiş ekonomiler ile kişi başına değer açısından yapacağımız bir karşılaştırma ile görürüz ki Çin aşırı yapılaşmış da değildir.

Büyüme hızı daha düşük ve daha zengin ekonomilerden gelen insanların, özellikle kendi ülkelerindeki altyapı yatırımları yıllar önce tamamlanmış olduğundan, Çin’in altyapı yatırımlarında rol alan karmaşık kararlar serisini anlaması zordur. Her şeyden önce, Çin’de geçtiğimiz otuz yıllık sürecin büyük bölümünde yıllık %10 olarak gerçekleşen büyüme, her yedi yılda bir ekonominin ikiye katlandığı anlamına gelir. Bu, diğer her şey eşit olsa bile yedi yıl sonra, bugün sahip olduğunun iki katı altyapıya sahip olması gerektiği anlamına gelir. Bu koşullarda genellikle önce yapıp sonra sorgulamak daha mantıklı gelmiştir.

Yatırım kararlarının karmaşıklığı ve bazı uluslararası karşılaştırmaların uygunsuzluğu yüksek hızlı tren projesinde açıkça görülür. Bu proje, Çin’in, henüz bu kadar güzel oyuncakları karşılayacak gelişim seviyesine ulaşmadığı, aşırı pahalı olduğu ve kendi maliyetini geri ödeme ihtimali olmadığı ayrıca aşırı hızlı inşa edildiği gibi gerekçelerle büyük eleştiri toplamıştır. İlk eleştiri basit bir patronluk taslama saçmalığıdır. Japonya, 1964’de, büyük takdir toplayan ilk hızlı tren hattını kullanıma açtığında sahip olduğu kişi başına milli gelir, Çin’in 2007’deki değerine

karşılık gelir.

Çoğunlukla yerli eleştirmenlerden gelen diğer eleştiriler makuldür. Ancak karşı tezleri de savunulabilir. Yüksek hızlı tren hattı zengin ülkelerde inşa edildiğinde yüksek işçilik ve arazi bedelleri nedeniyle çok maliyetli olabilir ama Çin’de düşük işçilik ve arazi fiyatları sayesinde gerekli km başına sermaye yatırımı miktarı zengin ülkelere göre önemli ölçüde düşüktür. Diğer bir faktör olarak Çin’in mevcut demir yolu hatları aşırı yüklenmiş durumdaydı, kapasite kullanım oranları diğer gelişmiş ekonomilerin birkaç katı yüksek seviyede idi; 2008’de Çin, dünyanın demir yollarının %6’sına sahipti ancak dünya demir yolu trafiğinin çeyreğini taşıyordu. Ayrı bir yolcu taşıma hattının inşası, eski sistemdeki yolcu hatlarının kapatılarak yük taşınması konusunda çok gerekli ek kapasiteyi yaratmak için kullanılabilir. Bu hatlar üzerinde artan yük taşıma geliri, ekonomistlerin analizine göre sonuçta yeni yolcu hattının maliyetini karşılayabilirdi.²⁵

Yüksek hızlı tren ağı, bir takım çok kârlı hatlarla o kadar da verimli olmayacak hatları bir arada içermektedir. Ortalama olarak Çin’in ulaşım ağına yapacağı katkı kayda değer olacaktır. Ancak tren yollarının üretim şekli Çin’in altyapı inşaatlarında yaygın diğer bir büyük sorunu gözler önüne sermektedir, yolsuzluk. Başlangıçta on yedi yılda tamamlanması planlanan proje, küresel ekonomik krizin sonrasında güçlü ulaşım bakanının teklifiyle süreden beş yıl azaltılarak on iki yıla düşürülmüştür. Ekonomik teşvik artmakla birlikte hızlandırılan programda kontroller de tam yapılamadığından “yer değiştiren” kaynaklara engel olunamamıştır. Sonuçta ulaştırma bakanı ve bazı meslek arkadaşları milyarlarca dolar değerinde yolsuzluk nedeniyle hapse atılmıştır. Eğer sadece hız azaltılısaydı bu ve diğer pek çok altyapı çalışması daha büyük etkinlikle yapılabilir, yolsuzlukla daha iyi başa çıkılabilirdi.²⁶

Başka bir problem de, yarışan şehirlerin neden olduğu çifte projelerdir. En önemli örnek olarak havaalanları sayılabilir. Çin’de düzinelerce şehir bir sonraki büyük birleşme noktası olmak umuduyla dev ve kibirli havaalanları inşa etmiş sonuçta hayal kırıklığıyla günde birkaç uçuşla heba oluşlarını seyretmek zorunda kalmıştır. Müsrif yerel yöneticilerin disipline edilmesini zorlaştıran kaotik mali sistem bu büyük israfın da en büyük sebebi olmuştur.

Çin’in altyapısının büyük kısmının faydalı olduğu kabul edilse bile açıkça görüldüğü üzere aşırı harcama döneminin sona erdiği anlaşılmaktadır. 2008’den bu yana ekonominin hizmetler sektörüne yönelmesi ve yavaşlaması nedeniyle yatırımların getirisini diğer sermaye kaynaklı yatırımlar gibi azalmaktadır. Gelecek on yılda altyapı yatırımlarına duyulan ihtiyaç büyük oranda azalacaktır. Tıpkı konut projelerinde olduğu gibi altyapıda da inşaat çılgınlığı dönemi sona ermiştir. Bunun bir problem olarak görülmesi gerekmez. Bütün ülkeler, sonuçta ihtiyaç duydukları altyapıyı tamamladıkları seviyeye ulaşacak, öncelik mevcut altyapının en iyi şekilde kullanılmasına kayacaktır. Ancak devlet yöneticilerinin başardıkları altyapı inşaatı oranına göre ödüllendirildiği bir sistemde altyapı-sonrası ekonomiye geçiş zorlu bir mücadele olacaktır.

Çin’in Yeni Usul Kentleşme Planı Nedir?

Şimdiye kadarki tartışmamızla ortaya koyduğumuz gibi Çinli politikacıların kentleşme konusunda kafaları karışıktır ve çoğu birbiriyle çelişen görüşlere sahiptir. 1980’ler ve 1990’larda kentlere göçmen akışına göz yummuş ama ailelerin bu işçileri takip etmesine engel olmuşlardır. Bunun sonucunda şehirlerin gelişimi yavaşlatılmış, kentli hukou sahipleri ile ikinci sınıf işçiler arasında topluma zarar veren sınıf ayrımları yaratılmıştır. 2000’lerde politikacılar göçmen ailelerin şehirlere gelmesine engel olmak-

tan vazgeçmiştir. Ekonomik gelişmenin bir sağlayıcısı olarak hızlı kentleşmeyi kucaklamış ama yine de şehirleşmeyi yönlendirmeye gayretine girişmişler, büyük şehirlere göç engellenerek ekonomik gelişme potansiyeli belli olmayan küçük şehirlere kanallize edilmiştir. Bütçe kontrollerinin zayıflığı ve yerel mali sistemin arazi satışlarına olan bağımlılığı, yeterli altyapıya sahip ancak inşaat çılgınlığı sonrasında ekonomik büyümeyi destekleyecek koşullara sahip olmayan kasaba ve şehirler yaratılmıştır.

Akademisyenler ve merkezi hükümet yetkilileri bu problemlerin farkına varmış, Li Keqiang'ın kontrolü altında devlet konseyi 2014 yılında "yeni usul kentleşme" taslağını gelecek on yılda Çin'in şehirlerini geliştirme planı olarak ortaya koymuştur. Bu taslağın ana fikri, gelecekte kentleşme çalışmalarında fiziksel altyapı inşaatlarından ziyade sosyal hizmetlerin ve insan kaynağının geliştirilmesine odaklanılmasıdır.

Bu ayarlama mantıklıdır ve Xi'nin reform planının diğer unsurlarıyla da uyum içindedir. Özellikle bu unsurlar, yerel yönetimlerin bütçe kısıtlarını arttırmayı amaçlayan mali tedbirler, belediye bütçelerinin arazi satışından elde edilen gelire bağımlılığı ve sosyal hizmetlere sağlanan mali kaynağın arttırılmasıdır. Ama yeni usul kentleşme planının çok az belirli olmasından dolayı etkisinin ne olacağını değerlendirmek zordur. Bu tartışmanın iki yönü de yoruma açıktır.

Kesin olarak ortaya konmuş hedeflerden biri, 2020 yılına kadar, 100 milyon göçmen işçiye (toplamın üçte biri) daha ziyade ikamet izni sistemi eliyle, sosyal hizmetlere tam erişim ve konut imkânı sağlamaktır. Şehirlerdeki hukou sahipleriyle göçmenlerin hayatları arasında büyük uçuruma sebep olan kast sistemini kaldırmak için olumlu bir adımdır. Asıl problem ise sosyal hizmetlere erişimde bu kapsamlı artışı sağlayacak maddi kaynağın nasıl sağlanacağıdır.

Planın ikinci önemli özelliği, göçlere yönelik kısıtlamaların

kısmen gevşetilmesidir. Maalesef hâlen gelişmiş şehirlere (beş milyondan fazla nüfuslu) göç, sıkı kontrol altında tutulmaya devam edecektir. Bir milyondan az nüfuslu şehirlere göç ise aktif olarak teşvik edilmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu durum, ekonomik bakış açısıyla mantıklı değildir ve yenilikçilik ve üreticiliğin artırılmasına karşıt sonuçlar yaratacaktır. Kentleşme politikalarında sosyal kontrolü sağlama isteğinin ekonomik büyümenin desteklenmesinden öncelikli hâle geldiği sonucuna varmamak mümkün değildir.

İŞLETMECİLİK SİSTEMİ (KURUMSAL YAPI)

***Hangisi Daha Önemli, Özel Şirketler mi
Yoksa Kamu İktisadi Teşebbüsleri mi?***

Çin’de en tartışmalı konulardan biri de mülkiyet haklarıdır. Görünüşte ana esaslar itibariyle birbirini kapsayan iki yaygın anlatım vardır. Birincisine göre, reform sürecinin özeti, kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) sürekli yeniden yapılandırılarak özel işletmelerin sektörlerde paylarının kademeli şekilde artırılması sağlanmış, bu sayede de hâlihazırda ekonomik aktivitenin büyük kısmında rol oynar hâle gelmişlerdir. Diğerine göre ise Çin, kamunun ekonomide hâlâ olağanüstü seviyede baskın rol oynadığı bir ülkedir ve KİT’ler, diğer ülkelere göre, milli varlıkların çok büyük bir kısmını kontrol altında bulundurmaya devam etmekte; bütün önemli sektörlerde büyük şirketlerin önemli çoğunluğu devlet tarafından işletilmektedir.¹

İlk bakışta, bu iki önermenin aynı anda doğru olma ihtimali olmadığını, “Ekonomide baskın güç ya kamu ya da özel işletmeler olmalıdır” şeklinde düşünebilirsiniz. Ama her ikisi de doğrudur. Çin’i hem özel sektörün lider olduğu hem de kamunun baskın olduğu bir ekonomi olarak tarif etmek mümkündür. Çin, çok hızlı büyüyen bir özel sektöre sahiptir, toplamda, eko-

nomik çıktının ve istihdamın büyük kısmını özel sektör sağlamak ve bu konulardaki payları da düzenli olarak artırmaktadır. Ancak ortalama olarak özel işletmeler küçüktür. Çin'deki büyük şirketlerin büyük çoğunluğu kamuya aittir ve sermaye yoğun sektörlerin tümünde kamu işletmeleri baskın konumdadır. Kamu işletmelerinin sahip olduğu milli varlıkların oranı diğer bütün büyük ekonomilerden fazladır. Kamu işletmelerinin yönettiği sermaye (mali sermaye, arazi ve enerji) miktarı da ekonomiye olan katkılarının çok üzerindedir. KİT'ler ayrıca politik yapının da ayrılmaz birer parçası hâline gelmiştir. Yaygın olarak makro-ekonomi politikalarını ve endüstri düzenlemelerini uygulamaya sokmak için politikalar ve kurumsal kararlar yerine kullanılmaktadırlar. Yani, KİT'lerin gücü ve önemi ekonomik istatistiklere yansıyanın çok üzerindedir.

Diğer bir çelişki de Çin'de özel sektör şirketlerinin (büyük şirketler başta olmak üzere) "kapitalizm kayırmacılığı" suçlamasına açık olmasıdır. Görünüşte özel olan pek çok şirkette ya tamamen ya da büyük oranda üst düzey kamu görevlilerinin kontrolü veya yatırımları ile işletilmektedir. Diğerlerinde de kamunun sahip olduğu hisse oranlarının yüksekliği, bunların ne derece özel iştirak oldukları konusunda soru işareti doğurur.

Çin'in bu noktaya yani geniş, büyümekte olan ama dağınık ve muhtemelen kayırmaya dayanan özel sektör ve buna karşı küçülmekte olan ama yoğun ve büyük politik güce sahip kamu sektörü noktasına nasıl geldiğini anlamak için öncelikle "işletmecilik sistemi" adını verdiğimiz yapıyı anlamak gerekir. Bu sistem esasen kamu mülkiyetini yönetmek için kurulmuştur ancak özel sektörün gelişmesinde de büyük etkiye sahiptir.²

KİT Reformunun Amaçları Nelerdir?

1970'lerin sonunda Çin reform sürecine girdiğinde tarım dışı ekonomik aktivitenin büyük kısmı şirketler aracılığıyla değil

bakanlıklar, yerel yönetim ve merkezi yönetim seviyesindeki yetkili birimler vasıtasıyla devlet kontrolü altındaydı. Bu sistemin etkinliği ve verimi birkaç nedenle düşüktü.

Birincisi, piyasa fiyatlarının mevcut olmaması nedeniyle bir “iş birimi”nin ne kadar ekonomik değer yarattığını bilmek mümkün değildi. İşletmeler mevcut olmadığından ekonomik faaliyetler “iş birimleri” tarafından idare ediliyordu, iş birimini bir hükümet birimine bağlı tek bir fabrika gibi düşünmek uygun olacaktır. İkinci olarak, gerçek ekonomik ederinin bilinmemesi nedeniyle iş birimleri bütçe kısıtlarına da tabi değildi. Başka bir deyişle, işçilere ya da tedarikçilere ödeme yapamayacak duruma gelirse, genel olarak başka bir kamu kurumundan gerekli meblağ rahatlıkla karşılanabilirdi. Bu demek oluyor ki kaynaklara erişiminiz ekonomik verimliliğe değil politik gücünüze ve atikliğinize bağlıydı.³

Üçüncü olarak, Mao dönemi yerel özerklik politikasının devamı olarak herhangi bir malın üretimi bütün Çin genelinde, düzinelerce ve hatta bazen yüzlerce iş birimine dağıtılmıştı. Bu nedenle ölçek ekonomisi verimliliğini yakalamak imkânsız hâle gelmişti. Son olarak yönetim bütün üretim faaliyetlerini kontrol altında tuttuğundan üreticiler arasında bir fark bulunmuyordu. Bu şartlar -kısmen- ekonomi merkezden idare edildiği sürece, yani devlet tarafından girdiler bir şekilde temin edilerek hedeflere ulaşılması sağlandığı sürece idare etmiştir. Piyasa ekonomisi yönünde ekonominin yeniden düzenlenmesi kararıyla birlikte hem varlıkların sahibi hem de ekonominin düzenleyici gücü olması nedeniyle devletin rolleri arasında bir çıkar çatışması ortaya çıktı.

Kamu sektörü reformu ile bu çatışma alanlarındaki sorunların her birinde geçtiğimiz otuz beş yıl içinde önemli yol alındı ancak hiçbiri tam olarak giderilemedi. 1990’ların sonu itibarıyla birkaç kritik ekonomik girdi -özellikle toprak, sermaye ve enerji- dışın-

da bütün fiyatların belirlenmesi piyasa koşullarına bırakıldı. Kamu işletmeleri 1990'larda kâr ve zararlarından sorumlu tutulmaya başlandıysa da kaynaklara erişimde piyasa koşulları dışında erişim imkânları sağlanarak yine de bütçe kısıtlamalarından uzak kalmaları, yani özel sektörden avantajlı olmaları sağlandı.

Diğer iki husus, dağınık üretim ve hükümetin rollerinin (varlıkların hem sahibi hem düzenleyicisi olması) belirsizliği nedeniyle KİT'lerin yeniden yapılandırılması bir seri karmaşık manevrayla çetrefilli bir süreçten geçmiştir. Merkezi hükümet yetkilileri daha büyük KİT'ler yaratmaya çalışırken yerel yönetimler sahip oldukları kaynakları (vergi gelirleri, politik güç, istihdam gibi) korumaya gayret göstermiştir. Devletin rollerini ayırıştırma gayretleri ise, devlet politikalarının ihtiyaç hâlinde uygulatıcısı olması ile KİT'leri daha verimli ve kârlı yapma isteği arasında sıkışıp kalmıştır.

Bütün bu problemlerin en basit çözümü, KİT'lerin özelleştirilmesinden ibaretti. Bu ihtimal hiçbir zaman değerlendirmeye alınmadı çünkü Deng'ten itibaren en reformcu olanlar dâhil tüm liderler, devletin ekonominin idaresindeki güçlü rolünün korunmasını birinci öncelik olarak görüyordu. Ayrıca bu rolü varlıklara doğrudan sahip olarak uygulamayı, Japonya'da olduğu gibi kaynakların dağıtılmasında düzenleyici bir rol oynamaya tercih etmişlerdir. Zaman içerisinde yöneticiler, özel sektörün güçlenmesine müsaade etmek zorunda kalmış ve sonuçta kamunun özel sektörün gölgesinde kalmasına şahit olmuşlardır. Özellikle çoğu yüksek seviyeli memurun veya yakın akrabalarının söz konusu şirketlerde büyük oranda hisse sahibi olması bu rahatlamanın sağlanmasında önemli bir faktördür. Ne olursa olsun kamu sektöründe amaç hiçbir zaman lağvetmek olmamış, sadece bunları daha verimli hâle getirmek olmuştur.

Çin'in KİT'leri, Japonya'nın Keiretsu'larına veya Kore'nin Chaebol'lerine Benziyor mu ?

1980'lerde Çinli akademisyenler ve yöneticiler devletin ekonomik faaliyetlerini daha iyi organize etmek için bir arayış içine girdiler, yanı başlarında bulunan iki model arasında bir seçim yapmak zorundaydılar. Japonya'nın keiretsu modeli veya Güney Kore'nin chaebol modeli arasında tercihte bulunacaklardı. Keiretsu, merkezde genellikle bir banka olmak üzere çok sayıda şirket arasında karşılıklı hisse sahipliği ile yaratılan bir ağ yapısı mekanizmasıdır. Keiretsu sisteminin en önemli avantajı, endüstriyel firmalar ile tedarikçileri ve finans sağlayıcıları arasında düzenli ve iş birliğine dayanan bir ilişkiyi garantilemesidir. Bu sayede büyük Japon firmaları, uzun vadeli planlama ve yatırım çalışmalarına, borsa değerlerinde kısa vadede yaşanan dalgalanmalardan bağımsız olarak odaklanma imkânı bulmuştur. Ayrıca keiretsu sistemi sayesinde Japon firmaları yabancı şirketler tarafından devralınmaya karşı da korumalı hâle gelmiş, tedarikçiler ile kurulu ilişkiler sayesinde iç pazarda fiyatların ve dolayısıyla kâr marjının yüksek tutulması sağlanmıştır. Kendi pozisyonlarının güvende olması sayesinde keiretsu şirketleri işçilerine hayat boyu sosyal güvence imkânı sağlayabilmiştir. Bu sistem 1950'lerden 1990'ların ortasına kadar oldukça iyi işlemiştir. 1990'larda Japon borsa balonunun patlaması ile yaşanan derin ekonomik kriz, büyük bankalar üzerinde önemli baskı yaratmıştır. İnternet çağında hızlı teknolojik değişim ile ticari avantaj, kapsamlı üretim ağlarını iyi organize edebilen firmalardan yeni teknoloji kaynaklı hizmetleri piyasaya sunmakta çabuk davranan uyum sağlama kabiliyeti yüksek firmalara kaydığından Japon firmalar zorlanmışlardır. Bu nedenlerle keiretsu sistemi de çöküşe geçmiştir.

Chaebol, genellikle bir kurucu aile tarafından yönetilen farklı bir holding şeklidir. Keiretsu gibi ilişkili firmalar arasında karşı-

lıklılı hisse sahipliğini esas alır. Keiretsudan farklı olarak hukuken banka sahibi olmaları engellenmiştir. Bu engelleme 1960'larda Güney Kore Hükümeti tarafından yapılan bilinçli bir tercihtir. Bu sayede chaebollerin devlet bankalarından alacakları kredilere bağımlı olması ve hükümetin politik hedefleri dâhilinde hareket etmek zorunda olmaları amaçlanmıştır.

Çinli karar alıcılar için keiretsu ve chaebol modelleri, büyük ölçekli ekonomik aktivitenin koordine edilmesini kolaylaştırmaları nedeniyle oldukça çekici gelmiştir. Bu sayede Çin'in üretimi daha büyük iş birimlerinde yapılandırılması gerekliliğini yerine getirmek mümkün olacaktı ancak bu sistemlerin aynen Çin ekonomisinde uygulanabilmesi mümkün değildi. Başlangıç olarak hem keiretsu hem de chaebol güçlü aile şirketlerine dayalı yapılarıdır. Çin bütün güçlü aile işletmelerini 1950'lerde yok ettiğinden yeni holdingler kuracak girişimcilikten yoksundu. Her hâlükârda, en azından isim olarak olsa bile, Çin'in komünist sisteme olan bağlılığı büyük çaplı işletmelerin devlet kontrolünde olmasını zorunlu kılmaktaydı, bunların özel sektörün kontrolüne geçmesine izin verilemezdi.

Ayrıca iki husus önem arz etmekteydi. Birincisi, iş gruplarının kendi bankasına sahip olmasına izin vermek istenmemesidir. Politikacılar, makroekonomik politikaların etkili olarak uygulanmasını sağlamak için devletin bankacılık sistemi üzerinde kesin kontrolünün bir gereklilik olduğuna ve KİT'lerin kendi mali kaynaklarını yönetmesi durumunda merkezi yönetimin büyüme politikalarına yeterince hassasiyet göstermeyeceklerine inanmaktaydı. İkinci husus, tek bir sanayi koluna yoğunlaşan firmaların, sonunda, petro-kimyasallar, çelik üretimi otomotiv gibi anahtar sektörlerde "milli şampiyon" olacakları ümidiyle tercih edilmesi idi. Ancak keiretsu ve chaebol modellerinin her ikisinde bunun aksine mümkün olduğu kadar farklı endüstri kollarının yayılarak büyümesi amaçlanmaktadır.

KİT'ler Nasıl Organize Edilmiştir?

Sayırsız deneme yanılmadan sonra Çin'de geliştirilen sistem "iş birimleri" (qiye jituan) sistemi olmuştur. İş birimi, ilk kez 1987 yılında hukuken tanımlanmış, takip eden on beş yıllık süre içerisinde merkezi hükümet tarafından iki yüze yakın bu tür birim değişik bakanlıkların ve üretim birimlerinin dönüştürülmesiyle yaygınlaşmıştır. Yerel yönetimler de bu süreci, başlangıçta aceleci ve yarım yamalak olmak üzere taklit etmeye girişmiştir. İki önemli politik adım, müteakip istikameti çizmekte önemli rol oynamıştır.

Bunlardan ilki, 1995'te kapsamlı KİT reform programının, "büyüğe sahip çık küçüğü serbest bırak" sloganı ile kabul edilmesidir. Bu programın birkaç farklı hedefi vardı; en acil olanı, biriken verimsiz kredilerin temizlenmesiydi. 1990'ların başında altyapı patlamasının rüzgârıyla kamu işletmeleri tarafından yüklü krediler alınmış ancak geri dönüşü sağlanamamıştı ve bu durum ekonominin genelini tehdit eder seviyede risk oluşturmaya başlamıştı. Daha uzun vadeli diğer hedef ise kamu mülkiyetinin daha mantıklı bir sisteme oturtulmasıydı. Temel fikir şuydu; öncelikle kamu girişimlerinin gerekli görülmediği, tüketici malları üretimi ve hizmetler sektörü gibi endüstri kolları vardı. Bu alanlarda küçük ölçekli KİT'ler (idaresi merkezi hükümetin değil yerel yönetimlerin elinde) özelleştirilebilir veya iflas etmesine göz yumulabilirdi. Bu sektörlerde özel girişimcilerin ön planda olması daha uygun olacaktı. Ancak ekonominin "komuta kademesi" olarak görülen alanlarda kamunun gücü artırılmalıydı. Bu komuta kademesi sektörleri şöyle sıralanabilir:

- Önemli milli (hava yolları, tren yolları, telekomünikasyon, elektrik üretim ve dağıtımı) ağlar,
- Akaryakıt, kömür ve doğal gaz işleme tesisleri,

- Temel ağır (çelik, alüminyum ve petro kimyasallar) sanayi,
- Kritik ağır makine (üretim makineleri, güç üretim malzemeleri gibi) üretimi,
- Altyapı (yol, baraj liman ve demir yolu) mühendisliği,
- Ana dayanıklı tüketim malları, özellikle otomotiv,
- Askeri teçhizat.

Bu alanlarda “*büyüğü sıkıca tut, küçüğü serbest bırak*” reformu kapsamında kamu mülkiyeti, genellikle merkezi hükümet kontrolünde olan büyük ölçekli iş grupları altında organize edildi. İş gruplarının idaresi ile ilgili resmi yapılandırma ve kurallar 1998 yılında yayımlandı. Birkaç istisna dışında (hariç tutulması dikkat çeken bir örnek de Demir Yolları Bakanlığı’dır) belli bir sanayi kolundan sorumlu bakanlıklar, dağıtılarak ticari işletme hâline getirildi. Bu işlemlerin ana esaslarından biri neredeyse her uygulamada devletin, tek bir monopol kamu işletmesi kurmak yerine rekabet edecek birkaç işletme kurmayı tercih etmesi oldu. Önceki Elektrik İşleri Bakanlığı beş büyük milli güç üretme şirketine ve iki bölgesel dağıtım şirketine bölünmüş, Telekomünikasyon Bakanlığı, üç tane telekom şirketine dağıtılmış ve havacılık ajansı üç hava yolu şirketine paylaştırılmıştır. Bölgeler ve şehirler de stratejik olarak değerlendirdikleri kamu işletmelerinin mülkiyetini devam ettirme hakkını korumuş fakat bu işletmelerin devletin bir uzvu gibi yönetilmesi engellenerek birer grup şirketi formatında özelleştirilmesi için baskıya tabi tutulmuştur.

Diğer bir reform, deniz aşırı borsalarda işlem görmesi için şirketlerin yan kuruluşlar oluşturmasıdır. Bu işlem genellikle söz konusu KİT’in ticari açıdan en can alıcı varlıklarının listelere girecek yan kuruluşu kaydırılması ve daha düşük getirili veya politik hassasiyeti olan varlıklarının da ana kuruluşta bırakılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle örneğin ana akaryakıt şirketi,

Çin Milli Petrol Şirketi (Chinese National Petroleum Company-CNPC), bir yan kuruluş olarak Petro China'yı yaratmıştır. Petro China, Hong Kong ve New York borsalarında işlem görmekte, CNPC'nin petrol ve doğal gaz yataklarının ve rafinerilerinin büyük çoğunluğu bu şirket altında listelenmekte ancak petrol boru hatlarının bir kısmı ve Sudan'daki gibi politik olarak tartışmalı yatırımları hariç tutulmaktadır.

Bu KİT'lerin hisse senedi piyasasına açılması işlemi, her ne kadar borsa brokerları ve medya raportörleri tarafından aksi iddia edilse de özelleştirme değildir. Çoğu durumda halka arz edilen hisse oranı, %20'yi geçmez ve kalan %80 ana şirkete -yani aslında merkezi hükümete- ait kalmaktadır. Bu işlemin ardında yatan neden hiçbir zaman bu şirketleri nihayetinde özelleştirmek olmamıştır. Bunun yerine güdülen maksat; büyük Çinli şirketlere uluslararası sermaye pazarından pay alma fırsatı yaratmak, bazı sermaye genişletme çalışmalarına fon yaratmak ve ticari performanslarını, uluslararası hissedarların kısmi disiplini sayesinde arttırmak olmuştur.

KİT reformunun son adımı, Kamu Varlıkları Gözetim ve İdare Komisyonu'nun (KVGİK) 2003 yılında kurulmasıdır. KVGİK'in asıl amacı yaklaşık iki yüz kadar KİT içinde esas hissedar olarak merkezi yönetimin çıkarlarını takip etmektir. Devlet konseyinin, giderek büyüyen iş imparatorluğunda çıkarlarını nasıl koruyacağını bulmaya çalışma yükünden kurtarılması amaçlanmıştır. KVGİK, üst düzey yöneticileri belirleme sorumluluğunu devralmış, onların konulan mali hedeflere ulaşması, varlıkların değerlendirilmesinde performansının ölçülmesi ve pazar payının arttırılması gibi normal şirketlerde hissedarların yaptığı işlevleri yerine getirmeye başlamıştır. Yerel yönetimler tarafından da daha küçük ölçekli KİT'lerin idaresi için bölgesel KVGİK'ler kurulmuştur.⁴

Teker teker her bir şirketi gözetmek sorumluluğunun yanı

sıra KVGİK'e iki büyük sorumluluk daha verilmiştir. Kamu mallarının kümülatif değerini arttırmak ve kademeli olarak merkezden yönetilen iş grubu sayısını yüzün altına çekmek. İkinci hedefin mantığı, politikacıların, büyük KİT'lerin dünya çapında rekabet gücüne sahip “milli şampiyonlara” dönüşebilmesi için daha fazla “yoğunlaşarak” sağlanacağına olan inancı ile açıklanabilir. KVGİK'in finansal hedeflere ulaşmaktaki başarısı tartışmalı olsa da ciddi seviyede “yoğunlaşma” (konsolidasyon) sağladığı kesindir. On yıllık bir süreç içinde kontrolü altındaki iş grubu sayısını, 23.000 küçük şirketten oluşan 111 KİT'e indirmeyi başarmıştır.⁵

Yine de KVGİK'in otoritesi ciddi kısıtlamalarla karşı karşıyadır. Bunlardan biri hissedarlık mekanizmasının tartışmalı olmasıdır. Teknik olarak, kontrolü altındaki KİT grupları birer işletme olarak değerlendirilmektedir ve hisseleri KVGİK'e aittir. Ancak bilgi eksikliği nedeniyle gerçek durumun böyle olduğunu bilmek mümkün değildir. İşletme hâline getirilmemiş KİT'ler de mevcuttur ve bunların hisseleri mevcut değildir; dolayısıyla bunların KVGİK ile bağı hukukî belirsizdir.⁶ Her hâlükârda özellikle Maliye Bakanlığı ve Endüstri ve Bilgi Teknolojileri Bakanlığı gibi diğer birkaç kuruluş, bazı KİT'ler üzerinde hissedarlık iddiaları ortaya atmaktadır. İkincisi merkezi KİT gruplarının yarıya yakını bürokraside KVGİK ile aynı hiyerarşik (bakanlık dengi) seviyededir. Bu nedenle hissedarların isteklerine karşı koyma lüksüne sahiptirler. Son olarak KVGİK, KİT gruplarının ancak yarısı kadarının üst düzey yöneticilerini belirleme yetkisine sahiptir, diğer yarısının yöneticileri Komünist Parti yönetimi tarafından atanmaktadır.⁷

KİT Grupları Nasıl Yapılandırılmıştır?

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız süreç, Japonya ve Güney Kore'de keiretsu ve chaebol modellerinin karşılığı olarak Çin mo-

deli işletme yapılarını oluşturmuştur. Tipik bir Çin KİT'inin yapısı şunlardan müteşekkildir:

- En üst seviye: Merkezi yönetim adına KVGİK tarafından kontrol edilen, listelenmeyen ana şirket varlıkları.
- İkinci seviye: Kısmen veya tamamen grup malı olan işletme yan kuruluşları. Bunlar, Çin'de veya uluslararası borsalarda işlem gören alt kuruluşları içerebilir. Genellikle bu alt şirketlerden en az biri finansal bir işletmedir.
- Üçüncü seviye: Genellikle grubun uç işlerini yapan azınlık kontrolündeki yan kuruluşlar ve müşterek işletmeler. Örnek olarak CNPC'nin ana faaliyet alanı, boru hatları vasıtasıyla doğal gazın toptan satışlarıdır ancak çok sayıda küçük şehir işletmesi eliyle doğal gazın evlere ulaştırılmasında da pay almaktadır.
- Dördüncü seviye: Grupla veya yan kuruluşlarıyla hissedarlık ilişkisi olmayan ancak çeşitli kontrat ve sözleşmelerle bağlı bulunan şirketler.

Bu yapılanma hem merkezi yönetim kontrolündeki ve merkezi KVGİK kontrolündeki KİT'ler hem de yerel yönetim kontrolündeki KİT'ler ve şehir KVGİK'leri kontrolündekiler için aynıdır.

Bu yapılanmanın birkaç özelliği dikkate değerdir. Birincisi, KİT iş gruplarının genelde tek bir endüstri kolunda faaliyet göstermesidir. Bu kural kısmen elastiktir, çok sayıda KİT, ana faaliyet alanı dışındaki sektörlerde, genellikle taşınmaz mallar, ulaşım hizmetleri ve restoranlar gibi pek çok yatırıma sahiptir. Ama bu yatırımlar, ana yatırıma oranla oldukça küçük kalmaktadır. Bu tek sektör odaklı yaklaşım Çinli iş gruplarını yüksek farklılaşma oranına sahip Japon ve Güney Koreli karşılıklarından ayırır. Örnek olarak, 1990'larda tabi olduğu yeniden yapılanma ile kendisini bölmeden önce Güney Kore'nin en büyük chaebolü

olan Hyundai Grubu, otomotiv sektöründe, gemi inşasında, kimyasal üretiminde, yarı iletken üretiminde, kişisel bilgisayar yapımında, gayrimenkul yatırımlarında ve departman mağazaları sektöründe önemli girişimlere sahipti. Çinli büyük KİT'lerden hiçbiri bu kadar geniş bir yelpazede iş girişimlerine sahip değildir ancak bazı daha küçük özel girişimcilerin chaebol tarzı portföyleri mevcuttur.

İkinci olarak çoğu KİT grubu kendisine dâhil bir finans-sağlayıcı içermektedir. KİT grupları adı altında kayıt yaptırılan işletmelerin finans şirketi kurma hakkı bulunmaktadır, eğer işletme, KİT grubu kurma standartlarını karşılayamıyorsa -pek çok özel işletme bu durumdadır- bir finans şirketi kurması mümkün değildir. Grup dâhilindeki finans şirketleri bir bakıma Japon keiratsu sistemindeki ana-bankalar ile benzer konumda olsa da birkaç önemli farklılık vardır. Bir kere tamamıyla ana şirketin mülkiyetindedirler ve ne ana şirketten ne de grup yan şirketlerinden hisseye sahip değildirler. Ek olarak, görece daha küçüktürler. Japon ana bankaları, ülkenin en büyük bankalarıdır. Çin'de en büyük holding finans şirketleri, ancak Japonya'nın üçüncü kademe bankalarının büyüklüğü ile karşılaştırılabilir seviyededir. İş grubu finans şirketlerinin ortalama büyüklüğü ve kısıtlı rolü, kendileri için öngörülen hedeflerle çelişki yaratmaktadır. Bir tarafta devlet, büyük KİT'lerinin finansal faaliyetlerini -özellikle bir grup şirketten diğerine rahatlıkla para aktarabilme- serbestçe organize edebilmesini isterken diğer taraftan bu şirketlerin birer bankaya dönüşmesini yani finansal sistemin kontrolünü, elinden bırakmak istememektedir.

1990'ların Reform Programının Etkisi Ne Olmuştur?

1995'te başlayan ve daha sonra 1997 tedbirleriyle güçlendirilen "büyüğü sıkıca tut, küçüğü serbest bırak" politikası, esas olarak iki ana hedefe sahipti. İlki, KİT'lerin daha az sayıda stratejik

sektöre odaklanması ve daha etkin hâle getirilmesidir. İkincisi ise, 1990'ların başından itibaren KİT'ler üzerinde biriken dev borç yükünün temizlenmesidir. Şirketler tedarikçilerine olan borçlarını ödeyememesi ve bu nedenle her iki tür işletmenin de bankalara olan kredi borçlarını ödeyememesi şeklinde özetlenebilecek bu duruma "üçlü borç sarmalı" adı verilmiştir. Nihayetinde bu borç yükü devlet bankalarının kucağında kalmıştır. 1990'ların sonunda bu bankaların getirisiz kredilerinin oranı GSYİH'nin üçte biri oranına ulaşarak rekor kırmıştır. Geniş bir bakış açısıyla, reformlar başarılı olmuştur diyebiliriz.

Bu politikanın ana fikrini; tüketim malları üretimi gibi rekabetin fazla olduğu sektörlerde küçük KİT'leri kapatmak veya özelleştirmek, komuta kademesi sektörlerde büyük KİT'leri daha da güçlendirmek ve kurumsallaştırmak olarak özetleyebiliriz. Bu reformdan sağ kurtulan KİT'ler, ya limited şirket olarak veya müşterek hisseli şirketler olarak büyük KİT iş gruplarının altında yeniden yapılandırılmış, kendi kâr ve zararlarından sorumlu tutulmuştur. Bankalar, sosyal sorumluluklarından azat edilmiş, geri dönüşü olmayan kredilerle sadece istihdamı sürdürmek için KİT'leri ayakta tutmaya çalışmaktan vazgeçilmiştir. Artık bankaların asıl sorumluluğu, sermaye odaklı sektörlerde, verimli KİT'lerin büyümesini desteklemek olmuştur.

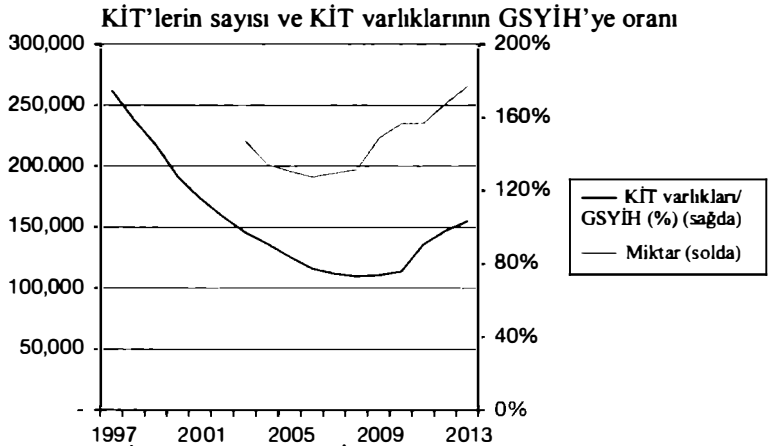
Takip eden on yılda bu reform sürecinin üç önemli etkisi ortaya çıkmıştır. İlk olarak KİT'lerin sayısı 1997 yılında 262.000 iken büyük bir azalma ile 2008'e kadar birleşmeler, özelleştirmeler ve iflaslar sonucu 110.000'e düşmüştür.⁸ İkinci olarak KİT'ler ile sağlanan istihdam, 1995'te toplam istihdamın %60'ı yani 113 milyon iken 2007 yılında bu rakam 64 milyona (kent istihdamının %20'si) düşmüştür. Son olarak KİT'lerin mali performansında önemli iyileşme gözlemlenmiştir. 1998 yılında KİT'lere ait varlıklarda geri dönüş oranı %0,2 iken 2007 yılında %5'e ulaşmıştır. Aynı zaman aralığında KİT'lerin kârlılık oranı

GSYİH'nin %0,3'ü seviyesinden %6,6'ya ulaşmıştır. Bu önemli gelişme, çalışan sosyal refah giderleri gibi bazı zorunlulukların kaldırılması, artan rekabetçi ortam ve KVGİK'in mali hedeflere ulaşma baskısı ile arazi ve sermaye erişiminde desteklerin müşterek etkisi olarak görülmelidir.⁹

Bu kazanımlar etkileyicidir. Ancak 2008'deki küresel finansal krizden sonra maalesef bu kazanımların önemli bir kısmı kaybedilmiştir. KİT'lerin sayısı yeniden yükselmiş, stratejik hedeflere odaklanma azalmış ve kârlılık seviyesinde ciddi düşüş yaşanmıştır. Bu değişimin etkisi ve hükümetin buna cevabı bu bölümün sonunda tartışılmıştır.

Bugün Kamu Sektörünün Büyüklüğü Nedir?

Son otuz yılda KİT'lerin sayısı azaltılmış olsa da hâlen Çin, büyük ekonomiler arasında GSYİH'sine oranla en büyük kamu sektörüne sahip ülkedir. 2013 yılının Maliye Bakanlığı verilerine göre Çin'de 150.000 KİT bulunmaktadır. Toplam varlıklarının yaklaşık değeri ise 16,8 trilyon dolardır ve bu rakam GSYİH'sinin %177'sine denk gelmektedir (Şekil 5.1). Merkezi hükümet

Şekil 5.1 KİT'lerin Sayısı ve KİT Varlıkları

Kaynak: Maliye Bakanlığı

kontrolündeki KİT'ler, toplam sayının yaklaşık üçte birine denk gelmekte ve toplam KİT varlıklarının da yarısına yakınına teka-bül etmektedir. Geriye kalan üçte ikilik kısım KİT ve varlıkların diğer yarısı yerel yönetimler tarafından idare edilmektedir.¹⁰

Bu konuda ülkelerin birbiriyle karşılaştırılması sağlıklı sonuç vermez çünkü kamu sektörü ile ilgili sağlanan verilerde standartlık yoktur. Ancak Çin'in kamu sektörünün toplam büyüklüğünün olağan dışı olduğunu kesinlikle ifade edebiliriz. 2011 yılında OECD'nin araştırmacıları Tablo 5.1'de görüldüğü gibi Forbes 2000 listesine (dünyanın en büyük şirketleri listesi) girmeyi başaran tüm KİT'ler hakkında kapsamlı bir çalışma yaptılar. Bulgularına göre Çin'in büyük KİT'lerinin toplam varlıklarının değeri GSYİH'nin %145'i iken sağladıkları toplam kazanç GSYİH'nin %26'sı oranındadır. Her iki rakam da diğer büyük gelişmekte olan ekonomilere -Brezilya, Rusya ve Hindistan- göre iki kat fazladır. Gelişmiş ülkeler arasında GSYİH'sine oranla en fazla kamu işletmesine sahip ülke olan Güney Kore'de bu oran %48'dir ve ikinci ülke olan Fransa'da %23'tür.¹¹

En büyük Çin KİT'leri gerçekten de çok büyüktür ve Çin'deki büyük şirketlerin çoğu kamuya aittir. 2014 yılında Çin ana karasında 92 şirket, kârlılık oranına göre şirketleri sıralayan Fortune Global 500 (Küresel servet ilk 500) listesinde sıralamaya

Tablo 5.1 Dünyanın En Büyük Kamu Sektörüne Sahip Ülkeleri: Kamu Varlıkları ve Kamu Gelirlerinin GSYİH'ye Oranı, 2011)

Ülke	Varlık Oranı (%)	Getiri (%)
Çin	145	26
Hindistan	75	16
Rusya	64	16
Güney Kore	48	7
Brezilya	51	12
Fransa	23	8
Endonezya	19	3

Kaynak: OECD, 2011

girmiştir. Bunlardan 59'u merkezi hükümete bağlı KİT'ler diğer 23'ü ise yerel yönetim KİT'leridir. Ancak özel şirket sayısı sadece 10'dur. Bu listedeki ilk 40 Çin şirketinden 35'i merkezi hükümet KİT'leridir. Bu liste aynı zamanda dünyanın en büyük on şirketinden üçünü de içermektedir, Sinopec, CNPC ve StateGrid. Dolayısıyla kontrol ettikleri varlıklar ve kârlılık itibarıyla Çin'in KİT sektörü çok büyüktür. Ancak bakış açımızı istihdam ve GSYİH'ye katkı verilerine çevirdiğimizde farklı bir resimle karşılaşırız. KİT'lerin yarattığı toplam istihdam, 2005 yılından bu yana yaklaşık 65 milyon civarında bir sayı ile hemen hemen sabit seyretmektedir. Ekonomide toplam istihdam artmaya devam ettiğine göre kentli istihdam içinde KİT'lerin katkısı gittikçe azalmaktadır. 2013 yılında tüm zamanların en düşük oranı olarak KİT'lerin istihdama katkısı %17 olmuştur.

GSYİH'ye katkı, ölçülmesi daha zor bir veridir, çünkü Çin'in sağladığı bilgi paketi kamu ile özel sektör ayrımını içermemektedir. Ancak tarım, endüstri ve hizmetler gibi üç ana sektörde devletin katkısını gösteren veriler sayesinde güvenilir tahmin yürütme şansımız vardır. Tarımda üretimin büyük kısmı özel çiftlikler tarafından sağlanmaktadır. Devlete ait büyük ölçekli çiftlikler özellikle besicilik ve mandıracılık sektöründe var olmakla birlikte kamunun tarım üretimine katkısı %10'u geçmez. Endüstri alanında daha ayrıntılı veriler mevcuttur. Kapsamlı çalışmalar, endüstriyel üretimde kamunun payının yaklaşık %25 olduğunu göstermektedir. Hizmetler sektöründe ise bilgi çok dağınıktır. Telekomünikasyon gibi bazı sektörlerde devlet şirketleri kesinlikle baskın konumdadır. Perakendecilik, restorancılık, e-ticaret gibi diğer pek çok sektörde ise özel sektör büyük oranda üstünlük sergilemektedir. Çinli akademisyenlerin tahminine göre hizmetler sektöründe çıktı, devlet ile özel sektör arasında eşit olarak bölünmüştür.¹² Bütün bu çıkarımları bir araya getirdiğimizde ve her sektöre GSYİH'ye katkısı oranında ağırlık veril-

diğinde vardığımız sonuç, KİT'lerin GSYİH'ye katkısının %35 olduğudur. Yaklaşık olarak, yerli özel şirketlerin GSYİH'ye katkısı %60 oranındadır. Yabancı yatırımcılar tarafından kontrol edilen şirketler ise kalan yaklaşık %5'lik oranı karşılamaktadır.

Bu hesaplamalardan çıkartacağımız sonuç; KİT'lerin GSYİH'ye katkısının yönettikleri varlıklara oranla düşük olduğudur. Bunun anlamı da kamunun, varlıklarını özel sektöre oranla oldukça düşük verimlilikle kullandığını (özellikle endüstri verileri bu görüşü destekler niteliktedir) gösterir. Ekonomi politikası için bu düşük verim problemi çok önemli bir engel teşkil etmektedir.

KİT'ler Tekel midir?

Çin'in kamu işletmeleriyle ilgili yapılan yaygın bir eleştiri de monopol piyasalar yaratılmasına sebep olduğu iddiasıdır. Bu, gerçekçi bir iddia değildir. Aslında KİT'ler yaygındır, politik olarak güçlüdür ve kaynakların yönetiminde getirileri ile orantısız pay sahibidirler ancak birkaç istisna dışında monopol piyasalar yaratmazlar. Bu istisnalar; milli tren yolu sistemi, tütün işletmeleri ve tuz işletmeleridir (tuz işletmelerinin monopol pozisyonu 2014'te kaldırılmıştır). Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 1990'larda yapılan KİT reformunun önemli bir özelliği, stratejik sektörler (telekomünikasyon, havacılık ve elektrik üretimi gibi) de dâhil birçok sektörde birbiriyle rekabet hâlinde olan kamu kuruluşları yaratmış olmasıdır. Stratejik önemi daha az olan endüstri kollarında kamu yatırımlarının dağılımı daha da fazladır, örnek olarak kömür işletmeleri arasında 880, çelik endüstrisinde 312 ve demir dışı metal işleme endüstrisinde 264 KİT mevcuttur. Çin'le ilgili detaylı veriler araştırıldığında, monopol piyasa yapısında gözlemleyeceğimiz gibi endüstri kollarının bir veya birkaç şirket kapsamında konsantre olması ya da aşırı kârlılık oranları gibi bulgular yer almadığını görürüz.¹³

Çin ekonomisinin, özel sektöre göre verimliliği çok düşük olan kamu işletmelerine olan bağımlılığına rağmen sürdürmeyi başardığı büyüme, kamu sektöründe monopol piyasa yapısı olmadığına önemli bir kanıtı olarak görülmelidir. Bu tecrübeden çıkartılacak önemli bir ders, 1990'larda pek çok akademisyenin iddia ettiği gibi komünist ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte kamu mallarının tamamının özelleştirilmesi olmazsa olmaz bir adım değildir. Piyasa ekonomisinin vazgeçilmez koşulu özel mülkiyet değil, rekabettir. Eğer kamu varlıkları özelleştirilmiş fakat rekabet mekanizmaları işlemez durumdaysa sonuç olumsuz olacaktır. Sadece, devlet tekeli ile özel tekelin el değiştirmesi ekonomiyi daha verimli kılmayacaktır. Bu durumu 1990'lar boyunca Rusya'da yaşanan tecrübe ile örtüştürebiliriz.

Eğer diğer taraftan rekabet kurumu güçlendirilirse, kamu varlıkları büyük oranda muhafaza edilse bile güçlü ekonomik büyüme sağlanabilir. Bunun sebebi daha rekabetçi özel firmaların, kamunun kaçırdığı pazar fırsatlarını yakalaması ve böylece kamu şirketlerini de rekabeti takip etmeye zorlamasıdır. KİT'lerin düşük verimliliği sebebiyle özel sektördeki gelişmeler yavaşlasa bile ekonomik büyümeye olan katkı devam edecektir. Ekonomist Barry Naughton, Çin'in planlı ekonomiden serbest piyasaya geçiş sürecinde özelleştirme yerine rekabeti esas alan stratejisini tarif etmek için "plandan taşan büyüme" ifadesini kullanmıştır.

Yine de bu yaklaşımın limitleri vardır ve Çin bu aralar tam o noktadadır. İlk olarak rekabetin işe yaraması için başarısız olan şirketin iflas etmesi veya güçlü rakipleri tarafından devralınarak en azından piyasadan çıkması gerekir. 2005'te "büyüğe sahip çık, küçüğü serbest bırak" planının sona ermesinden bu yana iflas eden ya da daha güçlü özel şirketler tarafından devralınan kamu işletmesi yoktur. Yerel yönetimler kendi KİT'lerini banka kredilerine ve diğer kaynaklara "kayırmalı erişim" sağlayarak korumayı tercih etmektedir. Merkezi hükümete ait KİT'ler ise

bulundukları sektöre özel girişimcilerin erişmesi kısıtlanarak korunmaktadır. Bu büyük KİT'lerin birbirleriyle olan rekabeti de üst düzey yöneticilerin birinden diğerine atanması gibi devlet müdahaleleri ile sağlanmaktadır. Geçtiğimiz on yıllık sürede iki defa, Pekin'deki üç büyük telekomünikasyon firmasının tüm üst düzey yöneticilerinin yeri değiştirilmiş ve kamuya ait bir petrol şirketinin tepe yöneticileri bir diğer şirkete transfer edilmiştir. Bu tarz hamlelerden anladığımız kadarıyla Pekin'deki bürokratların gözünde KİT yöneticileri, rekabet hâlindeki kurumların başı değil, daha büyük tek bir işletmedeki farklı bölümlerin başı gibi muamele görmektedir. Son olarak rekabet yasası yeterince güçlü değildir ve takibi de zayıftır. 2007 yılında tekel karşıtı bir yasa çıkartılmış ancak uygulama sorumluluğu üç farklı birime paylaştırılmıştır. Bu yasa genel olarak yabancı yatırımcılar aleyhinde piyasa gücünün kısıtlanması için kullanılmış, gerçekten tekelleşme ile mücadelede KİT'ler aleyhinde hiç ortaya sürülmemiştir.¹⁴

Kısaca ifade edersek KİT'ler tekel değilse de rekabetçi baskıdan korunan kurumlardır. Bunun da ekonomiye getirdiği bedel şimdilerde görünürlük kazanmıştır. Aşağıda göstereceğimiz gibi 2008'den bu yana kamu işletmelerinin finansal performansı sürekli azalırken, yoğun rekabete maruz kalan özel işletmelerin performansı artmaya devam etmektedir. Süratli ekonomik büyümesini sürdürebilmesi için hükümetin hizmetler sektörü başta olmak üzere korumalı sektörleri rekabete açması ve rekabete cevap veremeyen KİT'lerin iflas etmesine müsaade etmesi zorunludur.

Çin Merkezi Hükümeti Kontrolündeki KİT'ler Birer Bağımsız Aktör müdür, Yoksa Yönetimin “Büyük Planı” İçinde Piyonlar mıdır?

Bu, oldukça çetrefilli bir sorudur. İşletme sistemini arz etmek

için ortaya koyduğumuz tanımlara göre büyük KİT'lerin faaliyetleri, merkezi yönetim tarafından hissedarlık yöntemiyle, KVGİK vasıtasıyla koordine edilmekte, Komünist Parti yönetimi tarafından da bu "stratejik" KİT'lerin yarısından fazlasının yöneticileri belirlenmektedir. Ayrıca çok aktif bir "döner kapı" mekanizması, büyük KİT'lerin üst kademe yöneticileri ile parti yetkilileri arasında rollerin düzenli olarak değişmesini sağlamaktadır.

Hükümet, parti ve KİT'ler arasında bu kadar sıkı bir bağ olmasına rağmen KİT'lerin "yukarıdan" aldıkları talimatlara tam olarak riayet ettiklerini söylemek mümkün değildir. Diğer ülkelerdeki büyük şirketler gibi KİT'ler de kendi finansal hedeflerini, aldıkları talimatlardan öncelikli olarak değerlendirmektedir. Politikaların ve kuralların kendi lehlerinde değiştirilmesi için KİT'ler başarı oranları duruma göre değişen önemli lobi faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Doğal olarak değişik KİT'lerin çıkarlarının birbiriyle çatıştığı, hükümete farklı yönlerde lobi çalışmaları yaptıkları da görülür. Yaygın olan bir örnek, ticaret konularında yaşanmıştır. Bazı KİT'ler yabancı rakiplerine karşı gümrük vergileri ve kotalar gibi tedbirler uygulanması için çalışırken ithal ürünlere bağımlı olan diğer bazı KİT'ler, yabancı şirketler ile iş birliği yaparak bu uygulamalara karşı kampanyalar yürütmektedir.¹⁵ KVGİK'in KİT'leri geliştirme sorumluluğu nedeniyle politik müdahaleler üzerinde bir kontrol mekanizması mevcuttur. KİT'ler politik amaçlı görevleri, ticari esasları gözetmeden takip edemezler yoksa KVGİK kriterlerini karşılayamadıkları için sorun yaşarlar.

Uygulamada, KİT'ler hem bir bakıma yarı özerk toprak ağaları gibi kendi güç ve işlerini büyütme için çalışıyor gibi görülebilir hem de aynı zamanda hükümet ve parti elitlerini içeren bir kulüp gibi görülebilir. Hükümetteki bazı yetkililer de dâhil çok sayıda Çinli, gücün hükümetten KİT'lere doğru değil de ters

istikamette aktığına inanmaktadır. Son yıllardaki popüler bir söylem “kamuya ait işletmeler yoktur, işletmelerin idare ettiği bir kamu vardır” olmuştur. Bu ifadede mübalağa vardır ama çok da fazla olmadığını kabul etmek gerekir. Xi Jinping’ in yolsuzlukla mücadele kapsamında temizliğe giriştiği birkaç dev KİT belki de devletin büyük işletmeler tarafından “düzenlemelere esir olma” tuzağına düşürüldüğü korkusunun su yüzüne çıkan bir kısmı olarak görülebilir.¹⁶

Özel Sektörün Önemi Nedir?

Kamu sektörü Çin’in büyüme modelinin büyük kısmını teşkil etmektedir. Her ne kadar pazar payı düzenli olarak azalmakta olsa da uluslararası standartlara kıyasla bu oran hâlâ çok yüksektir. KİT’ler makroekonomik politikaların uygulamaya konmasında kaynak akışını sağlamakta ve altyapı geliştirme çalışmalarında yine KİT’ler kullanılmaktadır. Çin’in geçtiğimiz otuz yıldır süregelen yüksek büyüme oranlarını sağlamakta en büyük katkı, özel sektör tarafından sağlanmıştır.

1978’den bu yana ekonomide sağlanan istihdam ve verimlilik artışının neredeyse tamamı kaynakların kamudan özel sektöre aktarılması sayesinde gerçekleşmiştir. Hâlihazırda GSYİH’nin, istihdamın, sabit sermaye yatırımlarının, endüstriyel üretimin, banka ipoteklerinin ve ticaret fazlasının büyük kısmı özel sektör tarafından yaratılmaktadır. Medyada yaygın olarak kamu sektörünün bu alanlarda kaybettiği payı geri kazanmaya başladığı haberleri yapılırken bile bu oranlar özel sektör lehine artmaya devam etmekteydi. 2014 yılında, Çin 2.400 özel sektör milyarderine (324 milyarder olan ABD’nin arkasından dünyada ikinci sırada) sahipti. Çin ekonomisi büyük oranda bir özel sektör başarı hikâyesidir ve gelecekte bu hızlı büyümeyi sürdürebilmesi yine ancak özel işletmelerinin performansına bağlı olacaktır.¹⁷

Özel Sektör Nasıl Gelişmiştir?

Reform süreci başlangıcından itibaren Çin’de özel sektörün gelişimi üç safhada incelenmelidir. İlk dönemde (1970’lerin sonundan 1990’ların ortalarına kadar) özel sektörün ekonomik faaliyetleri çok hızlı bir gelişme yaşamış ancak bu faaliyetlerin hukuki dayanağı çok zayıf kalmıştır. En yaygın işletme şekli, getihu yani şahsi iş girişimleri olmuştur bunlar hukuken en fazla yedi kişi çalıştırabilen küçük işletmelerdir. Salt özel bir şirketin kayıt işlemlerinde yaşanan zorluklar nedeniyle çoğu işletme bunun yerine bir “müşterek” yapı tercih etmek zorunda kalmıştır. Bürokratik engelleri aşmak için, koruyuculuk ve aynı zamanda hi-maye sağlayan yerel yönetimlerle hissedarlık bağı kurulması sayesinde “kırmızı şapkayı giyme” adı verilen uygulama yaygınlaşmıştır.

İkinci dönem 1995’te yürürlüğe konan “büyüğe sahip çık, küçüğü serbest bırak” KİT reformu politikası ile başlar ve 2008’deki küresel finansal krize kadar devam eder. Bu dönemde özel mülkiyet hakları geliştirilmiş, işletmeler için daha esnek kuruluş organizasyonları mümkün kılınmış, pek çok sektörde kamunun rolü büyük oranda azaltılmıştır. Özel işletmelere büyük getirili bu yeni sektörlerle girme imkânı sunulmuş ve hatta bazı durumlarda darboğazdaki KİT’leri veya KİT varlıklarını satın alma şansı tanınmıştır. Sembolik önemi yüksek olan bir karar, 1989’da Tiananmen olaylarında konan bir yasağın 2001’de kaldırılmasıyla özel girişimcilerin Komünist Parti üyeliğine kabul edilmeye başlanmasıdır.

Bu ikinci dönemde özel sektör hızla gelişmiş ve istihdam, gelirler ve şirket sayısında patlama yaşanmıştır. Çin’in şirket istatistiklerinde kamu ile özel sektör ayrımı yapılmaması nedeniyle bu büyüme hakkında sağlıklı ölçüm yapmak mümkün değildir.¹⁸ Ekonomide özel sektörün payını ölçmeye yönelik ilk ciddi girişim 2007’de yapılan bir OECD çalışmasıdır. Bu çalış-

maya göre 1998 ile 2003 arasında özel sektör tarafından yaratılan endüstriyel katma değer artışı ikiye katlanmış, %15'ten %33'e yükselmiştir.¹⁹ Daha güncel bir çalışmada ekonomist Nicholas Lardy, tahminlerine küçük ölçekli işletmeleri ve aslında yerli yöneticiler tarafından yönetilen ama kayıtlarda yabancı şirket görünen işletmeleri de dâhil ederek endüstriyel katma değer artışında özel sektörün payının, 2003 yılında %56 ve 2007'de %63 ile çok daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.²⁰

Başka bir deyişle ilk otuz yıllık ekonomik reform sürecinde özel sektörün endüstriyel üretimde rolü sıfırdan şu anki üretimin üçte ikisi seviyesine yükselmiştir. KİT'ler ise aynı süreçte kendi paylarının dörtte üçten sadece çeyreğe düşüşüne tanıklık etmiştir. (Geri kalan %10-15'lik endüstriyel üretim ya yerel kolektifler ya da yabancı şirketler tarafından sağlanmaktadır.)

Çin'de Artık Kamunun Yükselişe Geçtiği ve Özel Sektörün Gerilemeye Başladığı Doğru mudur?

Özel sektörün gelişiminde üçüncü dönem, 2008'den bu yana devam etmektedir. Bu dönemin başından bu yana Çin medyasında "guojin muntoi" yani "kamu yükseliyor, özel daralıyor" yaygın bir ifade olmuştur. Bu ifade ile devletin, özel sektöre karşı ekonomide kaybettiği kazançları geri almak için kapsamlı ve sistematik bir programa giriştiği ve sonuçta kamunun baskın rolüne geri kavuşturulacağı anlatılmak istenmektedir. Bu politika-nın kanıtlarından biri olarak, endüstri politikalarında kamuyu kayıran politikaların atması gösterilmektedir. Meşhur olan birkaç olayda özel şirketler kamudaki rakiplerine bazı haklarını istemedikleri koşullarda satmak zorunda bırakılmış, Shanxi bölgesi kömür işletmeleri bölgesel KİT'ler altında konsolide edilmiş, çok sayıda özel maden el değiştirmiştir.

Açıkça ifade etmek gerekirse mevcut veriler bu hikâyeyi desteklemez. 2008'den sonra bile özel sektör, endüstriyel çıktıya,

Tablo 5.2 Özel Şirketler Payını Artırıyor: Çeşitli Ekonomik Göstergelerle Kamu Dışı Sektör Payları

	Kayıtlı Şirket Sayısı (%)	Kent İstihdamı (%)	İhracat (%)	Endüstriyel Çıktı (%)	Taşınmaz Varlık Yatırımı (%)	Banka Kredisi (%)
2000	-	55	5	< 30	< 30	-
2005	55	77	20	-	47	-
2010	74	81	31	-	54	30
2013	93	83	42	> 60	60	39

Kaynak: NBS/CEIC, Lardy 2014 ve OECD 2007 kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

ihracata, istihdama, GSYİH'ye ve pek çok ekonomik sektörde pazar payına olan katkısını arttırmaya bununla birlikte banka kredilerinde de önde olmaya devam etmektedir. 2011 itibariyle 40 büyük endüstriyel sektörden ancak 6'sında kamu işletmelerinin çıktıya katkısı %20'den fazladır.²¹ Yani “guojin muntoi” oldukça abartılı bir ifadedir.

Ancak 2008'den sonra özel firmaların kamu işletmelerini yerinden etme hızı azalmıştır diyebiliriz. Kamu işletmelerinde 1997-2007 döneminde olağanüstü hızlı bir geri çekilme yaşanmış olsa da, bu söylem artık daha az popülerdir. KİT'lerin sayısındaki azalma durmuş, sabitlenmiş ve sonrasında 2010'dan sonra artmaya başlamıştır. KİT'lerin yarattığı istihdam sabitlenmiştir. 2007'den beri hızla düşmekte olan KİT'lerin sabit sermaye yatırımlarının düşme hızı azalmış hatta birkaç sektörde artış bile sağlanmıştır.²² Kısacası, 2008'den sonra kamu sektörünün ekonomideki hızlı geri çekilmesi yavaşlamıştır. Kamu işletmeleri hâlen ekonomiye olan katkılarına oranla kaynakların (toprak, sermaye ve enerji) çok büyük bir kısmını kullanmaya devam etmektedir.

Bu istikamet değişikliğinin arkasında üç sebep görürüz. Bir tanesi şudur, Hu Jintao yönetimi haleflerine göre genelde biraz daha devletçi tercihler yapmış, KİT'leri politikalarının uygulanmasında daha yaygın olarak kullanmıştır. Hu ve başbakanı Wen

Jibao, özel sektör lehinde bazı ekonomi politikalarını desteklemeye devam ettiklerini ifade etse de bunları uygulamada başarılı olamamıştır. Bu arada, KİT'ler kısmen kâra geçmeleriyle pazar paylarını azaltacak reformlara karşı lobi faaliyetlerine girişmiştir. Üçüncü olarak devlet, 2008 sonunda ekonomik krize karşı bir ekonomik teşvik programı uygulamaya koymuştur. Teşviklerin büyük kısmı KİT'lere ve yerel yönetimler tarafından altyapı projelerine aktarılmıştır. Sonuçta teşvik programı KİT'lere büyüme imkânı sağlamıştır.

Özel Şirketlerin Banka Kredilerine Erişemediği Doğru mudur?

Hayır. Bu sıklıkla tekrar edilen ama zamanı çoktan geçmiş bir iddiadır. Maliye bakanlığı verilerine göre 2013 yılında geri ödenmemiş banka kredilerinin %39'u özel şirketlere verilmiş olanlardır, bu oran 2010'daki %30 oranına göre büyük artış göstermiştir. Eğer 2013 rakamlarına çiftçilerin ekipman, gübre ve tohum almak için çektiği krediler de dâhil edilirse oran %48'e ulaşmaktadır. Elbette özel şirketlerin aldığı kredilerin toplam miktarı, ekonomiye olan büyük katkılarına eşit değildir. Ancak sermayeye erişim, artık özel şirketlerin önünde engel teşkil eden en önemli faktör değildir. Özel yatırımcıların yüksek getirili sektörlere girişini engelleyen politikalar ve engellemeler sektör için daha büyük problem teşkil etmektedir.

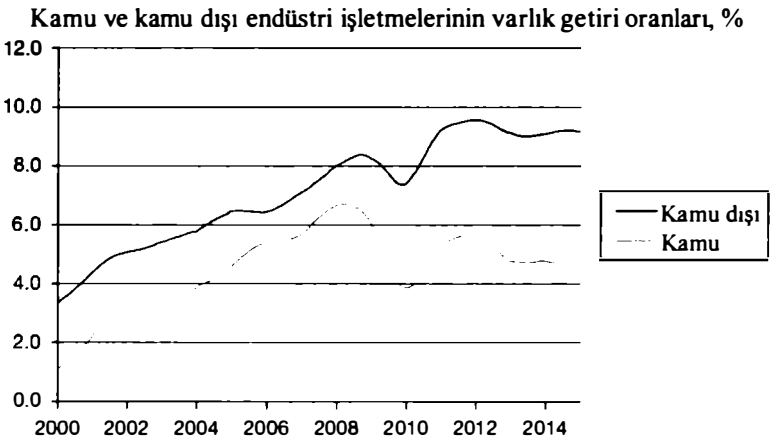
Gelecekte Özel Sektör ile Kamu Arasındaki Güç Dengesinin Nasıl Gelişmesi Beklenmektedir?

Çizdiğimiz resmi özetlemek gerekirse kamu işletmeleri ekonominin çok büyük fakat zamanla azalan bir bölümünü teşkil etmekte, ancak kaynakların kullanımında ve politik gücü itibariyle ekonomik ağırlığının çok üstünde haklara sahiptir. Özel sektör

ise ekonomik faaliyetlerin çoğunluğunu sağlasa da dağınık ve güçsüzdür. Bunun da ötesinde, 2008'den bu yana kazanımları gittikçe azalmaktadır. Kamu-özel sektör güç dengesi nasıl gelişecektir?

Bu soruya cevap verirken en önemli gerçek KİT'lerin dikkat çekici oranda azalan verimliliğidir. 1997'den 2007'ye kadar KİT'lerin sağladığı kazanç ve öz kaynak artışıyla değerlendirilen mali performansı artmıştır. Ancak 2008'den bu yana hem öz varlık getirisi hem de kazanç oranlarında üçte bir oranında azalma olmuştur. Bu arada özel şirketler güçlenmeye devam etmiştir. 2014 itibariyle özel endüstri şirketleri, öz varlıklarının getirisini kamudaki denkleminin iki katı oranında tutmayı başarmıştır.

KİT'lerin kötüleşen performansı, Çin'in güncel ekonomik yavaşlamasının hem bir yansıması hem de önemli bir sebebidir. KİT'ler, 4'üncü bölümde anlattığımız inşaat patlamasının ardından yaygınlıkla ağır sanayi sektöründe yoğunlaşmıştır ve krizden en ağır etkilenen sektör de bu olmuştur. Özel şirketler genellikle tüketim sektöründe yer aldıklarından son dönemde güçlenen orta sınıfın artan harcamalarından önemli fayda sağlamıştır. Yani,

Şekil 5.2 Kamu ve Kamu Dışı Varlık Getiri Oranları

Kaynak: Gavekal Dragonomics

kümülatif olarak karşılaştırdığımızda özel şirketlere karşı KİT'lerin daha kötü performans sergilemiş olması şaşırtıcı değildir. Ayrıca pek çok çalışma, aynı sektör içinde de özel şirketlerin kamudaki rakiplerinden daha üstün performans sergilediğini göstermektedir. Çin, ekonomik büyümeyi sabitlemek istiyorsa yatırımlarının geri dönüş oranını yükseltmek zorundadır. Geçmişte olduğu gibi bu kamu şirketlerinin toptan özelleştirilmesi anlamına gelmemektedir. Ancak yine de hizmetler sektörünün, tıpkı 1990'larda üretim sektöründe olduğu gibi özel sektör rekabetine açılmasını gerekli kılmaktadır. Bu durumda eğer rekabete uyum sağlayamazlarsa yerel yönetimlerin KİT'lerinin de iflas etmesine müsaade edilmeli, merkezi KİT'lere ise genel olarak daha güçlü mali disiplin uygulanmalıdır.

2013 Kasım ayında açıklanan reform programı ile Xi Jinping Hükümeti, kamu işletmeleri reformunu öncelikli konu olarak ele almakta olsa da uygulamalara bakıldığında ihtiyaç duyulanın çok altında kalmaktadır. Geçmişte de olduğu gibi geniş kapsamlı özelleştirme masada değildir. Yerel KİT'ler (yerel yönetimler ve şehir yönetimleri kontrolündekiler) için bölgesel yönetimlere "müşterek mülkiyet" planları geliştirme zorunluluğu koyulmuştur. Bu planlar kapsamında yerel ve şehir yönetimleri KİT'lerindeki hisselerini özel girişimcilere satmak zorundadır. 2015 başında bölge yönetimlerinin büyük kısmı müşterek mülkiyet planlarını yayınlamış, tipik olarak 2020 yılına kadar KİT'lerinin %80'ini farklılaştırılmış hissedarlık sistemine dâhil etmeyi hedeflediklerini açıklamışlardır. Ancak gerçekleşen hisse satışları son derece sınırlıdır.

Bu inisiyatif 1990'lardakinden çok daha çekingen yapıdadır ve getirilerinin ne olacağını görmek zordur. Merkezi KİT'lerin mali performansları zayıftır ve yerel KİT'lerin ise daha da kötüdür. Yerel KİT'lerin büyük çoğunluğunun kapsamlı borçları vardır ve ancak yerel hükümetlerin desteği ile ayakta kalmaktadır.

lar. Özel girişimciler için bu işletmelerde kontrol hakkı olmayan sepetin içinden hisse almak cazip bir tercih olmayacaktır. Müşterek mülkiyet planı ancak çoğu yerel KİT'in özelleştirilmesine önyak olacaksa anlamlı bir reform olacaktır. Niyet böyle olsa bile dönüşümlerin gerçekleştiğini görmeden buna inanmamız mümkün değildir.

Bu arada merkezi KİT'ler için ise müşterek mülkiyet bile söz konusu değildir. Bunun yerine tartışılan plan hissedarlık haklarının KVGİK'ten alınarak her büyük sektör için birer adet kurulacak olan bazı "varlık yönetim şirketleri"ne verilmesi sayesinde finansal performanslarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Böylelikle KVGİK bir hissedarlık kurumu olmaktan çıkacak ve tam bir düzenleme kurumu olacaktır. Bu sistem, Singapur'da bütün kamu varlıklarının yarı bağımsız bir holding olan, Temasek tarafından işletilmesi modelinden esinlenmiştir. Yerel KİT'ler için düşünülen müşterek mülkiyet planında olduğu gibi bu programın da etkilerinin ne olacağını değerlendirmek uygulamanın sonuçlarını görene kadar mümkün değildir.

Sonuçta esas nokta açıktır, Çin, ekonomisinin hızlı bir şekilde büyümeye devam etmesi için (diyelim ki önümüzdeki beş ila on yıl, yıllık yüzde altı seviyesinde) işletmelerinin verimliliğini geliştirmek zorundadır. Özel işletmeler zaten hâlihazırda yüksek verimlilikle çalıştığından hem bunların hareket sahası genişletilmeli hem de kamu sektörünün bunlara bakılarak daha mantıklı çalıştırılması sağlanmalıdır.

MALİ SİSTEM VE MERKEZİ-YEREL HÜKÜMET İLİŞKİLERİ

Merkezi Hükümete Kıyasla Yerel Yönetimler Ne Kadar Güçlüdür?

Birinci bölümde gözlemlediğimiz gibi Çin, ilk bakışta merkezi fakat uygulamada ademi merkeziyetçi bir yapıdadır. Merkezi hükümetle yerel yönetimler arasındaki çekişme, Çin'in tarihi boyunca defaatle ortaya çıkan bir temadır. Bu mücadele “yukarıda politikalar vardır aşağıda ise karşı politikalar” deyi-miyle özetlenmiştir.

Ademi merkeziyetçilik hem niteliksel hem de niceliksel ola-rak tanımlanabilir. En basit niceliksel tanımlama ölçeği; yerel yönetimlerin mali kazançlarının harcamalarına olan oranıdır. OECD ülkelerine kıyasla yerel yönetimlerin kazançları ve har-camaları yaklaşık iki kat fazla olan Çin, açık ara dünyadaki en ademi merkeziyetçi ülkedir. Aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelere kıyasla bile daha ademi merkeziyetçidir (Tablo 6.1).

Çin'in ne kadar otoriter bir devlet olduğu hakkındaki konuş-malara şahit olduğunuzda bu ademi merkeziyetçi yapı akla gel-melidir. Merkezi hükümet parmağını şıklattığında her şeyi ya-pabilmesi geçerli bir iddia değildir. Diğer taraftan aksi yönde de aşırı ileriye gitmek hatalı olacaktır. “Çin öylesine dağınık bir

**Tablo 6.1 En Ademi Merkeziyetçi Ülke:
Yerel Yönetimlerin Mali Gelir ve Giderleri, %**

	Gelir (%)	Gider (%)
Gelişmekte olan ülkeler	9	14
Komünizm sonrası geçiş ekonomisi ülkeleri	17	26
OECD	19	32
Çin	40	73

Kaynak: Lou, 2008

ülkedir ki Pekin ne derse desin yerel aktörler istedikleri her şeyi yapabilir.” Benzeri ifadelerle karşılaştığımızda birkaç husus akla gelmelidir. Çin’de “yerel” yönetimler bölgesel hükümetleri kastederek kullanılan bir ifadedir ve ortalama nüfusları 46 milyon civarındadır. Yani ortalama bir ülke büyüklüğünde idari birimlerden bahsedilmektedir. Eğer bölge yönetimleri merkezi hükümete dâhil olarak değerlendirilirse, gelir dağılımından alınan “yerel” pay, %40’dan %34’e düşmekte, harcamalar açısından da oran %73’ten %51’e inmektedir. Bu oranlar yine de yüksek olarak değerlendirilebilir ancak ilk rakamlarla aradaki fark kayda değer seviyededir.

Çin’in ademi merkeziyetçilik durumunu resmetmemize yardımcı olacak iki unsur daha vardır. Her ne kadar yerel yönetimler, gelirlerden büyük bir pay almakta olsa da resmi olarak vergi oranlarını belirleme veya vergi politikalarına müdahale etme şansları yoktur. ABD’de her bir eyalet kendi vergi sistemini işletmekte, vergi politikasını ve oranlarını kendi belirlemektedir. Kaliforniya gibi bazı eyaletler ağırlıkla kişisel gelirlerin vergilendirilmesine ağırlık verirken New Hampshire gibi diğer eyaletlerde gelir vergisi hiç bulunmayabilmekte sadece satışların vergilendirilmesi yeterli görülmektedir. Çin’de, Pekin hangi vergilerin hangi oranlarda toplanacağını belirler ve vergi gelirlerinin hangi oranda paylaşılacağına karar verir, bu süreçte yerel yönetimlerin parametrelere müdahale şansı çok kısıtlıdır.

Bunun ötesinde niteliksel açıdan da merkezi hükümetin yerel

yönetimler üzerindeki gücü önemli ölçüdedir. Bu durum, personel politikalarında açıklıkla göze çarpar. Partinin, Pekin'deki "Merkezi Organizasyon Bölümü" personel politikalarını belirler, üst düzey yöneticileri belirli bir sistem dâhilinde sürekli rotasyona tabi tutarak yerel ağların güçlenmesini engeller. Yine partinin, yolsuzlukla mücadelede bekçi köpeği vazifesi gören "Merkezi Disiplin İnceleme Komisyonu" sıklıkla güçlenen yerel yapıları dağıtmak için kullanılmaktadır.¹

Yine de "yukarıda politikalar vardır, aşağıda ise karşı politikalar". Merkezi hükümetin, yerel yönetimlerin gücünü kontrol altına almak maksadıyla inşa ettiği her mekanizmaya karşı yerel yetkililer bu politikaların etrafından dolaşabilecekleri bir açık bulmakta gecikmez.

Göreğimiz gibi mali sistemde süreklilik arz eden bir husus yerel yönetimlerin sık sık bütçe dışı gelir elde etme yöntemleri (arazi satışlarından, kiralama sözleşmelerine ve çeşitli ücretlere kadar) bularak bunları bütçe dışı giderlerde kullanmasıdır. Yerel yönetimlerin resmi olarak borçlanması yasak olmasına rağmen, Çin'in yerel yönetimleri devasa bir borç yükü ile karşı karşıyadır.

Bu tartışmada son bir nokta, merkezi-yerel güç çekişmesinde, kimin iyi adam kimin kötü adam olduğu konusuna şüphe ile yaklaşmak gerekliliğidir. Merkezi hükümetin bürokratları, kendi akıllı politikalarının nasıl öngörüsüz, açgözlü ve rüşvetçi yerel yetkililer tarafından işlevsiz kılındığını anlatarak böbürlenirler. Buna karşılık yerel yönetimin memurları da baskın problemlere karşı kendi çabalarının, Pekin'deki kibirli, dokunulmaz ve ko-kuşmuş bürokratlar tarafından değiştirilerek boşa çıkartılmasından şikâyetçidir. Her iki iddianın da haklı olduğu örnekler verilebilir. Siyah ve beyaz şapkalar dağıtmadan önce bu güç mücadelesini etkileyen ana unsurların iyi anlaşılması gerekir. Bu denli büyük bir ülkede merkezi kontrol ile yerel özerklik arasında ça-

kışan çıkarlar; her seviyede memurları ve bürokratları bazen toplumun yararına bazen de aksine hedeflere yönlendiren motivasyon faktörleri ile anlaşılacak zorundadır.

Ekonomik Büyümede Ademi Merkeziyetçiliğin Etkileri Nelerdir?

Ekonomik bir bakış açısı ile yüksek seviyedeki etkin ademi merkeziyetçilik hem avantajlara hem de sıkıntılara yol açar. En önemli avantaj, ademi merkeziyetçi otorite sayesinde geniş çaplı politik denemeler yapılabilmesidir. Kimi zaman merkezi hükümet, bazı bölgeleri seçilen politikaların uygulanması için “pilot bölge” ilan ederek bu denemeleri özellikle yapar. Ülkenin geri kalanından çok farklı vergi ve iş düzenlemeleri olarak 1980’lerde uygulamaya konulan serbest ekonomi bölgeleri bu denemelerden en geniş kapsamlı olanıydı. Ama bazı durumlarda Pekin’in yaklaşımı daha pasif bir hâl almaktadır: Bazı bölgelerde ulusal uygulamaların dışında farklı uygulamalar yapıldığını bilse bile, yapılanların bölgesel farklılıkların getirdiği kaçınılmaz zorluklardan kaynaklandığı bilinciyle ya da daha geniş kapsamlı uygulanabilecek yeniliklere yol açabileceği umuduyla bu farklılıklara tolerans gösterir. Böylesi kapsamlı denemeler yapma kabiliyeti Çin’in başarısında büyük pay sahibidir. Ayrıca diğer bir büyük ekonomi olan Hindistan ile arasındaki en önemli farkı yaratan da bu faktördür. Hindistan resmi olarak ademi merkeziyetçi, uygulamada ise Çin’in aksine merkeziyetçi bir yapıdadır.²

Bu uygulamanın olumsuz noktası, ekonomik faaliyetlerin dağınık bir yapıya sürüklenmesine ve yerel yönetimlerin sorumluluktan kaçmasına imkân yaratmasıdır.³ 1980’lerden itibaren merkez tarafından yerel yöneticilere uygulanan yönetim politikasına göz atarsak istenmeyen durumlar oluşmasına ne kadar müsait olduğunu görürüz. En önemli kriterler GSYİH büyümesine katkı sağlamak ve sosyal rahatsızlıkları engellemek olduğu için,

ekonomik verimlilikten önce sermaye birikimi oluşturmaya çalışılmıştır.

Bu faktörlerin kümülatif etkisi, Çinli yerel hükümetlerin karakteristik hastalıklarını ortaya çıkarmaktadır: Büyük ölçekli sermaye yoğun endüstri ile altyapı projelerine olan takıntı ve zarar eden işletmelerin olması gerektiği gibi iflas ederek pazardan çıkmasına izin vermeme. Sermaye yoğun projelerin tercih edilmesinin sebebi bunların daha görünür olmasıdır. Bu görünür-lüğün, merkezden gelen yönetici ziyaretlerinde, yerel memurlara kariyerlerinde ilerleme fırsatı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca inşaat sırasında harcanan yüksek meblağların raporlarda GSYİH'ye katkı olarak görünmesi de, bir diğer artı puan olarak görülmektedir.

Ekonomik olarak anlamsız olsa da sorunlu fabrikaları ayakta tutmak için yetkililerin hem sebebi hem de fırsatı vardır. Eğer bu işletmeler üretimi durdursa hem işçilerin işten çıkartılması sosyal rahatsızlık yaratabilir hem de GSYİH raporlarına negatif girdi kaydedilmesine neden olur. Yerel yönetimin eli bu konuda oldukça güçlüdür: Arazi, elektrik ve diğer gerekli kaynakların önemli kısmını kontrol ederler, yerel bankaların vereceği kredilere müdahale edebilir, yerel şirketlerin ve diğer yerel yönetim kuruluşlarının faaliyetlerini kontrol edebilir, örneğin alımlarını belli tedarikçilere yönlendirebilir ve hatta yerel piyasaya erişmeye çalışan diğer şirketleri engelleyebilirler.

Artık yerel yönetimlerin piyasalara erişimi kontrol etmesi mümkün değilse de ölümcül hasta olan işletmelerini ayakta tutacak güçleri her zamankinden fazladır. 3'üncü bölümde anlattığımız gibi otomotiv sektöründe merkez, endüstriyi yirmi yıldan uzun süredir konsolide etmeye çalışırken hâlâ 120 tane otomotiv işletmesinin yerel yönetimlerin desteğiyle çalışmaya devam ediyor olması, pek çok diğer sektörde de aşırı kapasitenin devamı ve çok sayıda küçük oyuncunun oyunda kalmasına önemli bir

örnek teşkil eder. Birkaç sene öncesine kadar Çin’de olduğu gibi ekonominin asıl amacı mümkün olan en fazla sermaye birikimini sağlamak olduğunda, bu tarz bir israf idare edilebilir. Ancak artık ekonominin hedefi, her bir varlıktan mümkün olan en fazla kazancı sağlamak olduğundan yerel yönetimlerin teşvik mekanizması da değişmek zorundadır.⁴

1994 Vergi Reformunun Önemi Nedir?

Merkez ile yerel yönetimler arasındaki güç dengesini anlamak için mali düzenlemeleri de anlamak gereklidir. Reform dönemi mali düzenlemeleri, 1994’te yapılan vergi düzenlemesi ile net şekilde birbirinden ayrılan iki safhadan oluşur. Benzer önemde bir vergi reformuna 2014 yılında başlanmıştır. 2016 yılına kadar bu reformun tamamlanması hedeflenmektedir.

1994 öncesi safha, hızlı bir merkezden uzaklaşma safhasıdır. Planlı ekonomi dönemi süresince gelirlerin büyük kısmı KİT’lerin işletme gelirlerinden ibaretti, neredeyse hiç toplanmadığından, vergi geliri mevcut değildi. Bu gelir yerel yönetim seviyesinde toplanarak merkeze yönlendirilmekteydi. Ardından merkez gelecek yılın yatırım kotasını tamamlamak ve idari giderleri karşılamak üzere bölgelere bu gelirin dağıtımını yaptı.⁵

Reform dönemi başında politikacılar, bu sistemde iki önemli değişikliğe gittiler. Öncelikle yatırım kararları için sorumluluğu işletmelere aktardılar. İkinci olarak Pekin’e gönderilmek zorunda olan vergi kotası karşılandıktan sonra kalan kısmın yerel yönetimlerde kalmasına izin verildi bu sayede yerel yöneticiler tarafından serbest piyasa ekonomisine geçişin desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu değişimler, ekonomide devlet planlamasının ve merkezden kontrolün azaltılması, piyasa koşullarının desteklenmesi politikalarıyla uyumlu bir seyirdedir.

Bu değişim, hükümet bütçesinde dramatik etkiye sebep olmuştur. KİT’lerin gelirlerinin hazineye aktarılması kesildiğinden

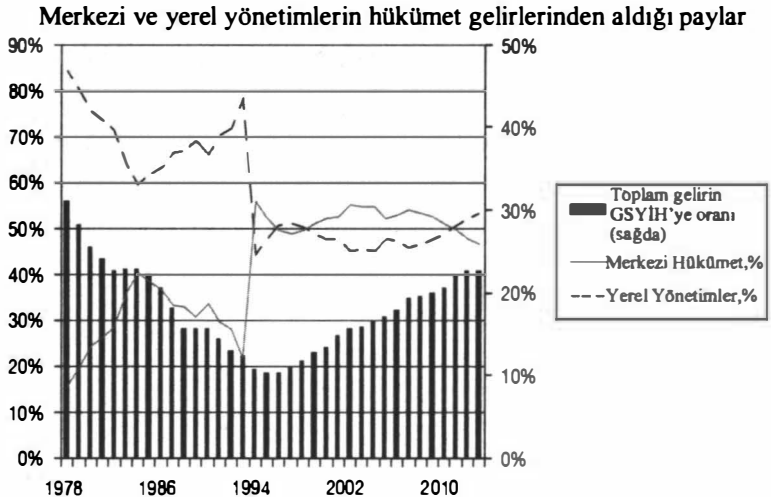
hükümet gelirleri, 1978'de GSYİH'nin %30'u kadar iken 1994'te %11'inin bile altına düşmüştür. 1980'lerin sonlarına gelindiğinde piyasa ekonomisi güçlenmeye başladıkça, bütçe gelirlerinin merkezi hükümet tarafından kontrol edilen kısmı 1984'te %41'lik zirvesinden 1993'te %22'ye kadar düşmüştür. 1990'larda Pekin'deki politikacılar, merkezi hükümetin artık kendi giderlerini karşılayacak gelire dahi sahip olamayacağından korkmaya başlamıştır. Normal olarak gelişmekte olan ülkeler GSYİH'nin %20'si oranında vergi toplarken bu oran gelişmiş ülkelerde %30'un biraz üzerindedir. Yerel yönetimlerin kontrolündeki paranın bu kadar yüksek olması nedeniyle Pekin'in, yerel yönetimleri kontrol etme ve onları milli politikaları uygulamaya zorlama gücünün azalması, politikacıların bir diğer korkusudur.

1994 vergi reformu bu iki problemi çözmeyi hedeflemişti. Öncelikle hükümetin gelirlerini artıracak ve bu gelirin en az yarısının merkezden kontrol edilmesini sağlayacak bir sistem kurulması hedefleniyordu. Yeni düzenleme ile her vergi diliminin belli bir kısmını merkez, belli bir kısmını yerel yönetimler alacaktı. En önemli vergi olan katma değer vergisinde (KDV) merkezin payı %75 olacak kalan %25 yerel yönetimlere verilecekti. Yerel yönetimler, "iş vergilerinin" -işletme gelirlerinden alınan vergi- tamamını ve kendi kontrollerindeki kurumların gelir vergilerini kendileri alacaktı. (Merkezi yönetim kontrolündeki KİT'ler, fiziksel olarak nerede bulunursa bulunsun gelir vergilerini merkeze ödeyecektir.)

Umulan, daha güçlü merkezi denetim ve KDV toplanması için daha güçlü mekanizmaların uygulamaya konması ile toplam gelirlerin artmasıydı. Şekil 6.1'de görüldüğü gibi 1994 reformu, merkez ile yerel yönetimler arasında hızlı ve çok keskin bir etki göstermiştir. 1993'te %22 olan merkezin gelirlerdeki payı 1994'te %56'ya fırlamış; 2010'a kadar da %50'nin üzerinde de-

vam etmiştir. Toplam vergi gelirlerine olan katkının ortaya çıkması ise biraz daha zaman almış ancak çok etkileyici olmuştur. 1996'da GSYİH'nin %10'u ile dibi gördükten sonra toplam hükümet geliri 2013'te GSYİH'nin %23'üne kadar çıkmıştır.⁶

1994 reformunun iki tane uzun vadeli etkisi olmuştur. Birincisi devletin mali kaynaklarının yönetilmesinde, milli bütçenin daha büyük kısmını kontrol etmeye başlayan Pekin'in gücünün artırılmasıdır. İkincisi, yerel yönetimler yapısal olarak bütçe açığına mahkum edilmiştir. Harcamaların büyük kısmını -başlangıçta %70'e yakın bir kısmı- yapmak zorunda olan yerel yönetimler, gelirlerin daha küçük kısmı ile bütçesini dengeleyememektedir. Teknik olarak yerel yönetim bütçeleri dengede görünmekte ama bu, merkezden gönderilen desteklerle sağlanmaktadır. Sadece merkezi hükümetin bütçe açığı vermesi mümkündür ve bu açığı kapatmak için bono ve tahvil satma izni vardır. Ancak uygulamada bu aktarma sistemi pek de sağlıklı işlememiş ve yerel yönetimler, ek gelirler bularak kendi açıklarını kapatmak

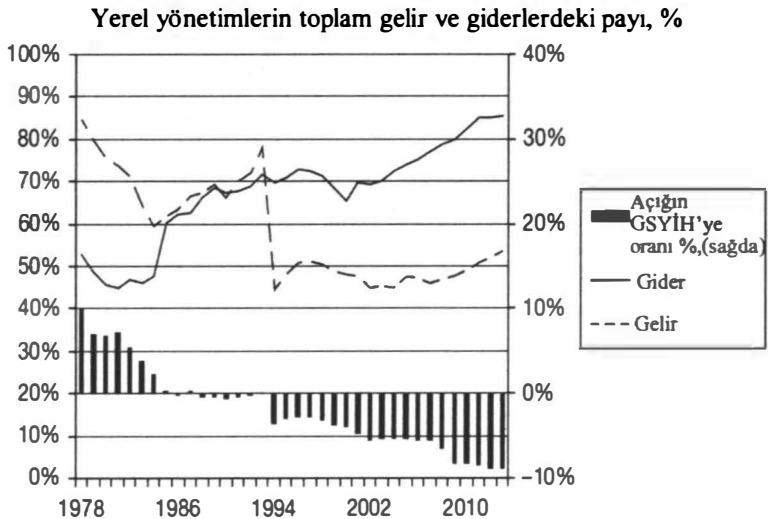
Şekil 6.1 Hükümet Gelirleri

Kaynak: NBS/CEIC

için büyük bir baskı hissetmiştir. Bu baskı, 1990'ların ortasında GSYİH'nin %3'ü kadar olan transfer öncesi bütçe açıkları 2013'te %9'a ulaştığında, daha da artmıştır (Şekil 6.2).

1990'larda ekstra gelir, yerel bürokratların hayal gücüne hangi konuda ek ücret uygulamak gelirse öyle elde edilmiştir. Bunun sonucu olarak kayıtsız toplanan vergi yani bir nevi gasp, kaosa neden olmuş, en ağır yük de en az karşı koyabilen kesime, yani çiftçilere düşmüştür. Merkezi hükümetin cevabı "ek ücret yerine vergi" reformunu uygulamaya koymak olmuştur. Bu reformla uygulanan ek ücretler vergilere dönüştürülmüş, hangi oranda alınacağı ilan edilmiş ve kimin tahsil edeceği belirlenmiştir. Bu reform 2003 yılında tamamlanmıştır.

Ancak aynı zamanda Pekin, yerel yönetimleri daha büyük çaplı sorumluluklar alması için zorlarken hükümet bu sorumlulukların yerine getirilmesi için mali kaynak yaratılmasına gereken önemi vermemiştir. Benzer süreç 1980'lerde ABD'de yaşan-

Şekil 6.2 Yerel Yönetimlerin Fon Açığı

Kaynak: NBS/CEIC

miş ve “kaynak sağlanmayan görevler” adı verilerek eleştirilmiştir. 1990’ların sonunda yapılan KİT reformu işletmelerin eğitim, sağlık ve emeklilik giderleri sorumluluğunu ortadan kaldırmıştır. Bu sosyal hizmetler, KİT’lerden çıkarılan onlarca milyon insanın tazminatları ve yeniden eğitim giderleri ile birlikte yerel yönetimlere devredilmiştir. Bununla birlikte şehirleşme hızı arttıkça yerel yönetimlerin konut ve altyapı inşa etme ihtiyacı da artmıştır. 2000-2011 yılları arasında yerel yönetimlerin toplam hükümet giderlerindeki payı %69’dan %85 gibi sarsıcı bir seviyeye ulaşmıştır. 1 trilyon Rmb’den 9,3 trilyon Rmb’ye çıkarak tam dokuz kat artmış, aynı dönemde merkezi hükümet giderleri ancak üçe katlanmıştır. Bu gittikçe artan maliyetlerle başa çıkmak için yerel yönetimler ellerindeki en güçlü varlık olan araziye devreye sokmuşlardır.

Araziye Dayalı Yerel Finansman Sistemi Nasıl İşlemektedir?

2000’lerin başından itibaren şehir yönetimleri, kontrollerindeki kent arazisi miktarını arttırarak mali kaynak elde etmeye çalışmışlardır. 1998-2003 döneminde yaşanan konutların özelleştirilmesi uygulaması ve konut piyasasındaki büyük ölçekli arz eksikliği bunu mümkün kılmıştır. Özel girişimciler, modern konut ve ofis projeleri için bu arazilere büyük ilgi göstermiştir. Yapay olarak fiyatı baskı altında tutulan kent arazilerinin değeri modern projelerden sonra muazzam artış göstermiştir. Yerel yönetimler bunu süratle fark ederek beklenen arazi kazançları nispetinde borçlanmaya girişmiştir.

Bahsettiğimiz fırsatın büyüklüğü 2003 yılında Çin Kalkınma Bankası’nın (ÇKB) yaptığı ilk düzenlemelerde açıkça görülür. O yıl Tianjin Belediye Başkanı, beş yıllık altyapı gelişimi projeleri için toplam 170 milyar Rmb yani 21 milyar dolar harcanacağını ilan etti. Bu tutar, şehrin son on dört yıldaki toplam altyapı har-

camasının tam altı katı ve şehrin yıllık gelirinin de beş katından fazladır. Bu abartılı görünen projenin finansmanı ÇKB tarafından sağlanan bir seri kredi ile karşılanmış, her ne kadar yatırım çalışmalarının (yollar, metro, parklar, vb.) kendisi fazla bir gelir sağlamasa da Tianjin satılan araziler sayesinde on beş yılda faizler dâhil ortaya çıkan 72 milyar Rmb kredi masrafını rahatlıkla karşılayabilmiştir. Hatta tahminlerinin ötesine geçerek projenin ilk altı yılında Tianjin arazi satışlarından 95 milyar Rmb gelir elde etmiş, yedinci yılda ayrıca 73 milyar Rmb -sadece bu yılda- ki geliri borcunu kapatmasına yetmektedir⁷ - gelir elde etmiştir.

Bu tecrübe üç aşağı beş yukarı benzer biçimde Çin genelinde yüzlerce şehirde yinelenmiştir. Yerel yönetimlerin borçlanmasını engelleyen resmi tedbirlere karşı genellikle araziler, öncelikle bu iş için özel tasarlanmış şirketlere varlık olarak aktarılmak suretiyle işlem yapılmış, bu şirketlere daha sonra bu nedenle “yerel yönetim finansman araçları” ismi verilmiştir. Şirket daha sonra araziye ipotek ederek bankalardan kredi çekmiş, kredinin geri ödemesi de arazi satılarak veya kiralanarak sağlanmıştır. 2000’lerin başında arazi fiyatları uçup gittiği için ipotek edilen arazinin değeri, krediyi karşılamak için gerekli olanın çok üstünde kazanç sağlamış, bu sayede kredi dönemi sonunda elde kalan fazla para bir sonraki proje için daha kolay kredi alınmasını ve finansmanını sağlamıştır. 2010’a gelindiğinde yerel yönetimlerin gelirinin %20’sini arazi satışları oluşturmaktaydı.

İlk yıllarında bu model, kentlerde hızlı ve büyük ölçekli altyapı projelerini finanse etmek için etkili olmuştur. Bu sayede çoğu Çin şehri, benzer gelire sahip ülkelere oranla daha iyi altyapıya sahiptir. Merkezi hükümet bu uygulamadan muhakkak haberdardı, hatta kredilerin büyük bölümünü merkezin kontrolündeki bir politika bankası olan ÇKB sağlıyordu.

2008’den sonra araziye dayalı finansman modeli kontrolden çıktı. Küresel finansal krize karşı Pekin, 4 trilyon Rmb’lik (590

milyar dolar) ekonomik teşvik programı başlattı ve bu meblağın büyük kısmı altyapı projelerine gitti. Bu faaliyetin fonlanmasını sağlamak için yerel yönetimler ticari bankalardan yüklü miktarda borç almak zorunda kaldı. ÇKB'ye göre daha az beceriye sahip olan bu bankalar, aşırı yüksek arazi fiyatlarını baz alarak veya bazen hiç ipotek istemeden yüklü krediler verdiler. Sonuç, yerel yönetimlerin büyük kısmının ödemeyi hayal bile edemediği borç tsunamisi oldu. 2013 ortalarında Milli Kredi Kurumu'nun tahminlerine göre yerel yönetimlerin toplam borç tutarı yaklaşık 18 trilyon Rmb seviyesinde, yani 2010 tutarının neredeyse iki katıydı. Yerel yönetim borçları GSYİH'nin üçte birine denk gelmekteydi ve merkezi hükümetin borçlarının da yarısı kadardı.⁸

Hükümetin Borç Probleminin Büyüklüğü Nedir?

Yerel yönetimlerin bu borçlanma artışı doğal olarak büyük dikkat çekti. 1980 Brezilya krizi başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde yaşanan önceki pek çok ekonomik krizin asıl sebebi yerel borçlanmanın kontrol altına alınamamasıdır. Bu nedenle Çin'in de benzer problemler yaşayabileceğinin düşünülmesi doğaldır. Özellikle yerel borç konusunda hükümet istatistiklerinin kasıtlı olarak belirsiz bırakılması ve bazen zıtlıklar içermesi nedeniyle ya merkezi hükümetin çok büyük olan problemi saklamaya çalıştığı ya da (muhtemelen daha kötüsü) kendilerinin de borcun ne seviyede olduğunu bilmedikleri düşünülmektedir.

Bu konuda genel kanı yine de problemin çok büyük ancak yönetilebilir olduğudur. IMF'in tahminleri, yerel ve merkezi toplam borcun -Çin Hükümeti'nin kendi hesaplamalarında borç kalemine dâhil etmediği birkaç borç ile birlikte- toplam olarak GSYİH'nin %54'ü oranında olduğudur. Bu aşırı yüksek bir oran değildir. OECD ülkeleri arasında toplam kamu borcu %70'in üzerinde olan çok sayıda ülke vardır. ABD, Birleşik Krallık, Ka-

nada ve Fransa'nın her biri GSYİH'lerine oranla %90 ve üzeri kamu borcuna sahiptir. Ayrıca, Çin'in kamu borçlanmasının sebebi olan altyapı yatırımları, eninde sonunda ekonomi üzerinde olumlu etki yapacaktır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda borçlanma, refahın yaygınlaştırılması için yapılan harcamalardan kaynaklanmaktadır. Eğer yeniden yapılandırılarak arazilerin değerinin artışına olan bağımlılık azaltılabilirse yerel yönetim borçlarının ekonomik krize yol açması için bir sebep yoktur. Çin'in gerçekten büyük bir borç problemi olduğu doğrudur. Ancak bunun kaynağı verimsiz KİT'lerin her geçen gün daha fazla miktarda parayı borç alarak daha da verimsiz yatırımlara aktarmasıdır.⁹

Yerel yönetim borçlarının asıl tehdit oluşturan kısmı, bir krizi tetikleyecek olması değildir. Asıl tehdit, daha derinde mali sistemin sürdürülemez bozukluğu ve merkez ile yerel yönetimler arasındaki hileli politik ilişkidir. Borçlanma, bunun yansıması olarak gün yüzüne çıkan kısmıdır. Bu sistemin onarılması Xi Jinping Hükümeti'nin Haziran 2014'te kabul ettiği reform paketinin amacıdır.

Bugün Mali Sistemdeki En Büyük Problemler Nelerdir?

Şimdiye kadarki incelemelerimizde gördüğümüz gibi 1994'ten bu yana uygulamada olan mali sistem birtakım problemler yaratmıştır:

- Yerel yönetimler, doğrudan gelirlerinin çok üzerinde harcamaya sorumluluklarına sahip olduğu için arazi satışı gibi durumu kurtaracak ancak sürdürülebilir olmayan ek gelir kaynaklarına başvurmak zorunda kaldılar.
- Resmi olarak borçlanma yasak olmasına rağmen yerel yönetimler, çoğunlukla kötü yapılandırılmış büyük borç yükü altına girdiler.
- Yerel yönetimler günü kurtaracak finansman ve borçlan-

ma yollarını tercih etmek zorunda kaldılar çünkü bütçelerini dengelemesi gereken merkez-yerel transfer sistemi düzgün işlemiyordu.

- Yerel yönetim gelirlerinin yapısı sermaye yoğun endüstri sektörlerine ve altyapıya aşırı yatırım yapılmasına imkân sağlıyordu.

Maliye Bakanı Lou Jiwei (1994 reformunu da yaşamış bir isim) gözetiminde uygulanan 2014-2016 mali reform programı bu problemlerin tamamını çözmeyi ek olarak da merkezi hükümetin gücünü arttırmayı amaçlamaktadır. Ancak detayları incelemeye geçmeden evvel mevcut sistemin hatalarına bir göz atalım.

İlk bakmamız gereken yapı, transfer sistemidir. Teorik olarak yerel yönetimler bütçe dengelerini merkezden gelen transferler ile sağlamaktadır. Ve gerçekten de merkezi hükümet her yıl çok büyük miktarlarda parayı yerel yönetimlere göndermektedir. Sıkıntı, paranın gönderilme şeklinden kaynaklanmaktadır. 200'den fazla transfer programı birbirinden bağımsız olarak farklı kurallar, takvimler ve formüller uygulanarak kullanılmaktadır. Transferler ilk olarak Pekin'den Bölge Hükümetlerine onlardan da belirli olmayan bir zaman cetveline göre ve değişen oranlarda daha alt seviye yönetimlere aktarılmaktadır. Pekin'de, bölgelerden alt seviyeye yapılan dağıtımı takip eden memur sayısı sadece dört olduğundan, para bir kez buradan çıktıktan sonra takip edilmesi oldukça zordur. Transfer edilen ödenekler büyük oranda belli bir amaç için tahsisli olduğundan, ödeneği alan hükümetin o andaki ihtiyaçlarına cevap vermeyebilmektedir. Genel maksatlı olarak dizayn edilen bazı ödenek transferlerinde formülün yapısı nedeniyle zengin şehirler daha yüksek pay almaktadır. Çin'in keskin bölgesel gelir farklılıklarını ekarte edebilmek için ihtiyacı olan, bunun tam tersine fakir bölgelere daha fazla destek

verilmesidir. Sonuç olarak yerel yönetim o yıl ne kadar ödenek alacağını, bunu ne zaman ve ne maksatla kullanması gerektiğini tam olarak bilmemektedir. Doğal olarak bu durum, yerel yönetimleri daha öngörülebilir ve kontrol edilebilir gelir kaynakları aramaya yönlendirmektedir.¹⁰

Diğer olumsuz husus, borçların yapılanmasıdır. Arazi esaslı finansman sisteminden kaynaklanan problemleri yani arazilerin gelecekteki ederi için aşırı iyimser tahminlere dayanan kredilerle sağlanmasını, yukanda tartıştık. Diğer ise bankacıların “uyumsuz olgunlaşma” dedikleri süreçtir. Yerel yönetimlerin altyapı projelerinin finansmanı için kullandığı krediler büyük çoğunlukla üç ila beş yıllık vadelerle çekilmiş ancak bu kredilerin ekonomik getirileri (ve gelir akışı) ancak 20 hatta otuz yılda ortaya çıkmaktadır. Kredinin geri ödeme zamanı geldiğinde borçluların elinde biriken getirinin yeterli seviyede olması mümkün değildir. Çoğu ülkede altyapı yatırımları, kısa vadeli krediler yerine uzun vadeli devlet tahvilleriyle finanse edilir.

Sonuncusu, vergi sistemi tarafından yaratılan teşviklerdir. Genel bir ifade ile vergi sistemi yerel yöneticileri, ekonomik gelişimin destekçileri olarak, altyapı projeleri, ağır sanayi, madencilik ve gayrimenkul değerlendirme gibi alanlarda aşırı yatırıma teşvik etmekte, hizmetler sektörünü ise sahipsiz bırakmaktadır. Bunun en temel sebebi yerel vergi gelirlerinin geleneksel olarak uzun zamandır üretim, madencilik ve gayrimenkul alım satımı ile elde edilen vergilerden ibaret olmasıdır.¹¹

Mali reform paketi bu problemlerin hepsini çözmeyi hedeflemektedir. Eğer başarılı olursa, ki problemlerin büyüklüğü nedeniyle vurgulu bir “eğer” ile ifade ediyorum, Çin tarihinde 1994’ten sonraki mali ilişkilerin en büyük yeniden yapılandırılması olacaktır. Tüketim ile yatırım dengesi sağlanarak daha sürdürülebilir ekonomik büyüme modelinin temelleri atılacaktır. Başarısız olması durumunda ise Çin işlemeyen bir mali sistem

ve borç batağındaki yerel yönetimlerle baş başa kalacaktır.

Mali Reform Bu Problemleri Nasıl Çözmeyi Hedeflemektedir?

Hükümet, tasarlanan mali reformun bütün detaylarını açıklayan tek bir doküman yayınlamamıştır. Ancak çeşitli hareketleri ve sözlü açıklamaları bir araya getirerek incelediğimizde planın dört ana esası olduğunu görürüz: Yerel yönetim borçlarının yeniden yapılandırılması, vergi sisteminin yenilenmesi, merkezden yerele transfer sisteminin geliştirilmesi ve daha şeffaf bütçe raporlaması. Bütün itibariyle amaç, merkezin gücünü arttırmaktır. Ama bununla birlikte yerel yönetimlere, kendi bütçelerini düzenlemek için daha fazla ayrıcalık tanınacak karşılığında da hesap sorulabilirlik getirilecektir.

İlk adım yerel yönetimlerin devasa borç yükünün yeniden yapılandırılmasıydı. 2015 yılında “yerel yönetim finansman araçları” kullanılarak yeni borçlanma yapılması yasaklandı ve yerel yönetimlerin borç kalemindeki 1 trilyon Rmb yeniden yapılandırılarak uzun vadeli devlet tahvillerine dönüştürüldü. Nihai hedef, altyapı kaynaklı bütün borçların ya uzun vadeli tahvillere ya da “kamu-özel şirket iş birliği” yapısına dönüştürülmesidir. Burada “kamu-özel şirket iş birliği” ile özel şirketler borcun bir kısmını üstlenmeye karşılık ileride yatırımın getirisinden pay almaya hak kazanacaktır.

Programın ikinci bileşeni, yerel yönetim gelirlerinin hem seviyesinin hem de yapısının düzenlenmesidir. Yerel yönetim giderlerinin, gelirler seviyesine yaklaştırılması maksadıyla eğitim, sağlık ve sosyal refah gibi bazı sosyal programlar tekrar merkezi hükümet sorumluluğuna verilecektir. Bu düzenlemelerden sonra bile yerel yönetimler bütçelerini dengelemek için merkezden gelecek transferlere bağlı kalacaktır. Vergi yapısı, yerel yönetimlerin yatırım önceliğini sermaye yoğun sektörlerden hizmetler ve tüketici harcamalarına yöneltecek şekilde değiştirile-

cektir. Bu vergi değişikliklerine KDV sistemi değişikliği de dâhil edilerek tüketicinin özendirilmesi ve endüstri üretiminde teşviklerin azaltılması sağlanacaktır. Madencilik vergileri miktar esnasından kalite esasına geçirilecek piyasa koşullarından bağımsız olarak yerel yönetimlerin şirketlerinin azami ham madde üretimi yapması engellenmiş olacak, çevre vergileri daha sıkı takip edilecektir.

Maliye bakanlığı tarafından savunulan ancak politik nedenlerle uygulamaya geçmesi zor olan diğ er bir vergi de varlık vergisidir. Hâlihazırda Çin, ne varlık satışlarında sermaye artışı vergisi ne de yıllık olarak varlıkların değerine dayalı bir vergi toplamamaktadır. Örneğin çoğu Amerikalı yerel yönetim, eğitim giderlerini bu tür vergilerle karşılamaktadır. Bu durum 4'üncü bölümde tartıştığımız gibi yatırımcıların mümkün olan en fazla arsayı satın alarak en uzun süre (boş bile kalsa) arazileri elinde tutmasına ve ancak bir sermaye artışı sağlayacaksa satmasına neden olmaktadır. Varlık vergisi uygulaması ekonomik anlamda büyük getiri sağlayabilir. Fakat mal sahipleri ve yerel yönetimler bu tür bir uygulamaya şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü mevcut durumda arazi alım satımı ile elde ettikleri net kazanç bu uygulamayla azalacaktır.¹²

Mali reform programının iki diğ er önemli adımı merkez ile yerel yönetimler arasında transfer sisteminin düzeltilmesi ve bütçenin hesap sorulabilir yapıya kavuşturulmasıydı. Transfer düzenlemesinde amaç karman çorman olmuş tahsisli ödenek sistemi yerine daha genel maksatlı ve düzenli ödemelerle yerel yönetimlerin bütçesini dengede tutmasını sağlamaktır. Bu sayede yerel yetkililer paranın kullanılma şekliyle ilgili sorumluluk almak zorunda bırakılacak, gözden geçirilmiş bütçe yasası ile (Eylül 2014'te çıkartılmıştır) bütçe dışı gelirlerin önü kesilecek ve raporlama gereklilikleri arttırılarak daha iyi takip edilecektir.¹³

Mali Reform Merkez-Yerel Yönetim İlişkilerini ve Ekonomik Büyüme Nasıl Etkileyecektir?

Tasarlanan mali reformun politik hedefleri gayet açıktır. 1994 reformunda olduğu gibi bu reform da merkezi gücü artırma ve yerel yönetimleri çeşitli şekillerde disipline sokma gayretidir. Yerel yönetimlerin borçlanma ihtiyaçları için yerel bankalardan kolayca alabilecekleri krediler yerine devlet tahvillerine mecbur bırakılması sayesinde piyasa disiplini sağlanması hedeflenmektedir. İyi bir kredi kaydına sahip olan yerel yönetimler sermaye piyasasında daha aktif faaliyet gösterecek, müsrif yönetimler ise belki de hiç borçlanma yapamayacaktır. Yeni bütçe yasası ile üst düzey yöneticiler için de güçlendirilen disiplin sayesinde bütçe dışı harcama yapma veya gelir elde etme imkânı azaltılacak bu işlemler hesap sorulabilir hâle gelecektir. Guangdong Eyaleti'nde pilot uygulamasına başlandığı gibi yerel yönetimlere bütçelerini ilan etme zorunluluğu getirilerek vatandaşların kamu fonlarının nasıl harcadığı konusunda hesap sorması ve bu sayede disiplinin artırılması sağlanacaktır. Bu gözetici tedbirleri kabul etmelerinin karşılığı olarak yerel yönetimler, maliyeti karşılanmayan zorunlu hizmetlerden azat edilecekler. Merkezi hükümetten aldıkları transfer ödeneklerini daha esnek koşullarda kullanma imkânı elde edecekler.

Ekonomik hedefler de aynı şekilde açıktır. Asıl niyet, yerel yöneticilerin sermaye yoğun yatırımlar yerine ekonomik büyüme hedeflerini ön plana çıkarması ve müşteri odaklı hizmet sektöründe gelişme sağlanmasıdır. Belki de sağlanmak istenen şey; hükümeti yaldızlı bir ticaret odası gibi görmekten yerel yönetimleri vazgeçirmektir. Hükümetin tek amacı girişimciler için hayatı kolaylaştırmak ve kamu hizmetleri ile mallarını tedarik etmek değildir.

Bu hedefler, mevcut Başkan Xi Jinping'in 2013 Kasım'ında sunduğu kapsamlı ekonomik reform paketinin içinde yer almak-

tadır. (11'inci bölüm.) Pekin'in diğer önemli alanlardan, örneğin KİT'lerin düzenlenmesinden farklı olarak mali reform çalışmalarında çok daha hızlı davranması şans eseri değildir. Mali düzenlemelere atfedilen büyük öncelik, ekonomik faaliyetlerde önemli rol oynayan bürokratlar ve karar vericilerin bu yönde teşvik edilmesidir. Eğer bu teşvikler uygun şekilde yürürlüğe konabilirse, reform paketinin bir bütün olarak başarılı olma şansı büyük oranda artacaktır. Ancak teşvikler değişmezse diğer reformlar ne kadar akıllıca tasarlanmış olursa olsunlar başarısızlığa mahkum olacaktır. Reformlar sağlam bir mantık ile kurgulanmış ve mali tedbirler iyi tasarlanmış olsa da, bu aşamada böyle bir yorum yapmak için henüz çok erkendir.

Bunun ötesinde, mali reformun ilk bölümüyle ilgili zorluk açık şekilde ortadadır. Yerel yönetimlerin devlet tahviline bağlı borçlanması sürecinde ödeyememe durumu tasarlanmış değildir ve anlaşıldığı kadarıyla yetkililer bu tür bir duruma müsaade etmemeyi düşünmektedir.¹⁴ Devlet tahvillerinden doğan sorumluluklarını yerine getiremeyen yerel yönetimler bu borçlarını ödemek için merkezi hükümetten veya Çin Halk Bankası'ndan borç alabilecektir. Kısa vadede geri ödeyememe koşulu, yerel yönetim tahvilleri için bir piyasa talebi yaratabilir. Fakat uzun vadede bu piyasanın nasıl sağlıklı şekilde işleyeceğini veya ödeyememe riskini üstlenmeyen yerel yönetimlerin bu şekilde nasıl disipline edileceğini görmek zordur. 2015'te ilk kez basılan yerel yönetim tahvilleri merkezi hükümetin hazine tahvilleri ile neredeyse aynı faiz oranlarını taşımaktadır. Bunun anlamı bu tahvillerin alıcılar tarafından merkezi hükümet garantisinde olduğunun düşünüldüğüdür. Eğer tüm yerel hükümetler, tek tek kendi durumlarından bağımsız olarak aynı düşük borçlanma oranlarından faydalanacaksa ve her hâlükârda Pekin'in ödenemeyen tahvilleri karşılayacağını bilirlerse yerel yönetimler için mali politikalarını sıkılaştıracak teşvik sağlanamamış demektir.

Vergi Reformunda Neden Kişisel Gelir Vergisi Daha Büyük Rol Oynamıyor?

Dikkatli okuyucularımızın tespit ettiği gibi bütün bir bölümü mali sisteme ayırmamıza rağmen, modern vergi sisteminin önemli bir parçası olan kişisel gelir vergisine bir kez olsun değinmemeyi başardık. Bunu yapmamızın önemli sebepleri vardır ve burada anlatılması gerekir.

Çin'deki vergi sisteminin önemli bir karakteristik özelliği, bütün vergilerin işletmeler tarafından ödenmesi ve bireyler üzerindeki vergi yükünün çok düşük olmasıdır. Hükümetin vergi gelirlerinin sadece %5'i kişisel gelir vergilerinden oluşmaktadır ve bu oran on yıldan fazla zamandır değişmeden seyretmektedir. Bireysel tüketim mallarından alınan dolaylı vergiler ise diğer bir %6'lık dilime karşılık gelir. Üç ana işletme vergisi kalemi, yani KDV, çalışma vergisi ve işletme geliri vergisi, hükümetin vergi gelirlerinin yaklaşık %55'lik kısmına karşılık gelmektedir. Gümrük vergileri, kotalar, dolaylı vergiler ve büyük kısmı işletmeler tarafından ödenen diğer ücretler, gelirlerin kalan kısmını oluşturur. Varlıkların değeri üzerinden ya da finansal işlemlerle elde edilen gelirden (sadece gayrimenkul el değiştirirken veya hisse senedi alım satımlarında işlem vergileri uygulanır) alınan bir vergi yoktur.

Bu yapı Çin'in vergi sistemini diğer pek çok ülkeden özellikle de gelişmiş ülkelerden farklı bir hâle büründürmektedir. Diğer ülkeler çoğunlukla bireysel gelir vergisi, gayrimenkul vergileri ve tüketim vergileri ile gelir elde eder. Örnek olarak ABD'de federal hükümetin gelirlerinin yarıya yakını bireysel gelir vergisi ile sağlanır ve yerel ve merkezi hükümet yaygın olarak gayrimenkul vergileri ve satış vergileri ile ayakta durur.¹⁵

Çin'in işletme odaklı vergi sistemini kullanmasının esas sebebi sağladığı kolaylıktır. Görece az sayıdaki işletmeden vergi toplamak yüzlerce milyon çalışanın maaşlarından vergi toplama-

maktan daha kolaydır. Bu durum özellikle KDV için daha da doğrudur. Bir şirket kolaylıkla tedarikçilerinden aldığı malzeme ve ham maddelerin KDV'lerini kendi ödeyeceği KDV'den düşebilir. Vergi memurları için ki sayıları daha az olduğundan büyük işletmeleri, vergilerini tam olarak ödemeye zorlamak daha kolaydır. Bu nedenle o işletmeler de kendi tedarikçilerinden fatura ile alışveriş yapmaya ve ham madde ve diğer girdiler için ödedikleri KDV'yi kendi KDV'sinden düşmeye çalışacak, mal aldığı herkesi KDV ödemeye teşvik edecektir. Bu süreç her alıcı ve satıcı için benzer mantıkla devam edecektir. İşletme gelirleri ve kârları esas alındığında vergi kaçırmak hesaplama hileleri sayesinde oldukça kolaydır. Şirketler rahatlıkla satışlarını daha az göstererek kazançlarını da düşük gösterebilir.

Bu süreçte politik teşvikler olup olmadığı ise tamamen ayrı ve ilginç bir tartışma konusudur. Tom Paine'in ünlü sloganı "temsil olmadan vergi olmaz" her zaman geçerliliğini korumaktadır. Tebaasını doğrudan vergilendiren her hükümet, vatandaşlarına bu paraların nasıl harcandığıyla ilgili hesap sorma hakkı yaratmaktadır. Bu haklı isteğin çok az ötesinde ise daha temsili bir yönetim şeklinin istenmesi hakkı yer alır. Maaşlı çalışanları özellikle gelir vergisinden müstesna tutarak, ülkenin büyük konut piyasası ve borsasından elde edilen gelirlerden vergi almayarak, hükümet belki isteyerek belki bilmeyerek, politik hareketliliğe yol açabilecek büyük bir potansiyelden sakınmış olmaktadır.

Sebepleri ne olursa olsun şimdiye kadar mali reform programları içinde bireysel gelir vergisinin arttırılmasına yönelik bir çalışma olmamıştır. Xi Jinping yönetiminin politik programı Komünist Parti yönetiminin kontrolünü arttırmak olduğuna göre, daha uzunca bir süre bireysel gelir vergileri ile ilgili bir artış beklememek daha mantıklı olacaktır.

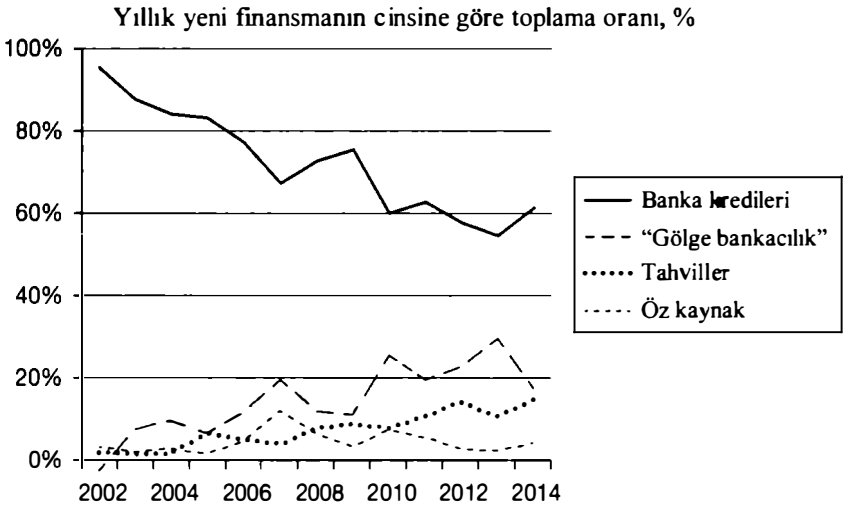
FİNANSAL SİSTEM

Çin Bankaları, Ekonomik Büyümenin Finansman Desteğini Sağlamakta Ne Rol Oynadılar ve Bu Rol Nasıl Değişti?

Çin, bankaların baskın olduğu bir finansal sisteme sahiptir. Para akışının %80'i ya bankalar tarafından ya da banka gibi hareket eden diğer kredi kuruluşları tarafından sağlanmaktadır. Sermaye piyasası (hisse senetleri ve bonolar) ancak kalan %20'lik cüzi kısmı tedarik etmektedir. Bu bakımdan Çin, Doğu Asyalı komşuları ile aynı geleneği sürdürmektedir diyebiliriz. Gelişmekte olan Doğu Asya ülkeleri büyümelerini desteklemek için büyük oranda bankaları kullanmıştır. Bu örnek aynı zamanda kıta Avrupası ülkeleri için de geçerlidir. Almanya ve Fransa, Asya ülkelerine nispetle çok daha gelişmiş kurumsal bono ve hisse senedi piyasalarına sahip olmakla birlikte banka ağırlıklı finansman modelini kullanmıştır. Çin modeli özellikle ABD ve Birleşik Krallık modellerinden büyük farklılık arz eder. Bu iki ülkede devasa büyüklükteki borsalar sayesinde bankaların toplam finansmana katkısı olağan dışı düşük seviyededir.

Bunları ifade etmekle birlikte şuna da dikkat çekmek gere-

kir, Çin'in bankacılık sistemi ve bankaları otuz beş yıllık reform sürecinde büyük değişikliklere tabi olmuştur.¹ Reform süreci başlangıcında bankalar basit bir ifade ile devlet bütçesinden aktarılan yatırım fonlarının dağıtımında kullanılan vasıtalardan ibaret durumdaydı. 1980'lerde ve 1990'larda daha fazla sayıda banka kuruldu. Bu bankalar gerçek krediler tahsis etmeye başladıysa da kredi kararları ticari ve ekonomik gerekçelerden ziyade merkezi hükümetin politik direktifleri doğrultusunda veriliyordu. 1990'ların sonundan başlayarak kredi kararlarında gerçek ticari değerlendirmeler önem kazanmaya ve hemen ardından krediler çeşitlenmeye başladı. İpotekli konut kredileri, kredi kartları ve tüketim kredilendirmenin diğer unsurları kullanıma girmeye başladı. 2010'dan itibaren finansal faaliyetlerde bankaların payı azalmaya ve çeşitlenen ekonomik çevrede, banka dışı kredi kuruluşları ile bono piyasaları ve borsa daha büyük rol oynamaya başladı. Ama ne olursa olsun hâlen bankalar finansal sistemin

Şekil 7.1 Finansman Kaynakları Yapısı

Kaynak: ÇHB (PHOC-Çin Halk Bankası) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

kalbinde çok önemli bir yer işgal eder ve kredi kararlarında hem merkezden hem yerel yönetimlerden bankalara politik baskı uygulanmaya devam etmektedir.

Planlı ekonomi döneminde Çin, gayet etkili tek bir bankaya sahipti, Çin Halk Bankası (ÇHB). ÇHB hem merkez bankası işlevi görüyor hem de tek ticari banka konumunda bulunuyordu. Teknik olarak iki diğer banka daha bulunmakla birlikte Çin Bankası aslında ÇHB'nin yabancı para transferlerini yapan bir biriminden ibaretti. Çin İnşaat Bankası, yatırım projeleri için fon dağıtımında kullanılan Maliye Bakanlığı kontrolünde bir kurumdur. Tarım kredi kooperatiflerinden teşkil edilen bir ağ sayesinde çiftçi ailelerden toplanan depozitoların kredi olarak küçük ölçekli kırsal işletmelerde kullanılması sağlanıyordu. Komünist sistemdeki ÇHB "tek-banka", devletin mali idare birimi gibiydi. Kamu kuruluşlarına bütçeden tahsis edilen fonları aktararak ham madde alımlarını destekliyor, işçilerinin ücretini ödemelerini sağlıyor ve elde edilen geliri merkezi hazineye aktarıyordu.

1980'lerin başında ÇHB kademeli olarak normal bir merkez bankasına dönüştürüldü. Ticari kredilendirme faaliyetleri yine kademeli şekilde, Maliye Bakanlığı'nın doğrudan kontrolündeki "dört büyükler"e aktarıldı. Bu dört büyük ticari banka, Çin Bankası, Çin İnşaat Bankası, Çin Endüstri ve Ticaret Bankası ile Çin Tarım Bankasıdır. 1980'lerin ortasından 2000'lerin başına kadar dört büyükler toplam banka kredilerinin üçte ikisini sağlayarak finansal sistemde baskın rol oynadı. 1990'ların sonlarına kadar dört büyükler, gerçek bankadan daha ziyade devletin mali kurumu gibi hareket etmeye devam ettiler. En önemli görevleri, KİT'lerin büyümesini destekleyecek sermayenin temin edilmesi için bireylerden ve işletmelerden para toplamaktı. Özel işletmelere veya ailelere hiçbir şekilde kredi tahsisi yapılmıyordu. Bizim doğal kabul ettiğimiz tüketici finansmanının temel unsurları örneğin kredi kartı veya bireysel çek hesapları mevcut değildi.

1990'ların sonuna gelindiğinde bu model, krizle karşı karşıya kalmıştır. Deng Xiaoping'in 1992'deki güney turundan sonra ülke yatırım yarışına girişmiş, özellikle yerel yönetimlerin kontrolündekiler olmak üzere KİT'ler piyasada talebi olmayan malların üretimi için yeni kapasite artırımına gitmiştir. Depolarda stoklar, yığınlar hâlinde birikmiştir. KİT sektörü ödenemeyen "Üçlü Borç" sarmalı içinde sıkışmıştır. Son ürün üreticileri tedarikçilerine borçlarını ödeyemediği için bu işletmeler de bankalara kredi borçlarını ödeyememektedir. Hükümetin verileri yeterince açıklık sağlamasa da sonradan yapılan araştırmalar 1998 yılında, dört büyüklerin GSYİH'nin üçte biri oranında geri ödenemeyen kredi ile baş başa kaldığını göstermektedir.² Tanınmış bir uluslararası analizcinin vardığı sonuç şudur: "Çin'in dört büyük bankası kümülatif olarak negatif bir toplam değere sahip durumdadır dolayısıyla iflas etmiştir."³ Ekonomi, bütün olarak bu ölü sermaye yükü altında boğulma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı.

Başbakan Zhu Rongji, problemi çözecek bir plan hazırladı. İlk olarak ödenemeyen krediler bankalardan devralınarak özel varlık yönetim kuruluşlarına aktarıldı. Maliye Bakanlığı bankalara yeni sermaye aktarımı yaptı ve aynı zamanda artık zombi KİT'lere para vermek zorunda olmadıklarını bildirdi. Bunun yerine bankaların görevi, kazançlı işletmelerin finansmanını sağlamak ve yeni özelleştirilen konut piyasasında ailelere konut alımında kullanılmak üzere kredi sağlamak olacaktı. Müteakiben 2001-2006 döneminde dört büyükler hisse paylaşımına dayalı şirketler olarak yeniden yapılandırıldı. "Stratejik ortaklar" bulunarak (genellikle yabancı ticari bankalar ve yatırım kuruluşları) sermaye artırımını sağlandı ve uluslararası güvenilirlikleri güçlendirildi, aynı zamanda uluslararası borsalarda işlem görmek üzere kayıt oldular.⁴

Hükümet, bir taraftan bankaları yeniden yapılandırırken di-

ğer taraftan daha çeşitlendirilmiş ve iyi düzenlenmiş finansal sistemi kurmak için diğer adımları attı. 1994 yılında, hükümet direktifi ile finanse edilecek ve muhtemelen ticari getiri sağlama-yacak projeleri desteklemek için üç adet politik banka kuruldu.⁵ 1990'ların sonunda, bir düzineye yakın "ikinci kademe" veya "hisseli" bankanın operasyonlarını büyütmesi cesaretlendirildi. Bu bankalar da kamuya aitti ancak hisse sahipleri birçok yerel yönetim ve diğer KİT'lerden oluşmaktaydı yani Maliye Bakanlığı'na ait değildi. En azından teorik olarak dört büyüklere oranla çok daha çevik yapıda olmak için tasarlanmıştı çünkü merkezi hükümetin karar mekanizmasına bağımlı değildi ve sadece ekonomik açıdan en canlı bölgelerde kurulmuşlardı. Kent kredi kooperatifleri yeniden yapılandırılarak yüze yakın şehir bankasına dönüştürülmüş, kırsal kooperatifler de kırsal bankalara dönüştürülmüştür. Kredi sağlayacak kuruluş sayısındaki bu muazzam artış sayesinde 2014 itibariyle dört büyüklerin toplam kredilerdeki payı %40'a kadar düşürülmüştür. Son olarak yapılan düzenlemelerin takibi için Çin Bankacılık Düzenleme Komisyonu (ÇBDK) kuruldu. İlk on yılında bu kurum, tecrübeli ve reform odaklı bir bankacı olan Liu Mingkang tarafından idare edildi. ÇBDK, bankaların modern risk yönetimi tekniklerini kullanarak kredilerini yönetmelerini ve sermaye oranlarını sağlıklı seviyelerde tutmalarını sağlamada oldukça başarılı oldu.

Tüm bu faktörlerin sonucu olarak -daha güçlü sermaye yapısı, artırılan rekabet, daha sağlıklı borçlu havuzu yaratılması, yerel ve uluslararası hissedarların sağladığı disiplin ve gözü açık bir düzenleme kurulu- Çin'in bankacılık sisteminin kalitesi kayda değer gelişme sağladı. Hâlihazırda finansmanı sağlanan faaliyetler 1990'lara göre çok daha geniş bir yelpazeye yayılmıştır. 2000 yılında neredeyse yok diyebileceğimiz tüketici kredileri şimdi çoğunluğu ipotekli konut kredisi (mortgage) olmak üzere banka kredilerinin %19'u seviyesine ulaşmıştır. Yaygın görüşün

aksine artık bankalar sadece KİT'ler için para çekme makinesi olarak görev yapmamakta, kredilerin büyük ve gittikçe artan kısmı özel teşebbüslere verilmektedir.

“Finansal Sıkışma” Nedir ve Çin’in Büyümesini Nasıl Etkilemiştir?

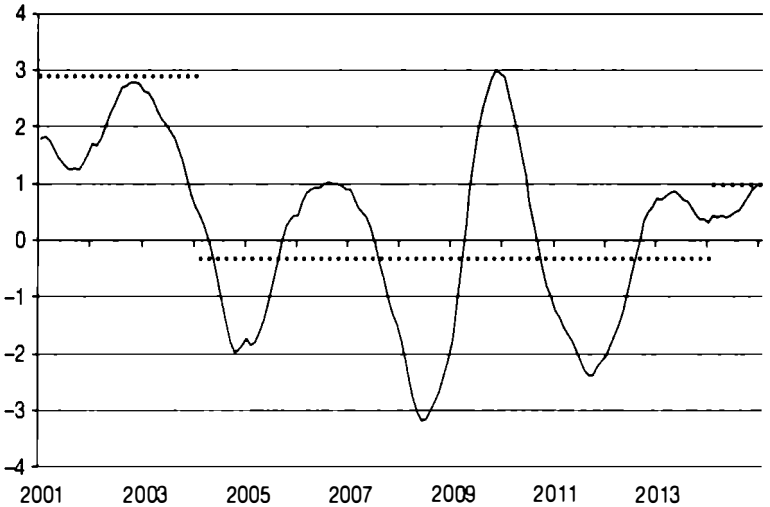
“Finansal sıkışma” terimi fonların ticari yatırımcılar ve özel kişilerden alınarak hükümete aktarılmasını esas alan politikalar olarak tanımlanabilir. Yaygın bir uygulama bankalara yatırılacak mevduatın faiz oranlarını enflasyon seviyesinde veya altında tutmaktır. Eğer, diyelim ki, mevduatınızı bankaya yatırdığınızda bir yıllık faiz oranı %2 ise ve yıllık enflasyon %3 ise bankaya yatırdığınız 100 dolar, yıl sonunda nominal olarak 102 dolar olacak ancak alım gücü itibariyle enflasyon düzeltilmesi yapıldığında 99 dolar olacaktır. Bu aşırı düşük faiz oranı aslına baktığımızda, mudiler üzerinde gizli bir vergi gibi bu parayı kullanacak taraf için ise faiz maliyetlerinin en aza indirilmesini sağlar.

Çin ve diğer gelişmekte olan Doğu Asya ülkeleri bu nevi finansal sıkıştırma araçları sayesinde para akışı üzerinde hükümet kontrolünü azamiye çıkarmıştır. Bu tedbirler:

- Faiz oranlarının sıkı kontrol altında tutulması,
- Bankaların veya finansal kuruluşların faiz dışında ürünler ile daha yüksek getirili alternatif yatırım araçları sunmasının engellenmesi,
- Yüksek kur (ihracata dayalı endüstrilere yatırımı teşvik etmek ve ithalata dayalı tüketim harcamaları ile döviz bazlı borçlanmalarını azaltmak),
- Sermaye kontrolleri (yatırımcıların ülke içindeki düşük getirilerden kaçınarak parasını yurt dışında değerlendirmesinin engellenmesi).

Bu tür politikaların ana amacı altyapı projelerinde, temel endüstride ve ihracat malları üretiminde kullanılacak fonların temininde kolaylık sağlamaktır. Çin ancak el yordamıyla 1980'ler ve 1990'lar süresince finansal sıkılaştırma politikalarını adım adım benimsedi. Başlangıçta, döviz kuru ihracatı teşvik etmek için kademeli olarak düşürülmüş ve sermaye hareketleri sıkı kontrol altında tutulmuştur. Ama yurt içi faiz oranları pek düşük tutulmamıştır. 1994 yılında Zhu Rongji faiz oranlarını hızla yükselterek kontrolden çıkan çift haneli enflasyonu yatıştırmaya çalışmıştır. Enflasyon kontrol altına alındıktan sonra bile mevduat faiz oranlarının görece yüksek tutulmasına devam etmiştir. 1997'den 2003'e kadar süren Zhu Rongji'nin başbakanlığı döneminde ortalama enflasyona uyarlanmış yıllık faiz neredeyse %3 olmuştur. 2004 yılında Hu Jintao ve Wen Jibao'nun yönetimi

Bir yıllık mevduat faizi, %, TÜFE'ye göre ayarlanmıştır, kesik çizgiler, dönemsel ortalamalardır: 1997-2003, 2004-2013 ve 2014

Şekil 7.2 Reel Faiz Oranları

Kaynak: NBS/CEIC verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

devralması ile bu oran düşürülmüş, klasik finansal sıkılaştırma politikalarına girilmiştir. 2004-2013 dönemi reel mevduat faizi % -0,3 olmuştur.⁶

Mevduat sahiplerine bu dolaylı verginin uygulanma sebebi muhtemelen 1990'larda yaşanan bankaların kurtarılması olayıdır. Esasen bu kurtarma, bazı muhasebe hilelerinden istifade ve uzunca süre aşırı yüksek kârlılık oranları sağlanması suretiyle bankaların sermaye oranlarının yeniden inşasından ibarettir. Bu yüksek kârlılık seviyeleri ancak bankaların maliyetleri (mevduat faizi) asgari seviyede tutulurken verdikleri kredilerin piyasa üst sınırında verilmesi yoluyla sağlanmıştır.⁷ Büyük ihtimalle Hu ve Wen, faiz oranlarını düşük tutarak hırslı altyapı projelerinin fonlanmasına da kolaylık sağlamayı hedeflemiştir.

Ve gerçekten de aşırı düşük faiz oranları bankaların yeniden ayağa kalkmasında önemli rol oynamıştır. 2000'li yıllarda yaşanan inşaat patlamasında da bu düşük faizlerin rolü büyüktür. Bu sayede Çin birinci sınıf altyapıya kavuşmuş, milyonlarca Çinliye modern konut temin edilmiştir. Fakat faiz üzerindeki bu baskı politikasının ağır maliyetleri de olmuştur. Enerji yoğun ve kirliliğe sebep olan bir sektör olan ağır sanayiye desteklemek, Çin'deki çevre kirliliğini hızlandırmış ve Çin'i dünyanın en fazla karbon-dioksit salınımını yapan ülkesi konumuna getirmiştir. Ayrıca tıpkı 2000'lerin başında ABD'de uygulanan aşırı düşük faiz politikasında olduğu gibi, konut ve diğer ürünlerde arz fazlalarına sebep olmuş; bu da, "Çin acaba finansal bir krize mi gidiyor?" sorularına yol açmıştır.

Çin'in Finansal Krize Girme Riski Nedir?

Çin hakkında bir diğer en yaygın endişe de derin bir finansal krizdir. Bu endişenin sebeplerinden biri, diğer gelişen ekonomilerden elde edilen tecrübe birikimidir. Ayrıca Çin'e özel olarak finansal sektörün sıkıntılarından kaynaklanan sebepler de bu

endişeleri desteklemektedir.

Hızla büyüyen ekonomiler genel olarak finansal krize daha müsaittir. Son otuz yılda yaşanan tecrübeler; Brezilya ve diğer Latin Amerika ülkelerinde (1982-1984), Meksika (1994), Güney Kore ve diğer bazı Güneydoğu Asya ülkeleri (1997), Rusya (1998) ve Arjantin (1998-2002) şeklinde sıralanabilir. Çin diğer gelişmekte olan ekonomileri sarsan finansal krizlerden korunmayı nasıl başarıyor?

Bunun da ötesinde Çin son dönemde finansal krizin emareleri olarak görülebilecek iki önemli olay yaşamıştır; ilki konut balonu ve genel borçlanmada büyük artıştır. Özellikle konut balonu büyük önem arz eder. Görünüş itibariyle Çin'in, ABD'nin 2000'lerin başında yaptığı hataları tekrarlamakta olduğu düşünülebilir. 1998-2012 arasında Çin, yıllık konut üretimini üçe katlar-ken konut fiyatları da dört kat artmıştır. Çin'deki şehirlerin çoğunda konut sektöründe arz fazlası vardır. Piyasayı dengeye getirmek için hem yeni konut inşaatlarının hem de konut fiyatlarının azalması kaçınılmazdır. 2006 sonunda ABD'de mortgage krizini tetikleyen de, tam olarak böyle bir inşaat yavaşlamasıydı.

Ancak Çin'de durumu daha yakından incelediğimizde ABD konut piyasasını andıran koşulların gücünü yitirdiği göze çarpmaktadır. Aradaki farklılıkları 4'üncü bölümde ayrıntılı olarak inceledik. Burada, Çin'de finansal açıdan konut taleplerinin, ABD'ye oranla çok daha az kırılgan olduğunu ifade etmek yeterli olacaktır. Çin'de konut alımında kabul edilen ortalama minimum peşinat %30'ların bile üzerindedir, kanuni minimum peşinat oranı ise %20'dir. ABD'de uygulanan %5 peşinata göre arada büyük bir uçurum vardır. Ayrıca ABD'de hanehalkı borçluluk seviyesi zirve noktasında harcanabilir gelirin %130'una ulaşmıştı, Çin'de ise bu oran ortalama %50'dir. Bu demek oluyor ki konut fiyatlarında ciddi azalma olsa bile Çinli konut sahipleri ipotekli kredilerini ödeyebilecekleri gelire sahip olacaktır. Bu ne-

denle Çin’de konut piyasasından kaynaklanan finansal kriz çıkması ihtimali çok düşüktür.

Asıl endişe verici durum milli “kaldıraç” oranının hızla artmakta olmasıdır. Yani borçların GSYİH’ye oranı hızla büyümektedir. 2008 yılına kadar işletmeler, hanehalkı ve hükümetin toplam borçları GSYİH’nin %140’ı oranında düzenli sayılabilecek bir seyir izliyordu. 2015 sonuna gelindiğinde bu oran özellikle yerel yönetimlerin ve KİT’lerin ekonomik teşvik programı (2009-2012) süresince aşırı borçlanması ile %230’a çıkmıştır.

Borcun kendisi miktar olarak çok endişe verici değildir. Yüzde 230’luk borç/GSYİH oranı kulağa ürkütücü gelse de -ABD ve Japonya dâhil- çoğu gelişmiş ekonomi daha yüksek oranlara sahiptir. Hızla büyüyen ekonomisi ile Çin, daha fazla gelir elde edecek ve borçlarını yavaş büyüyen ülkelere göre daha rahat ödeyebilecektir. Ayrıca kamu arazileri veya KİT’lerin ekipman ve malzemeleri gibi çok sayıda varlığa sahip olduğundan bunları satarak borçlarını büyük oranda ödeyebilir.

Bununla birlikte seviyesi ne olursa olsun, 2008’den bu yana Çin’de gördüğümüz gibi büyük ve hızla artan borç yükünün finansal krize yol açması sıklıkla görülen bir durumdur ancak kesinlikle öyle olacaktır diyemeyiz. Bir kriz için iki şeye ihtiyaç vardır; hızla büyüyen borç ve borçluları iflasa ya da ödeme yapmaya zorlayacak tetikleyici bir olay. Çin’de borç vardır ama tetikleyici olay yoktur.

Gelişmekte olan bir ülke için borç kaynaklı krizin klasik tetikleyicisi, yabancı yatırımcılara borçların ödenememesidir. Bu durumun sonucu genellikle ülkenin döviz kurunun fırlaması ve milli parasının değerinin çöküşüdür, bu nedenle ülkenin döviz cinsinden tüm dış borçlarının da değeri katlanarak artacaktır. Bunların sonucunda kendi durumunda sıkıntı görmeyen borçlular, (kimi zaman bankalar da yabancı piyasalarda borçlanarak fonlama sağlamış olabilir) borçlarını ödeyemeyecek duruma ge-

1980'lerin başında Latin Amerika'da, 1990'larda Rusya ve Asya ülkelerinde ve daha güncel olarak son zamanlarda İrlanda, İzlanda ve Yunanistan'da yaşanan problemlerin ana kaynağı yabancı borçların ödenememesidir.

Açıkça söylemeliyiz ki Çin'de böyle bir problem yoktur. Dış borçlarının oranı sınırlıdır -GSYİH'sinin %10'u- ve çok büyük yabancı fon rezervi (3,5 trilyon dolar yani GSYİH'sinin %40'ı) bulundurmaktadır. Spekülasyon kaynaklı bir saldırıya maruz kalması durumunda bile Çin'in elinde parasının değerini korumakta kullanacağı gereğinden fazla mühimmat mevcuttur. Yıllık cari hesap fazlası, GSYİH'nin %2'si ile 3'ü civarındadır, demek oluyor ki kısa vadeli borçlarını ödemek için yeterinden fazla cari gelire sahiptir.

Bir finansal sistemin yabancı müdahalelere maruz kalmadan da sorunlarla karşılaşma ihtimali elbette vardır. Örneğin; -1990'larda Çin bankalarının ve 2000'lerde ABD mortgage kuruluşlarının yaptığı gibi- bankalar, aldığı krediyi ödeyemeyecek durumda olan kişilere çok sayıda kredi verirse ve likit fonlarında sıkıntı yaşamaya başlarsa, "sorunlu" kredi sahiplerine baskı uygulamak zorunda kalacaktır. Bu baskı, aşağı doğru bir domino etkisi yaratarak borçluların varlıklarını piyasa fiyatı altında satarak kredilerini geri ödemeye itecektir. Varlık fiyatlarında yaşanan düşüş daha önce kendinden emin olan borçluların da artık "sorunlu" duruma düşmesine sebep olur. Artık onlar da varlıklarını elden çıkarmak zorundadır. Bankalar, krediler karşılığında ipotek ettikleri varlıkların büyük değer kaybı ile biriken çok daha büyük kayıplarla karşı karşıya kalır. 2008'de ABD'de yaşanan durum budur.

Esas nokta şudur ki krizin yakın sebebi sağlıklı krediler değildir, sorun likit fon sıkıntısıdır. Likidite sıkıntısı, varlıkların derhâl satılması için talebi arttırmakta, piyasa değerinin çok altında satılan varlıklar sıkıntıyı çözmekte yeterli olmamaktadır.

Fonların yeterli olması durumunda kredi kurumları borçlarını istemek konusunda daha sakin davranabilir ve varlık fiyatları birden değil de sürece uyum sağlayarak kademeli geçiş yapar, böylelikle krizden kaçınılmış olur. Likidite sıkışması olmazsa krizi tetikleyecek bir şey yok demektir. Çin’de hâlihazırda likidite krizi yoktur. Çin’de verilen her kredi, depozito karşılığı ile birebir desteklenir, bu en sağlamcı ve en emniyetli fon sağlama stratejisidir. Aksine ABD’de 2008 yılında kredilerin neredeyse dörtte üçü bankalarda ki depozito ile değil finansal piyasalarda toptan satışlar ile elde edilen gelir ile desteklenmekteydi. Lehman Brothers’ın iflası ile para piyasaları durgunlaşınca likidite süratle kurudu ve hemen ardından finansal panik geldi.⁸

Piyasada kötü kredilerin fazlalığına rağmen krizden kaçınılabileceğinin en önemli örneği, 1990’larda Japonya’da yaşanmış, müteakiben Çin’de tekrar edilmiştir. 1980’lerin sonunda Japon bankaları, arazi değerine dayalı ticari gayrimenkul kredilerine çok büyük paralar yatırdılar ve bunun sürdürülebilir değerlerden birkaç kat fazla olduğunu tecrübe ettiler. 1991 yılında arazi fiyatları göçtü ve bunu Tokyo borsasındaki çöküş takip etti. Ama finansal sistem sıkıntıya girmedi. Düzenleyiciler sorunlu kredilerin zorla geri çağırılmaması için bankaları cesaretlendirdi ve borçluların, ödemeler normalmiş gibi takibini istedi. Merkez Bankası, bankaların portföylerindeki zarar nedeniyle batmasını engelleyecek kadar fazla para basarak likidite sağladı.

Bu yaklaşım doğal olarak uzun vadede birçok sıkıntıya sebep olmuşsa da kısa vadede krizi engelledi. Uzun vadede sorunlu borçların ödenmesi veya yeniden yapılandırılması için kurulu bir mekanizma olmaması nedeniyle Japon bankaları sorunlu kredilerin karşılığını almak için gayret sarf etti, kaybettiği para nedeniyle kârlı işletmelere kredi veremedi. İşletmeler de uzun yıllar boyunca ellerindeki ek geliri yeni projelerde değerlendirmek yerine eski borçlarına yatırmak zorunda kaldı. Japonya belki bir

finansal krizden kaçınmayı başardı ama ekonomik büyümenin neredeyse durduğu on yılını kaybetti.⁹

1997’de Çin’in kendi tecrübeleri bu konuda daha ilham verici bir örnek teşkil eder. Zhu Rongji ve diğer üst kademedeki liderler finansal krizden kaçınmak istediler ancak ülkenin on yılını da kaybetmek istemiyorlardı. Bu nedenle bankaların bilançolarını onarmayı tercih ettiler. Sorunlu kredilerin tamamını varlık yönetimi şirketlerine aktardılar ve bankalara taze para girişini önce Merkez Bankası daha sonra yabancı yatırımcı eliyle sağladılar. Hemen ardından kapsamlı yapısal reformlara giriştiler. Zombi KİT’ler kapatıldı, üretim yeniden düzenlendi, konut piyasası özelleştirildi. Bu sayede bankalar yeni ve kârlı krediler verebilecekleri projeleri bulmakta zorlanmadı. Nihayetinde ekonomi yeniden toparlandı ve on yıllık düzenli hızlı büyüme ile ürkütücü borç yığınları önemini yitirerek bir karınca tepeciği boyutuna düşürüldü. 1999 yılında bankalardan varlık yönetim şirketlerine devredilen sorunlu krediler, GSYİH’nin %15’ine karşılık geliyordu ve aynı zamanda hükümetin bir yıllık gelirinden de fazlaydı. On yıl sonra bu borç GSYİH’nin %4’ü seviyesine düşürülmüş ve hükümetin yıllık gelirinin de ancak onda biri seviyesine indirilmiştir.¹⁰

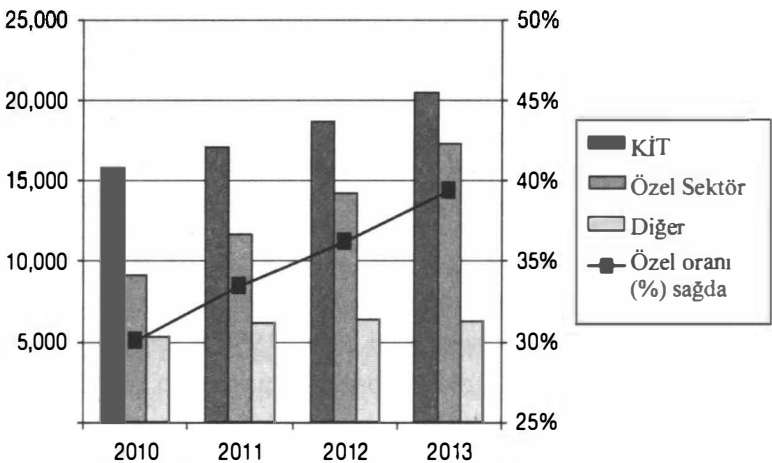
Çin’in Bugünkü Durumu 1997 Yılındaki Kendi Tecrübesine mi Yoksa Japonya’nın “Kayıp On Yıl” Tecrübesine mi Daha Yakındır?

En uygun cevap ikisinin arasında bir yerdedir. Pozitif açıdan Çin’in finansal sistemi üzerindeki baskı, 1990’larda olduğundan daha küçüktür. Resmi olarak bankaların toplam varlıklarına oranla sorunlu krediler %1’in çok az üzerinde olsa da pek çok analizci gerçek oranın %5 civarında veya biraz üzerinde olması gerektiğinde hemfikirdir. Bu rakam, iyi görünmemekle birlikte

1990'lardaki %30'lar ile karşılaştırıldığında iyileşme olduğu açıktır. Bunun ötesinde ve batılı economicilerin görüşünün aksine, Çinli bankalar sadece verimsiz KİT'lere fon akıtmakta kullanılmamaktadır, banka kredilerinin kalitesi süratle iyileşmekte ve her geçen gün daha fazla kredi özel sektöre gitmektedir. 1990'ların sonunda özel sektöre verilen kredi oranı tam olarak sıfır iken 2014'te bu oran toplam kredilerin %40'ına ulaşmıştır.¹¹

İyi haber, Çin'in finansal sisteminin, pek çok kötümser raporda iddia edilenden daha iyi durumda olduğudur. Kötü haber ise 1990'larda Çin finansal sistemde yaşadığı sıkıntıyı hızlı büyüme ile atlatmıştır ancak artık böyle bir büyüme mevcut değildir. Bugün en iyimser ihtimalle yıllık GSYİH artışı %6 ila 7 olabilir. 2000'lerin başındaki %10-11'ler ile karşılaştırıldığında büyüme hızında önemli düşüş vardır. Diğer bir ufak sorun 1990'ların sonunda borçlanma ilişkileri çok sağlıklı olmasa da Çin'in toplam borcu pek fazla değildi. Dolayısıyla, Çin'in borçlanmasını

Açıktaki banka kredilerinin işletme aidiyetine göre dağılımı, milyar Rmb

Şekil 7.3 Özel Sektör ve Kamu Kredi Paylaşımı

Kaynak: Maliye Bakanlığı

azaltma gibi bir derdi yoktu, sadece alınan borçların verimli alanlarda kullanılmasına özen göstermesi yeterliydi. Bugün Çin, böyle bir lükse sahip değildir. Zaten yüksek olan borçluluk, hızla büyümeye devam etmektedir. Önümüzdeki birkaç yılın en önemli önceliklerinden biri borç/GSYİH oranının kontrol altına alınmasıdır. Bunu başarmak için kredi artış oranı, mevcut seviyesinin yarısına düşürülerek GSYİH ile denk hâle getirilmek zorundadır.¹² Ekonomide yavaşlamaya sebep olmadan kredilerin azaltılması ise maalesef çok zordur. Bu riskler, kısır bir döngüye sebep olarak kredi büyümesinin azaltılması ile ekonominin yavaşlamasını bir geri besleme döngüsüne sürükleyebilir. Siz kredi artışını kestikçe ekonomi yavaşlayacak; bu nedenle borç/GSYİH oranını dengeye getirmek için kredilerin daha fazla azalması gerekecek, bu durumda da ekonomik büyüme daha fazla yavaşlayacaktır. Nihayetinde ekonomik büyüme ortadan kalkana kadar döngü devam edebilir.

Bu tuzaktan kaçınmanın yolu verimliliğe odaklanmaktır. Kredi artışını kesmeye çalışmak yerine kredi olarak verilen her bir liranın daha fazla GSYİH büyümesi sağlamasına odaklanmak gereklidir. Bir kez yüksek verimlilik elde edildiğinde, belli bir GSYİH büyümesi oranına ulaşmak için kredilerde çok da fazla artış yapmanıza gerek kalmayacaktır. Kredilerdeki artışla GSYİH'nin büyümesi denge noktasına ulaşarak sonuçta borç/GSYİH oranı sabitlenecektir. Bu seviyede verimlilik artışını sağlamak ise maalesef oldukça zordur. Hem finansal sistemde hem de cari ekonomide kapsamlı reformlar yapılmasına ihtiyaç doğurur. Özel işletmeler geçmişte olduğundan daha fazla kredi kullanmakta olsa da ekonomiye yaptıkları katkı itibarıyla bu oran yeterli değildir. Hâlâ çok fazla düşük getirili kredi kullanılmakta, politik sebeplerle KİT'lere ve yerel yönetimlere verimsiz krediler verilmektedir. Hükümetin hedefleri arasında sektörler üzerindeki düzenleyici tedbirlerin kaldırılarak özel işletmelerin daha

kârlı sektörlerde fırsat elde etmesinin temini ile birlikte KİT'lere ve yerel yönetimlere aktarılan bu verimsiz kredilerin en aza indirilmesi de vardır. Bu reform çalışmalarının istenen faydayı yaratacak kadar cesaretli olup olmadığını ve ekonomik yavaşlamaya mahal vermemek için yeterince hızlı gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmek henüz mümkün değildir.

Gölge Bankacılığın Yükselişi Hakkında Ne Derece Kaygılanılmalıdır?

2008'deki küresel finansal krizden sonra analizciler ve düzenleyici kuruluşlar, "gölge bankacılık" adı verilen yapıya dikkat çekmektedir. IMF bu yapıyı, "normal bankacılık sisteminin dışında kalan ve bu nedenle güvenlik ağı bulunmayan kredi sağlanması için arabuluculuk yapan finansal araçlar veya aktiviteler" şeklinde tanımlar. Daha basit bir ifade ile bankaların bilançolarında görünmeyen bankacılık işlemleridir. Gelişmiş finansal sistemlere sahip bazı ülkelerde, özellikle ABD ve Birleşik Krallık'ta daha gevşek düzenlemelere tabi olan bu "gölge bankacılık" yapısı normal bankacılık sisteminden daha fazla büyüklüğe sahiptir ve pek çokları bu durumun finansal krizin önemli nedenlerinden biri olduğunu düşünmektedir.¹³

2010 itibarıyla Çin'de de gölge bankacılık iki kanaldan ortaya çıkmaya başlamıştır. Bankalar ve yatırım şirketleri "servet yönetimi ürünleri" ile bankaların mevduat faiz oranlarından daha fazla faiz vermeye başlamıştır. Kredilerin büyük kısmı da bankacılık sisteminin dışına taşınmaya başlamış, özellikle yatırım şirketlerine kaymıştır. (Yatırım şirketleri, servet sahibi bireyler ve işletmelerden topladığı fonları geniş bir yelpazedeki yatırım enstrümanlarında değerlendiren, sıkı düzenlemelere tabi olmayan kurumlardır. Banka olmamakla birlikte kimi zaman bankalarla ortaklıkları bulunabilir.) 2010-2014 döneminde banka dışı

kredi faaliyetlerinde artış muazzam olmuştur. Banka kredilerindeki yıllık artış oranı, %14 civarında sabit kalırken, gölge bankacılık ile sağlanan krediler nedeniyle 2013 başlarında toplam kredi artışı, %23 ile zirve yapmıştır.

Çin'deki gölge bankacılık ile özellikle ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerdeki gölge bankacılık birbirinden çok farklıdır. Öncelikle Çin'de gölge bankacılık oldukça küçüktür. Uluslararası gölge bankacılık faaliyetlerini dünya çapında takip eden Finansal İstikrar Kurulu, 2013 yılında dünya çapında tüm finansal varlıkların %25'inin bankalar dışında bulunduğunu, yani bu tutarın dünya GSYİH'sinin %120'sine denk olduğunu ortaya koymuştur. ABD'de tüm finansal varlıkların yaklaşık %60'ı banka dışı varlıklardan oluşmakta ve bu, GSYİH'nin %150'sine denk gelmektedir. Çin'de ise banka dışı finansal varlıkların oranı %9'dur (GSYİH içinde görece mütevazî %31'lik bir orana sahiptir).¹⁴

İkinci olarak Çin'de gölge bankacılık sıkıcıdır. Neredeyse yapılan işlemlerin tümü banka dışı kurumlardan alınan normal banka kredilerinden ibarettir. Gelişmiş ülkelerde gölge bankacılığı hem ölçülmesi zor hem de istikrarsızlaştırıcı yapan unsurların hiçbirisi Çin'de mevcut değildir. Çin'de menkul kıymetlendirilmiş kredi yoktur, türetilmiş kredi yoktur, teminatlı borç yükümlülüğü yoktur, kredi temerrüt swap işlemi yoktur, az sayıda risk fonu mevcuttur ve yapılandırılmış finansal araçlar mevcut değildir.

Küçük boyutlarına ve sıkıcı yapısına rağmen Çin'in gölge bankacılık faaliyetleri önemlidir. Doğuşu ile Çin'in kontrollü faiz oranları uygulamasını tarihe gömmüştür. Servet yönetim ürünlerinin çıkış sebebi, özellikle 2010 yılında enflasyonun %5'e çıkmasından sonra mevduat sahiplerinin aldıkları yıllık %2-3'lük faizlerden bıkmasıdır. Çin'de bu ürünlerin ortaya çıkışı 1970'lerde ABD'de para piyasalarının doğuş sürecine paralellik arz eder. Orada da enflasyonun gerisinde kalan düzenlenmiş faiz

oranları bu sürece sebep olmuştur. İlk para piyasası fonlarının ortaya çıkmasından on yıl sonra, ABD mevduat faiz oranları tamamen serbest bırakılmıştır.¹⁵ Gölge krediler aynı zamanda zamanının gerisinde kalan düzenlemelere karşı bir başkaldırıdır.

2015 başlarına kadar Çinli bankalar, en az %75'lik kredi/mevduat oranını yasa gereği tutturmak zorundaydı. Yani, bilançolarında kayıtlı toplam kredi miktarı, kayıtlı toplam mevduatın %75'ini aşmamalıydı. Mevduatların kalan %25'i, devlet tahvil-leri gibi likit teminatlara ayrılmak zorundadır.¹⁶ Hızla büyüyen, gelişmekte olan bir ekonomide bu mantıklı bir uygulamadır. Bankaların önemli bir kriz tetikleyicisi olan likiditeye sıkışma ihtimalini neredeyse sıfıra indirmektedir. Ancak daha olgun, yavaş büyüyen bir ekonomide bu düzenleme, bir deli gömleği gibi, aslında kredi alabilecek pek çok başvuru sahibinin kredi almasını zorlaştırmaktadır. Özellikle yüksek riskli küçük ve orta ölçekli işletmeler bundan olumsuz etkilenmiştir. Gölge krediler, bankaların kredi/mevduat oranı sebebiyle cevap veremediği bu geçerli kredi ihtiyacına cevap vermek için ortaya çıkmıştır.

Çin'in finansal düzenleme kurumları, ÇHB ve ÇBDK başlangıçta gölge bankacılığı, mevduat sahiplerine daha fazla seçenek sunarken kredi kuruluşlarına riski dağıtma imkânı yaratan bir imkân olarak değerlendirmiş ve olumlu bir gelişme olarak görmüştür. Ancak 2014'e gelindiğinde gölge bankacılığın hızlı büyümesini dizginleme ihtiyacı hissetmişler, bankalar üzerindeki zorlayıcı düzenlemelerin azaltılması suretiyle finansal sistemde güçlenmelerini amaçlamışlardır. Bu konuda en önemli adım olarak faiz oranlarını serbest bıraktılar.

Çin Faiz Oranlarını Nasıl Serbestleştirdi?

Çin, 2004 yılında bankaların kredi faizlerinde tavan uygulamasına resmen son vermiş fakat asıl önemli kontrol mekanizması olan mevduat faizlerini, 2004-2013 döneminde enflasyon oranın-

da veya altında tutarak klasik bir finansal baskı stratejisi uygulamıştır. Ancak gölge finansmanın ortaya çıkışı ile yapay olarak düşük tutulan faiz oranlarının sürdürülebilir olmadığını anlamışlardır. Son zamanlarda düzenleme kurumları mevduat faizlerinin tamamen serbest bırakılması yolunda adımlar atmıştır. ÇHB tarafından belirlenen mevduat faizlerinin üzerinde faiz oranları uygulanabilmesi için bankalara daha fazla inisiyatif tanınmaya başlanmıştır. Çin, 2015 yılında uzun zamandır beklenen mevduat sigortası sistemini getirerek bankalarda tutulan hanehalkı mevduatının güvenliğini sağlamaya başlamıştır.

Temmuz 2015'te mevduat faizi üzerindeki son düzenleyici tedbirler de kaldırılmıştır. Mevduat sigortası ile güvence altındaki banka mevduatlarının faiz oranları daha düşük olurken borsa fonları, servet yönetim ürünleri gibi diğer finansal araçlar, konulan anaparanın bir kısmını hatta belki tümünü kaybetme riskine karşılık daha yüksek getiriler sunmaktadır. Yatırımcılar gittikçe daha fazla oranda yüksek getirili ürünlere kaydıkça bankalar daha yüksek kredi faiz oranları ile yüksek riskli özel işletmelere krediler sunmak zorunda kalırlar. Bu durum hâlihazırda, yüksek getirili yüksek riskli ürünlerle yüksek faizli krediler verebilen gölge bankacılık sisteminde uygulanmaktadır. Bu yeni kredilerin faiz oranları, alınan riskleri karşılayacak seviyede yüksek olduğu müddetçe bu süreç verimlidir. Paranın ederi gittikçe daha büyük oranda piyasada krediler için gerçekleşen arz ve talep dengesine göre belirlenecek, hükümet tarafından kararlaştırılamayacaktır. Teorik olarak piyasa koşullarına bağlı bu fiyatlama sistemi kredilerin de daha verimli olmasını sağlayacaktır. Özel işletmelere daha fazla kredi aktarılacak ve yatırılan anapara karşılığında daha fazla getiri elde edilecek, düşük getiri sağlayan KİT'lere ve yerel yönetimlere ise daha az kredi verilecektir. Zaman içinde sağlanan bu yüksek verimlilik oranı sayesinde borçların ekonomiden daha hızlı büyümesi problemi çözülebilecektir.

Çin, Döviz Kurunu Neden Sıkı Kontrol Altında Tutmuştur?

Çin, (dalgalı) serbest kur sistemine değil kontrollü kur sistemine sahiptir. Finans medyası ve ABD Kongresi'ndeki yaygın görüşün aksine, Çin hiçbir zaman kasıtlı olarak kurun değerini düşük tutma politikası gütmemiştir. Reform sürecinin büyük bölümünde, kur politikasında ana hedef: (a) Çin'deki fiyatların dünyanın geri kalanı ile karşılaştırılabilir olması, (b) Çin'in ihracatta rekabet gücünün korunması (ihracatçılar yine de değer zincirini (bir hizmet veya ürünün, kavramsal gelişim noktasından nihai tüketiciye erişimine ve kullanım sonrasına dek parçası olduğu tüm operasyonları açıklayan model) yükseltme baskısı altındadır), (c) işletmelerin düzenli ve tahmin edilebilir yatırım ortamına sahip kılınması suretiyle kurdaki dalgalanmalar nedeniyle kârlarını yitirmesi veya operasyon giderlerini arttırmak zorunda kalması olmuştur. Genel itibariyle son hedef, yani yatırımcılar için istikrar, kur politikasının en önemli hedefi olmuştur.

Bu farklı hedefler arasındaki denge, Çin ekonomisindeki değişimlerle birlikte zaman içerisinde değişmiştir. 1979'dan 1994'e kadar düzenli olarak Renminbi, ABD Dolarına oranla 1,5 ila 8,7 kat düşük değerli tutulmuştur. Bunun sebebi 1980'ler süresince kur politikasının hedefinin, ithalat ikamesine dayalı komünist ekonomiden Doğu Asya modeli ihraca dayalı ekonomiye geçişin sağlanması olmuştur. Planlı ekonomi döneminde Çin-diğer tüm komünist ülkeler gibi- aşırı değerli bir kura sahipti. Bu durum, uluslararası ticaretten ziyade yerli ağır sanayinin geliştirilmesini refaha erişmenin yolu olarak gören komünist ekonomi prensibinin yansımasıydı. Bu düzenlemede yüksek değerli kur kullanışlıydı çünkü sermaye mallarının ithalatını kolaylaştırıyordu ve ham maddeler ucuza temin edilebiliyordu.

Yeni ihracat temelli büyüme modelinde, Çin'in ihraç mallarının uluslararası piyasalarda rekabet gücünü korumak için kurun, en azından bir miktar değerinin altında tutulması gerekiyordu.

Reform sürecinin ilk on beş yılında Çin, döviz kurunun kademeli olarak gerçek değerine düşmesine izin vermişti. Aynı zamanda iki farklı kur fiyatı belirlemektedir, resmi olan bir yüksek kurun yanında piyasa değerinde işlem gören ikinci bir kur fiyatı mevcuttu. Örneğin bir turist parasını Renminbi'ye çevirirken ilk oranı kullanırken sadece lisanslı yabancı ticari şirketler, ikinci oran ile işlem yapabilmekteydi.

1994 yılında bu iki ayrı kur, düşük olan piyasa değeri esas alınarak birleştirildi. Takip eden birkaç yıllık dönemde yetkililer kurun serbest dalgalanmasına “kısmen” müsaade ederek, Renminbi'nin uluslararası piyasalardaki gerçek değerini görmeye çalıştılar.¹⁷ 1996'nın sonuna gelindiğinde oran, 8,3'te yerleşip kalmıştı ve gelecek dokuz yıl için bu oran sabit tutulacak, sadece çok dar bir ticaret bandına izin verilecekti.

Çin Neden Dolara Karşı Yüksek Kur Politikasından, Sabit Kur Politikasına Geçmiştir?

Bunun sebebi, kur politikasında ana işlevin değişmiş olmasıdır. Renminbi'nin Çinli ihracatçılar için güvenli tutulmasından yabancı yatırımcılar için güvenli tutulmasına geçilmiştir. 1990'lar süresince Çin'e yabancı şirketler akın etmekte, çok sayıda ihracat odaklı fabrika kurmaktaydılar. Bu seviyede yatırımcılar, büyük meblağlardaki yatırımlarının kurdaki dalgalanmalarla değer kaybetmemesi için güvence talep etmekteydi. Bu sebeple Çin'in kur oranı iki koşulu karşılamak durumundaydı; ihracatın rekabet gücünü koruyacak kadar düşük olmalı ve gerçek piyasa değerlerine mümkün mertebe yakın tutulmalı ve küçük ayarlamalarla uzun süre aynı seviyede muhafaza edilebilmeliydi.

Neredeyse kabul edilir edilmez sabit kur uygulaması ilk çetin sınavıyla karşı karşıya kaldı. Birebir Çin'in ihracat sepeti ile örtüşen malların ihracatında rekabet hâlinde olduğu bazı komşu Asya ülkeleri, 1997-1998 Asya ekonomik krizinde geniş kap-

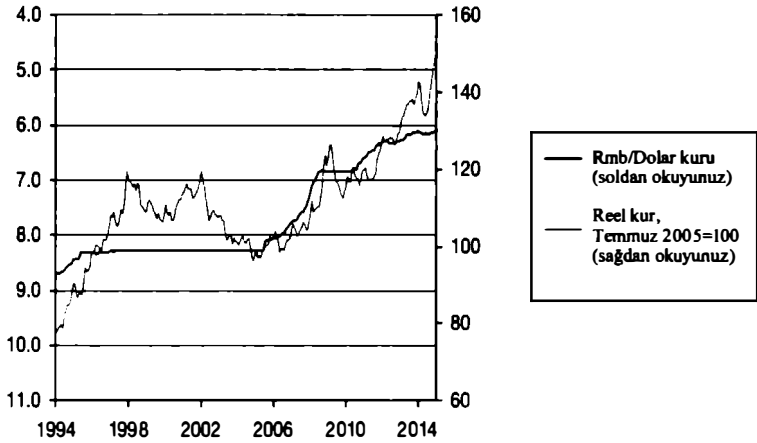
samlı devalüasyona giderek döviz kurlarını düşürdüler. Pek çok gözlemci, Çin'in de -ihracatçıları koruma refleksiyle- benzer şekilde Renminbi'nin değerini düşürmesini beklerken yanılmışlardır.

Çin değer düşürmek bir yana, günlük işlem hacmini düşürerek RMB değerini ABD Dolarına yakınlaştırmıştır. Devalüasyonun çekiciliğine direnerek sabit kur politikasında bandı da daraltmıştır. Peki neden? Uzun vadede yatırımcıların güvenini korumak, kısa vadede ihracatçıların çıkarını savunmaktan daha cazip geldiği için. İlk birkaç yıl maliyet ağır olmuş, ihracat artışı durma noktasına gelmiş ve ticaret fazlası erimiş olsa da Pekin'in sabit kur politikasına bağlılığını gören yabancı yatırımcılar daha da cesaretlendiğinden doğrudan yabancı yatırımlarda artış sağlanmıştır. 2001 yılına gelindiğinde Çin, Asya'da iş yapmak için en uygun yerlerden biri olarak üne kavuşmuştu ve ihracat tekrar çift haneli büyüme rakamlarını yakalamıştı bile.

2004'te Çin'in dış ticaret fazlası patlama yapmış, ABD'deki eleştirmenler Çin'in yüksek kur politikası ile ABD üretiminden pazar payı çalarak haksız kazanç elde ettiği iddialarını tartışmaya başlamıştı. Dikkatlerinize sunmak istediğim husus, 2004 yılında Çin'de ABD Doları için döviz kurunun 1998 yılı ile birebir aynı olduğudur. Çin, ihracatta pazar payı çalmak için kuru düşürmemiştir. Ancak iki farklı olay gerçekleşmiştir. Birincisi, Çinli işçiler üretkenliklerini önemli oranda arttırmıştır, çünkü arada yaşanan reformlar ile verimsiz KİT'lerden iyi yönetilen yerli ve yabancı özel işletmelere geçiş yaşanmıştır. İkinci olarak, 2000 yılından sonra ABD Doları kayda değer şekilde güç kaybetmiştir. Doların değerine sabitlenmiş (çıpa atmış) olan Renminbi, diğer pek çok para birimine özellikle de Euro'ya göre ucuz hâle gelmiştir. Bu durum da Çinli ihracatçıların işine yaramıştır.

2005 yılında Çin, dolara çıpa atmaktan vazgeçmiş ve Ren-

Rmb/Dolar kuru ve reel kur, 1994-2014

Şekil 7.4 Rmb/Dolar Kuru

Kaynak: NBS/CEIC

minbi'nin adım adım dolara karşı güçlenmesine izin vermiştir. Başlangıçta kabullenme hızı oldukça yavaş olmakla birlikte Çin'in dış ticaret fazlasının 2007'de 400 milyar dolara ulaşması ile (yani GSYİH'sinin %10'una) birlikte Renminbi'nin yükselişi hız kazanmıştır. 2013 sonunda, sekiz yıldır devam eden kademe- li kabullenme sürecinden sonra dolara karşı bire altı oranına gel- miş, 2005 yılındaki değerine göre %40 değer kazanmıştır. Daha çok bu değişiklik sayesinde cari hesap fazlası da daha az ürkütü- cü bir değer olarak GSYİH'nin %2'si olmuştur.

ÇHB'nin günlük "merkezi karşılık oranlarını" (gün içerisinde kurun artı eksi yüzde iki farkla işlem göreceği tutar) bir önceki günün kapanış değerini baz alarak belirlemeye başlayacağını açıkladığı Ağustos 2015'te Pekin'in para politikasında yeni bir dönem başlamış gibi görünmektedir. Daha öncesinde ÇHB gün- lük merkezi karşılık oranlarını piyasadan bağımsız olarak belir- lemekteydi. Bu adım, daha serbest bir para politikasına geçişte önemli bir ilerlemedir. Yine de muhtemelen yetkililer kurun her-

hangi bir yönde çok fazla ilerlemesine müsamaha göstermeyecektir. Bunun öncelikli sebebi, yatırımcılar için istikrarlı ortamın muhafazasıdır, dolayısıyla ticaret fazlası ve sermaye akışlarının da istikrarı korunmuş olur. İkinci bir neden de Pekin'in artık, Dolar, Euro ya da Yen gibi Renminbi'nin de uluslararası bir para birimine dönüşmesini istemesidir. Bu amaç için istikrarlı kur önemli fayda sağlayacaktır.

Çin, Neden Renminbi'yi Uluslararası Para Birimine Dönüştürmek İstemektedir?

2009 yılından başlayarak Çin organize bir gayretle Renminbi'nin, bu tarihe kadar kısıtlı olan uluslararası kullanımını arttırmaya çalışmaktadır. Programın ana esasları, Hong Kong'ta ikamet edenlerin bankalarda Renminbi hesapları açması, Çin'in büyük ticaret akışında Renminbi'nin faturalandırmada kullanımının arttırılması, Hong Kong'ta Renminbi tahvilleri piyasasının açılması olmuştur. (Çin ana karası dışında alım satımı yapılan Renminbi tahvillerine “dim sum” tahvilleri adı verilir.) Bu programın sonuçları etkileyici olmuştur. 2014 sonunda ödenmemiş dim sum tahvillerinin değeri 400 milyar Rmb (65 milyar dolar) olmuş; Renminbi cinsinden Hong Kong bankalarındaki toplam mevduat, 1 trilyon Rmb, yani bölgedeki toplam mevduatın %12'si olmuştur. Çin'in dış ticaretinin %22'si de Renminbi cinsinden faturalandırılmıştır. Renminbi tahvilleri Hong Kong'un dışında diğer finans merkezlerine taşmış, özellikle Singapur ve Londra'da işlem görmeye başlamıştır. Sadece beş yıl içerisinde Renminbi'nin uluslararası görünürlüğünde büyük artış sağlanmıştır. Bu süreç, birçok açıdan 1980'lerde Japon Yen'inin yaşadığı süreçle karşılaştırılabilir.¹⁸

Bununla birlikte Renminbi, hâlen uluslararası piyasada ana para birimlerinden biri olmaktan çok uzaktır. Firma bilgilerine erişebildiğimiz son yıl olan 2013'te Renminbi, yabancı borsalar-

da en çok işlem gören para birimleri listesinde dokuzuncu olarak, değer bakımından küresel ticaretin %2'si için kullanılmıştır. Üç ana para biriminin işlem payları yani ABD Doları, Euro ve Yen'in sırasıyla %87, %33 ve %23 olarak gerçekleşmiştir. (Her bir işlem iki para birimi içerdiğinden ana toplam 200'dür.) Hatta İngiliz Sterlini, Avustralya Doları ve İsveç Frank'ı gibi ikincil para birimleri bile Renminbi'ye oranla üç ila beş kat fazla işlemde kullanılmıştır. Dim sum tahvilleri piyasası hızla büyümüş olsa da 22 trilyon dolar değerindeki toplam uluslararası tahvil piyasasında ancak küçük bir yer işgal etmektedir.¹⁹

Renminbi'nin uluslararası piyasalarda yer bulmasının sebebi aslında Çin büyüklüğünde ticaret hacmine sahip bir ülkenin parasının bu ticarete kullanılmamasının garip olmasıdır. Toplam ticaret hacminde yaklaşık yirmi yıldır devam ettirdiği iki haneli büyüme ile Çin, 2009 yılında dünyanın en büyük ihracatçısı olmuş ve 2013'te de dünyanın en büyük ticaret hacmine (ihracat ve ithalatın toplamı) sahip ülkesi olarak ABD'yi tahtından etmiştir. Çin merkezli olarak alım satım yapan bu kadar çok sayıda şirket ve ülke varken bunların bir kısmının bu işlemlerde Çin parasının kullanılmasını istemesi, tıpkı 1970'lerde Almanya ve Japonya'nın ticaret gücünü arttırması sonucu Alman Markı ve Japon Yeni için olduğu gibi, gayet doğaldır.

Ayrıca, Renminbi'nin bu ani yükselişinin arkasında politik sebepler de vardır. Bunlardan biri 2008 finansal krizidir. Çin'in kapalı ekonomik sistemi krizden zarar görmemiş olsa da ticaret akışı çok etkilenmiştir. İhracat, krizden sonraki yıl %20 azalmıştır, bu düşüş tüm zamanların en büyük düşüşüdür. Çinli yetkililer de dâhil pek çok kişi bunun sebebi olarak, ticaret piyasasının en önemli enstrümanı olan akreditif (kredi mektubu) piyasasının durma noktasına gelmesini görmüştür. Akreditiflerin büyük kısmı ABD Doları cinsinden yapılıyordu. Çinli yetkililer, dolar yerine Renminbi cinsinden işlem gören ticaret hacmini arttırabilir-

lerse gelecekte muhtemel bir krizi daha güçlü karşılayabileceklerine inanmaktadır.

Diğer bir sebep ise ÇHB'nin, Çin'de finansal liberalleşmenin artırılması sürecini hızlandırmak istemesidir. Çin'in kapalı ve baskılanmış ekonomik sisteminin ana amacı kaynakların kullanıma sunulması suretiyle altyapı ve temel sanayi yatırımlarını desteklemek olduğu sürece işe yaramıştı. Fakat 2009 itibariyle, ÇHB yöneticileri dâhil çok sayıda yetkilinin anladığı gibi, bu kaynak aktarımı döneminin sonuna gelinmiştir. Gelecekte ekonomik büyümenin muhafaza edilmesi için daha büyük verimlilik artışı sağlanmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için, finansal sistem daha rekabetçi ve verimli olmak zorundadır. Ayrıca faiz oranlarının piyasada belirlenmesi ve hükümet planlamacılarının müdahalesine daha az tabi olması gereklidir. Buna rağmen çok sayıda KİT ve diğer kurum, kapalı ekonomik sistem ve ucuz sermayeye erişimi sayesinde elde ettikleri kazançları korumak için finansal sistemin liberalleştirilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu direnişi kırmanın bir yolu olarak ÇHB, Hong Kong'ta Renminbi piyasasının inşasını desteklemiştir. Burada ana fikir, Çin ana kararı dışında bir yerde Renminbi faizlerinin piyasa koşullarında belirlenmesi sayesinde içerde de liberalleşme sağlamaktır. Bu denemenin küçük çaplı uygulamada başarılı olması sayesinde ana karada da faiz oranlarının piyasa koşullarına bırakılması hem faydalı hem de görece düşük riskli olacaktır.²⁰

Renminbi'nin Önemli Bir Uluslararası Rezerv Para Birimi Olarak ABD Dolarının Yerini Alması Olasılığı Nedir?

Kasım 2015'te Renminbi'nin rezerv para birimi olarak kullanılması tartışmaları, IMF'nin SDR havuzuna katılan beşinci para birimi olmasıyla yeni bir boyut kazandı. (ÇN: SDR-Special Drawing Rights/Özel Çekme Hakları anlamına gelir, 1969 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından oluşturulan uluslara-

rası bir ödeme ve rezerv aracıdır. Fiziki para varlığı değil, bir hesap birimidir.) Bu işlem, Çin'in küresel ekonomide artan öneminin sembolik olarak tanınması olarak görülmelidir. Para biriminin geleceği hakkında vereceği bir bilgi yoktur.²¹ Gelecek on yılda Renminbi, Yen ya da Frank gibi ikincil önemde bir para birimi hâline dönüşebilir. ABD Dolarının yerine geçmesi ihtimali ise neredeyse sıfırdır. Finans medyası son zamanlarda, ikinci dünya savaşından bu yana uluslararası ticaretin ana para birimi olan ABD Dolarının Renminbi ile değiştirilmesi için Çin'in yaptığı planları anlatan hikâyelere geniş yer ayırmaktadır. Belki de böyle bir plan vardır, bunu bilemeyiz. Ancak şunu açıkça söyleyebiliriz; Renminbi'nin dolara karşı ciddi bir rakip olması için en az birkaç on yıl gereklidir ve bunun hiç gerçekleşmeme ihtimali de vardır.

İlk olarak, dolarla karşılaştırıldığında Renminbi'nin uluslararası kullanımı mikroskobik seviyededir. Yabancı para piyasalarında yapılan işlemler açısından dolar, kırk kattan fazla daha sık işlem görmektedir. Dünya genelinde merkez bankalarında bulunduran rezervin %60'ı ABD Doları cinsindendir ve bu oran 1940'ların sonundan bu yana pek değişikliğe uğramamıştır. Bu rezervlerin geri kalan kısmının da tamamına yakını ya Euro ya da Yen'dir. Bu oranda Renminbi'nin payı ancak %1 civarındadır. Renminbi, uluslararası alanda şimdiki hızlı güçlenme sürecini sürdürmeyi başarsa bile dolara denk bir güce kavuşması için uzun yıllara ihtiyacı vardır.

Bunun da ötesinde, Renminbi'nin uluslararası güç kazanma sürecinin yavaşlamaya başlayacağını düşünmemizin birçok nedeni vardır. Burada, Japonya'nın tecrübelerini hatırlamakta fayda var. 1980'lerde pek çok insan, Japonya'nın artan gücü hakkında şimdi Çin hakkında olduğu gibi görüş bildirmekteydi. 1990 yılında uluslararası ticaretin %14'ü Yen cinsinden gerçekleşmişti (2013'te Çin'in ulaştığı değerin 7 katı) ve küresel olarak

merkez bankası rezervlerinin %9'u yine Yen olarak tutuluyordu. Japonya'nın engel tanımayan ekonomik gücünü arkasına alan Yen'in Dolar'a karşı rakip olabileceği hatta belki onun yerine geçebileceği iddiaları yaygındı.

Ama bunların hiçbiri gerçekleşmedi. 1990, Yen'in gücünün zirvesi oldu. 2010'a gelindiğinde, dış ticarete ve küresel merkez bankası rezervlerinde payı sırasıyla %9 ve %3'e düşmüştür. Bu durum kısmen Japonya'nın ekonomik büyümesinin yaklaşık on yıl süreyle yavaşlaması ile durma noktasına gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak aynı zamanda Japon liderlerin, finansal sistemi açmayı reddetmelerinden ve büyük ticaret fazlası elde edilmesine dayalı ekonomik büyümeyi tercih etmelerinden de kaynaklıdır. Bir ülkenin para biriminin uzun vadede küreselleşebilmesi için, o ülkenin açık ve güvenilir finansal piyasalara sahip olması ve yabancılar tarafından kolaylıkla girilip çıkılmasına imkân vermesi gereklidir. Bu piyasaların bulunmaması durumunda yabancılar likit fonlarını değerlendirmek için başka limanlar aramaya başlarlar. Dış ticaret açığı bulundurmamak da bu konuda yardımcı rol oynar. 1970'lerin başından beri sürekli olduğu gibi ABD'nin dış ticaret açığı olması demek, dışarıya yolladığı dolar miktarının, topladığından fazla olması demektir. Yani dünya piyasalarında yeterli dolar bulundurulmasını sağlamaktadır. İnsanlar her zaman bu ekstra dolarları yatırımlarında kullanacakları güvenli liman arayışındadır ve Amerika'nın derin, açık ve güvenilir para piyasaları bunun için önemli bir seçenektir.

Japonya, finansal sistemini açmaktan veya dış ticaret açığı bulundurmaktan çekinmiştir. Dolayısıyla kendi Yen talebi, arzından fazla olmuş ve dünyanın geri kalanı için piyasalarda Yen bırakmamıştır. Bu nedenle yabancıların Yen cinsinden yatırımlara girişi de mümkün olmamıştır. Çin, bundan farklı bir tecrübe yaratabilir mi? Muhtemelen. Şimdilik finansal sistemini kapalı tutmakta ve ticaret fazlasını muhafaza etmekte ısrarcı görün-

mektedir. Finansal açıklık ölçütlerine göre Çin, büyük ekonomiler arasında en az açık finansal sisteme sahip ülkedir. Ancak açılmak gayretindedir. Örneğin yabancıların Hong Kong'daki brokerlar aracılığıyla Şangay borsasında hisse alım satımına izin vermektedir. Bu açılım oldukça yavaş gerçekleşmektedir.²² Mevcut koşullar devam ettiği sürece Renminbi'nin önemli bir uluslararası para birimi olma şansı sınırlıdır.

ENERJİ VE ÇEVRE

Önceki bölümlerde Çin'in ekonomik büyümesini sağlayan sistemlerden üç ana sektöre değindik. Finansal sektör, mali sektör ve işletmecilik. Bu bölümde dördüncü önemli sistem olan enerji sistemini gözden geçireceğiz. Bu sistem, bazı açılardan en karmaşık olanıdır çünkü Çin'in enerji kullanımı iki önemli hususla yakından ilişkilidir. Ülkenin hava kirliliği ve küresel iklim değişikliği ile mücadele bunlardan birincisidir. Çin için gelecekteki büyümesini destekleyecek enerji ihtiyacını karşılayacak güvenilir, çeşitli ve düzenli enerji temin etmek değişen jeopolitik stratejisinin en önemli maddelerinden biridir.

Çin Ne Kadar Enerji Harcamaktadır?

Çin dünyanın en büyük enerji tüketicisidir.¹ Küresel tüketimin yaklaşık dörtte biri Çin'e aittir. Çin, ABD'den %30 daha fazla ve Avrupa Birliği toplamının da neredeyse iki katı enerji tüketmektedir. Kömür tüketiminde neredeyse küresel tüketimin yarısıyla açık ara dünyanın en büyük tüketicisidir. Bunun sonucunda, küresel ısınmanın en önemli sebebi olarak görülen karbon-dioksit üretiminde de dünyada en büyük katkı Çin'den gelmektedir.

Çin çok yüksek nüfuslu ve çok büyük bir endüstri ülkesidir, yani büyük miktarda enerji harcaması şaşırtıcı değildir. Asıl önemli soru Çin'in ekonomik ağırlığı ve nüfusu ile enerji kullanımının oranıdır. Bu soruya cevap verebilmek için Çin'in bütün enerji tüketimini yani kaynağı ister doğal gaz, kömür, petrol ya da nükleer veya dönüştürülebilir olsun, standart birimlere dönüştürmemiz ve bu değeri GSYİH'si ile nüfusuna bölmemiz gerekir. Çin'in bütün enerji tüketimi bir varil petrolün ürettiği enerji baz birim alınarak irdelendiğinde, elde edilen sonuçlar Tablo 8.1'de görülmektedir.

Kişi başına tüketim açısından değerlendirildiğinde Çin'in durumu o kadar da kötü görünmemektedir. 2014 yılında kişi başına enerji tüketimi on altı varil petrol eşleniği olarak gerçekleşmiştir. Bu tüketim dünya ortalamasının çok az üzerindedir ve bir Amerikalı tarafından tüketilen elli üç varilin ise ancak üçte biri

Tablo 8.1 Küresel Bağlamda Çin'in Enerji Kullanımı (2014)

	Dünya	Çin	ABD	AB
A. Toplam enerji tüketimi				
Milyar varil eşleniği				
Petrol	31	4	6	4
Doğal Gaz	22	1	5	3
Kömür	28	14	3	2
Diğer	13	2	2	3
Toplam	95	22	17	12
B. Kişi başı ve GSYİH				
Birim başı enerji tüketimi				
Milyar varil eşleniği				
Kişi başı enerji tüketimi	13	16	53	23
GSYİH'daki her milyon dolar için harcanan enerji	1.217	2.103	967	640

Kaynak: BP Enerji Kullanım Verileri 2015, Dünya Bankası Verileri, Yazarın Hesaplamaları

seviyesindedir. Ancak ekonomik karşılaştırma açısından değerlendirme yaptığımızda Çin'in rakamları dehşet vericidir. Çin, bir milyon dolarlık ekonomik çıktı üretmek için 2.000 varil eşleniği petrol harcamaktadır. Bu tüketim ABD tüketiminin iki katı ve Avrupa Birliği ortalamasının üç katıdır. Çin açık ara dünyanın en enerji yoğun büyük ekonomisidir.²

Çin'in Enerji Yoğunluğu Neden Bu Kadar Fazladır?

Çin'in yüksek enerji yoğunluğunun altında üç büyük neden yatmaktadır: Ekonomik yapısı, enerji talep yapısı ve verimsizlikler. Yapısal faktör, Çin ekonomisinin genel olarak üretim ve endüstriye verdiği ağırlığın diğer büyük ülkelere nispetle çok fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Endüstriyel sektörler her bir dolarlık ekonomik çıktı için hizmetler veya tarım gibi diğer sektörlerle oranla daha fazla enerji harcamak zorundadır. Dolayısıyla eğer bir ekonomi ağırlıklı olarak endüstriyel üretime dayalı bir ekonomiye sahipse eşit büyüklükte ancak hizmetler sektörü ağırlıklı bir ekonomiden çok daha fazla enerji harcayacaktır. Yakın zamana kadar Çin'in ekonomik çıktısının yarıya yakını endüstri ile elde edilmekteydi, bu oran ABD'de dörtte birden daha azdır. Üstüne üstlük, Çin'in endüstri üretimi olağanüstü seviyede ağır endüstri üretimidir. Çelik üretimi, alüminyum dökümü ve diğer metallerin işlenmesi, petro kimyasalların işlenmesi, çimento üretimi, cam üretimi gibi sektörlerin her biri enerji tüketiminin yüksek olduğu alanlardır. Enerjiyi bu kadar yoğun kullanan sektörlerin ön planda olduğu bir ekonominin hizmetler sektörü ağırlıklı gelişmiş ekonomilerle karşılaştırılması durumunda Çin'in enerji tüketim yoğunluğu çok yüksek görünür.

İkinci faktör, Çin enerji kaynaklarının yapısıdır. Özellikle kömürün elektrik üretiminde büyük ağırlıkla kullanılıyor olması önemli rol oynar. Çin'de elektrik üretiminin dörtte üçü kömürlü

elektrik santralleri ile sağlanırken Avrupa'da kömür kaynaklı elektrik dörtte bir seviyesinde, ABD'de ise %40 civarındadır. Bu durumun yüksek enerji yoğunluğuna sebep olması kömürün, ana alternatifi olan doğal gazla güç üretiminde daha az verimle kullanılabilen bir yakıt olmasındandır. Bir birim elektrik üretmek için gerekli olan kömür miktarı doğal gaz miktarından %25 daha fazladır.³ Ekonomik açıdan bakıldığında Çin'in büyük yerel kaynaklara sahip olduğu kömürü, dışarıdan ithal edilmesi gereken alternatifi doğal gazla göre daha yaygınlıkla kullanmasını anlamak zor değildir. Çin dünya kömür rezervinin %13'üne, doğal gaz rezervinin ise ancak %1'ine sahiptir. Maalesef kömürün bu yaygın kullanımı ağır çevresel maliyetlere sebep olmaktadır.

Üçüncü faktör, verimlilik hususudur. Bu konu diğerleri gibi doğrudan değildir çünkü Çin'in enerji kullanımı tamamen her alanda verimsiz değildir. Örneğin kömüre dayalı elektrik üretim tesisleri ABD'deki benzerlerinden %10 daha verimli olarak kömürü elektrik enerjisine çevirmektedir. Bunun nedeni, ABD'de ki tesislerin ortalama kırk ila elli yıllık olmasına karşılık, Çin'deki büyük çoğunluğun son on yılın üretimi olması sayesinde daha yeni ve verimli teknoloji ile inşa edilmiş olmalarıdır. Benzer şekilde Çin'de ilk kez 2004'de uygulamaya konulan 2008'de güçlendirilen araçların kullandığı yakıt verimliliği kuralları hem ABD'ye göre hem de gelişmekte olan diğer ülkelere göre çok sıkıdır, ancak Japonya ve Avrupa'nın hemen arkasında kalır.⁴

Bununla birlikte Çin'in enerji ve doğal kaynak kullanımının oldukça verimsiz olduğu çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çeken örneği bina inşaatlarıdır. Geçtiğimiz on beş yıldır devam eden inşaat patlaması döneminde, Çin hem konut inşaatları hem de iş yerleri inşaatında çok büyük hızlarla üretim yapmış, bunların yalıtımının sağlanması ya da enerji verimliliği konusu büyük oranda es geçilmiştir. Diğer büyük enerji ve-

verimsizliği yaşanan alan da endüstridir. Ülkenin elektrik tüketiminin üçte birine karşılık gelen bu sektör, diğer enerji çeşitlerinde de büyük bir tüketici (endüstriyel kaynama kazanlarının kömür ile ısıtılması gibi) konumundadır. Bazı durumlarda bu verimsizliğin sebebi işletmelerin eski teçhizat ve makine kullanmasıdır ancak bu durum gittikçe daha az yaygın hâle gelmektedir. Asıl büyük tüketim kalemi, yerel yönetimlerin desteklediği kamu işletmelerinin verimsizliğinden kaynaklanmaktadır. Kimi zaman yerel yönetimler yapay bir şekilde ana girdilerden olan enerji fiyatlarını düşük tutarak işçi giderleri ve vergilerini ödeyebilmesini, yani işletmenin çalışmaya devam etmesini sağlamaktadır. Bu nedenle üretilen çok düşük ekonomik getiriye karşılık olarak çok fazla enerji harcanmış olmaktadır. Bu işletmeleri kapatarak ürettikleri ürünü daha ucuza mal eden diğer verimli işletmelerden satın almak çok daha makul bir tercih olacaktır.⁵

Çin Hangi Türde Enerjiyi Daha Fazla Kullanmaktadır ve Enerji Havuzu Nasıl Değişmektedir?

Çin'in enerji tüketimiyle ilgili çalışırken ilk akla gelen kelime, diğer bütün büyük ülkelerden çok büyük oranda kullandığı "kömür" dür. Kömür toplam birincil enerji talebinin %66'sına karşılık gelmektedir ve bu oran, dünya ortalaması olan %30'un iki katından fazladır. Petrol, bu talepten %18'lik pay alırken doğal gaz %6 ve diğer kaynaklar (büyük oranda nükleer ayrıca hidroelektrik, rüzgâr ve güneş) %11 pay almaktadır. Çin'de tüketilen elektriğin yarısı, güç üretimine harcanmaktadır. Geriye kalan tüketimin büyük bölümü endüstride özellikle çimento üretimi ve boyler kazanlarında kullanılan enerjidir.

Kömür, Çin'de yaygın ve ucuzdur ama aynı zamanda hava kirliliğinin ve küresel ısınmaya sebep olan karbondioksit salınımının da büyük bir sebebidir. Bu nedenlerle son on yılda hükümet, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinde büyük gayret sarf

etmiş, nükleer enerji kullanımını ön plana çıkarmış, doğal gaz ve yenilenebilir enerjiye ağırlık vermiştir. Bu çabaların sonucunda kısmen de olsa başarı elde etmiştir. Geçtiğimiz on yılda hem hidroelektrik hem de nükleer enerjinin yıllık üretimi ikiye katlanmıştır. Yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektrik ise neredeyse yirmi kat artmıştır. Yine de bütün bunlar kömürün tartışmasız hâkimiyeti karşısında etkisiz kalmıştır. 2005'ten bu yana kömürün enerji tüketimindeki payı ve elektrik üretimine katkısı sadece sırasıyla %6 ve %8 azalmıştır. Yapılan bazı projeksiyonlar kömürün Çin'in enerji sepetindeki yerinin 2050 yılına gelindiğinde bile yarıya yakın olacağını göstermektedir.⁶

En güncel bilgiler ışığında, Çin'in kömür üretiminin artık zirveyi aşmak üzere olduğunu ve önceki tahminlere oranla daha hızlı bir şekilde düşmesini bekleyebileceğimizi ifade edebiliriz. Çin'in resmi kaynaklarına göre 2014 yılında kömür kullanımı zirvede durakladıktan sonra 2015 başları itibariyle düşüşe geçmiştir. Ancak bu konuda da dikkati elden bırakmamak uygun olacaktır. Düşük kömür talebinin asıl sebebi 2012-2014 döneminde ağır sanayide yaşanan yavaşlama olabilir ve bu sektör kendini toparladıkça kömüre olan talep yeniden artacaktır. Hatırlatmak gerekir ki Çin, 1990'ların başında da benzer şekilde kömür kullanımında azalma rapor etmişti. Fakat sonradan ortaya çıktı ki; çok sayıda küçük ölçekli kömür üreticisi, hükümet kontrollerinden kaçınmak için üretimlerini kasıtlı olarak rapor etmiyorlarmış. Küçük ölçekli üreticilerin toplam üretime katkısı irdelendiğinde son dönemde benzer bir kırılma görülmektedir. Bu durumun, yine hatalı raporlama sisteminden kaynaklanan bir problem olup olmadığı ise bilinmemektedir.⁷

Çin Ne Seviyede İthal Enerjiye Bağımlıdır?

Çok büyük miktarda enerji harcamasına rağmen Çin, şimdiye kadar talebinin büyük kısmını yerli kaynaklardan karşılayabil-

mekteydi. Çin enerji sepetini çeşitlendirdikçe bu durum yavaş yavaş değişmektedir. Hâlen Çin, ana enerji kaynağı olan kömürün %90'ını kendi üretmektedir. Sahip olduğu dev rezervler sayesinde kömür ithalatının her zaman toplam talebe oranla görece düşük kalacağını değerlendirebiliriz.

Petrol için ise hikâye tamamen farklıdır. 1993 yılına kadar Çin petrol konusunda kendi kendine yeterli durumdaydı. Petrol ithalatçısı olduğu o tarihten bugüne düzenli olarak artan ihtiyaç ile ithal petrol oranı %60'lara kadar ulaştı. 2013 yılında dünyanın en büyük petrol ithalatçısı olarak ABD'nin yerini devralan Çin hâlihazırda günlük yedi milyar varil petrol ithal etmektedir. Doğal gaz konusunda da benzer durum söz konusudur. 2002 yılında neredeyse sıfır olan doğal gaz ithalatı 2014 itibariyle toplam talebin %30'una yükselmiştir. Kimi tahminlere göre ABD'den fazla olan kaya gazı rezervlerinin kullanıma açılması durumunda teorik olarak Çin'in doğal gaz üretimini, ABD'nin yaptığı gibi katlayarak arttırması mümkündür. Ancak Çin'de kaya gazının bulunduğu jeolojik formasyonlar ABD'de olduğundan farklı yapıdadır ve gazın çıkartılması için yeni ve pahalı teknolojiler gerekli olacağından bunun uygulanması şimdilik zordur. Büyük ihtimalle Çin, önümüzdeki dönemde Avustralya ve Endonezya'dan sıvılaştırılmış gaz alımına ve Orta ve Doğu Asya'dan da boru hatlarıyla doğal gaz alımına devam edecektir.

Çin'in dışarıdan ithal ettiği enerji kaynaklarına olan bağımlılığının stratejik sonuçları vardır. Her ne kadar enerji kaynaklarını ve tedarikçileri çeşitlendirmek için büyük gayret sarf etse de petrol ithalatının yarıdan fazlası için Ortadoğu ülkelerine bağımlı durumdadır. Bu durum iki önemli risk faktörü yaratmaktadır. İlk olarak çalkantılı olan bu bölgeden yaptığı ithalatın, ülkeler arası savaş, sosyal kalkışma veya iç savaş nedeniyle aksama riski vardır. İkinci olarak, petrolün büyük kısmı Çin'e tankerlerle taşınırken Malezya ile Sumatra arasındaki dar Malakka Boğazı'ndan

geçiş yapmak zorundadır. ABD ile yaşanacak muhtemel bir gerilim durumunda ABD Donanması'nın bu boğazı kapatarak Çin'i en büyük petrol kaynağından mahrum etmesi çok kolaydır.

Bu risklerin bilincinde olan Çin Hükümeti, yeni ve daha emniyetli petrol kaynaklarına erişim sağlamak için büyük ilgi göstermektedir. Bu ilgi nedeniyle Çin'in özellikle Orta ve Doğu Asya'da yeni petrol yataklarının keşfi ve boru hatlarının kurulması konusunda oldukça istekli olacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Çin'in Enerji Kullanımının Küresel İklim Değişikliğine Etkisi Nedir?

2007 yılında Çin, dünyanın en büyük sera gazı üreticisi durumuna gelmiştir. Karşılaştırılabilir uluslararası verilere erişebildiğimiz en güncel yıl olan 2012 rakamlarına göre, Çin küresel sera gazının %24'ünü üretmekte yani ABD ile Avrupa Birliği'nin toplam değerinden fazla sera gazını atmosfere salmaktadır. Çin'in toplam salınımının %85'ini karbondioksit oluşturmaktadır. Bunun da asıl sebebi aşırı kömür kullanımıdır çünkü kömür diğer yakıtlara oranla çok daha fazla karbondioksit salınımına sebep olmaktadır. Diğer fosil yakıtlarla karşılaştırdığımızda kömür, doğal gazdan iki kat, petrolden %40 daha fazla karbondioksit salınımı yapmaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, gelecekte küresel iklim değişikliğine yapacağı katkının derecesini belirleyecek en önemli değişken Çin'in kömür tüketimidir.⁸

Geçtiğimiz on yıldan uzun süredir Çinli liderler iklim değişikliği ile mücadele konusuna önem verseler de son zamanlarda bu konudaki uluslararası görüşmelerde daha savunmacı bir duruş sergilemektedirler. İlk olarak Çin'in kişi başına salınım değerleri itibarıyla çoğu gelişmiş ülkeden daha az salınım yaptığını savunuyorlar. İkinci olarak da Birleşik Krallık ve ABD gibi erken

endüstrileşen ülkelerin daha uzun süredir sera gazlarını yüksek miktarda atmosfere salınımına neden olduklarını ve bu nedenle şimdi yükün daha büyük kısmını omuzlamak zorunda oldukları görüşünü savunuyorlar. Bu görüşe göre Çin gibi sonradan gelişmeye başlayan ülkeler karbondioksit salınımıyla kapsamlı mücadeleye girişmeden önce yeterli zenginlik seviyesine ulaşana kadar onlara da fırsat verilmesi gerekir. Son olarak Çin'in salınımının bir kısmının aslında zengin ülkelerin sorumluluğu olduğunu ve çok uluslu büyük şirketlerin Çin'de gerçekleştirdiği üretim nedeniyle bu salınımın yapıldığını, üretim ile birlikte kirliliği de ithal ettiklerini iddia etmektedirler.

Çin son yıllarda savunduğu bu pozisyonlardan geri çekilmek durumunda kalmıştır. İlk argümanın artık geçerliliği kalmamıştır çünkü Çin'in kişi başı karbon salınımı küresel ortalamanın çok üzerine çıkmıştır. İkinci hususta ahlaken bir adalet arayışı görülebilir ancak aslında geçersiz bir iddiadır çünkü küresel ısınmayı durduracak seviyede salınımların azaltılması için gereken miktar o kadar yüksektir ki en büyük sera gazı üreticisinin istisna tutulması durumunda bu hedeflere ulaşılması mümkün değildir. Üçüncü iddia ise tutarlı değildir çünkü Çin'in karbondioksit salınımının büyük kısmı, yerli ağır sanayi ve inşaat sektörleri ile bunları besleyen, çimento, çelik, vd. üreticisi işletmelerden kaynaklanmaktadır. Çok uluslu şirketlerin Çin'de kurduğu ihracat odaklı, montaj ve hizmetler ile ilgili tüketim malları üretiminin karbondioksit salınımına katkısı çok sınırlıdır.

Çin 2030 yılına kadar karbondioksit salınımını hedef değerlerle sınırlandırmayı taahhüt etmiştir. Bunu gerçekleştirmek için (a) ekonomik yapısını daha az enerji yoğun olacak şekilde düzenleyecek, (b) enerji sepetini daha az kömür ve daha çok temiz fosil yakıt ile yenilenebilir enerji kaynaklarını içerecek şekilde yenileyecek ve (c) enerji verimliliğinin artırılmasını sağlayarak yapacaktır. Hükümetin bu reformları gerçekleştirmesi için teşvik

edici sebepleri vardır. İlk olarak sürdürülebilir, dengeli ve uzun vadeli ekonomik büyüme için enerji verimliliği arttırılmak, enerji yoğunluğu azaltılmak zorundadır. Ayrıca Çin'in iklim değişikliği ile mücadele kapsamında alması gereken tedbirler aynı zamanda giderek daha büyük bir sosyal problem hâline de gelen ülkenin korkunç hava kirliliği ile mücadele için de alması gereken tedbirlerdir.

Çin'in Çevre Problemlerinin Ciddiyeti Nedir?

Çin'deki çevre faciası dünya çapında dikkat çekmiştir. Hızlı endüstrileşmenin en büyük bedeli ülkenin havası, toprağı ve suyunun önemli ölçüde zarara uğraması olmuştur. 2013 Ocak ayında Pekin'de yaşanan olağan dışı sis hem Çin içerisinde hem de dünya genelinde dikkat çekmiştir, "havadaki kıyamet" ismi verilen bu olayda gökyüzü karanlığa bürünmüş, yaklaşık metrekupe 800 mikrogram partikül içeriğı ile Dünya Sağlık Örgütü'nün sağlıklı gördüğü üst sınırın 30 katı değere ulaşmıştır. Milat olarak görülen bu olaydan sonra hava kirliliğine karşı çok daha ciddi tedbirler almak için hükümet harekete geçmiştir.⁹

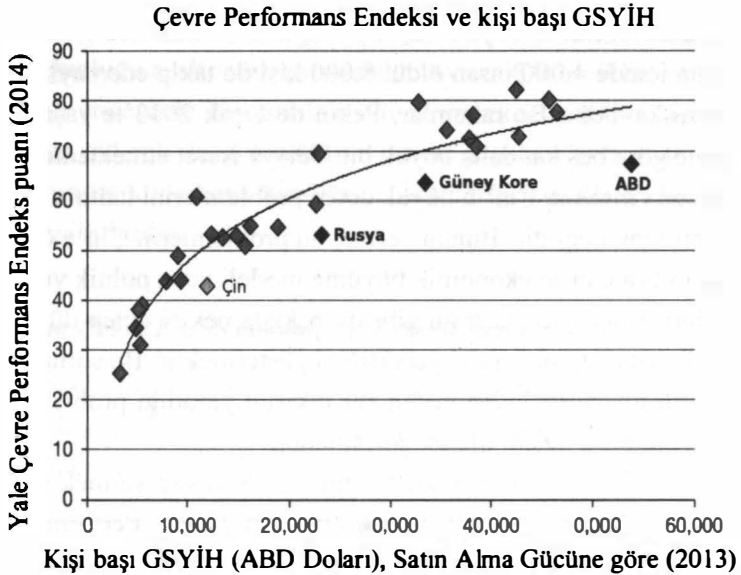
Çin'in çevre problemlerinin bir de tarihsel ve uluslararası bakış açısıyla gözden geçirilmesinde fayda vardır. Zenginleşme sürecinden geçen her ülke bu yolda oldukça kirlilik yaratmıştır. Bugün gazete başlıklarını, Çin şehirlerindeki zehirli duman ve Çin nehirlerindeki kimyasal atıklar doldursa da çok değil kırk yıl önce benzer başlıkların Japonya için atılmakta olduğunu, ABD'nin de 1960'larda, Pittsburgh ve Los Angeles gibi büyük şehirlerde yoğun hava kirliliğine maruz kaldığını, endüstri merkezlerinde büyük yangınlar çıktığını, bazı yerleşim yerlerinin kimyasal kirlilik nedeniyle oturulamaz ilan edildiğini unutmamak gerekir. Bu çevre felaketlerinin temizlenmesi onlarca yıl almıştır ve hâlâ yapılacak çok iş vardır. Maalesef "havadaki kı-

yamet” bile eşi görülmemiş bir olay değildir. 1952 Aralık ayında Londra’da ölümcül büyük sis yaşandığında tahminlere göre ilk beş gün içinde 4.000 insan öldü. 8.000 kişi de takip eden aylarda hayatını kaybetti. Bu rakamlar, Pekin’de Ocak 2013’te yaşanan felakete göre beş kat daha büyük bir faciaya işaret etmektedir.¹⁰

Burada maksat, Çin’in büyük çevre problemlerini halının altına süpürmek değildir. Bunun yerine, bu problemlerin Çin’e özgü olduğu veya Çin’in ekonomik büyüme modeli veya politik yeter-sizlikleri nedeniyle oluştuğu gibi ilk bakışta çekici gelen düşünceler ile hata yapmamamız gerektiğini göstermektir. Bu sorunlar, endüstrileşme sürecinden geçen her ülkenin yaşadığı problemlerin çok ciddi bir çeşidi olarak görülmelidir.

Peki, ne kadar ciddi? Şekil 8.1 bu soruya cevap vermek gayretindedir. Yale Üniversitesi’nin kapsamlı Çevre Performansı Endeksi (ÇPE) ile kişi başına düşen milli geliri (alım gücüne göre düzeltilmiş) dünyanın önde gelen otuz ülkesi için kıyaslanmaktadır. Ülke listesi, bütün büyük ve gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeleri de kapsamaktadır: Asya’nın tüm endüstrileşmiş ülkeleri (oldukça hevesli Vietnam ve Bangladeş dahil) ve Rusya, Brezilya, Güney Afrika, Meksika ve Türkiye gibi gelişmekte olan diğer büyük ülkeler. Şehir devletleri ile dağınık ve az nüfuslu ülkeler (Singapur, Suudi Arabistan, Yeni Zelanda) çalışmanın dışında tutulmuştur.

İki önemli husus derhâl göze çarpmaktadır. İlk olarak bir ülkenin gelir seviyesi ile çevre performansı arasında güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Bu durum, ülkelerin fakirken doğaya pek de önem vermedikleri ve refah sahibi oldukça çevreyi daha iyi korudukları yönündeki genel kanıyı doğrular niteliktedir. Özellikle orta gelir seviyesine (hemen hemen 10.000-20.000 dolar) yükselen ülkelerin çevre performanslarındaki artış dikkat çekicidir. Böylelikle, orta sınıf bir ülke güçlendikçe o ülkede çevre bilinci artmakta, daha fazla insan temiz hava ve su iste-

Şekil 8.1 Çevre Endeksi ve GSYİH

Kaynak: Yale Çevre Performans Endeksi, Dünya Bankası

mektedir şeklindeki önerme doğrulanmış olmaktadır.¹¹

İkinci olarak, Çin'in performansı oldukça kötüdür. Ülkenin KÇPE skoru, gelir seviyesine göre olması gereken değerin %14 altındadır. KÇPE skoru, olması gereken değerden en az %10 daha düşük olan diğer üç ülke, Rusya, Güney Kore ve ABD'dir. Bu gözlemler, Çin'in çevre performansını değerlendirirken bir çerçeve oluşturmamıza yardımcı olur. Kirlilik problemlerinin bir kısmı son zamanlarda yaşadığı hızlı endüstrileşme sürecinin ve görece düşük gelir seviyesinin "doğal" bir sonucu olarak görülebilirse de hikâye bundan ibaret değildir. Diğerleriyle karşılaştırıldığında çevre performansı düşük olan ülkelerle paylaştığı bazı önemli karakteristik özellikler bulunduğunu görürüz. Rusya gibi Çin de otoriter yönetime sahip komünizm sonrası geçiş ekonomisidir, özellikle hukuki açıdan kurumsal yapısı zayıftır ve toplum, yöneticilere karşı yeterli güce sahip değildir. Güney Kore

gibi, Çin de gelişmekte olan bir Doğu Asya ülkesidir ve ekonomik büyüme sağlanmasını diğer her şeyden üstün tutan bir anlayışla yönetilmektedir. Ve nihayet Çin, ABD gibi bir süper güç olma gayretinde olduğu için küresel gücün temel unsurları olan endüstriyel ve teknolojik gelişmeyi sağlamak uğruna çevre gibi yumuşak çekinceleri görmezden gelme eğilimindedir.

Çin'in Çevre Problemlerine Müdahale Etme Olasılığı Nedir?

Yukarıda ifade ettiğimiz düşünceler ışığında Çin'in kısa vadede çevre konusunda duyarlı bir tutum takınmasını beklemek muhtemelen hata olacaktır. Diğer ülkelerin benzer koşullarda çevre problemlerine müdahale süreçlerini incelediğimizde de benzer sonuca varırız. Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde görülen başarılı çevre geliştirme programları şu maddelerden en az birkaçını ihtiva etmektedir:

- Çevre yasalarının sıkılaştırılması ve özenle takibi,
- Piyasa mekanizmalarında çevre duyarlılığını gözeten düzenlemeler,
- Hukuki destek, özellikle kirliliğe sebep olan büyük kuruluşlar ve sanayi kollarında dikkat çekici mücadele,
- Hükümet Dışı Organizasyonlar (HDO) tarafından yoğun faaliyet gösterilmesi,
- Medyada yer ayrılması.

Çin'in politik sistemi yapısı gereği büyük ihtimalle en büyük ağırlıklı ilk maddeye verecek, en iyi ihtimalle diğer dört maddeye ise kısmi destek alacaktır. Kirlilik problemlerinin medyaya yansımalarına kısmen müsamaha gösterilmektedir. Bu alanda da diğerlerinde olduğu gibi merkezi hükümet, yerel yetkililerin gizlemek istediği sıkıntıların su yüzüne çıkartılmasından memnuni-

yet duymaktadır. Ancak Pekin yeterli bilgi edindiğine bir kez karar verdikten sonra bu konuda medya bültenlerinin kesilmesi beklenebilir. Bu uygulamayı gördüğümüz bir örnek, 2015 Mart ayında tecrübeli bir CCTV muhabiri olan Chai Jing hava kirliliği hakkında yaptığı belgesel programı yayınladığında yaşanmıştır. *Kubbenin altında* isimli belgesel internet üzerinden yüz milyondan fazla kişi tarafından izlendiğinde sansür derhâl devreye girmiş, kayıtlar bütün web sitelerinden silinmiş, ilgili tartışmalar sosyal medyadan yok edilmiştir. Daha serbest bir ülkede bu belgesel, çevre koruma tedbirleri ile ekonomik büyüme arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı konusunda büyük ölçekli ve uzun soluklu bir tartışmayı tetikleyebilirdi. Çin’de bu tartışma, daha beşikteyken boğulmuştur.

Benzer şekilde merkezi hükümet, çevreci HDO’ları ve çevre konusunda hukuki mücadele veren platformları sıkı takip altında tutmaktadır. 2014 sonlarında ilan edilen önemli bir reform, onay sahibi çevreci HDO’ların, kirliliğe yol açan şirketlere, özel çevre mahkemelerinde dava açmasına izin verilmesiydi. Bu önemli bir adım olmakla birlikte etkisi sınırlı kalacak gibi görünmektedir. Çünkü hükümet, dava açma yetkisi olan organizasyonları önceden belirlemektedir. Bunun da ötesinde yargıçların çoğu rüşvet almaktan çekinmemekte veya güçlü ekonomik çıkar gruplarının baskısı altında kalmaktadır. Çevre mahkemelerinin verdiği kararların ne derece uygulanacağı da bilinmezlerden bir diğeridir.

Yetkililer, emisyon takip programlarına, başta karbondioksit olmak üzere büyük ilgi göstermiştir. Prensip olarak bu iyi bir gelişmedir. ABD’nin, 1990’da çıkartılan “temiz hava yasası” sonrasında, asit yağmurlarının birincil sebebi olan sülfür dioksit emisyonlarını azaltmasında, emisyon kotası alışverişi sisteminin getirilmesi önemli rol oynamıştır. Ancak uygulamada bu sistemlerin takibi oldukça zordur. Hem çok güçlü piyasa yapısı hem de yakından ve güçlü takip gerektirir. Çin’in emisyon kotası alım

satımı sistemini başarıyla uygulamak için gerekli asgari şartları karşıladığından emin olamayız.

Kirlilik Kontrolü Merkezden İdare ile Sağlanabilir mi?

Çin'in çevre koruma güdüsü büyük oranda merkezden uygulamaya konulacak idari tedbirlere bağlıdır. Bu idari tedbirlerin uygulanmasında etkinlik seviyesi de tasarımlarındaki kaliteye ve muhtemelen daha önemlisi merkezin ortaya koyacağı politik iradeye bağlıdır.

Problemlerin derinliği ve hükümetin ekonomik büyüme ile ilgili şimdiye kadar ortaya koyduğu takıntı (örneğin "havadaki kıyamet" olayına müsamaha) bir arada değerlendirildiğinde, Pekin'in çevre programına bağlılığını sorgulamak yanlış olmayacaktır. Her hâlükârda doğru olan, kirlilik ile mücadelede son on yılda bir miktar mesafe kaydedildiği ve bunun zaten bir milli öncelik olarak deklare edilmiş olduğudur. Yakın gelecekte bu alandaki kazanımlarda hızlı bir artış beklemek için sebep yoktur. Hava ve su kirliliği ile mücadelede ilerleme ise maalesef daha kısıtlı olmuştur.

Çin enerji ihtiyacını büyük oranda kömür ile karşılamaktadır. Tahminler değişmekle birlikte genellikle hava kirliliğine yol açan salınımın %50'sinden kömür kullanımının sorumlu olduğu söylenebilir. Bu kömür, elektrik üretiminde, çimento ve cam fabrikalarında, metalürji tesislerinde kullanılmaktadır. Araç emisyonlarının hava kirliliğine katkısı oldukça azdır. Tahmini değerler %15-20 civarındadır. Bu kirlilik dağılımının da bazı sonuçları vardır. Kötü taraftan bakıldığında kirliliğe neden olan ağır sanayi kolları politik açıdan güçlü desteğe sahiptir ve karşı tedbirlere büyük direnç gösterebilmektedir. Diğer taraftan, problemin belli bir alana yoğunlaşmış olması sayesinde tedbir geliştirmek daha kolaydır. Hatta kömüre olan bağımlılığın azaltılması sadece çevrecilerin değil Çin'in enerji ve endüstri politikalarını

yöneten bürokratların da önemli bir kaygısıdır. Bu uyuşan çıkarlar sayesinde kömür kullanımının azaltılması ve daha temiz havaya kavuşulması ihtimali güçlüdür.¹² Enerji verimliliği ve kömür kullanımının azaltılması hususları, 2005 yılında, hükümetin Çin'in enerji yoğun büyüme modelinin sürdürülemeyeceğini anlaması ile politik hedef olarak ortaya konmuştur. Oldukça önemli fakat ikincil planda kalan bir endişe de o zamanlar, enerji ihtiyacının karşılanmasında %70'i ve güç üretiminde %80'i bulan kömüre bağımlılık ile sera gazı salınımında Çin'in zaten aşırı yüksek olan küresel iklim değişikliğine katkısının azaltılması olmuştur. Bu nedenle Pekin, enerji kullanım yoğunluğunu yani GSYİH'ye bir Rmb değerinde katkı yapmak için kullanılması gereken enerji miktarını 2010 yılına kadar %20 azaltmayı hedef olarak koymuştur. Aynı zamanda ülkenin kömüre olan bağımlılığını azaltmak için daha temiz yakıtlar olan doğal gaz, hidroelektrik ve nükleer enerji alanlarında büyük yatırımlar yapmaya başlamış, rüzgâr türbinleri ve güneş panelleri üretimi gibi yenilenebilir enerji projelerini desteklemeye başlamıştır.

Bu gayretlerin kayda değer sonuçları olmuştur. Enerji verimliliğini artırma programının en önemli parçası, "1.000 işletme programı" idi. Bu programla ülkenin ağır sanayi kollarındaki en büyük işletmelerine, hedef verimlilik değerleri konuldu. Birkaç yıl içerisinde bölge yönetimleri de büyük oranda bu uygulamayı kendilerine uyarladılar. 2005-2010 döneminde enerji yoğunluğunda azalma %19 ile hedefin hemen altında gerçekleşti. 2011-2015 döneminde bir kademe daha düşürülerek %16 azalma daha sağlanmıştır. Hedeflere büyük oranda ulaşılmıştır. 2005 yılında %73 ile zirveye ulaşan kömürün birincil enerji üretimindeki payı 2014 yılında %66'ya düşürülmüştür. Çin'in kömür talebi 2005 yılında zirveye ulaşmıştır ve muhtemelen bu noktanın üstüne çıkamayacaktır. Fakat kömür kullanım istatistikleri hakkında daha önce yazdıklarımızı hatırlamakta fayda vardır.¹³

Bu kazanımların elde edilmesinde doğru politikaların yanı sıra yapısal ekonomik değişiklikler de büyük pay sahibidir. Enerjinin büyük çoğunluğu endüstride tüketilmektedir. Hizmetler sektörü, çok daha az enerji tüketerek GSYİH'ye bir birim katkı sağlayabilmektedir. 2013 yılına kadar endüstri ekonominin büyük kısmını oluşturmakta iken artık hizmetler sektörü daha büyüktür ve hızla büyümeye devam etmektedir.

Konut inşaatları, 5'inci bölümde gördüğümüz gibi 1996-2010 arasında üçe katlanmıştır. Bu sektör enerji kullanımını arttıran malzemelerin talebinde en büyük kaynaktır. Çelik, çimento ve cam üretimi yoğun enerji tüketilen sektörlerdir. Konut inşaatlarının da zirveyi aşmış olması önemli bir etkidir.

Enerji yoğunluğunun azaltılması konusunda son bir yapı taşı da fiyatlarda yapılacak kademeli reformdur. Çin'de enerji fiyatları hiç de ucuz sayılmaz. Sanayide kullanılan elektriğin fiyatı dünya ortalamasının biraz üzerindedir, benzin ve motorin pompa fiyatları da 2008 yılından bu yana ABD fiyatlarının %20 ila 40 üzerinde, yani Kanada ve Avustralya fiyatları ile paralel seyretmektedir. 2000'li yılların başında fiyat kontrolü terk edildiğinden bu yana kömürün elektrik santrallerine alım fiyatları üçe katlanmıştır ve hâlihazırda dünya spot piyasasına paralel seyir arz etmektedir.¹⁴

Ancak Çin'de enerji fiyatlarının çeşitli şekillerde hükümet tarafından kontrol altında bulundurulduğu doğrudur. Fiyatlar tam olarak arz talep dengesinden etkilenmemektedir. Örneğin elektrik fiyatları sıkı kontrol altında tutulmaktadır ve güç üretiminde kullanılan diğer yakıtların fiyatındaki artış elektriğe yansıtılmamıştır. 2009 yılından bu yana devam etmekte olan fiyat reformları ile akaryakıt fiyatları, ufak bir adım kadar geriden gelerek ham petrol fiyatı oranında dalgalanmaya başlamıştır. Yine de hükümet politikaları, fiyatlandırma formülleri sayesinde aşırı yüksek akaryakıt fiyatlarının son kullanıcıyı etkilemesine izin

vermemektedir. Bu demek oluyor ki ham petrol fiyatı 2010-2014 döneminde olduğu gibi aşırı yüksek seyrettiğinde, enerji verimliliği yüksek yatırımlar yani az yakıt tüketen ya da elektrikli arabalar veya ekipman için normal bir piyasa ekonomisinde göreceğimizden daha az teşvik vardır. Hava kirliliğinin kontrol altına alınması için en önemli etkenlerden biri de elektrik fiyatıdır, çünkü elektrik talebi doğrudan kömür talebi ile eş değerdir. Elektriğin fiyatlandırılmasında piyasa koşullarına ağırlık veren bir sisteme geçilmesi için çekinceli adımlar 2014 yılında atılmaya başlanmış olsa da birkaç yıl boyunca bunların faydasını görmek mümkün olmayacaktır.

Sonuçta, hava kirliliğini azaltma çalışmalarında ilerleme karmaşık olmuştur. Kömür yakan tesislerde uygulamaya konulan tedbirler ve verimlilik artışı sayesinde sülfür dioksit salınımı (asit yağmurlarına sebep olmasıyla ünlüdür) ciddi oranda azaltılmıştır. Ancak kirliliğe yol açan diğer maddelerin birikimi devam etmektedir. Özellikle kuzey bölgelerde sis ve kirliliğin ana sebebi olan küçük PM2.5 partiküllerinin havadaki miktarı birkaç yıl kontrol altına alındıktan sonra hâlen artmaya devam etmektedir.

Pekin'in "havadaki kıyamet" durumunu yaşaması ile Xi Jing-pin'in yeni hükümeti bu konuya daha dikkatli eğilmeye başlamıştır. 2013 Eylül ayında Ulusal Hava Kirliliği ile Mücadele Planı yayımlanmıştır. Bu plana göre, 2017 yılına kadar kıyı şeridi boyunca şehirlerin PM2.5 salınımlarını %15 ila 25 oranında azaltmaları ve daha büyük olan PM 10 partikülleri için de biraz daha gevşetilmiş şartlara uymaları gerekmektedir. Ayrıca Başbakan Li Keqiang çevre koruma tedbirlerine, yasama organına sunulan yıllık raporlarda hükümetin öncelikli hedefleri arasında yer vermeye başlamıştır. Bu uygulama şimdiye kadar hiçbir başbakan tarafından yapılmamıştı.

Anlaşıldığı kadarıyla hükümet nihayet çevrenin korunmasını bir öncelik olarak görmeye ya da en azından -halk baskısı da bir

etken olduğundan- Çin'in zengin bölgelerinde hava kirliliğini kontrol altına alma çalışmalarına daha büyük önem vermeye başlamıştır. Geçtiğimiz on yıllık süreçte Çin yukarıdan aşağıya uygulanan politikalarla çevre konusunda etkili tedbirler uygulayabildiğini, enerji kullanım eğilimlerinde yaptığı değişikliklerle sergilemiştir. Bu uygulamaların hava kirliliği ile mücadele tedbirlerini kapsayacak şekilde genişletilmesi ile ekonominin devam etmekte olan yeniden yapılandırılmasında kirlilik ile mücadele unsurları gözetilirse önümüzdeki birkaç yıl sonunda aşamalı olarak hava kirliliği probleminde yavaşlama görebiliriz. Bununla birlikte emisyon seviyeleri hâlen aşırı yüksek seyrine devam etmektedir. İyimser yetkililer bile, 15 ila 20 yıldan önce Çin'in büyük şehirlerindeki havanın gelişmiş ülkelerce kabul edilen standartlara getirilmesini mümkün görmemektedir. Kirlenen nehirlerin, göl ve arazilerin temizlenmesi gibi diğer kritik çevre konularındaki çalışmalar henüz tam olarak başlamış bile değildir. Önümüzdeki yıllarda çevreye verilen zarar Çin'de muazzam bir problem olarak devam edecektir.

DEMOGRAFI VE İŞ GÜCÜ PİYASASI

Demografik Fırsat Penceresi Ne Demektir?

Demografik fırsat penceresi, bir toplumda çalışmayan birey miktarının toplam nüfus içerisinde süratle azaldığı zaman dilimine verilen (nüfus içerisinde, çocuk ve yaşlıların oranı düşük, çalışma çağındakilerin oranı fazla olan dönemdir, Türkçe ekonomi müfredatında “ekonomik armağan” olarak da geçer) isimdir. Geleneksel olarak tarıma dayalı bir toplumda doğum oranları yüksektir çünkü çocukluk çağında ölüm oranları yüksektir ve aile, birkaç çocuğunun hayatta kalacağından emin olmak için çok sayıda doğum yapmalıdır. Sonrasında, hayat şartlarının iyileşmesi ile çocuk ve bebek ölümlerinde önemli azalma sağlanır. Bunun sonucunda aileler, bu artan çocuk oranına daha az doğum yaparak karşılık verir. Çoğu kez hükümet bu dönemde doğum kontrol politikaları ile ailelerin söz konusu eğilimini destekler.

Bu değişimlerin sonucu, nüfusun yaşlılık yapısında iki kademeli bir değişimdir. İlk safhada, çalışma çağındaki insanların oranı nüfus içerisinde hızla artar, bunun sebebi, çocuk ölüm oranı düşmüşken hâlâ yüksek devam eden doğum oranlarıdır. Bu arada ailelerin yeni bebek yapma oranında azalma görülür.

Sonuç olarak söz konusu ülke bir süre boyunca, görece yüksek sayıda üretim çağında insana ve azalan sayıda çocuğa sahip olacaktır. Başka bir ifade ile “bağımlılık oranı” -bir tarafta yaşlı ve çocuklar, diğer tarafta çalışma çağında insanlar olduğunda ortaya çıkan oran- düşecektir.

Nüfus içerisinde bu yaşlılık değişimi daha hızlı ekonomik büyümeyi garanti etmese de kesinlikle yardımcı bir husus olacaktır. Daha fazla sayıda üretim çağında insan ve görece daha az sayıda besleyecek boğaz olduğunda aileler gelirlerinden daha fazla parayı yatırıma ayırabilecektir. Ülke, bu yatırımları değerlendirerek altyapı ve üretim sektörüne aktaracak etkili bir mekanizmaya sahipse ülke yararına bir geri besleme döngüsü oluşacak, yatırımlar arttıkça gelir artışı için daha fazla imkân yaratılacak gelir arttıkça yatırım artmaya devam edecektir. Daha hızlı gelir artışı ekonomik fırsatlar peşinde koşan insanların daha az çocuk yapması ile sonuçlanacak ve bunun sonucunda doğum oranı daha da düşecektir bu da yine yatırım artışına destek olacaktır.

Maalesef birkaç on yıl devam ettikten sonra bu süreç tersine dönecektir. Çalışma dönemindeki insanlarda yaşanan “yığılma” er geç emeklilerin sayısında “yığılma” ile sonuçlanacaktır. Emeklilerin sayısındaki artış, ülkenin sağlık hizmetleri ve emeklilik maaşı gibi harcamalarını arttıracaktır. Ancak arkadan gelen çalışacak insan sayısı azalmıştır. Dolayısıyla, büyük sayıda insanın az sayıda (genellikle genç yaşta) insanı beslemesi yerine artık ülke az sayıda çalışan ile çok sayıda bağımlı (genellikle yaşlı) insana bakmak durumunda kalacaktır. Nüfusun hızla yaşlandığı bu döneme de “demografik dönüşüm” ismi verilmektedir ve genellikle daha düşük ekonomik büyüme hızı ile eşlenik olarak görülür.

Çin’de Demografik Fırsat Penceresi Nasıl İşlemiştir?

Çin’in Doğu Asyalı rakiplerinin (Japonya, Güney Kore ve Tayvan) çoğu geniş birer demografik fırsat penceresinden faydalanmıştır ve bu dönem, hızlı büyüme oranlarına büyük katkı sağlamıştır. Çin’de de demografik fırsat penceresi olağan dışı uzun ve geniş olmuştur.

Bunun sebebini anlamak için, 1950’lerin sonundan günümüze bir inceleme yapmak gerekir. 1959’dan 1962 yılında kadar üç yıl süreyle Çin’in büyük bölümünde kıtlık diyebileceğimiz koşullar yaşanmıştır. Bunun sebebi 1958-1959 döneminde uygulanan “büyük adımla ileri” politikası ile milyonlarca çiftçinin tarım arazilerinden toplanıp, küçük ölçekli çelik işleme tesisleri gibi hatalı tasarlanmış kırsal sanayi kollarında çalıştırılmaya başlanmasıdır. Çin Hükümeti bu büyük kıtlık dönemini hiçbir zaman resmi olarak kabul etmemiş olsa da demografik veriler muhtemelen 30 ila 40 milyon insanın bu dönemde öldüğünü göstermektedir.¹

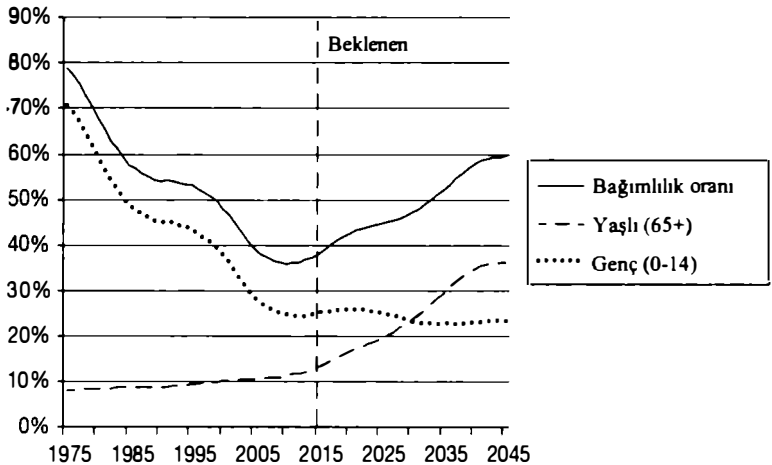
Bu felaketin ardından doğum oranlarında büyük artış yaşanmıştır. 1963-1973 döneminde Çin muazzam bir bebek patlaması yaşamış ve toplam nüfus 680 milyondan 880 milyona çıkmıştır. Katkı yapan faktörler arasında, savaş veya kıtlık sonrası doğal olan hızlı nüfus artışı eğiliminin yanı sıra hükümet politikaları (özellikle Mao Zedong’un güçlü bir ülke daha kalabalık bir nüfusla elde edilir düşüncesi nedeniyle) ve sağlık koşullarında yapılan iyileştirmeler sayesinde bebek ve çocuk ölümleri ile doğum esnasındaki anne ölümlerinin büyük ölçüde azaltılması yer alır.

1970’lerin başında hükümet yetkilileri nüfusun aşırı hızlı artışından endişe etmeye başladılar. Bu hızda büyüyen bir ülkenin kendi kendini beslemesi ve her ferdi için iş imkânı yaratmasının zor olacağını düşündüler. 1973 yılında “daha sonra, daha uzun, daha az” kampanyası başlatılarak çiftlerin daha geç evlenmesi, çocukları arasındaki zamanı uzatmaları ve çocuk sayısını da

azaltmaları şehirlerde iki ve kırsalda üç çocuktan fazla yapılması desteklendi.² Bu nedenle doğurganlık oranı 1970'lerde 5,8'den 2,4'e düştü. Bunun önemli bir nedeni uygulanan politikalar olmakla birlikte çocuk ölümlerindeki azalmanın da doğurganlığın düşmesine katkısı vardır. Çin'in doğurganlık oranını "yenilenme düzeyi" değeri (bir ülkenin nüfusunun aynı seviyede korunmasını sağlayan nüfus artış hızı) olan 2,1'e yaklaştıran bu belirgin azalmaya rağmen 1980'lerde hükümet aşırı sert "tek çocuk" politikasını uygulamaya koydu ve doğurganlık oranı 1990'ların sonuna kadar azalmaya devam etti.

Kıtlık dönemindeki yaygın ölüm oranı ile 1980'lerde emeklilik yaşına ulaşan birey sayısındaki azalma ile birlikte 1960'ların büyük bebek patlaması ve sonrasında 1970'lerden itibaren yaşanan doğurganlık düşüşü ile birlikte tüm faktörler bir araya geldiğinde uzun soluklu ve geniş bir demografik fırsat penceresi açılmış oldu (Şekil 9.1). 1975 ile 2010 yılları arasında bağımlılık oranı -15 yaş altı gençler ve 65 yaş üstü kişilerin toplamının her

Bağımlılık oranı, gerçekleşen ve beklenen, 1975-2045

Şekil 9.1 Bağımlılık Oranı

Kaynak: Birleşmiş Milletler Yaşlanma ve Gelişme Veri Tabanı

100 çalışma yaşındaki bireye oranı- 80'den 36'ya düşmüştür. Aynı zaman aralığında ulusal yatırımlar GSYİH'nin %36'sından %50'sinin üzerine çıkmış reel yatırımların ortalaması %12 olmuş ve ekonominin yıllık ortalama büyümesi %10 seviyesine ulaşmıştır. Ekonomi ile demografik veriler arasındaki ilişki doğrusal olmamakla birlikte bu büyük fırsat penceresinin Çin'in hızlı ekonomik büyümesine katkısı olmadığını iddia edemeyiz. Kesinlikle olumlu bir faktör olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Muhtemelen bu bölümü özetlemek için en uygun ifade şudur: Demografik fırsat penceresi, hızlı ekonomik büyüme için imkân sağlayan fırsatı yaratmış, 1978'den itibaren uygulanan reformlar ile bu fırsat iyi bir şekilde değerlendirilmiştir.

Çin Nüfusunun “Demografik Dönüşüm”

Sonucu Yaşlandığı Doğru mudur?

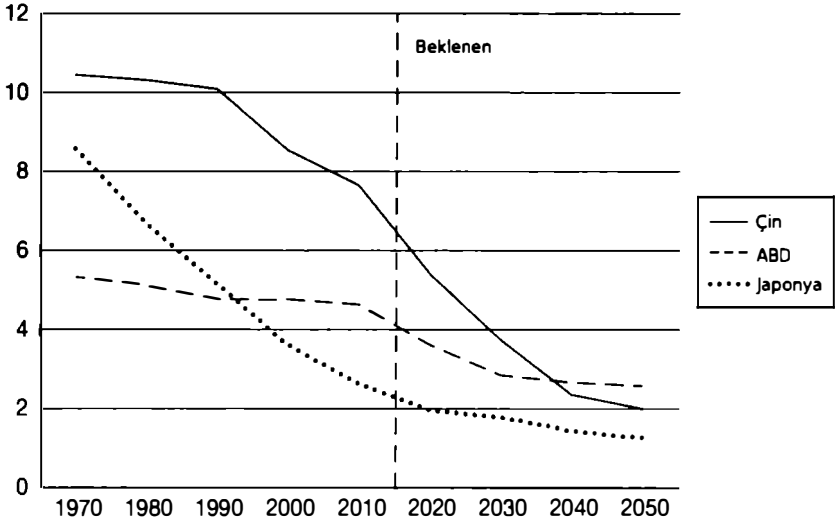
Maalesef, Çin artık yukarıda arz ettiğimiz iki safhalı sürecin sonraki adımına geçiş aşamasındadır. Önümüzdeki yıllarda Çin'de bağımlı nüfus artış gösterecektir. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere bağımlılıktaki azalma tamamen 1960 ve 1970'lerde yaşanan bebek patlamasında doğanların çalışma yaşına gelmesi sonucudur. Artık bu nesil emeklilik yaşına gelmektedir. Artık Çin nüfusunun altıda biri 60 yaşın üzerindedir. 2030 yılında bu oran dörtte bire ve 2050'de de üçte bire yükselecektir. Sosyal hizmetler, emeklilik ve sağlık sistemleri üzerine düşen yük muazzam şekilde artacaktır. Bugün yaklaşık olarak emeklilik yaşındaki (65 yaş üstü) her bireye karşılık çalışan yedi birey mevcuttur. Bu sayı 2030 yılında sadece üç buçuk olacak ve 2050'de ise ikiye düşecektir. Hâlihazırda yaşlı nüfusu ile ünlü olan Japonya'da da oran budur.

Nüfusun Yaşlanmasının İş Gücü Piyasası ve Ekonomik Büyümeye Yansıması Nasıl Olacaktır?

Çin'in gelecekteki nüfusu için yapılan projeksiyonlar şüphesiz hızla yaşlanan bir nüfusa işaret etmektedir ve bunun, sosyal güvenlik sistemi üzerinde artan finansal baskı nedeniyle ekonomik büyümeye etkisi olumsuz olacaktır. Çin'in karşı karşıya olduğu riski işaret etmek için sıklıkla kullanılan bir ifade "zengin olamadan yaşlanacak" deyişidir. Ancak yaygın görüşün aksine demografi değiştirilemez bir kader değildir. Demografik eğilimler ciddi kısıtlar olarak değiştirilmesi onlarca yıl alan faktörlerdir. Ancak ekonomilerin de bu demografik kısıtlar içinde yapacak birkaç numarası vardır.

Çin açısından en acil problem, şimdiye kadar süratle artan çalışma yaşındaki nüfusun gelecek on yılda azalmaya başlayacak

Emekli* başına çalışan sayısı

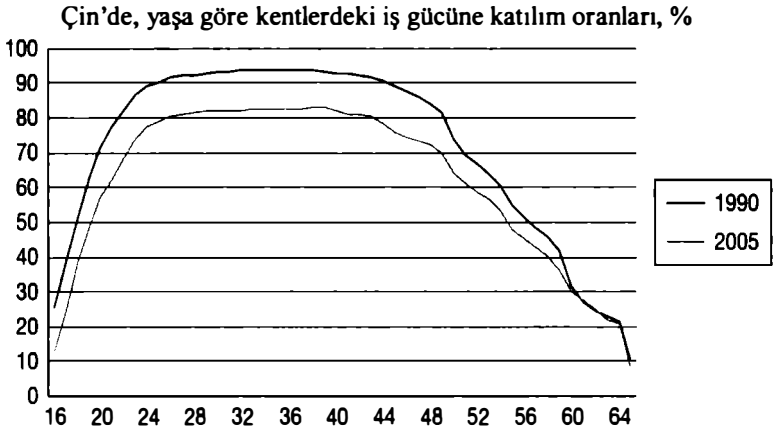
*Emekli olma yaşı 65 kabul edilmiştir.

Şekil 9.2 Emekli Olma Yaşı

Kaynak: BM Dünya Nüfusu Özellikleri (2008)

olmasıdır. Burada önemli fark, çalışma yaşındaki nüfus ile iş gücü piyasasının eş anlamlı olmamasıdır. İş gücü piyasası, aktif olarak iş arayan veya çalışmakta olan bireylerden ibarettir. Herhangi bir yaş grubunda, aktif olarak iş arayan veya çalışmakta olan nüfusun bu yaş grubundaki toplam nüfusa oranına iş gücü katılım oranı denir. Çin’de dikkat çekici bir gerçek, kentlerde iş gücü yapısının insanlar kırklı yaşlarının sonuna ulaşana kadar katılım oranının çok yüksek olması ve sonrasında hızla düşmesidir (Şekil 9.3). Kırk yaşındaki kentli bireylerin %82’si çalışma hayatında aktif rol almaktadır. Elli yaş itibarıyla bu oran %64’e düşer ve altmış yaşa ulaşıldığında sadece %30’dur. Biraz da sürpriz bir şekilde 2005 yılında katılım oranları 1990’da olanlara göre oldukça düşüktür. Bunun muhtemel sebebi, 1990’larda pek çok insanın aslında katkısı bulunmayan işlerde, genellikle KİT’lerde istihdam edilmiş olmasındandır. 2005’e gelindiğinde bu gereksiz çalışanlar çoğunlukla ortadan kalkmıştır ve bireyler ancak gerekli yüksek beceri ve katkıyı sağlamaları koşuluyla iş gücü içinde yer alabilmeye başlamıştır.

Buradan varmak istediğimiz sonuç şudur; Çin, çalışma yaşında bulunan birey sayısında yaşadığı azalmaya rağmen hâlâ iş gücü piyasasını büyütme imkân kabiliyetine sahiptir. Bunu başarmak için öncelikle, 45-65 arası yaş grubunun katılım oranını yükseltmesi gereklidir, bu grup 2030 yılında çalışma yaşında nüfusun yarısını oluşturacaktır. Bu hedefe ulaşmak için muhtelif yollar mevcuttur. Bunlardan biri, çoğu devlet kurumunda ve özellikle KİT’lerde oldukça düşük olarak uygulanan (erkeklerde 60, kadınlarda 55) zorunlu emeklilik yaşını arttırmaktır. Bir diğeri de eğitim imkânlarını arttırmaktır. Burada kasıt sadece ilk ve orta derece eğitim değil, ek olarak orta yaşlı bireylerin iş başı eğitim ve kurslarıdır. İşçilerin kabiliyetlerinin artırılması sayesinde kariyerlerinin farklı aşamalarında alacakları farklı eğitimlerle ekonomide yaşanacak değişimlere ayak uydurmaları daha

Şekil 9.3 İş Gücüne Katılım

Kaynak: Judith Banister, NBS

kolay olacak ve daha uzun süre çalışmaya devam edebileceklerdir. Son olarak, ekonominin odak noktası endüstri ve ağır sanayiden hizmetler sektörüne kaydırıldıkça daha emek yoğun olan hizmetler sektöründe daha fazla istihdam sağlanacak ve bu işler fiziksel olarak az yıpratıcı olacaktır. Bu sayede yaşlı bireyler altmışlı yaşlarının sonuna kadar çalışmaya devam edebilecektir.

Son bir katkı olarak, iş gücünün ekonomiye etkisinde iş gücüne katılımdan daha önemli bir husus da işçi verimliliğidir. İşçi verimliliğinin en bariz yansıması, hâlen Çin’de iş gücü toplamının ABD’ye oranla beş kat fazla olmasına rağmen Çin ekonomisinin büyüklüğünün, ABD ekonomisinin ancak üçte ikisi kadar olmasıdır. Bu demek oluyor ki ortalama olarak Çinli bir işçi ABD’li işçinin sekizde biri kadar değer yaratabilmektedir. Bu nedenle azalmakta olan çalışma yaşında birey nüfusunun etkilerinden kaçınmak için hükümet, iş gücüne katılımı arttırmanın yanı sıra işçi verimliliğini de arttıracak tedbirler almalıdır. Verimlilik ve etkinlik artışı aslında hükümetin reform programının (Bkz. 11’inci bölüm) ana hedefleri arasındadır.³

Maalesef bu noktada bazı pürüzler mevcuttur. Yukarıda da değindiğimiz gibi katılım oranını arttırmanın en etkili yollarından biri, ekonominin odağının, daha emek yoğun çalışan hizmetler sektörüne kaydırılmasıdır. Ancak hizmetler sektöründe bireysel işçi verimliliği genellikle daha düşüktür ve endüstriye oranla daha düşük büyüme oranlarına tabidir. Bunun sebebi, endüstri sektöründe bir işçi yeni bir makine ile çalıştırılmaya başladığında kolayca artan verimliliğin hizmetler sektöründe benzer kolaylıkla arttırılamamasıdır. Dolayısıyla ekonomi, hizmetler sektörüne amansız geçişini sürdürürken büyüme oranları da bundan etkilenerek düşecektir. Burada olumlu husus, erişilmesi kolay meyvelerin bol olmasıdır. Hizmetler sektöründe lojistikten finansa, üretimi destekleyen hizmetlerden sağlığa kadar çok geniş bir yelpazede verimsiz KİT'ler baskın konumdadır. Bu sektörlerin en basit şekilde sadece özel girişimciye açılması bile artacak rekabet sayesinde kısa zamanda, normalde hizmetler sektöründe beklenebilecek değerlerin üzerinde verimlilik artışı sağlayacaktır.⁴

Tek Çocuk Politikasının Önemi Nedir?

Bir nüfus kontrol önlemi olarak "tek çocuk" politikasının önemi genellikle düşünüldüğünden çok daha azdır. Çin'de doğum oranlarında asıl düşüş, 1980'de yürürlüğe konan tek çocuk politikasından daha önce; 1970'li yıllarda yaşanmıştır. 1980'ler süresince yeni politikanın uygulanması inişli çıkışlı ve düzensiz olmuştur. Kimi zaman vahşet seviyesinde zorla kürtaajlar yapılmış, zorla kısırlaştırmalar uygulanmışken kimi zaman da rahat davranılmıştır. Özellikle kırsal kesimdeki doğum oranında artışlar da görülmüştür. 1980'lerin sonuna gelindiğinde uygulamanın esasları netleştirilmiş ve pratik bir hâle getirilmiştir. Zaten ilk çocuğu kız olan ailelere ikinci çocuk yapma hakkı tanınmış olan kırsal kesimde yaşayan aileler tamamen uygulamanın dışına çıkartılmış

ve etnik azınlıklara bazı ayrıcalıklar sağlanmıştır. Aslında bu politikanın daha doğru ifadesi, bir buçuk çocuk politikası olmalıdır çünkü uygulamanın mükemmel takibi hâlinde bile ailelerin ancak %60'ı tek çocuk ile sınırlı kalacak ve doğurganlık oranı 1,5 civarında gerçekleşecektir.⁵ Bu politika, çeyrek yüzyıl süreyle uygulamada kaldıktan sonra 2013 yılı sonunda kısmen rahatlatılmış ve 2015 yılı sonunda da her çifte iki çocuk sahibi olma hakkı verilerek değiştirilmiştir.

Politikanın etkileri ise açık değildir. 1980 yılında doğurganlık oranı 2,4 iken 1990'da 2,1 ile yenilenme düzeyine düşmüştür. 2000 yılında daha da düşerek 1,4'e inmiş ve o zamandan bu yana 1,4 ila 1,5 değerleri arasında gidip gelmektedir. Kırsaldan kentlere yaşanan büyük göç (göçmen aileler çiftliklerde kalanlara göre daha az çocuk yapmaktadır) gibi diğer faktörlerin toplam etkisi bilinemediği için görülen azalmanın ne kadarının tek çocuk politikasının sonucu olduğunu bilmek de mümkün değildir. Sınırlayıcı doğum kontrol tedbirlerine başvurmamış olan diğer Doğu Asya ülkeleri, geçtiğimiz yıllarda, doğurganlık oranında Çin'den daha keskin düşüşler yaşamıştır. Güney Kore'de doğurganlık oranı 1980'de 2,8 iken 1990'da 1,6'ya düşmüş ve azalmaya devam ederek 2010'da 1,2'ye kadar düşmüştür. Tayland'da aynı dönemde 1980-2010 arası doğurganlık 3,4'den 1,4'e düşmüştür.⁶

Bu değerlendirmeler sonucunda tek çocuk politikasının, reform sürecinde uygulanan en kötü politikalardan biri olduğu sonucuna varmamak mümkün değildir. Uygulamaya konduğunda gerekli değildi. Zaman zaman vahşete varan uygulamalara neden olmuştur ve uygulandığı sürece bireysel haklara müdahale eden ve kürtaja ya da kısırlaştırmaya maruz bırakılmasalar bile yıllık doğum kontrollerine katılmak zorunda bırakılan kadınlar için aşağılayıcı bir politikadır. Ayrıca gereğinden çok daha uzun süre yürürlükte kalmıştır. Uygulamadan kaldırılamamasının en önem-

li nedeni bürokratik atalettir. Devlet Aile Planlama Komisyonu (DAPK), bu politikanın uygulanması için kurulmuş 500.000 çalışanı olan ve altı milyon insanı geçici statüde çalıştıran, ceza olarak her yıl milyonlarca dolar değerinde para toplayan bir kurumdur. Sadece bu gelirin ve istihdamın korunmasını sağlamak bile bu politikanın yürürlükte tutulması için yeter sebep olmuştur. Doğurganlık oranlarını olduğundan yüksek göstererek ve sağladığı hizmetlerin hâlen acil ihtiyaçlar arasında olduğunu sürekli söyleyerek varlığını devam ettirmeyi ve bu politikayı sürdürmeyi başarmıştır.⁷ Ancak 2010 yılı nüfus sayımından sonra doğurganlık oranının gerçek değerinin DAPK'ın söylediğinden çok daha düşük olduğu anlaşılmış ve DAPK ayrıcalıklı konumundan uzaklaştırılarak Sağlık Bakanlığı altına yerleştirilmiştir. En nihayetinde de politikanın gevşetilmesi mümkün olmuştur.

2013 Kasım ayında hükümet, anne veya babadan birinin tek çocuk olduğu kentli ailelere ikinci çocuk yapma hakkı tanımıştır. Öncesinde bu uygulama ancak anne ve babanın her ikisi de tek çocuk ise iki çocuk yapabilme şeklindeydi. Bu her ne kadar sınırlı bir iyileştirme olsa da hükümetin beklediğinden bile düşük etkisi olmuştur. Uygulanmasının ilk yılında sadece 1,1 milyon çift ikinci çocuk izni için başvurmuştur. Bu hakka sahip toplam çift sayısının 12 milyon olduğu ve resmi hedefin de 2 milyon olarak açıklandığı düşünüldüğünde bu çok düşük bir sayıdır. Kasım 2015'te uygulama daha da gevşetilerek tüm çiftlere ikinci çocuk hakkı tanınmıştır. Şimdiye kadarki mevcut kanıtlar, düşük doğum oranının şehirlerde devam ettiğine işaret etmektedir. Bu duruma neden olan etkiler, diğer çoğu Doğu Asya ülkesinde olduğu gibi, çocuk büyütmenin yüksek maliyetleri, sıkışık yaşam alanları ve çocuk bakımı için imkânların sınırlı olması gibi sebeplerdir. Tıpkı tek çocuk politikasının Çin'de doğurganlık oranlarının düşüşüne sınırlı katkı yapması gibi bu uygulamanın sonlandırılmasının da Çinlilerin yeniden daha çok çocuk yapmaya

ikna edilmesinde sağlayacağı faydanın sınırlı kalacağı değerlendirilmektedir. Ancak devletin ailelerin çocuk yapıp yapmama kararlarından elini çekmesi, bireysel özgürlükler anlamında önemli bir gelişme olacaktır. Tek çocuk politikasının kaldırılmasının ekonomik açıdan kayda değer bir etkisi olmayacaktır.

Çinli İşçiler Neden Kırsaldan Şehirlere Göç Etmeye Başlamıştır?

Çin'deki reform sürecinde iş gücü piyasasının hikâyesi, işçilerin tarımdan endüstri işçiliğine ve hizmetlere, kamudan da özel sektöre düzenli akışının hikâyesidir. 1978'de reform sürecinin başlangıcında toplam iş gücünün %70'i kırsal bölgelerde tarımda çalışmaktaydı ve şehirlerde istihdamın tamamına yakını ya kamu işletmelerinde ya da müşterek işletmelerde sağlanmaktaydı. 2013'e gelindiğinde iş gücünün sadece %31'i tarımda çalışmakta ve şehirlerde istihdamın sadece %18'i KİT'ler ve müşterek işletmelerde çalışanlardan oluşmaktaydı. Akademisyen Nicholas Lardy'un Çin'in karmaşık ve eksik iş gücü verilerini dikkatle çalışmasının neticesi şuydu: 2011 yılında Çin'in kentlerindeki iş gücünün üçte ikisi özel işletmelerde çalışmaktaydı. Dahası, 1978 yılından itibaren kentlerdeki yeni işlerin %95'i de özel işletmeler tarafından yaratılmıştı.⁸

Tarım dışı istihdamda ilk artış dalgası 1980'lerde kasaba ve köy işletmeleri (KKİ) ile küçük ölçekli kırsal endüstri şirketlerinin kurulmasıyla yaşanmıştır (Bkz. 2'nci bölüm). 1980'lerin sonunda tarımın liberalleştirilmesi ile KKİ'lerde istihdam hızla artmaya başlamış ve 1983-84 reformları ile çiftçilerin kendi ürünlerini piyasada satmalarına izin verilmesi ve tarım dışı işlerde çalışmalarına müsaade edilmesi ile patlama yaşanmıştır. 1978'de 28 milyon olan KKİ'lerdeki istihdam, 1985'te 70 milyona çıkmış ve 1993'te patlamanın sonrasında çarpıcı olan 123 milyon rakamına ve tüm ulusal aktif iş gücünün de %20'si oranına ulaş-

mıştır.⁹

İlk olarak, KKİ'lerdeki istihdamın büyük kısmı, yerel yönetimlerin kontrolündeki müşterek işletmelerde sağlanmaktadır.¹⁰ Kimi zaman bu firmalar, özel işletmelerin durumundaki belirsizlik nedeniyle hükümet içerisinde önemli isimlere hisse satılarak politik koruma elde edilmeye çalışılması gerektiğini düşünen özel girişimciler tarafından yönetilmekteydi. (Bu işletmelere sıklıkla "kırmızı şapka giyenler" lakabı takılmaktaydı.) Diğer zamanlarda ise KKİ'ler, ekonomik büyüme kaynağı olan ve kâr getirecek işletmelere yatırım yapmaya hevesli yerel yönetimlerin sponsor olmasıyla işletiliyordu. Burada önemli katkı yapan diğer bir husus da yerel yönetimlerin, kendileri için kayıt dışı gelir elde etme hevesinde olan yetkilileridir. Aslında bu hibrit işletmelerin "gerçekte" özel mi yoksa "gerçekte" kamuya mı ait olduğu tartışmaya açık bir konudur. O zamanların politik ortamında yeni açılan bir işletmenin başarılı olabilmesi için girişimcilik enerjisi ile politik korumanın bir arada bulunması gerekiyordu. KKİ'ler de gerekli bu yapıyı temin etmekteydi. Bugün ise KKİ'lerin büyük kısmı açık ve kesin olarak özel işletmelerdir. Bunun sebebi, özel girişimcilerin söz sahibi olduğu KKİ'lerin kamuya ait olanlara göre çok daha hızlı büyüme sağlaması ve bu süreçte müşterek veya kamuya ait çok sayıda KKİ'nin de "kırmızı şapkalarını" çıkarıp atmalarıdır.

KİT Reformunun İş Gücü Piyasasında Etkisi Ne Olmuştur?

1980'lerin sonundan itibaren yaşanan istihdam patlamasından sonraki kırılma noktası 1990'ların sonunda hükümetin kamuya ait işletmeleri yeniden yapılandırmaya girişmesi ile yaşanmıştır. 1995 yılında bile KİT'ler, hâlen kentlerde istihdamın %60'ını sağlamaktaydı ve artan bir şekilde verimsizlik ve finansal kayıplardan muzdarip durumdaydı (Bkz. 5'inci bölüm). 1995 ile 2005

yılları arasında, kentlerdeki KİT'lerde çalışan insan sayısı 50 milyon kişi azalarak 113 milyondan 64 milyona inmiş ve resmen 30 milyon insanın işine son verilmiştir. İş kayıplarının büyük kısmı, endüstri firmalarında yaşanmıştır. KİT'lerdeki iş gücü düşüşünün geri kalan kısmı erken emeklilik imkânı sunularak veya işletmeler özelleştirilerek sağlanmıştır. 2005 yılında kentlerde istihdamın KİT'ler tarafından sağlanma oranı %23'e düşmüştür. Son on yıllık dönemde kamu sektöründe toplam iş kayıplarının, aynı dönemde kentlerde ortalama istihdama oranı %20 olarak gerçekleşmiştir.¹¹ Bunu daha anlaşılır şekilde ifade etmek için şöyle bir örnek verelim, Çin'de kamu sektöründe yaşanan toplam iş kayıpları, ABD'de 2008-2010 döneminde yaşanan "Büyük Durgunluk" sürecinde yaşanan toplam iş kayıplarının (9 milyon) beş katından fazladır. Endüstride yaşanan 30 milyonluk işten çıkarma da ABD'de 1979'dan 2009'a kadar üretim sektöründe yaşanan toplam işten çıkarmaların (8 milyon) dört katıdır.¹² Bazı açılardan Çin'de yaşanan kamu sektörü kıyımı, Büyük Depresyon sürecinde ABD'de yaşanan %25'lik iş gücü kaybı ile karşılaştırılabilir.

Ancak aslında Çin, bir büyük depresyon atlatmadı. Bu büyük ölçekli işten çıkarmalar döneminde kentlerde toplam istihdam aslında 90 milyonu bulan artış gösterdi yani yaklaşık %50 arttı. Bu olağan dışı duruma yol açan dört ana sebep vardı. İlk olarak hükümet, üretimde düzenleyici önlemleri önemli ölçüde kaldırmış ve bu sayede özel işletmeler, verimsiz KİT'lerden kalan üretim boşluğunu doldurmak için bu sektöre akın ederek verimliliği önemli ölçüde arttırmıştır. İkinci olarak ticaretin serbestleştirilmesi süreci, Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO/DTÖ) girişi ile zirveye ulaşmıştır. Bu da bahsi geçen yeni üretim şirketlerinin, küresel talepten büyük fayda sağlaması ile sonuçlanmıştır. Üçüncü olarak hizmetler sektöründe çok sayıda yeni işletme (ulaştırma şirketleri ve restoranlar gibi) üretim sek-

töründeki büyüme sayesinde bu yeni şirketlere ve işçilerine hizmet vererek büyümüştür. Son olarak altyapı sektöründe artan hükümet harcamaları ve konutların özelleştirilmesi sonucu yaşanan gayrimenkul patlaması ile inşaat işçilerine duyulan ihtiyaç da katlanarak artmıştır.

Çin’de İşsizlik Probleminin Boyutları Nedir ve İşçi Ücretleri Artmakta mıdır?

Büyük oranda pozitif olarak çizdiğimiz şimdiye kadar ki resim, bazı ciddi sorunlarla kararmaktadır. İlk olarak, çok sayıda insan parti dışına çıkartılmıştır. Çin, güvenilir işsizlik verileri yayımlamamaktadır. Ayrıca iş gücü üzerine çalışan akademisyenlerin tahminleri, 1996 yılında %7’nin altında olan kentlerdeki işsizlik oranlarının 2002’de %11’e kadar çıktığını göstermektedir. Arkasından gelen ekonomik patlama ile işsizlik önemli ölçüde azaltılmış ve 2008 küresel krizinden sonra bile aynı düşük seviyelerde tutulması sağlanmıştır. Bir hükümet araştırması, 2013’ün ilk yarısında kentlerde işsizlik oranının %5’in hemen altında olduğunu gösterirken, değişik akademisyenlerin güncel tahminleri %6 ila %9 arasında değerler göstermektedir. Bütün bu tartışmanın sonucu şudur; Çin her ne kadar çok büyük istihdam yaratmayı başarmış olsa da çok geniş olan iş gücü havuzunun tamamı için iş imkânı yaratması, hâlen muazzam bir zorluktur.¹³

İkinci bir problem de 1995 ile 2010 arası dönemde iş gücüne katılım oranının ciddi oranda (%79’dan %71’e) düşmüş olmasıdır. Bunun sebebi, cesareti kırılan ve işten çıkarılan işçilerin artık tekrar iş bulmaya çalışmamasıdır. KİT’lerin yeniden yapılandırılması sürecince işten çıkartılan işçilerin yarısından fazlası bir daha hiç iş bulamamıştır. Çin’de iş gücü katılım oranı, dünya ortalaması olan %64’ün üstündedir. Yukarıda da arz ettiğimiz gibi yine de sadece orana bakıldığında hatalı değerlendirme yapılması olasılığı yüksektir. Elli yaşın üzerindeki nüfus için iş

gücü katılım oranı çok önemli oranda azalmaktadır.¹⁴

Son olarak iş gücü bolluğu (sadece kamu sektöründe yaşanan işten çıkarmalardan değil, onunla birlikte çalışma yaşına gelen 200 milyon kişiden dolayı da 1995-2005 döneminde iş gücünde yığılma yaşanmıştır), işçi ücretlerinin ortalama işçilerin gelir ve refah seviyesini korumasına yetecek hızda yükselmesini engellemiştir. Diğer pek çok hususta olduğu gibi bu konuda da Çin için hikâye biraz farklı ve çetrefillidir. Üretim işlerinde işçi ücretleri 1990'lar ve 2000'ler süresince, diğer düşük gelirli ülkeler ile karşılaştırıldığında oldukça hızlı yükselmiştir. Örneğin; 1994 yılında Çinli bir fabrika işçisi yılda 500 dolar ile Taylandlı bir işçinin ancak dörtte biri kadar kazanmaktaydı, 2008 yılına gelindiğinde ise Çinli bir işçi, yılda 3.500 dolar ile Taylandlı işçiden %25 fazla kazanmaya başlamıştır. Bu, gayet etkileyici bir gelişmedir.

Ama üretim sektörü, kentlerde iş gücünün ancak dörtte biri ile üçte birini oluşturmaktadır. Geriye kalan iş gücünün büyük kısmı, inşaat ve hizmetler sektörlerinde düşük gelirli düşük katma değerli işleri yapan kişilerdir. Bu alanlarda da işçi ücretleri artmış olmakla birlikte, bu artış üretim sektörüne denk olmamıştır. Genel olarak, işçi ücretlerindeki artış, sermaye sahibinin gelirindeki artışa da denk olamamıştır. Yani toplamda iş gücünün milli gelirden aldığı pay 1995'te %54'ten 2008'de %47'ye düşmüş, işletme gelirlerinin oranı ise artmıştır. Bunlarla birlikte, eşitsizlik ölçeği olarak kullanılan GINI değeri de 1990'da yüksek bir seviye olan 0,35'ten, 2010 yılında olağan dışı yüksek bir değere, 0,49'a yükselmiştir.¹⁵

Lewis Modelinde “Dönüm Noktası”

Ne Demektir ve Çin için Anlamı Nedir?

Bu terim 1979 yılında bir Nobel ödülü de kazanmış olan, Londra'lı ekonomist Sör W. Arthur Lewis'in çalışmalarından gelmek-

tedir. 1950'lerde Lewis gelişmekte olan ekonomiler için basit bir model geliştirdi. Bazı açılardan önemli eleştirilere maruz kalsa da bu model, Çin gibi bir ülkenin endüstrileşme sürecinde geçmek zorunda olduğu yolun bir tarifini sunmaktadır.¹⁶

Lewis, modelinde sadece tarım ve endüstri sektörleri olmak üzere iki sektörden oluşan bir ekonomi hayal etmiştir. Çağdaş endüstri sektöründe verilen yüksek işçi ücretleri, iş gücünün kırsaldan kentlere yönelmesini sağlar. Ancak bu aşamada tarımda çalışan işçi miktarı o kadar fazladır ve iş gücü bolluğu vardır ki işverenler, işçi ücretlerini fazla arttırmadan üretimi arttırmaya devam edebilir. Bu ilk aşamada ekonomi, hızlı bir sermaye birikimi ile birlikte işletme gelirlerinin milli gelirden aldığı payda artış ve işçilerin aldığı payda düşüş yaşar. Belli bir noktaya ulaşıldığında ise fazla olan kırsal iş gücü kaynağı kurumaya başlar ve işletmeler işçi ücretlerini daha agresif şekilde arttırmak zorunda kalır. Bu ikinci aşamada milli gelir dağılımı tekrar değışir ve sermaye sahiplerinden işçilere doğru bir miktar kayma olur. Bu durumun muhtemel tek istisnası sermaye sahiplerinin yurt dışından ucuz işçi getirerek veya üretimi yurt dışında iş gücü maliyeti düşük ülkelere taşıyarak ücretleri arttırmama yoluna gitmesidir. İlk aşamadan ikinci aşamaya geçiş noktasına “Lewis dönüm noktası” denir.¹⁷

Son çeyrek yüzyılda Çin’de ekonomi ve iş gücü piyasalarında yaşanan gelişmeleri anlamak için Lewis modeli önemli fayda sağlar. 1990’lar süresince ve 2000’lerin başında Çin, demografik fırsat penceresi ve KİT’lerde yaşanan geniş ölçekli işten çıkarılmalar nedeniyle neredeyse sınırsız bir iş gücü kaynağına sahipti. Bu sayede endüstride muazzam büyüme ve altyapı inşasında artış yaşandı. Bu işlemler sonucunda ortaya çıkan finansal kazanç, işçi ücretlerinin değıl de kârlılığın artması sonucu büyük oranda sermaye sahiplerine yöneldi. Yine de işçi ücretlerinde de artış yaşanmış olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Sonuç olarak

GMSH içinde yatırımın payı (işletme kârlarındaki artışın desteğiyle) artmış ve GSYİH içinde tüketimin payı azalmıştır.

Yaklaşık olarak 2005'ten itibaren ise iş gücü bolluğu kademeli olarak azalmaya başlamıştır. Bu durum öncelikle, 2005 yılında zirve değerine ulaşan ve 2010'dan beri azalmakta olan genç işçi (15-24 yaş) miktarında görülmektedir. 2023 yılında bu genç işçi miktarının zirve değerine göre üçte bir azalmış olması beklenmektedir.¹⁸ Çalışma yaşında toplam nüfus (15-64 yaş) 2015 yılında zirve değerine ulaşmış olacak ve sonrasında düzenli olarak azalacaktır.

İş gücü arzında bu kademeli azalmanın etkileri hem işçi ücretlerinde hem de göç eğilimlerinde açıkça görülmektedir. 2005 yılında genç işçi kaynağında büyümenin durmasından hemen sonra, çok sayıda göçmen işçi çalıştıran Guangdong'ta konuşlu ihracat odaklı işletmeler iş gücü temininde zorluk yaşadıklarını bildirmeye başlamış; 2010 yılından itibaren genç işçi miktarının azalmasıyla göçmen işçi ücretleri ve düşük katma değerli işçi ücretlerinde önemli artış görülmüştür. Hâlihazırda bu ücretler beyaz yakalıların ücretlerinden daha hızlı yükselmektedir.¹⁹

1990'ların sonunda merkezi hükümetin üniversitelere girişi artırma politikası ile birlikte bu eğilim daha da artış göstermiştir. Esasen bu kararın temelinde iş gücü kalitesini arttırmak ve daha önemlisi genç insanları zaten yığılma yaşanan iş gücü piyasasının dışında tutma isteği vardır. 2000 ve 2013 yılları arasında üçüncü kademe (üniversite) eğitiminden mezun olan yıllık ortalama insan sayısı bir milyondan altı milyonun üzerine çıkmıştır. Bu mezunlar artık fabrikada çalışmakla ilgilenmemektedir ancak beyaz yakalılar için iş imkânlarında ise büyük bir durgunluk kendilerini beklemektedir.

Sonuç olarak, Çin'in "Lewis dönüm noktası"na girmeye başladığına dair şüpheye yer yoktur. Sadece bunun belli bir nokta değil daha ziyade on yıl veya biraz daha fazla sürecek bir geçiş

süreci olması beklenmelidir. Sonuçlardan biri zaten görülmektedir. İşletme kârlarına oranla ücretler daha hızlı artmaktadır. Yatırımın GSYİH'ye oranı artışını durdururken tüketimin GSYİH'ye oranı artmaya başlamıştır ve ücretlerle ilgili yukarıda verdiğimiz örnekler de bu bilgileri desteklemektedir. (Bu sürecin etkilerini daha ayrıntılı incelemek için bkz. 11'inci bölüm.) Daha az göze çarpan diğer bir sonuç da göç eğiliminde görülmekte olan muhtemel değişimdir. Genç işçiler, iş her neredeyse oraya taşınmaya üşenmezken otuz yaşından sonra aile bağları nedeniyle bu taşınma hevesinde önemli bir azalma olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle ya kırsaldan kente göç oranı azalacak ya da işverenler ihtiyaçları olan işçileri elinde tutmak için daha yüksek ücretler vermek zorunda kalacaktır. Ya da daha muhtemel olarak her ikisi bir arada gerçekleşecektir.

Kırsaldan Kentlere Daha Ne Kadar İnsan Göç Edebilir?

Geçtiğimiz otuz yıl boyunca kırsaldan kentlere göç, Çin'de önemli bir gerçek olmuştur. 1982 yılında Çin'de doğum yeri dışında bir yerde çalışan toplam insan sayısı sadece 7 milyon iken 2012 yılında, bu rakam tam 163 milyondur. Ayrıca 99 milyon insan da kendi memleketleri içinde yer değiştirerek iş bulmaya (büyük çoğunlukla çevre köylerden kasaba merkezine gitmek gibi) çalışmıştır. Bunlarla beraber toplam göç sayısı 262 milyonu bulmaktadır, bu da çalışma yaşındaki toplam nüfusun dörtte birinden biraz fazlasına denk gelmektedir. Bu göçmenlerin %85'i göçe köylerden başlamıştır.

Çin'de kısmen doğru olan yaygın diğer bir görüş de, göçün ana kara içlerinden kıyı şeridine doğru gerçekleştiğidir. Göçmenlerin %40'ı merkez ve batı bölgelerde çalışmaktadır ve %43'ünün çıkış noktası sahil şeridindeki yerlerdir. Göçmenlerin ancak üçte biri doğdukları il bölgesinin dışında çalışmaktadır. Çin'de büyük göç hareketinin özeti olarak merkezden kıyıya göç

hareketi demek hatalı olacaktır. Daha çok kırsaldan kentlere hat-ta sıklıkla en yakın kente, zaman zaman da uzak büyük kentlere göç ederek daha yüksek gelir arayışı şeklinde tanımlamak daha uygun olacaktır.²⁰

Bu Göç Eğilimi Daha Ne Kadar Devam Edecek ve Daha Kaç İnsan Göç Edecek?

Bu soruya karşı vereceğimiz cevaplar ancak dayanaklı tahminler seviyesinde olabilir. Kabaca bir ifadeyle Çin’de köyden kente göç sürecinin üçte ikisi tamamlanmıştır. Dünya Bankası tahminlerine göre, kırsalda iş gücü arzı fazlası (tarımsal üretimi mevcut hâliyle devam ettirmek için gereken iş gücünün fazlası) yaklaşık 100 milyon kişidir. Gelecekte yaşanacak tarımsal üretimde verimlilik artışı göz önünde bulundurularak 120 ila 135 milyon işçinin, 2030 yılına dek köylerden kentlere göç etmesi beklenebilir. Başka bir ifade ile şimdiye kadar gerçekleşen göçün yarısı kadar daha göç beklenmektedir. Göç, büyük ölçekte devam edecek olsa da zirve noktası çoktan geçilmiştir.

Burada önemli bir son not olarak, şehirlere işçi göçü yavaş-larken bu işçilerin yani daha önce gelmesine izin verilmeyen ailelerinin şehirlere doğru hareketi, göç kontrollerinin kaldırıl-ması nedeniyle muhtemelen hız kazanacaktır. Bu hareket, 2030 yılına kadar toplam göç miktarına 100 milyona yakın bir raka-mın eklenmesi demektir. Bu noktada Çin’in kentli nüfusu yakla-şık bir milyar insan olacak ve toplam nüfusun %70’ine denk ge-lecektir.²¹

Çin’de İşçilerin Çalışma Koşulları Ne Kadar Kötü Durumda ve İyileştirilmesi İçin Umut Var mıdır?

Bu sorunun cevabı tamamen kiminle karşılaştırma yaptığımıza bağlıdır. Bugün zengin ülkeler ile karşılaştırıldığında Çinli işçi-

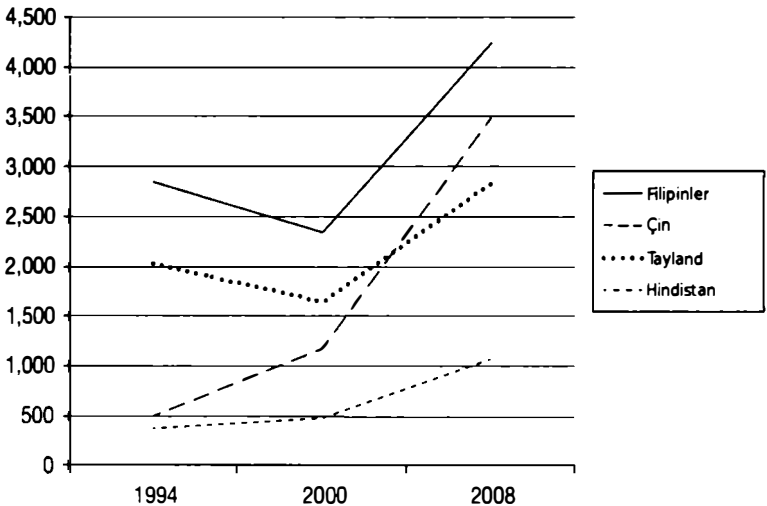
lerin durumu oldukça kötü olsa da diğer gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırıldığında daha iyi olduğu çok sayıda ülke bulunabilir. Çin'in bundan yirmi ya da otuz yıl önceki koşullarıyla karşılaştırılması durumunda ise büyük gelişme vardır.

Hiç şüphe yok ki Çinli işçilerin mevcut çalışma koşulları son derece zorludur. Uzun çalışma saatleri ve zorunlu mesai uygulamaları çoğu fabrikada standart hâle gelmiştir. Fabrikaların, madenlerin ve diğer tehlikeli iş kollarının güvenlik koşulları, Batı standartlarını karşılamaktan çok uzaktır. İşverenlerin elinde işçileri istedikleri gibi işten çıkarma, ödemelerini geciktirme veya kesme, abartılı bazı cezai müeyyideler uygulatma gibi önemli güçler vardır. Buna karşılık işçilerin elinde karşılık verecek imkân çok sınırlıdır, bağımsız sendika kurmak gibi bir şansları yoktur. Ülke genelinde, Komünist Parti kontrolünde tek bir sendika vardır ve bu sendika da işçi hakları gibi konularda etki göstermekten çok idarenin bir uzvu olarak çalışmaktadır.

Ayrıca, diğer gelişmekte olan ülkelerde yaygın olan bazı hak ihlallerinin Çin'de daha kontrol altında olduğunu da ifade etmek gerekir. Bazı önemli alanlarda hükümet işçilerin korunmasını arttırmak için tedbirler almıştır. Çocuk işçi çalıştırılması, örnek olarak, Hindistan ve diğer bazı Güney Asya ülkelerinde yaygınlıkla görülen bir uygulama olduğu hâlde Çin'de nadir görülen bir uygulamadır. Hükümet, ülke genelinde neredeyse tam olarak 15 yaşına kadar eğitimi yaygınlaştırmakta büyük başarı göstermiştir.²² Madenlerde işçi güvenliği için yürütülen kapsamlı bir kampanya 1990 yılında başlatıldığından bu yana önemli başarı sağlamış, 1997 yılında korkunç bir oran olan 7.000 ölümden 2013 yılında 1.000 ölüme indirmiştir. 2008'de uygulamaya konan iş akdi yasası ile işverenler için sebepsiz yere işçileri işten çıkarmak zorlaştırılmış, doğum ve hastalık izinleri gibi haklar tanınmış ve sözleşmenin erken feshi durumunda tazminat hakkı getirilmiştir.

Piyasa koşulları da işçi lehine etki göstermektedir. 2005 yılına kadar olduğu gibi iş gücü piyasasında bolluk yaşanırken işverenler daha avantajlı konumdaydılar fakat son on yılda iş gücü piyasasında yaşanan daralma ile işçilerin pazarlık gücünde önemli artış yaşanmıştır. Bu her şeyden önce işçi ücretlerindeki artışla kendini göstermektedir. (Şekil 9.4) Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi üretim sektöründe işçi ücretleri diğer gelişmekte olan Asya ülkelerine göre oldukça hızlı yükselmiştir. Hatta bu eğilim 1990'lar süresince bile görünür düzeyde iken artık iş gücü arzının büyümesi durduğundan daha sık ve daha yüksek sesle söylenir olmuştur. İşçiler sahip olduklarını anladıkları bu avantajlı konumu sadece daha yüksek ücretler için değil aynı zamanda iş koşullarının iyileştirilmesi ve daha iyi muamele görmek için de pazarlık unsuru olarak başarıyla kullanmıştır. Kısacası, Çinli işçilerin toplama kamplarını andıran koşullarda çalıştığı kölelik koşulları sadece bir karikatürden ibarettir. İşçiler, sadece tarıma

Üretim sektöründe ortalama ücretler, yıllık, dolar

Şekil 9.4 Üretim Sektörü Ücretleri
Kaynak: Dünya Bankası/DRC 2013

dayalı hayatlarından maddi getirisi daha yüksek fabrikalara geçmekle kalmamakta aynı zamanda kötü işverenlerden iyilere de geçiş yaparak hayat koşullarını iyileştirmek için sürekli aktif gayret içerisinde. ²³

Çinli işçilerin hem mevcut durumu hem de durumlarını geliştirmek için çizdikleri çizgi yakinen Japonya, Güney Kore ve Tayvanlı işçilerin benzer dönemden geçişlerinde yaşadıkları tecrübeleri andırmaktadır. Ancak muhtemelen daha insani çalışma koşullarına ulaşmak Çin’de, devasa nüfus nedeniyle biraz daha uzun zaman alacaktır. Ne olursa olsun ilerlemenin bu istikamette olduğu ise, kesindir.

BÜYÜYEN TÜKETİM EKONOMİSİ

Çin'in Büyümesi Dengesiz midir? Ve Bunun Önemi Nedir?

Hiç şüphe yok ki son otuz yıl boyunca Çin esasen yatırıma dayalı bir ekonomi olmuştur. Büyüme, temel endüstri kollarında, ihracat odaklı fabrikalarda, altyapı ve konutlarda sermaye harcamaları ile sağlanmıştır. GSYİH'nin açılımda kullanılan bütçenin “harcamalar” kaleminde yatırımın oranı (teknik ifadesi ile “toplam sabit sermaye birikimi”) düzenli olarak artış göstermiş, bu arada tüketimin oranı düzenli olarak azalmıştır.¹ 1981'de sermaye birikimi ekonominin %27'si büyüklüğünde iken hanehalkı harcamaları %52 oranındaydı. Otuz yıl sonra yatırımın oranı %46'ya fırlarken -büyük ekonomiler arasında kaydedilen en büyük değer- tüketici harcamaları sadece %35'e düşmüştü.² Yatırımdaki artışın yaklaşık üçte ikisi ve tüketimdeki düşüşün tamamı 2000 ile 2010 yılları arasında gerçekleşmiştir (Şekil 10.1).

Bu bilgiler bazı kafa karışıklıklarına neden olabilir. Bazı yorumcular, Çin'in ekonomik modeli ile ilgili bir şeylerin ters olduğunu ve bunun da yatırımdaki artışın tüketimden fazla olması nedeniyle büyümenin “dengesiz” yapısından kaynaklandığını iddia etmektedir. Buna destek veren bir ek yorum da

Çin’de tüketici harcamalarının olağan dışı düşük olduğu ve hükümetin bu nedenle bu kalemi arttırmak için tedbir alması gerektiğidir. Bu iddiaların her ikisinde de doğruluk payı mevcut olsa da eleştirilecek yanları da vardır.

İlk olarak, “dengesiz büyüme”nin tamamen istenmeyen bir durum olduğu iddiası 2’nci Dünya Savaşı sonrası Doğu Asya gelişme modeli ile elde edilen tecrübeler ile çelişir ve Çin büyük oranda bu büyüme modelini esas alarak kendi modelini geliştirmiştir. Bu bölgede zengin olmayı başaran ülkelerin tamamı, Japonya, Güney Kore ve Tayvan yatırımların tüketimden hızlı büyüdüğü birer “dengesiz büyüme” dönemi atlattır. Bu farklı büyüme oranları nedeniyle böyle dönemlerde GSYİH içinde yatırımların payı artarken tüketim oranı doğal olarak düşecektir.³

Bunun sebebi gayet basittir. Tarıma dayalı bir ekonomiden endüstriye dayalı bir ekonomiye geçişi sağlamak için ülkeler çok geniş ölçekli sabit sermaye yatırımı (fabrikalar, altyapı, modern konutlar) yapmak zorundadır. Bunların inşa sürecinde yatırım harcamaları çok hızlı şekilde artacaktır. Hanehalkı geliri ve harcamalar da işçilerin düşük ücretli tarlalardan daha iyi gelir sağlayan fabrikalara geçişi ile önemli artış sağlayacaktır. Ancak bir süre, bu getiriler yatırımın muazzam hızına yetişemeyecektir. Bu “yükleme” sürecinin sona ermesi ile yatırım harcamaları hız ke-

Tablo 10.1 Yatırım, Tüketimi Geçiyor: GSYİH’den Alınan Pay, %

Yıl	Toplam sabit sermaye birikimi(%)	Hanehalkı tüketimi(%)
1981	27	53
1990	25	49
2000	34	46
2010	46	35

Kaynak: NBS

secek hanehalkı harcamaları yeniden ekonominin ana motoru konumuna gelecektir. Bu sayede GSYİH içinde tüketimin payı da artış gösterecektir. Uzun lafın kısası, bir “dengesiz büyüme dönemi” düşük gelir seviyesinden yüksek gelir seviyesine geçiş sürecinde olan bir ülke için gayet olağan bir durum olabilir.

Çin’in Dengesiz Büyümesi Tüketiciler Açısından Kötü mü Olmuştur?

Basit bir örnek ile neden “dengesiz” sermaye yoğun büyümenin hanehalkı refahı açısından o kadar da zararlı olmadığını açıklayalım. Şimdi, kişi başına ortalama 1.000 dolar GSYİH’si olan fakir bir ülke düşünelim ve ulusal gelirin %80’i (ortalama 800 dolar) çiftçilerin sattığı üründen elde edilen getiri olsun. Nüfusun neredeyse tamamını oluşturan çiftçiler kazandıkları her sekiz dolardan yedi doları, kendi üretemedikleri ihtiyaçlara (giysi, eşya, vb.) harcıyor olsun. Bu ekonomide her birey yılda 700 dolar harcama yapmaktadır ve GSYİH içinde tüketimin payı %70’dir.

Şimdi de söz konusu ülkenin başarılı bir endüstrileşme sürecinden geçtiğini varsayalım. Bu süreç boyunca sermaye sahipleri fabrikalar ile altyapı inşa edecekler ve çiftçiler daha yüksek gelirli işlerde çalışmak için şehirlere göç edecektir. Bu dönemin sonunda ulusal gelirin yarıya yakını sermaye sahiplerine gidecektir ve onlar da bu kârları ile yeni fabrikalar inşa edecektir. Sonuçta hanehalkı gelirin ekonomideki payı %80’den %50’ye düşecektir. Hatta aileler artık kazandıkları her üç dolardan bir doları yatırıma ayırmak durumundadır çünkü daha pahalı kent konutlarını satın almak, tıbbi ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşlanacakları günlere hazırlık yapmak zorundadırlar. Bunun sonucunda GSYİH içinde hanehalkı tüketimi yarı yarıya azalarak %70’ten %33’e düşecektir. Kişi başına düşen GSYİH ise artarak 10.000 dolar olmuştur.

Ortalama olarak düşündüğümüz takdirde bu durumda hane-

halkı kârda mıdır yoksa zararda mıdır? Toplam oranları incelediğimizde ilk bakışta daha kötü durumda gibi görünebilir. Milli gelirin içinde hanehalkı gelirin oranı %30 azalma göstermiş oldu ve ortalama tüketici, sekizde yedi yerine kazandığı her üç dolardan ancak iki doları harcayabilmektedir. Tüketimin GSYİH içindeki yeri de yarı yarıya düşmüş oldu.

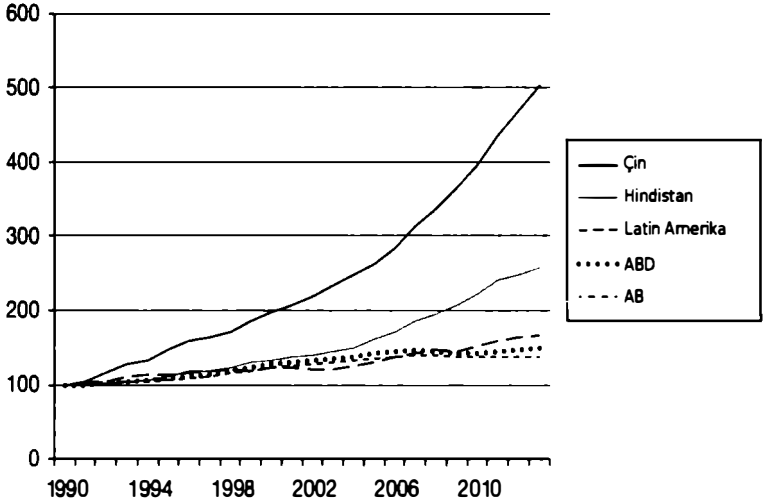
Ancak ortalama tüketicinin, elindeki paranın harcamalarına ayırabileceği miktarına baktığımızda göreceğimiz gibi hayat standardı artık çok yükselmiştir. Eski tarıma dayalı ekonomide her tüketici yılda 700 dolar harcayabiliyordu; yeni endüstri ekonomisinde ortalama harcama yıllık 3.350 dolardır yani yaklaşık beş kat artmıştır.⁴ GSYİH içinde hanehalkı giderlerinin payının yarı yarıya azalmış olması gerçeği GSYİH'nin on kat artmış olduğu gerçeğinin gölgesinde kalacaktır.

Gelir pastasının bu denli fazla büyümesinin en önemli nedeni yoğun yatırımlardır. Bahsi geçen “*dengesiz büyüme*”, üretim sektöründe çok sayıda yüksek ücretli yeni pozisyon açılmasını sağlamıştır.

Bu hayali örmekte esasen Çin’de olanlar gayet güzel anlatılmaktadır (Bkz. Şekil 10.1). 1990 ile 2013 arasında kişi başına düşen ortalama tüketim harcaması, reel olarak (enflasyona uyarlanmış dolar cinsinden) beş kat artmıştır yani yıllık ortalama %7 artış göstermiştir. Bu oran bir sonraki gelişen büyük ekonomiden (Hindistan) iki kat büyüktür ve zengin ülkeler ve orta gelir seviyesindeki Latin Amerika ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise muazzam seviyededir. Tüketim harcamalarındaki bu patlama, tüketimin toplam ekonomi içindeki payının %15 azaldığı bir dönemde ve hanehalkı tarafından yatırıma ayrılan para oranı %20’den %30’a çıktığı hâlde yaşanmıştır. Çin’in “dengesiz” ekonomik büyümesi, tüketicilerin harcama gücünün “dengeli” ekonomilere sahip zengin ülkelerden çok daha hızlı büyümesini sağlamıştır.

Çinli tüketicilerin yeni kavuştuğu bu harcama gücü bazı özel

Kişi başı t0ketim endeksi, 2005 yılı dolar cinsinden, 1990=100

şekil 10.1 Çin'de T0keticilerin Y0kselişi

Kaynak: D0nya Bankası

0rneklerin refah seviyesi ile açıkça g0r0lmektedir. Bunlardan ikisine değinelim. İlk olarak 2010 yılında Çin d0nyanın en b0y0k yolcu otomobili pazarı h0line gelmiştir; yıllık satış rakamları 20 milyona yaklaşmış ve ABD satışlarını %30 geçmiştir. İkinci olarak Çinli t0keticiler artan bir şekilde paralarını yurt dışında değerlendirmeye başlamıştır. 2012 yılında Çinli turistler, çıkılan uluslararası turistik gezilerin miktarı açısından Almanları geçmiş ve 2014 yılında 100 milyon turistik gezi rakamına ulaşarak rekor kırmıştır. Bu rakam on yıl 0ncesine g0re tam beş katıdır. Çinli uluslararası turistlerin toplam harcamaları 165 milyar dolar değerine ulaşarak 2004 yılı rakamlarını sekize katlamıştır.

Elbette buradan çıkarılacak sonuç, bir 0lkenin b0y0mesi için en iyi yolun yoğun yatırımlar yapmaktan geçeceği ya da her t0rl0 yatırımın olumlu g0r0lmesi gerektiği değildir. 1980 0ncesinde Çin'de ve Sovyetler Birliği tarihinde yatırımların ciddi şekilde arttırıldığı ekonomik d0nemlere ilişkin 0rnekler, t0keticisi harca-

malarında benzer bir büyüme sağlayamamıştır. Bunun sebebi bu örneklerde yatırımın çelik ve petrol ürünleri gibi ağır sanayi üzerine yoğunlaştırılmış, tüketim mallarının üretiminin sınırlandırılmış olması, bu nedenle ücretlerin büyümesini destekleyecek uzun soluklu verimlilik artışı elde edilememiş olmasıdır.

Ya da bugün Çin'in konumunun da mükemmele yakın olduğunu da iddia etmiyoruz. GSYİH içinde sermaye yatırımlarının oranı, bir Doğu Asya ülkesi için bile olağanüstü yüksektir. 2008 yılından bu yana yatırım getirileri de azalmaktadır. Bu durum “hayalet şehirler” veya boş alışveriş merkezleri ve fabrikalar gibi örneklerde gördüğümüz israf edilen yatırımın kanıtıdır. Muhtemelen daha da önemli olmak üzere Çin'de sermaye yatırımlarının büyümeyi desteklediği dönem, Japonya, Güney Kore ve Tayvan'da görülenlere göre çok büyük gelir eşitsizliklerine neden olmuştur. Bunun neticesinde Çin, model aldığı Doğu Asyalı komşularına göre gelir dağılımındaki adaleti sağlamak konusunda oldukça yetersiz kalmıştır.

Yatırım-yoğun büyüme safhasının sonuna gelindiği artık açıktır. Gelecekte ekonomi daha büyük oranda tüketici harcamaları ve daha özenle seçilmiş yüksek getirili ve verimli yatırımlar ile beslenmek durumundadır. Bu konuyu daha sonra derinlemesine irdedeleyeceğiz (12'inci bölüm). Şimdilik, şu gözlemi paylaşmakla yetinelim, aslında pek çok yıldır Çin'in tüketici harcamaları oldukça hızlı büyümüştür. Ekonomi politikası açısından baktarsak “dengeleme” görevini yerine getirmek için, aslında zaten yüksek ve gayet yeterli olan tüketim harcamalarını çoğaltmaya çalışmaktan ziyade yatırımların getirisini ve verimliliğini arttırmaya çalışmak, bir de sermaye kârlarının uygun şekilde vergilendirilmesini ve sosyal fayda yaratacak şekilde dağıtılmasını sağlamak gereklidir.

Çin Ekonomisinde Tüketimin Payı Neden Düşüktür?

Maalesef bu oldukça teknik bir sorudur ve net bir cevap verilmesi mümkün değildir. Resmi verilere göre 2013 yılında hanehalkı harcamaları GSYİH'nin ancak %36'sı oranındaydı. Neredeyse tüm diğer büyük ekonomilerde bu oran %50 ila 65 arasındadır.⁵ Az önce ifade ettiğimiz gibi Çin'de oranların düşük görünmesi tüketim harcamalarının zayıf olduğu anlamına gelmez, gerçek durum tam tersidir. Bu oranların işaret ettiği şey Çin'de yatırım patlamasının aşırı büyük olduğudur. Her ne kadar son 25 yılda tüketim harcamaları oldukça hızlı büyümüş olsa da yatırımın büyüme hızı daha fazla olmuştur.

Burada etkili olan birkaç önemli etken vardır. Bunlardan ilki, tüketim harcamalarının neredeyse kesin olarak eksik sayılmakta olmasıdır. Bu durum Çin istatistik veri toplama sisteminin yanlışlığına işaret eder. Politikacılar öncelikli olarak yatırım verilerine ve endüstriyel büyümeye odaklı oldukları için bu alanlardaki veri çok daha güvenilir ve detaylıdır. Tüketim harcamaları, ücretler ve hizmetler sektörü hakkındaki veriler ise çok daha düşük kalitededir ve pek çok faaliyetin gerçek değerini yansıtmaz. Çin tüketim verilerinin özellikle konut hizmetleri, ulaşım ve serbest zaman aktiviteleri konusunda eksik kaldığı, yaygınlık kazanmış bir görüştür.⁶ Bu sektörlerde verilerin mantıklı şekilde uyarlanması sonrası elde edilen tüketim oranı %40'lara (ki hâlen düşük olsa da resmi rakam kadar ürkütücü değildir) ulaşmaktadır. Daha az kanıt sunmakla beraber, bazı Çinli ekonomistler gerçek tüketim verilerinin %45'lerden 50'lere kadar yani Çin'in gelişme seviyesinde bir ülke için normal kabul edilebilecek aralığın alt değerinde olabileceğini iddia etmektedir.⁷

Genelde analizciler tarafından gözden kaçırılan bir husus da Çin'de hâlihazırdaki düşük tüketim oranının, reform sürecinin başlangıcında aşırı düşük olan tüketim oranının bir yansıması olduğudur. Japonya, 1955 yılında büyüme sürecinin en yoğun

yatırıma dayalı safhasına başladığında hanehalkı harcamaları GSYİH'nin %66'sı oranındaydı, Tayvan ve Güney Kore için de bu oranlar %62 ve %71'dir. On yıla yakın yoğun yatırım sürecinden sonra bu oranlar her üçünde de %50'ler civarına kadar düştükten sonra yeniden toparlanmaya başlamıştır. Ancak 1980'lerde Çin'in reform sürecine başlarken tüketim oranı, zaten %50 civarındaydı. Büyük ihtimalle bu durum, planlı ekonomi döneminde, ağır sanayi kollarında büyük ölçekli yatırımlar tercih edilerek tüketimin baskılandığı yapısal bozukluğun yansımasıdır. Her ne kadar bu ekonomik yapı kademeli olarak yok olmuş olsa da etkili artıkları hâlen varlığını korumaktadır. Yılbaşı tatillerinde (Çin yılı) tüm giderleri işveren tarafından karşılanan tatiller veya gıda içerikli hediye paketleri gibi uygulamalarla iş birimlerinin sağladığı tüketim kalemlerinin tüketim verisi olarak kaydedilmemesi bunlara örnek verilebilecek hususlardan biridir. Bu da yine gerçek tüketim harcamalarının resmi verilere yansıyan değerin üzerinde olduğu iddiamızı desteklemektedir.

Çin'de "Orta Sınıf" Nedir?

Çin'de baş harf büyük yazıldığında tüketimden kastedilen (ÇN: Consumption, yani tüketim. Makroekonomide c yerine C olarak kullanılması durumu) esas olarak kentli orta sınıfın harcamalarıdır. Çin halkının yarısı hâlen kırsal kesimde yaşamakta, esas olarak çiftçilik ve ilgili işlerde çalışmakta ve doğal olarak temel ihtiyaçlarla ilgili alışverişlerin büyük kısmını da gerçekleştirmektedir. Ancak gelirleri düşüktür; ortalama kırsal hanehalkı geliri, kentlerde ortalama hanehalkı gelirinin en düşük %10'luk kesimi ile aynı seviyededir. Yani, "modern ekonomi" içerisinde tüketim harcamalarının büyük bölümü yani markalı tüketim malları, ulaşım, hobi, finans, eğitim ve sağlık hizmetleri alımı, kentli hanehalkı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bu kentli tüketici sınıfının büyüklüğü ve ne kadar harcama

yaptıkları konusuna girmeden önce “orta sınıf” terimini netleştirmek gerekir. Her ne kadar kelime, ülkenin gelir seviyesinin dağılımında orta kademeyi oluşturan insanları işaret etse de gerçek kullanımı oldukça farklıdır. Şehirleşmiş modern bir ekonomide belirli karakteristik özellikleri paylaşan insan grubu için kullanılan genel bir terimdir. Kendi evini ve arabasını satın alabilecek gelire ve diğer ana tüketim kalemlerine (yani televizyon, bilgisayar ve klima gibi) sahip olan; hayatını idame ettirmek için çalışması gereken gruptaki insanları kapsamaktadır. Özellikle eğitime önemli yatırımlar yaparlar ve çocuklarının fabrika veya atölyelerde değil de beyaz yakalı işlerde çalışmasını umut ederler. Gayrimenkule ayırdıkları para, onlar için önemli bir yatırım olduğundan ve genellikle gayrimenkul sahibi olduklarından mülkiyet haklarının muhafazasına büyük önem verirler.

Çin’de bu tanımlamaya giren çok sayıda insan vardır. Ancak Çinli orta sınıfı, gelişmiş ülkelerdeki orta sınıftan ayrı kılan iki önemli karakteristik özelliği hatırla tutmak gereklidir. İlk olarak Çin’de orta sınıf ne ortadadır ne de toplumun büyük kesimini oluşturur. Aşağıda ayrıntısını vereceğimiz cömert bir tahminle Çin’de orta sınıf, ulusal nüfusun çeyreğine denk gelmektedir ve Çin’de gelir dağılımının üçüncü çeyrekliğinde gelire sahiptirler. Başka bir ifade ile “orta sınıf” hayat standartlarına sahip insanlar, ABD ve Avrupa’dan farklı olarak Çin’de çoğunluk değil elit bir azınlık konumundadır. Bu durumun önemli politik yansımaları vardır: Çin’de orta sınıfın politik değişiklik isteyecek güce erişmesi yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Bu kesim hem mevcut sistemden orantısız şekilde fayda sağlamaktadır hem de sayı olarak ayrıcalıklı bir azınlık durumundadır.

İkinci karakteristik özellik, ABD, Batı Avrupa veya Japonya’da orta sınıf kabul edilmek için gerekli gelir seviyesine oranla, Çin’deki orta sınıf çok daha düşük gelire sahiptir. Bu nedenle Çin’de orta sınıfın büyüklüğünü incelemeye geçerken, ortalama

olarak Çinli orta sınıf insanların harcama gücünün gelişmiş ülkelerdeki karşılıklarına göre çok daha az olduğu unutulmamalıdır.

Orta Sınıfın Büyüklüğü Nedir?

Çin’de orta sınıfın büyüklüğü hakkındaki tahminlerin miktarı, tüketim malları satan şirketlerin danışman sayısı kadardır. Az önce ifade etmeye çalıştığımız gibi “orta sınıf” şekil değiştirebilen bir kavramdır, doğal olarak pek çok farklı şekilde tanımlanabilir ve bu sayede farklı tahminlere imkân verebilir. Bu uyarıyı aklımızdan çıkarmadan iki hesaplama yöntemi ile üst ve alt sınırları belirlemek gerekir.

İlki Dünya Bankası’na aittir, orta sınıfı, tüm ülkelerde günlük olarak ortalama 10-100 dolar arası bir tutarı tüketim mallarına ve hizmetler sektörüne harcayabilen insanlar olarak tanımlar. Bu tanımdan yola çıkarak Dünya Bankası, 2010 yılında Çin’de 157 milyon insanın, yani nüfusun %11’inin, orta sınıf tüketici konumunda olduğunu hesaplamıştır. 2000 yılında sadece %2 olan bu oran çok büyük artış göstermiştir. Ancak Brezilya ve Güney Kore’de Çin ile denk gelişme seviyesinde oldukları zamanki orta sınıf oranlarından kayda değer seviyede düşüktür.⁸ Basit bir oran orantı hesabı ile 2015 yılında, Çin’de Dünya Bankası tanımına göre orta sınıf oranının, nüfusun yüzde 15’i olmasını (yaklaşık 200 milyon) beklemek gerekir.

Daha yaygın kullanılan diğer bir hesap yöntemi ise, çoğu ülkede insanların belli bazı mal ve hizmetleri satın almaya başladığı gelir seviyesi aralıklarını baz alır. Yıllık toplam geliri 8.000 dolar ve üzerinde olan hanehalkı, markalı ürünleri, markasız düşük kalite mallara tercih etmeye başlamaktadır. Yıllık 13.000 dolar seviyesinde ise bir otomobil edinirler ve ev alımı ile otomobil alımı yüksek seviyede birbiriyle orantılı olduğundan büyük ihtimalle bu gelir grubunun bir evi de olma şansı yüksektir. 20.000 dolar seviyesine ulaşıldığında, sağlık, eğitim, finans ve

hobiler gibi modern hizmetler için önemli bir tüketici konumuna gelirler.⁹ Orta gelir sınıfı için ev sahibi olmayı önemli bir faktör olarak değerlendirirsek, 13.000 dolar seviyesini orta sınıf için alt gelir sınırı olarak alabiliriz. Daha geniş bir tüketici sınıfı tanımlamak istersek de zaten aktif tüketici olarak tercihleri değişmeye başlamış ve yakın zamanda orta sınıfa geçmesi muhtemel 8.000 dolar yıllık gelire sahip kesimi dâhil edebiliriz.

Bu ölçütlere göre 2012 yılı itibariyle Çin’de orta sınıf insan sayısı 330 milyon yani nüfusun çeyreğidir. (Aşağıdaki tabloda varlıklı başlığı altında gösterdiğimiz insan grubu yıllık 20.000 dolar gelir ile kabaca Dünya Bankası’nın tanımına göre orta sınıfa giren insanları göstermektedir.) Ek olarak 230 milyon kadar “tüketici adayı” vardır. Bu insanlar, sonraki on yıl içinde orta sınıfa geçme potansiyeline sahip kişilerdir. (Çin sınıf yapısı ile ilgili tahminlerin ayrıntısı için tablo 10.2’yi inceleyiniz.)

Kısacası, hangi tanımlamadan yola çıkacağınıza bağlı olarak

Tablo 10.2 Çin’de Orta Sınıfın Büyüklüğü Nedir? 2012 Tahminleri

Gelir aralığı	Milyon kişi	Toplam nüfusa oranı
Varlıklı	173	13
Yerleşik tüketici	155	11
“Orta sınıf”	328	24
Tüketici adayı	228	17
Toplam tüketici sınıfı	556	41
Düşük gelirli	805	59

Tanımlar:

Varlıklı: Hanehalkı geliri yıllık 20.550 dolar üzerinde

Yerleşik tüketici: Hanehalkı geliri yıllık 13.500-20.550 dolar arası

Tüketici adayı: Hanehalkı geliri yıllık 8.100-13.500 dolar arası

Düşük gelirli: Hanehalkı geliri yıllık 8.100 dolar altında

Kaynak: Gatley 2013’ten Uyarlanmıştır

Çin’de orta sınıf insan sayısını 200 milyon ile 300 milyon kişi (toplam nüfusun %15-25’i) arasında hesaplayabilirsiniz. Yüksek tahminler esas alınırse Çin’in orta sınıf nüfusu ABD toplam nüfusuna denk seviyededir ancak ortalama gelir olarak 53.000 dolarlık ABD seviyesinin çok altındadır.

Çinli Tüketiciler Ne Almaktadır?

Geçtiğimiz birkaç on yıllık dönemde Çin’in kentli tüketicileri art arda bazı alışveriş eğilimi süreçlerinden geçmiştir. 1980’lerde gelir seviyesi çok düşük iken insanlar genel olarak bisiklet, elektrikli fan ve temel mobilyalar gibi ürünlere yönelmiştir. 1990’larda daha pahalı ürünlere geçiş yaparak çamaşır makinele-ri ve klimalar gibi malların alımı artmıştır. 2000’lere yaklaşıldığında ise ülke dünyanın en büyük ve en hızlı büyüyen cep telefonu pazarı hâline gelmiştir. 2000’li yılların ilk yarısında otomobil satışları ve özel konutlarda büyük artış olmuş, bu sayede mobilya ve ev aletleri satışında patlama yaşanmıştır. Çinli “varlıklı” tüketiciler (hanehalkı geliri 20.000 doları aşan nüfusun %13’lük kesimi) için temel alışveriş sepeti artık Güney Kore ve Tayvan’da ortalama hanelerin alışveriş sepeti ile kabaca aynı hâle gelmiştir.

Önemli bir değişim de elektronik ticaretin hızla benimsenmesinde görülmüştür. 2009 gibi yakın bir zamanda bile sıfırda iken hâlihazırda tüm perakende satışların %5’ine ulaşan e-ticaret, bazı kategorilerde çok büyük seviyeye ulaşmıştır. Ev aletlerinin ve tüketici elektroniğinin %20’si, elbise ve kozmetik sektörlerinin %15’i artık internet üzerinden alınıp satılmaktadır.¹⁰ Çin’de perakende pazarlarının, ürünlerini taze olarak almayı tercih eden pek çok insanın uğrak noktası olarak geleneksel keşmekeşlik durumunu sürdürmesi muhtemeldir. Diğer yandan, süpermarketler, departman mağazaları ve alveriş merkezleri de hem sosyal bir tecrübe hem de çok geniş tercih imkânı sunmaktadır. Yine de

en büyük gelişme potansiyeline sahip alan e-ticarettir. Çin'in en büyük e-ticaret şirketi olan Alibaba'nın 2014 Eylül ayında yapılan hisse senetlerinin teklife sunulmasında yaşananlar, bu piyasanın büyüme potansiyelinin önemli bir yansımasıdır. Alibaba'nın şirket değeri 230 milyar dolar olarak değerlendirilmektedir, yani yıllık satışları Alibaba'nın on katı kadar olan Amazon'dan oldukça büyük bir şirkettir.

Bu sallantının birkaç nedeni vardır. Bunlardan biri, hükümetin internet altyapısına büyük yatırım yaparak kentlerde internet erişiminin yaygın ve ucuz olması için büyük gayret göstermiş olmasıdır. 2014 yılında internete erişimi olan Çinli sayısı on sene öncesine göre yedi kattan fazla artışla 650 milyondur. Çin, aynı zamanda ucuz bilgisayar ve cep telefonu üretiminde önemli yere sahip bir donanım üreticileri cennetidir. Çinli bir şirket olan Lenovo, Çin'de piyasaya hâkimiyeti sayesinde, küresel bilgisayar piyasasında en büyük paya sahip satıcı konumundadır. Lenovo ile birlikte iki diğer Çinli işletme, Huawei ve Xiaomi dünyanın üçüncüden beşinciye kadar en büyük cep telefonu üreticileridir (ilk ikisi, Apple ve Samsung'tur) yine bunun da nedeni Çin piyasasındaki tartışmasız üstünlükleridir.¹¹

E-ticaretin bu denli hızlı yayılmasında diğer bir önemli faktör de düşük maliyetli işçi ordusu sayesinde şirketlerin kiraladıkları çok sayıda dağıtıcının gerek elektrikli bisikletleriyle gerekse motosikletleriyle şehirleri alt üst ederek verilen herhangi bir siparişi en fazla iki gün içinde teslim edebilmeleridir. Elektronik ticaretin büyümesinin yanı sıra Çin'de tüketici davranışlarında görülen en önemli ve makroekonomik etkisi en büyük olan gelişme hizmetlerin tüketimindeki keskin artıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi tüketim harcamaları, yıllık geliri 20.000 doları aşan hanelerde önemli oranda artmaya başlamaktadır. Bu gelir seviyesine ulaştığında aileler temel ihtiyaçlarını karşılamış durumdadır ve hobiler ya da turizm ve çocuklarının (hatta bazen kendilerinin

de) eğitimi, daha pahalı sağlık hizmeti alımı, ebeveynleri için emeklilik ve bakım hizmetleri, yatırımlarını daha iyi değerlendirmek ve banka faizlerinden daha iyi getiri elde etmek için finansal hizmetlerin alınması gibi ekstralar için ayırabileceği harcamaya tutarı daha fazladır.

Bu çok önemlidir çünkü 2010 yılından sonra, Çin tüketim sınıfları arasında en hızlı büyüyen gelir aralığı “varlıklı” (yıllık 20.000 dolar üzeri) kategorisi olmuştur. Ve kuvvetle muhtemelen gelecek on yıl süresince Çin’de tüketim harcamalarındaki artış bu grup kaynaklı olacaktır.¹² Beklendiği gibi son birkaç yıl, hizmetlerin tüketiminde dramatik artışa sahne olmuştur. Görülen Toplamda GSYİH içinde hizmetlerin payı, 2010 yılında %43 iken 2014’te %48’e yükselmiştir. Hâlihazırda hizmetler sektörünün hem büyüklüğü hem de büyüme hızı, şimdiye kadar ekonomik gelişmenin lokomotifleri olan endüstri ve inşaat sektörlerinden daha fazladır.

Bu büyüme daha geniş tabanlıdır. Çin’de uluslararası turizmde yaşanan artışa yukarıda değindik, yurt içinde de hobi amaçlı gezilerde görülen artış bunun da üzerinde bir seviyededir. 7’inci bölümde anlattığımız gibi 2010 yılı civarında “refah yönetim araçlarında” görülen patlama, zaten gayrimenkul sahibi olan ve finansal portföylerini çeşitlendirmek isteyen yüksek seviye gelire sahip insan sayısında yaşanan yığılma sayesinde bunların yarattığı bir ihtiyaca cevap olarak yaşanmıştır. 2005 ile 2013 arasında ülke genelinde yatak kapasitesi, yaklaşık yirmi yıllık duraksamadan sonra %75 oranında artmış, toplam sağlık harcaması da GSYİH’ye oranla %4,5 seviyesinden %5,2’ye çıkmıştır.

Çin’de “Sosyal Güvenlik Ağı” Ne Kadar Güçlüdür ve Bunu Güçlendirmek Tüketime Fayda Sağlar mı?

Çin’de tüketim hakkındaki tartışmalarda genellikle değinilen önemli bir konu da sağlık sigortası için kamu programları, işsiz-

lik sigortası, emeklilik maaşı ve bunun gibi hususları kapsayan bir “sosyal güvenlik ağı”nın eksikliğidir. Çin’de ailelerin “önleyici yatırıma” yönelerek tüketim harcamalarından kaçınma eğiliminde olduğu, paralarını öncelikli olarak gelecekte karşılaşılabilecekleri bir sağlık problemi, eğitim ihtiyacı veya emeklilik dönemi ihtiyaçları için harcamayı tercih ettikleri, iyi bilinen bir hikâyedir. Bu hikâyenin tutarlılığını kanıtlayan en önemli husus, hanehalkı yatırımlarının 1990’lı yıllarda harcanabilir gelirin yüzde 20’si oranında iken bugün yüzde 30’a çıkmış olmasıdır. Dolayısıyla, gelişmiş bir sosyal güvenlik sistemi daha güçlü ekonomik sistem için vazgeçilmez bir ön koşuldur.

Bu hikâye, akla yatkın görünmektedir. Kentli işçiler için 1990’lara kadar geleneksel sosyal güvenlik mekanizması, iş güvencesi, konut, sağlık hizmeti, emeklilik ve çocuklar için okul yardımı sağlayan kamu işletmeleri yoluyla temin ediliyordu. Bu refah sistemi, 1995-2005 arası KİT reformları ile sona erdirildi ve ilk aşamada yerine bir şey konulamadı. Kentli aileler kendi evlerini satın almak, sağlık faturalarını gittikçe artan miktarda kendileri ödemek, okul giderlerini kendileri karşılamak zorunda kalmıştı. Kırsal kesimde yaşanan sıkıntılar ise farklı yapıdaydı. Onların ana sosyal güvenlik mekanizması sahip oldukları çiftlikten ibaretti. Diğer her şey kötü gittiğinde çiftlik asgari yaşam standartlarının garantisi durumundaydı ve bu özellik korunmaya devam etti. Ancak devletin kırsal alanda sunduğu sağlık hizmeti, 1990’lardan itibaren önemli ölçüde azaldı.

İdarenin sosyal güvenlik harcamalarındaki bu eksiklik, hanehalkının yatırıma ayırdığı gelirinde ciddi bir artış olduğu dönem ile aynı zamanda yaşanmıştır ve GSYİH içinde tüketimin payında da aynı dönemde önemli azalma görülmüştür. Tüm bu veriler değerlendirilerek buna göre bir sonuç arandığında, daha düşük refah harcamasının tüketimde azalmaya neden olduğu ve tüketim harcamalarını arttırmak için sosyal güvenlik sisteminin güçlendi-

rilmesi gerektiği sonucuna varmak gayet doğaldır. Ancak daha yakından bakıldığında bu argüman, görüldüğü kadar sağlam değildir. İlk olarak, hanehalkı tüketim verilerinde büyüme artışı, eski sosyal güvenlik sisteminde bir değişiklik yapılmadan önce başlamıştır. 2001’de kişi başına düşen tüketim harcaması artış oranı yıllık %5,6 seviyesindeyken 2008’de yeni sosyal güvenlik uygulamalarına başladıktan fakat bu uygulamaların fonlaması henüz tam olarak düzenlenememiş iken bu oran %7,6’ya yükselmiştir. 2013 yılında yıllık ortalama kişi başı tüketim harcaması artış oranı %8,4’e kadar çıktığında hâlen hanehalkı yatırım oranı artmaya devam etmekteydi.¹³ Bu artış, “önleyici yatırım” hikâyesi ile çelişki gösterir. Ancak bölümün başında bizim ifade ettiğimiz başka bir hikâye ile gayet uyumludur. Endüstrideki hızlı büyüme, gelir artışını oldukça hızlandırmış ve ortalama bir işçinin her yıl hem yatırım yapabilmesini, hem de tüketimini arttırabilmesini sağlamıştır.

Başka bir ilgi çekici nokta da en azından ilk safhalarda pahalı sosyal güvenlik programlarının hanehalkı geliri açısından etkisinin pozitif değil negatif olacağı gerçeğidir. Çünkü ilk aşamada bu programların finansmanının sağlanması gereklidir ve yaratılacak bu yeni gelirin ağırlığı da işverenden ziyade işçiler üzerinde orantısız olarak hissedilecektir. Sosyal refah sistemi bir kez kurulup işletilmeye başladıktan sonra, mevcut işçiler, kendilerinden önceki işçilerin sosyal güvenlik fonlarına aktardığı ödemeler ile oluşmuş birikimden faydalanır. Ancak ilk kuşak işçiler için önceki birikim mevcut değildir. Bunun da ötesinde, sağlık ve emeklilik için toplanan paraların büyük kısmı daha yaşlı olan emekliler için harcanmak durumundadır. Bugün Çin’de emeklilik yaşındaki her bir kişi için çalışan beş işçi bulunmaktadır. Bu da demek oluyor ki; sosyal güvenlik fonlarına para yatıran insan sayısı, bu fondan para alan insan sayısından fazladır. Bu, açıkça görüldüğü üzere uzun vadede olumlu bir durumdur. Lakin kısa

vade açısından t0ketim harcamalarına katkı sağlayacak bir durum olmadığı da aşıkârdır. ¹⁴

Sonuç olarak bir sosyal g0venlik ağı yaratmanın t0ketim harcamaları 0zerindeki etkisi en iyi ihtimalle t0keticilerde davranış değişikliği sağlamakla sınırlı olacaktır. 0zellikle hanehalkının sosyal g0venlik sistemine vergi 0demeleri yoluyla harcadığı paranın, buradan elde ettiği getiriden d0ř0k olduğu ilk d0nemlerde bu durum kaçınılmazdır. Asıl 0nemli olan hanehalkı gelirindeki artıştır. Sosyal g0venlik ağında b0y0k delikler bulunsa bile, eğer hanehalkı geliri artarsa bunun t0ketim harcamalarına yansımaları kaçınılmazdır. Sosyal g0venlik ağı, bir toplumun adalet ve eşitlik içinde idaresinin sağlanması son derece 0nemli bir unsurdur ancak kesinlikle bir t0ketim politikası vasıtası olarak kullanılamaz.

H0k0met Ne T0r Bir Sosyal G0venlik Ağı Oluşturmak Gayretindedir?

Hu Jintao y0netiminin en kayda değer başarılarından biri, KİT'lere dayalı eski refah sistemin kaldırılarak, ulus genelinde kapsamlı sosyal g0venlik programlarının uygulamaya konmasıdır. D0ř0k gelir seviyesindeki insanlar için asgari yaşam koşullarını garantileyen asgari geçim yardımı uygulamasının genişletilmesi ile iş bulamayanlara destek sağlanması yanı sıra Hu Jintao y0netimi, 0lke genelinde kentler ve kırsal b0lgeler için ayrı ayrı sağlık sigortaları uygulaması geliştirmiş, ilk dokuz yıllık zorunlu temel eğitim için ders 0cretleri dâhil t0m 0cretleri kaldırmış, temel emeklilik sigortasının kapsamını genişletmiş ve d0ř0k gelirli kent sakinleri için konut edinme desteklerini uygulamaya koymuştur.

Asgari geçim yardımı programı 1997 yılında, işten ıkarılan KİT alışanlarının çaresiz kalmaması için y0r0rl0ėe konmuştur. 2007 yılında kapsamın genişletilerek kırsal b0lgelerdeki fakir

ailelerin de bu yardıma dâhil edilmesiyle kent nüfusunun %3'ü ve kırsal nüfusun %8'i yardımdan faydalanır hâle gelmiştir. 2009 yılında uygulanmaya başlanan kapsamlı ulusal sağlık sigortası programı, kentlerde iki farklı sigorta şemasına dayandırılmıştır. Kayıtlı çalışanlar için zorunlu ve büyük kısmı işveren tarafından karşılanan ve işçi tarafından desteklenen bir sigorta programı ile kayıt dışı çalışanlar için gönüllülük esasına dayalı ödemeleri kısmen kendilerinin yaptığı ve esasen hükümet desteğine dayalı bir sigorta programı bulunmaktadır. Kırsal bölgelerde ise tek bir sağlık sigortası uygulaması vardır. İster kırsalda isterse kentlerde olsun toplam hanehalkı nüfusunun en az %95'i sağlık sigortası uygulamaları kapsamına dâhildir. Ancak uygulamadan elde edilen kazanç, artmakla birlikte hâlen son derece sınırlı seviyededir. Kamu emeklilik programları kapsamındaki insan sayısı, 2002 yılında 200 milyonken bugün 700 milyona çıkmıştır. Ancak burada da sunulan getiri çok sınırlı kalmaktadır. 2010'da uygulamaya konulan sosyal konut programları, düşük gelirli kesimlere keseye uygun konut arzı yaratmak için tasarlanmış önemli bir inisiyatiftir. 2005 ile 2013 arasında hükümetin toplam sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik harcamaları GSYİH'ye oranla %5'ten %8'e yükselmiştir. Hükümet bütçesindeki pay açısından da %28'den %33'e çıktığı görülmektedir. Sosyal konut projeleri kapsamındaki harcamalar bu rakamlara dâhil edildiğinde oranlar daha da yüksek çıkacaktır.¹⁵

Elde edilen başarılar muazzamdır. Ancak daha yapılacak çok şey olduğu da açıktır. Henüz emeklilik sistemine dâhil edilmeyi bekleyen hem kentlerde hem kırsalda çok sayıda işçi bulunmaktadır. Hem emeklilik hem de sağlık sigortası sistemlerinin getiri seviyeleri önemli ölçüde arttırılmak zorundadır. Daha önemli olmak üzere, çoğu sosyal program, kent nüfusunun üçte birini oluşturan göçmen işçilerin kapsama dâhil edilmesi hususunda eksik kalmaktadır. Bu dezavantajlı konumdaki işçileri de kapsa-

yacak şekilde uygulamaların genişletilmesiyle birlikte getiri seviyelerinin artırılması oldukça zor bir görevdir. Özellikle, getirilerin anlamlı seviyeye çıkarılması ancak aynı zamanda sistemin devamına engel olmayacak şekilde finansal yükünün de dengeli tutulması, Çin'in gelecek otuz kırk yıl içinde yaşlı bir toplum yapısına geçeceği gerçeği de hatırlandığında son derece zorlu bir hâl almaktadır. Çok daha fazla sayıda emeklinin harcamaları için çok daha az sayıda genç işçi olacaktır. Her hâlükârda Çin'in sosyal güvenlik bulmacasını çözmesi, son otuz yılda yaşanan hızlı ekonomik büyümenin sonucu olarak ortaya çıkan büyük gelir eşitsizliği ve sosyal dengesizliklerle mücadelede anlamlı bir adım atılabilmesi için elzemdir.

Hükümet Tüketimi Desteklemek için Hangi Adımları Atmalıdır?

Yukarıda zaten hükümetin tüketim harcamalarını arttırmak için ek bir çaba harcamasına gerek olmadığını, pek çok yıldır bu alanda yeterli büyümenin sağlandığını anlattık. Bununla birlikte sosyal güvenlik ağının kapsamının genişletilmesinin, her ne kadar diğer açılardan önemli bir ihtiyaç olsa da tüketim harcamalarına en azından kısa vadede bir katkı sağlamayacağını da ifade ettik. Peki, ekonominin daha tüketici dostu bir yapıya bürünmesi konusunda hükümetin yapabileceği hiçbir şey yok mudur? Elbette vardır. Hükümetin, tüketim ekonomisini canlandırmak ve erişimini genişleterek büyütmek için makul şekilde uygulamaya koyabileceği iki ana politik yaklaşım bulunmaktadır.

İlki, gelir dağılımı ile alakalıdır. Hanehalkı harcamalarının ekonominin geneli içinde bu denli küçük yer tutmasının ana sebebi tüketicilerin harcamaya isteksiz olmaları değil, paralarının olmamasıdır; hanehalkı gelirinin toplam ulusal gelir içindeki payı görece çok küçüktür. Hanehalkı harcamasını arttırmanın en kolay yolu hanehalkı gelirini arttırmaktır.

Beklenebileceği gibi son on beş yılda yaşanan sermaye yoğun endüstrileşme sürecinde, milli gelirin daha fazla bir kısmı yatırımlarından büyük kârlar elde eden şirketler tarafından toplanmış ve tekrar yatırıma yönlendirilerek daha fazla endüstriyel kapasite elde etmek için kullanılmıştır. Ekonomi politikasının bir hedefi de artık bu eğilimin sonlandırılarak geriye döndürülmesi olmalıdır. Milli gelirden hanehalkı gelirine ayrılan pay arttırılmalıdır. Bunu yapmanın birkaç yolu vardır. Çevre ve kaynakların kullanım vergilerinin arttırılması, işletmelerin, kaynakların tüketilmesi ya da çevre kirliliğine yol açılması gibi dış etkenleri göz ardı ederek kazandığı büyük kârları önemli ölçüde azaltacaktır. Sermayenin gerçek maliyetinin hükümet politikaları ile değil de piyasa tarafından belirlenmesine başlandığında ağır sanayi endüstrilerinin (özellikle KİT'lerin) işletme maliyetleri önemli ölçüde artacaktır. Bunun sonucunda şirketler yatırım getirilerini arttırmak için verimliliği artırma gayretine girecek, yeni yatırımlardan ise eğer beklenen getirisi yeterince yüksek değilse vazgeçecektir. Sonrasında işletme muhtemelen elde edilen kârı sürekli yeni yatırıma yönlendirmek yerine kârın bir kısmını hissedarlarına dağıtma yolunda gidecektir, bu sayede ülke genelinde tüketim harcamalarına yönlendirilebilecek toplam para miktarında artış olacaktır. Daha güçlü rekabetin desteklenmesi de işletme gelirlerinde azalmaya neden olacaktır. Tüketiciler, daha düşük fiyatlardan fayda sağlarken elinde diğer ihtiyaçlarına harcayacak parası kalacaktır.

Hükümetin etkide bulunabileceği diğer önemli politik yaklaşım, endüstri vurgusunun kaldırılarak hizmetler sektörünün desteklenmesidir. Endüstriden hizmetlere geçiş, gelirlerin de işletmelerden hanehalkına geçiş yapmasına neden olacaktır. Çünkü hizmetler sektöründe hem iş gücü kullanımı endüstriden daha fazladır hem de sermaye getirisi endüstriye göre daha azdır. Yani, hizmet şirketinin kârının daha büyük kısmı ücret şeklinde

işçilerin cebine girecektir.

Bu inisiyatiflerin büyük kısmı, en azından teorik olarak hükümetin politikalarına entegre edilmiştir. On İkinci Beş Yıllık Plan (2011-2015) net olarak milli gelir içinde hanehalkı gelirinin oranının arttırılmasını ve hizmetler sektörünün ekonomik üretimin ana kaynağı olarak endüstrinin yerini almasını hedef olarak koymuştur. 2013 yılında yayımladığı Üçüncü Genel Kurul Programında Xi Jinping Hükümeti, kaynak kullanımı vergilerini arttırmayı, sermaye maliyetlerinin daha büyük oranda piyasa koşullarında belirlenmesini ve rekabet koşullarının arttırılmasını ana konular olarak sıralamış ve öncelikli olarak uygulamaya geçirileceğini ifade etmiştir. Tüketim harcamaları açısından olumlu görebileceğimiz başka bir iyi haber de demografi açısından gelmektedir. 9'uncu bölümde açıkladığımız gibi genç işçi kaynağı süratle azalmakta olduğundan işçi ücretlerinde geçmişe nazaran daha hızlı bir artış yaşanmaktadır. Özet olarak bir seri piyasa ve politik faktör bir arada, milli gelir içinde hanehalkı geliri oranını arttıracak etki göstermektedir. Bu durumun gelecekte tüketim piyasası açısından olumlu olması beklenmelidir.

Maalesef, aynı zamanda çok sayıda engel de mevcuttur. Endüstri ve yatırımın ayrıcalıklı konumunu destekleyen pek çok teşvik finansal sistemin yapısı içine yerleşik karakterdedir. Merkezi hükümetin karmaşık finansal reform planını uygulamaya ne seviyede aktarabileceği çok belirleyici bir rol oynayacaktır. İster kamuya ait ister özel olsun işletmeler ve her seviyede hükümet yetkilileri mevcut sistemden gayet güzel kârlar elde etmektedir. Bu yapının böylesine önemli ölçüde değiştirilmesine şiddetle direneceklerini düşünmek akla yatkın olacaktır. Sonraki iki bölümde mevcut büyüme modelinin maliyetlerini ve hükümetin bu modeli değiştirmek için yapması gerekenleri gözden geçireceğiz.

SOSYAL DOKU

EŞİTSİZLİK VE YOLSUZLUK

Şimdiye kadar genellikle olumlu bir resim çizdik: Çin'in büyümesi otuz yıldan uzun süredir yüksek oranlarla sürdürülmektedir, toplumun büyük kısmı bundan fayda sağlamış, politik ve ekonomik sistemleri hızla değişen durumlara süratle uyum sağlamayı başarmıştır. Ancak Çin'in yaşadığına benzer herhangi bir hızlı değişim sürecince kaçınılmaz bazı sosyal gerilimler ortaya çıkacaktır. Bu bölümde, eğer çözüme kavuşturulmazsa politik ve ekonomik düzeni alt üst edebilecek potansiyele sahip ve birbiriyle yakın ilişkili iki probleme değineceğiz; eşitsizlik ve yolsuzluk.

Çin'de Gelir Eşitsizliğinin Boyutları Nedir?

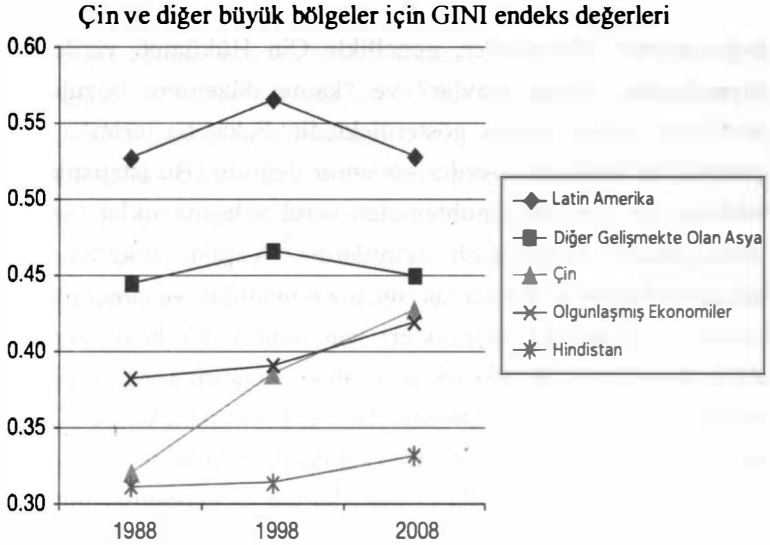
Gerek Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar gerekse Çinli yetkililer tarafından sıklıkla dile getirildiği gibi Çin'de 1980'lerden beri sağlanan ekonomik büyüme yüzlerce milyon insanın fakirlikten kurtulmasına da vesile olmuştur. Bu çok büyük bir başarıdır. Ancak büyümenin meyveleri çok adaletsiz dağıtılmıştır. Hangi gelir veya refah dağılımı ölçeğini kullanırsak kullanalım, şu anda Çin dünyanın en büyük eşitsizliğe sahip ülkelerinden biridir. Belki de daha önemlisi, geçtiğimiz

birkaç on yılda eşitsizliğin en hızlı büyüdüğü ülkedir.

Gelir dağılımında eşitsizliğin önemli ölçütlerinden biri GINI endeksi değerleridir. İtalyan ekonomist Corrado GINI tarafından yaklaşık yüz yıl önce düzenlenen bu endekste sıfır değeri mükemmel eşitlik durumunu belirtirken bir ise bütün gelirlerin tek bir kişide toplandığı devleti gösterecektir. Uygulamada çoğu ülke 0,3 ile 0,6 arasında GINI değerlerine sahiptir. Gelişmiş toplumlara sahip zengin ülkeler (İskandinav ülkeleri gibi) bu endekste tabanı oluştururken refahın belli bir kesimde toplandığı ham madde ihracatçısı ülkeler (Afrika ve Latin Amerika gibi) en üst seviyelerde yer almaktadır.

Çin'in GINI endeksindeki yeri hakkında tahminler büyük değişim göstermekle birlikte iki temel hususta hemfikirdir; Çin'de gelir eşitsizliği çok yüksektir ve bu eşitsizlik en azından 2008 yılına kadar kayda değer artış göstermiştir. Çin Hükümeti'nin açıkladığı resmi GINI değeri 2008-2009'da 0,49 ile zirve yapmış ve o zamandan 2014 yılına kadar kısmi bir azalma ile 0,47 olmuştur. Bazı özel kuruluşlar ise bu değeri 0,55 gibi çok yüksek rakamlarda tahmin etmektedir. Eğer hükümetin rakamlarını esas alırsak Çin'de gelir eşitsizliği tüm gelişmiş ekonomilerden daha fazladır. Daha da önemlisi, taklit ettiği başarılı Doğu Asya ekonomilerinden (Japonya, Güney Kore, Tayvan) ve hatta uzun zamandır fakirliği ve gelir eşitsizliği ile ünlü Hindistan'dan bile yüksektir.¹

Muhtemelen asıl önemli husus trendleri görmektir. Şüphesiz ki Çin, gelir eşitsizliğinin, ekonomik reform süreci boyunca diğer tüm bölgelerden daha hızlı büyüdüğüne şahit olmuştur. Küresel eşitsizlik araştırmalarında önemli bir isim olan Branko Milanovic'in eserinden çıkartılan Şekil 11.1, Çin'in GINI endeksindeki yerinin 1988'den 2008'e kadar muazzam şekilde yükseldiğini göstermektedir. Aynı dönemde diğer yerlerde eşitsizlik ya hemen hemen sabit kalmış ya da çok küçük yükselmeler göster-

Şekil 11.1 Küresel Eşitsizlik

Kaynak: Laker ve Milanoviç, 2013

miştir. Bu genel eğilim, Çin’de de pek çok ciddi akademisyen ve elbette hükümet tarafından görülmektedir. Aklı başında hiç kimse, Çin’de eşitsizliğin, reform sürecinde kayda değer artış gösterdiğini ve bunun derhâl düzeltilmesi gerektiğini inkâr etmez.²

Artan Gelir Eşitsizliği Nasıl Sosyal Kargaşaya Neden Olmadı?

Dışarıdan bakan biri süratle artan eşitsizliğin kısa sürede sosyal kargaşaya neden olmasını bekleyebilir. Düşük gelirli insanların hızla büyüyen ekonomiden daha fazla kazanç elde eden zenginlere karşı nefret biriktirmesi ve sonuçta sosyal problemlerin ortaya çıkması gayet olasıdır. Çin koşullarında da bu özellikle doğrudur çünkü komünist ideoloji gereği herkesin eşit olması gerekliliği, reform sürecinin yaşandığı son otuz yıla kadar baskın bir devlet politikasıydı.

Ancak elimizde mevcut kanıtlar böyle bir durum göstermemektedir. Çin, diğer büyük ve karmaşık toplumlarla karşılaştırıl-

dığında sosyal huzursuzluk kazanının fokurdadığını söylemek doğru olmaz. Gazeteciler, genellikle Çin Hükümeti verilerine dayandırarak “toplular” ve “kamu düzeninin bozulması olaylarını” artışta olarak göstermektedir. Fakat bu terimler çok geneldir ve kullanılan veriler güvenilir değildir. Bu istatistiklere sokulan pek çok olay muhtemelen yerel anlaşmazlıklar neticesinde yaşanan küçük çaplı sıkıntılardır.³ Yapılan anketler, Çin halkının elindeki imkânlardan mutsuz olmadığını ve genel olarak kişisel ve ekonomik gelecekleri için olumlu bir bakış açısına sahip olduklarını göstermektedir. Pew Araştırma Merkezi’nin yaptığı, Yıllık Küresel Davranışlar ve Eğilimler Anketi, 2007 yılından bu yana Çin’de anketi cevaplayan insanların %80’inden fazlasının, genel olarak ulusal koşullardan ve ekonomik durumdan tatmin olduklarını ifade etmektedir. 2014 yılında Çinlilerin %89’u ekonomik durumlarını “iyi” olarak değerlendirmiştir. Bu değer, anketin uygulandığı 45 ülke arasındaki en yüksek değerdir. Örnek olarak Hindistan %64, ABD %40 ve Brezilya %32 oranında bu (“iyi”) değerlendirmede bulunmuştur. Benzer şekilde Harvard’lı sosyolog Martin Whyte’in, 2004 ve 2009 yıllarında yaptığı çalışmalarda vardığı sonuç şudur: Adaletsizlik konusunda artan kaygılara rağmen “Çin’de sosyal eşitsizlik nedeniyle oluşan büyük sosyal gerginlik potansiyeli, 2009 itibariyle hâlen uyku hâlinindedir.”⁴

Halkın daha fazla protesto eylemi yapmak istiyor olması muhtemel olsa da Çin’in otoriter politik sistemi, bütün gösterileri yaygınlaşmaya başlamadan ortadan kaldırmakta çok başarılıdır. Bu konuda büyük haklılık payı vardır, Komünist Parti kontrolünde, bütçesi Çin Ordusu’na denk olan bir güvenlik teşkilatı, her türlü sosyal kalkışmayı derhâl bastırmak konusunda yakın takiptir.⁵ Ancak tek başına bu cevap yeterli değildir. Sadece baskı ve korkuya dayanan rejimlerin uzun süre ayakta kalması mümkün değildir. Çin’in gösterdiği ekonomik başarı, 1989’dan

beri üç nesil lider ile sağladığı görece politik istikrar ve bütün anketlerde çıkan pozitif sosyal durum sadece baskı ortamında korkutularak kontrol altında tutulan bir toplum gibi küçümseyici ve basit bir şekilde açıklanamaz.

Artan eşitsizlik neden daha fazla görünür sosyal rahatsızlığa sebep olmadı sorusunun cevaplarından biri bu eşitsizlikteki hızlı artışın aslında daha da hızlı artan ortalama gelirin bir fonksiyonu olduğunun görülmesidir. Geçtiğimiz otuz yılın büyük kısmında bütün gemiler yükselmekteydi ve herkes asıl olarak kendi gemisi ile meşgul olduğundan diğerlerinin gemisinin ne kadar yükseldiğine dikkat etmedi. Yukarıdaki tabloyu ortaya koyan aynı araştırmacılar, 1988-2008 arasında, Çin’de kişi başı ortalama gelirin %229 gibi dehşet verici bir oranda büyüdüğünü ve bu dönemde küresel ortalama büyüme değeri olan %24’ten on kat daha fazla olarak gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Bu oran, Hindistan’da %34 ve diğer büyük Asya ekonomileri için de %68 olmuştur. Bunu bir şekilde kanıtlamamız mümkün olmasa da pek çok Çinli için belki de kendi önlerindeki artan fırsatlar, toplumun genelinde artan eşitsizlikten daha fazla dikkat çekmiş olabilir. Uzun lafın kisası, halk, Deng Xiaoping’in “bazı kişiler ve bazı bölgelerin diğerlerinden önce zenginleşmesine izin verilmelidir” sloganını yemiştir. Bu psikoloji, Japonya veya İskandinav ülkeleri gibi eşitliğe dayalı toplumlarda anlaşılması daha zor görülebilir ancak ABD gibi daha az eşitlikçi bir toplumda bireyler, “herkes için eşit olmayan ekonomik koşullar, bir kişi kendi fırsatlarını yaratmaya çalışırken daha büyük fırsatlarla karşılaşmasını sağlar” anlayışı nedeniyle kabul edilebilir bir ahlak değeri olacaktır.

Diğer bir faktör de geçtiğimiz on beş yıllık sürede Çinli politikacıların eşitsizlikten kaynaklanan bazı (ama hepsine değil) problemlere büyük enerji ayırmış olmasındandır. Burada hatırlatmamız gerekir ki eşitsizlik çok boyutlu bir olgudur. GINI oranı ile ölçülmeye çalışılan boyut, bireylerin gelirleri arasındaki

orantısızlıklardır. GINI hesaplamalarına yansımayan boyutlar da en az GINI kadar insanlar üzerinde etkilidir. Kırsal ve kent gelirleri arasındaki büyük uçurum, doğrudan yabancı yatırım ve ihracat artışından büyük fayda sağlayan zengin kıyı şeridinin farklılıkları ve ülkenin iç kesimlerinde geri kalmışlık bu eşitsizliklere birkaç örnektir.

Hükümet, son 15 yılda, bireysel gelir eşitsizliklerine karşı pek bir şey yapmamış olsa da kent-kırsal eşitsizliğini ve zengin bölgelerle kesimler arasında dengesizliği azaltmak için çok sayıda politika uygulamaya koymuştur. Kırsal kesimde gelirlerin artırılması için uygulanan destek, çiftçilerin tahıl yetiştirme zorunluluğunu kaldırıyor, daha kârlı ürünler yetiştirilmesine izin veriyor, tarımsal üretimde vergilerin önce hafifletilmesi ve sonra tamamen kaldırılmasını içeriyor, çiftlikler ile pazarları birleştiren yollar yapılarak çiftçinin daha zengin şehirli alıcılara doğrudan mal satmasını öngörüyor ve gıda işleme tesislerine kapsamlı yatırım yapılmasını içeriyordu. Sahil şeridi ile iç kesimler arasındaki farklılıkları azaltma çalışmaları kapsamında Pekin, öncelikle uzak batı, arkasından kuzeydoğu ve peşi sıra orta bölgeler olacak şekilde bir seri altyapı projesi geliştirdi.

Bu programların tamamı, verimlilik açısından bazı eleştirilere tabidir. Ancak öngörülen hedef olan, bahsi geçen her iki tip eşitsizliği azaltma yolunda bazen yavaşlatma bazen de kontrol altına almada faydalı olmuştur. 2004 itibariyle kentlerde tüketim oranı ile kırsaldaki tüketim oranı arasındaki fark ve 2009'dan itibaren de kent-kırsal gelir uçurumu azalmaya başlamıştır.⁶ 2005 yılına gelindiğinde bile yönetim bölgelerinden ancak bir düzine kadarında şehirlerin ortalama geliri ulusal ortalamaya %10 kadar yaklaşabilmekteydi. Ülkenin geri kalan kısmı, çoğunluğu kıyı şeridinde bir avuç yerleşim bölgesinde ortalamanın çok üzerinde gelirler ve çok büyük bir alanı içeren iç kesimlerde çok düşük gelirler şeklinde dağılmaktaydı. 2011'e gelindiğinde nihayet bu

bölgesel farklılık büyük oranda kapanmıştı. Yerleşim bölgelerinin yarısı ulusal ortalamanın %10 bandına yerleşmişti ve kıyıda sadece mega kentler olan Pekin, Shanghai ve Tianjin’de gelirler, ulusal ortalamanın %10’dan fazla üzerindeydi.⁷

Mevcut Gelir Eşitsizliğinin Sebepleri Nelerdir?

Kaydedilen ilerlemeye rağmen bireysel bazda eşitsizlik hâlen çok üst seviyededir ve Çinliler için artan bir endişe kaynağıdır. Çin Hükümeti’nin kendi ölçümlerine göre GINI endeksinde Çin 0,47 ile rahatsız edici bir konuma sahiptir. Ölçülmesi her ne kadar daha zor olsa da refah açısından bakıldığında eşitsizlik daha derin görünmektedir. Güvenilir bir tahmin ile, Çin’de nüfusun en yüksek gelire sahip %10’luk dilimi ülkedeki varlıkların %85’ine sahiptir ve bu oran toplam gelirdeki %57’lik paylarından çok fazladır. PEW’in 2012 anketlerine göre eşitsizlik, şehirlerde ikamet edenlerin en önemli üçüncü endişe kaynağıdır. İlk ikisi, enflasyon ve yolsuzluktur. Hava kirliliği ve gıda güvenliği ise eşitsizliğin gerisinde kalmıştır. Ankete katılanların %45’i sıkı çalışmanın başarı ile ödüllendirildiğini söylerken, önemli bir azınlık olarak %33’lük kesim bu önermeyi hatalı bulmuştur.⁸

Bu eşitsizlik probleminin kaynaklarını iki ana kategoride inceleyebiliriz: Bir ölçüde artan gelir eşitsizliği, ülkenin aşırı hızlı ekonomik büyümesinin ve tarımdan endüstriye geçişinin doğal bir sonucu olarak görülebilir. 1955 yılında Simon Kuznets’in ana esaslarını belirlediği ve daha sonra gelişme ekonomisine odaklanan akademisyenler tarafından detaylandırılan çalışmalara göre, ekonomik büyümenin ilk aşamalarında görece az sayıda şanslı insanın modern ekonomik vasıtalarla, gerek sermaye sahibi olmak gerek modern ekonomide çalışacak yeteneklere sahip olmak olsun, erişim imkânı vardır, bu şanslı azınlık kısa zamanda büyük gelir artışı elde ederler. Bu arada geride kalan geleneksel tarıma dayalı yaşayan insanlar görece sabit kalan gelirlerle ha-

yatlarını sürdürür. Ekonomik büyüme devam ettikçe artan sayıda insan modern ekonomiye çekilir ve eşitsizlik ortalama değerlere gelmeye başlar.⁹ Çin’de yüksek eşitsizliğin temelinde yatan sürecin bu olduğu konusunda şüphe yoktur.

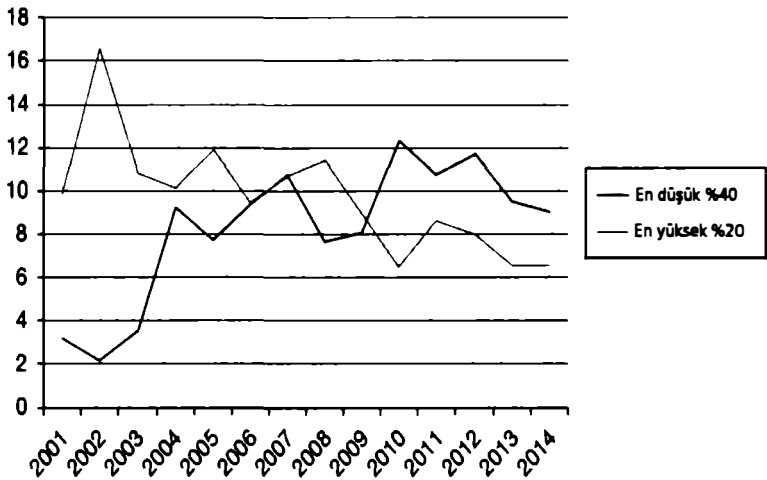
İkinci olarak Çin’e özel faktörlerin oynadığı rol nedeniyle eşitsizliğin hızlı gelişen diğer Doğu Asya ülkelerinden çok daha kötü duruma gelmesi söz konusudur. Japonya, Güney Kore ve Tayvan endüstrileşmeye geçişlerini, çok derin eşitsizlik problemleri yaşamadan başarmıştır. Bu faktörlerin başında kentlerde ve kırsalda farklı mülkiyet hakları rejimlerinin uygulanması nedeniyle sermayeye erişimde yaşanan eşitsizlik gelir. Kentlerde aileler 1998-2003 döneminde konutların özelleştirilmesi ile muazzam bir refah transferi yaşarken buna karşılık çiftçiler bu dönemde arazilerinin piyasa değerinin çok altında yerel yönetimler tarafından kamulaştırıldığı bir dönem yaşamıştır. Bu da yetmezmiş gibi Çin’de sermaye geliri vergisi uygulanmadığından mal sahipleri veya hisse sahipleri gibi diğer finansal araçlara erişimi olanlar büyük gelirler elde edebilmiştir.

Gelir Eşitsizliğinin Düşmeye Başlaması İçin Umut Var mıdır?

Gelir eşitsizliğinin zirve yapmış olabileceğini gösteren bazı emareler mevcuttur. 2000’li yılların başında nüfusun en düşük gelire sahip %40’lık bölümü, en yüksek gelire sahip %20’lik bölümüne göre çok daha yavaş gelir artışı sağladı. 2007 yılından itibaren iki grup birbirine yaklaştırmaya başladı ve 2010 itibarıyla alt gelir grubunun geliri daha hızlı artmaya başladı (Şekil 11.2). Bu trend, hükümetin açıkladığı GINI endeks değerleri ile de örtüşmektedir. GINI endeksi 0,49 ile 2009 yılında zirve yapmıştır ve 2014 yılında 0,47’ye düşmüştür. Gelir eşitsizliği hâlen yüksek olsa da en azından artık yükselmemektedir.

Bu düzelme büyük oranda hükümet politikalarından ziyade organik değişimler nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu değişimlerin

Gelir gruplarına göre yıllık kişi başı gelir artışı (2013 fiyatlarıyla)

Şekil 11.2 Gelir Artışı

Kaynak: NBS, Gavekal Dragonomics

başında demografi gelir. Genç göçmen işçilerin miktarı azaldıkça firmalar daha yüksek ücretlerle işçi çalıştırmak zorunda kalmıştır. Bu arada yönetim kadroları, finans ve teknoloji gibi yüksek değerli işlerde çalışmak için rekabet eden genç işçilerin sayısı da yüksek üniversite mezunu sayısı ile birlikte artmıştır. 2000 yılında bu rakam bir milyon iken bugün altı milyonun üzerindedir. Sonuç olarak 2009'dan bu yana mavi yakalılara (inşaat, üretim, tarım, perakende) ödenen aylıklar beyaz yakalılara ödenen ücretlerden daha hızlı artmıştır. Hükümetin kapsamlı inşaat programı ile 2009-2010 döneminde milyonlarca inşaat işçisi ihtiyacı ortaya çıkınca bu döngü daha da beslenmiştir.¹⁰ Bu gelişmeler umut verici olmakla birlikte çok güçlü değildir. İş gücü piyasasında bir daralma aylık gelirler arasındaki eşitsizliği azaltabilir ancak varlık dağılımı ve sermaye sahipliği ile ortaya çıkan asıl büyük eşitsizlik konusunda bir şey yapması mümkün değildir.

Hükümetin bu problemlerin farkında olduğu anlaşılacakla birlikte uygulamaya yansıyan herhangi kayda değer bir tedbir

mevcut değildir. 2011-2015 dönemini kapsayan On İkinci Beş Yıllık Plan, ilk kez gelir eşitsizliği ile mücadele ihtiyacına dikkat çeken belgedir. Bu planda ortaya konulan yaklaşım, sermaye yoğun sektörlerde yapılacak yatırımların kısmen azaltılmasının teşvik edilmesi ve daha çok emek yoğun olan hizmetler sektöründe yatırımın desteklenmesini esas alan bir seri politikadır. Diğer bütün şartlar aynı kaldığında bu politikanın sermayeden sağlanacak geliri azaltması ve ortalama Çinlinin aylık ücretini artırması beklenmektedir.

2005'ten bu yana devam eden daha kapsamlı bir sosyal güvenlik ağı oluşturulması (yani işsizlik sigortası, asgari gelir belirlenmesi, daha geniş kapsamlı sağlık sigortası ile kent ve kırsal emeklilik planları oluşturulmasını içeren paket) gibi diğer çalışmalar da bu programda eşitsizliğin azaltılmasına katkı sağlayacak gayretlerdir. Bu sosyal güvenlik mekanizmalarının oturtulması çalışmaları yavaş fakat istikrarlı olmuştur. Hükümet, aşırı cömert bir program ile fazla fayda sağlayan bir sistem kurmaktan çekinmektedir. Çünkü böyle bir sosyal güvenlik programı uzun vadede, özellikle nüfus da yaşlandıkça, finanse edilmesi mümkün olmayan bir mali yük oluşturacaktır. Her hâlükârda emeklilik imkânı ve sağlık sigortası her ne kadar getirileri sınırlı olsa da hem kırsalda hem de kentlerde halkın büyük çoğunluğuna sunulmuştur.

Ancak Çin, eşitsizliği gerçekten aşağı seviyelere çekmek ve Doğu Asyalı komşuları ile denk duruma getirmek için çok daha agresif politikalar uygulanmak zorundadır. Özellikle hükümetin sermaye getirilerine vergi uygulamaya başlaması ve fırsatçılar ile hükümet yetkililerinin elinde biriken büyük varlık yığılmasının tekrar halka dağıtılması için bir çözüm üretmelidir. En kısa ifadesi ile önce yolsuzluk çözülmelidir.

Çin’de Yolsuzluk Probleminin Seviyesi Nedir?

Yolsuzluk, şüphesiz reform süreci boyunca yaygınlığını korumuş ancak zaman içerisinde şekil değiştirmiştir. 1980’lerde en büyük yolsuzluk kaynaklarından biri iki kademeli fiyatlandırma sistemi olmuştur. Fabrikalar, planlama esaslarına göre üretimlerinin bir kısmını düşük fiyatlarda satmak zorunda bırakılmış geri kalan kısmını ise piyasada istediği fiyata satabilmiştir. Bu uygulama devlet yetkililerinin güçlerini kullanarak bu malları düşük plan fiyatları ile almalarına ve tekrar daha yüksek olan piyasa fiyatlarından satmalarına imkân sağlamıştır. Bu şekilde devam eden yolsuzluk nedeniyle oluşan birikim Tiananmen Meydanı’nda 1989 yılı protestoları ile ortaya çıkmıştır.

Müteakiben yapılan fiyat reformları ile iki kademeli sistem kaldırılmış ve piyasa fiyatları neredeyse tüm mallar için geçerli kılınmış, sadece birkaç stratejik malın merkezi planlama ile belirlenmesine devam edilmiştir. 1990’larda yaşanan patlama ile yolsuzluğun ana kaynağı kaçakçılık olmuştur. Burada kâr sağlayan unsur uygulanan gümrük vergileri ve vergi dışı tedbirler nedeniyle Çin’de ithal malların fiyatının küresel piyasa değerinin çok üzerinde olmasıydı. 1992 yılında Çin’in uyguladığı ağırlıklı ortalama gümrük vergisi %32 idi ve popüler mallarda (otomobil gibi) ayrıca %100 daha vergi eklenmekteydi. Ek olarak ithalatın yarısından fazlası gümrük dışı kısıtlamalardan etkileniyordu.¹¹ 1990’ların ortasından itibaren kaçakçılık muazzam bir iş kolu hâline gelmişti ve her yıl milyarlarca dolar değerinde mal kaçırılıyordu. Makroekonomi istatistiklerinde dahi bu durum görülür olmuştur. 1998 yılında yabancı para rezervi sadece 5 milyar dolar değerinde büyüme sağlamıştı oysa resmi ticaret fazlası ve doğrudan yabancı yatırımların her biri 45 milyar dolar civarında gerçekleşmişti. 80 milyar doları aşan bu fark yani GSYİH’nin %8’i oranındaki fark, çoğunlukla kaçakçılık yoluyla alınan malların bedeli olarak Çin dışına çıkan paradır. 2000’li yılların başından

itibaren Güney Çin’de kaçakçılık çetelerine vurulan sert darbeler, uygulamaya konulan sıkı önlemler ve bunlardan çok daha önemlisi ithalatta gümrük vergileri ile diğer kısıtlamaların önemli oranda azaltılması sayesinde kaçakçılık artık önemli bir yolsuzluk şekli olmaktan çıkmıştır.

2000’li yılların ilk on yılı süresince yaşanan inşaat patlaması başta arazi satışları ve altyapı projeleri olmak üzere çok sayıda büyük getirili fırsatı da beraberinde getirdi. Araziler büyük oranda yerel yönetimlerin kontrolünde olduğu için arazilerin tahsisini yapan yetkililer daha iyi arazilerin belirli kişilere verilmesi karşılığında rüşvetler aldılar. Her inşaat patlamasında olduğu gibi yetkililer ayrıca bütün inşaat kontratlarından kendi “paylarını” almaktaydı. Çin, tarihinin en büyük inşaat patlamasını yaşarken tanık olduğu yolsuzluklar da benzer şekilde eş görülmemiş seviyedeydi. Özellikle üst düzey yetkililer, yüzlerce milyon dolar değerinde kara para elde ettiler. İnşaat kaynaklı yolsuzlukların zirve noktası, hükümetin açıkladığı ekonomik teşvik programının tamamına yakınının altyapı projelerine harcanması sayesinde 2009-2010 dönemi olmuştur.¹²

Elbette yolsuzluk için kullanılan diğer uygulamalar da mevcuttu. Devlet yetkilileri, yeni bir iş kurmak ya da herhangi bir yatırım projesine kalkışmak gibi pek çok durumda gerekli görülen çok sayıdaki lisans ve izin belgelerini düzenlerken, onaylar-ken ve dağıtırken rüşvet almaktaydı. Pek çok sorumluluk alanında resmi atamalar ve terfiler, yarı gizli açık arttırmalar ile satılmaktaydı. Özellikle sistemin tepesindeki elitler için, büyük şirketlerin borsada işlem görmeye başlamak için sunmak zorunda olduğu “kamuya açık ilk teklifler”, kısa zamanda temiz yoldan zengin olmanın görece kolay bir yoluydu. İşkence şeklinde yürüyen “kamuya açık ilk tekliflerin” onaylanması safhasını hızlandırmak ya da daha büyük olasılıkla lehte etki elde etmek amacıyla şirket yetkilileri, üst düzey yetkililerin aile üyelerine veya

kendilerine şirketin satışa arzından önce ucuz ya da ücretsiz hisseler vermiştir. Bu hisselerin borsada işlem görmeye başlamasıyla o yetkililer, büyük kârlar elde etmişlerdir.¹³

Yolsuzlukla kâr elde etme artık politik sistemin en tepesine kadar yerleşmişti. Hükümetin kabul etmek zorunda kaldığı yaşanan en büyük olay, 2007-2012 arasında Politbüro Daimi Komitesi üyesi olarak ülkenin güvenlik işlerinin başındaki isim olan, Zhou Yongkang'ın 2014 yılında resmi olarak yolsuzluktan tutuklanması ve partiden ihraç edilmesidir. Polis, kendisinin, ailesinin ve iş birliği yaptığı ekibin toplam 14,5 milyar dolarına, haksız kazanç olduğu için el konulduğunu bildirmiştir. Bu büyüklükte bir servet, Shanghai merkezli Hurun Araştırma Şirketi'nin her yıl topladığı verilere göre, Zhou'yu Çin'in en zengin yedinci insanı yapacaktır. Yabancı basında geniş yankı bulan diğer bir olay da eski Başbakan Wen Jibao'nun ailesinin sahip olduğu (New York Times dergisi haberine göre 3 milyar dolar) devasa servet ve hâlihazırda başkanlık görevine devam eden Xi Jinping'in (Bloomberg haber kanalının iddiasına göre, Hong Kong'ta 55 milyon dolar değerinde gayrimenkul ve çeşitli şirketlerde 2 milyar dolar değerinde yatırım) göz alıcı servetidir. Yaygın bir görüş olan “parti ve hükümette muhtemelen hiç kimse yolsuzluktan müstesna değil” ifadesinin doğru olma ihtimali yüksektir.¹⁴

Yolsuzluk, Ekonomik Büyümeyi Neden Durdurmadı?

Yolsuzluğun yaygınlık seviyesi ve büyüklüğü ile son yirmi yıldır durdurulmayan artışı karşısında, “nasıl oldu da Çin'de sistemin çivisi hâlâ çıkmadı?” sorusu, sorulmaya değer hâle gelmiştir. Yapılan değerli araştırmalar, yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasında çok kesin negatif korelasyon olduğunu göstermektedir: Bir ülkede yolsuzluk ne kadar büyük ölçekli ise uzun vadeli ekonomik büyümesi o kadar düşük olacaktır. Elbette yakın tarih,

ülkelerini yağma ederek servetini arttıran ve nihayetinde kurdıkları rejimlerin çöküşünü yaşayan diktatör örnekleri ile doludur. Haiti'de Duvalier, Zaire'de Mobutu Sese Seko, Filipinler'de Başkan Marcos ve Endonezya'da Başkan Suharto'nun yanı sıra pek çok başka örnek de saymak mümkündür. Çin ise inanılmaz seviyede yolsuzluğa rağmen ekonomik büyüme oranını, otuz yıldan uzun süre boyunca %10'larda tutmayı ve hâlen hiç de zayıf görünmeyen politik sistemini devam ettirmeyi başarmıştır. Peki bu nasıl olur?

Kötümser analizciler tarafından verilen yaygın bir cevap, bunun ancak bir zaman meselesi olduğudur: Kontrol edilemeyen yolsuzluk önünde sonunda sistemi ya politik çöküşe ya da ekonomik felce zorlayacaktır.¹⁵ Ancak geçen bunca zamana rağmen bu iddialar Çin'de gerçekleşmedi. Bunun nedeni, üç ana faktör ile açıklayacağımız başka şeylerin yaşanmasıdır.

Öncelikle reform sürecinin önemli kısmı boyunca yolsuzluk, reformların bir yan etkisi olarak güçlü ekonomik getirilerle bir arada ortaya çıkmıştır. Yeniden yapılanma ile elde edilen getiri, yolsuzlukla çalınandan fazla olduğu sürece artış sağlanmıştır. Bu sayede sistem genel olarak büyümeye devam etmiştir. Özellikle 1980'den 1990'a kadar bazı tiplerdeki yolsuzluk (tamamı değil) basit bir yağmacılık zihniyetinden ziyade mantıklı ekonomik tercihler olarak bile görülebilir. Buna en basit örnek, piyasa fiyatları ile planlı fiyatlar arasında ara buluculuk faaliyeti ve 1990'lardaki kaçakçılık gösterilebilir. İki kademeli fiyatlandırma sisteminde yetkililer çok sayıda mal için plan fiyatlarını esas alırken bunun sebebi ne fiyatın uygunluğu ne de ekonomik verim değildi. En basit ifadesiyle politik olarak planlı fiyatlandırma sisteminden aniden vazgeçilmesi yerine aşamalı geçiş tercih edilmişti. Sonuçta ise bazı mallarda yapay kıtlık yaşanmaktaydı ve enflasyon kronik hâle gelmişti. Plan fiyatları kapsamındaki malları piyasaya süren yolsuz yetkililer aslında kendi çıkarları-

nın yanı sıra piyasa isteklerine de cevap vermekteydi çünkü bu malların arzı sınırlı, talebi ise yüksekti. Fiyatlandırma, tamamen piyasa koşullarına bırakıldığında bu şekilde elde edilebilecek kâr kalmadı ve yolsuzluğun bu şekli sona erdi. Kaçakçılık açısından resim bazı açılardan çok daha nettir. Kimi kaçakçılık hadiseleri alenen suç iken bir kısmını da özel sektörün gümrük vergilerinden kaçınmak için kullandığı hileler olarak görebiliriz.

Fujian'da girişimci Lai Changxing'in düzinelerce devlet memuruna rüşvet vererek milyarlarca dolar değerinde ham petrol ve otomobili gümrüksüz olarak ülkeye sokmasını ilk duruma örnek verebiliriz.¹⁶ İkinci duruma örnek olarak ise, 1990'ların sonunda, işletmeler için bazı malzeme ve parçaları veya bazı son ürünleri önce Hong Kong'a getirtip buradan ana karaya girişini sağlayarak gümrükleri azaltmak yaygın bir uygulamaydı. Öncelikle bir Hong Konglu aracıya satılan söz konusu mallar bir iki hafta içinde Guangdong'da başka bir aracı tarafından satın alınıyor ve sonrasında %15-20 farkla işletmeye ulaştırılıyordu. Arada gümrük görevlilerine bir miktar ödeme yapıldığını herkes bilse de kimse soru sormuyordu, uygulama zımnen geçerli hâle gelmişti. Bu tür alışverişlerde aslında iş adamları ithalat için ödemeleri gereken gümrük vergisini (%40 ila %70) ekonomi dışı usullerle azaltarak yaptığı ticaretin kâr potansiyelini korumuş oluyordu. Tıpkı iki kademeli fiyatlama ile alakalı yolsuzluklarda olduğu gibi gümrük vergilerinin normal seviyelere inmesi ile bu işlemlerin bir anlamı kalmadı ve ortadan kayboldular.

İkinci husus olarak, kısmen resmi yolsuzluğa müsamaha gösterilerek lider kademe memurların reform sürecinde destek vermelerini garanti altına almış oluyordu. Reform sürecinin başlangıcında ve sonrasında uzun yıllar boyunca pek çok memur bulundukları konuma komünist ideolojiye olan bağlılıklarını göstererek gelmişti. Yeni verilen görevlerini yani işletme faaliyetlerini teşvik etmeyi hiçbiri bilmiyordu. Kârın bir kısmını almalarını

hoşgörmek suretiyle yeni geçilen piyasa ekonomisinde memurların reform faaliyetlerine destek olmaları için maddi garanti sağlanmış oluyor ve oyunda kalmalarını sağlayacak paylar veriliyordu.

Nihayetinde bu hırsızlığa göz yumma durumu sınırsız da değildi. 1980'lerin başından başlayarak Komünist Parti belirli aralıklarla yolsuzlukla mücadele kampanyaları yapmıştır. 1980 yılında "ekonomi suçları" başlığı altında merkezi başsavcılık kurumunda işlem gören dava sayısı 10.000'in altında iken 1989'da Tiananmen olayları sonrası bu sayı 80.000'i aşmıştır. Yargılamalar, 1990'lı yıllar süresince yılda ortalama 50.000 civarında bir rakamla devam etmiş ve bu on yılın sonunda yolsuzluk için eski imkânların ortadan kalkması ile büyük azalma göstermiştir. Fiyatlardaki devlet kontrolünün kaldırılması, yüksek gümrük vergilerinin indirilmesi, özel sektöre ekonomik faaliyetlerde daha geniş yer tanınması gibi politikalarla birlikte, özel işletmelerin sadece piyasada tutunmak için devlet memurlarına vermek zorunda kaldıkları rüşveti kolaylaştıran dönem sona ermiştir.

2008'deki finansal krize kadar devam eden dönemde yargılamaların sayısı yıllık 30.000 civarına kadar düşmüştür. Bu arada yine de özellikle üst düzey yöneticilerden yargılananların sayısı, verilen cezaların ağırlığı ile birlikte artmaya devam etmiştir. Araştırmacılar, en fazla on yolsuzluğa bulaşmış memurdan ancak birinin yolsuzluk nedeniyle yargılandığını, ancak yargılananların çok büyük oranda mahkum edildiğini bulmuştur. Yolsuzluk nedeniyle alınan cezalar, oldukça ağır men cezaları, kimi zaman on yılı aşan hapis cezaları hatta ölüm cezası bile olabilmektedir. 2008'e kadarki on yıllık dönemde verilen idam cezalarından 700 tanesi infaz edilmiştir.

Bu faaliyetler hakkında esas nokta kapsamlı olmaması ancak bazı sınırlamalar ortaya koymasıdır. Bu sayede yolsuzluk sadece başarılı bir parazit rolünde sıkışıp kalmış ve büyümemiştir. Mi-

safir olduğu canlıyı (hızla büyüyen ekonomiyi) öldürmeden ondan beslenmeyi başarmıştır.¹⁷ Reform sürecinin ilk çeyrek yüz-yıllık dönemi için verdiğimiz bu tanımlama, yolsuzlukla hızlı ekonomik büyümenin bir arada seyrini anlatmak için uygundur. Ancak yaklaşık 2005 yılından itibaren geçerliliğini yitirir. Bu dönemde inşaat patlamasıyla birlikte bu sektöre dayalı yeni yolsuzluk akımı öne çıkmıştır. Daha güncel olan bu yolsuzluk çeşidi, genel anlamda faydalı olan ekonomik büyümenin bir yan etkisi tanımına da girmez. Tam anlamıyla vahşi bir süreçtir.

Son on yıllık dönemde karanlık yolla elde edilen servetin en büyük kaynağı, altyapı projelerinin (bu projeler, ekonomik açıdan faydalı görülmekle birlikte “ekonomik reform”a dâhil değildir) kaymağını çalmak ve arazi satışlarından pay çıkarmak (temelde hukukten yetersiz belirlenmiş çiftçi haklarının sömürülmesi) şeklinde özetlenebilir. Bunun da ötesinde hırsızlığın boyutları, sıklıkla yüz milyonlarca hatta bazen milyarlarca dolar değerine ulaşmaktaydı. Hu Jintao döneminin sonundan itibaren, çok sayıda Çinli elit ekonomik reformun artık dibe vurduğu görüşünde birleşiyordu. Artık süreç kontrolden çıkmıştı ve ülke raydan çıkma riski ile karşı karşıyaydı.

Xi Jinping’in Yolsuzlukla Mücadele Kampanyası Gerçek Bir Çözüm Arayışı mı Yoksa Sadece Görünüşü Kurtarma Çabası mıdır?

Parti Genel Sekreteri olarak Hu Jintao’dan yönetimi 2012 Kasım ayında devralmasından sonra Xi Jinping aynı zamanda Devlet Başkanı ve Baş Komutan (Mart 2013) olarak çok kapsamlı bir yolsuzlukla mücadele kampanyası başlattı. İster en yüksek seviye olsun ister en düşük memur, hiçbir suçluya acınmayacağını da “hem kaplanlara hem sineklere karşı” sloganıyla duyurdu. Bu kampanya, Parti İç Disiplin Kurumu Başkanı ve Politbüro Daimi Komitesi Üyesi Weng Qishan tarafından üç yıl süreyle çok sıkı

takip edilmiş, 2014 sonu itibariyle toplam 75.000 memur hakkında işlem yapılmıştır. KİT yöneticileri, askeri liderler ve iş adamları dâhil pek çok kesim disiplin soruşturmalarına tabi tutulmuştur. Neredeyse her bölgedeki tüm parti teşkilatları uygulamadan etkilenmiştir. Parti tarihinde şimdiye kadar uygulanan açık ara en kapsamlı, en yoğun ve uzun soluklu yolsuzlukla mücadele kampanyasıdır.

Esas soru şudur; bu kampanya gerçekten yolsuzluğun kökünü kazımak için mi yapılmaktadır? Yoksa daha öncekiler gibi mevcut politik liderin muhalefeti ve kendisine karşı potansiyel güç olarak gördüğü kesimleri ezmek için kullandığı bir cadı avı mıdır? Xi'nin zihnini okuma lüksümüz olmadığına göre bu soruların cevabını tam olarak vermemiz mümkün değildir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla mevcut kampanya en az üç ana boyutta ilerlemektedir. Hiç şüphe yok ki bu kampanya kısmen muhalif politik güç merkezlerinin dağıtılması için tasarlanmıştır. Ana "kaplan" hedefler arasında eski güvenlik şefi olan ve istihbarat birimlerini yarı bağımsız bir güç ağına çeviren Zhou Yongkang, eski Başkan Jiang Zemin'e yakınlığı ile bilinen iki eski general ve eski özel sekreter Hu Jintao sayılabilir.

Ancak uygulamanın olağan dışı derinliği ve zamanca uzun sürmesi, eşlik eden parti içi ideolojik kampanya, mali reform, medya ve akademi dünyasındaki düzenlemeler gibi diğer inisiyatiflerle birlikte değerlendirildiğinde, bu kampanyanın büyük ihtimalle daha büyük çaplı yeni bir idareye geçiş stratejisinin parçası olduğunu düşünmek daha akla uygundur. Aslında dikkatle incelendiğinde partinin yolsuzlukla mücadele kampanyasını açıklayan dokümanları da tam bu hususa işaret etmektedir: Parti'nin idari kapasitesini arttırmak için geniş kapsamlı bir gayretin parçasıdır.¹⁸ Uygulamada, ara hedeflerden biri, özellikle yerel yönetimler ve kamuya ait kurumlarda planlanan gelecek reformlarda kolaylık sağlamak için muhalefetin kırılması olabilir.

En derin seviyede 1980'lerden beri uygulamada olan üstü kapalı politik pazarlığı yeniden değerlendirmeye açmak da hedeflerden biri olabilir: Yolsuzluğa gösterilen müsamahaya karşılık memurların ekonomik büyümeyi desteklemesi belki de sona ermiştir. Bu pazarlık, ana ekonomik amaç temel endüstrinin kurulması, konutların ve altyapının inşası iken işe yaradığı için tolerans gösterilmişti çünkü amaç mümkün olan en kısa zamanda bu sayılanlara en fazla miktarda sahip olmaktı ve etkinlik ancak ikinci planda kalmaktaydı. Gelecekte (sonraki bölümde değineceğimiz gibi) Çin'in büyümesi daha ziyade verimlilik artışı ile sağlanmak durumundadır. Etkinlik odaklı bir ekonomik sistem içinde yolsuzluk, kanser hücresi kadar tehlikelidir. Xi'nin iddia ettiği gibi Çin ekonomisini yeniden hırslı bir yeniden yapılanmaya sokması öncelikle idarede yapacağı reformlara bağlıdır. Bunun ön koşulu da yolsuzluk seviyesinin en aza indirilmesidir.

Bu açıklama spekülatif görünebilir. Nitekim Çin politikalarını çalışan pek çok akademisyen tarafından yolsuzlukla mücadele eylem planı, basit bir ifadeyle Xi'nin gücü ele geçirme planından ibaret görülmektedir. Ayrıca Xi'nin aslında daha kapsamlı bir idari yapı değişikliğine gittiği hipotezini kabul etsek bile, yolsuzluğun kontrol altına alınması gayretlerinin başarılı olup olmayacağını bilmemiz mümkün değildir. Bu konuda çok geçerli bir argüman olarak şunu ifade etmek gerekir: Modern Çin'de yolsuzluğun esas sebebi, Komünist Parti'nin güç üzerinde tekel sağlaması ve herkesin tabi olduğu kurallardan muaf tutulması maksadıyla hukukun üstünlüğünün ortadan kaldırılmış olması ve bunun da sistem içerisinde kurumsallaştırılmış olmasıdır. Parti kontrollerden ve dış denetimden muaf bir şekilde yönetmeye devam ettiği sürece süregelen yaygın yolsuzluk kaçınılmazdır.

BÜYÜME MODELİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ

İnsanlar Neden Çin'in Büyüme Modelini Değiştirmesi Gerektiğini Söylüyor?

1979'da reformlar başladığından bu yana Çin, dünyadaki önemli ekonomik başarı hikâyelerinden biri oldu. Geçen on yıllar boyunca başarıyı korumak hiç de kolay olmadı; bu ekonomik mucize milyonlarca Çinli işçi ve yatırımcının sürekli yoğun çaba ve yaratıcılıkları ile politikacıların yönetim kabiliyetlerini gerekli kıldı. Şöyle ki; bu dönemde yaşanan görece sakin ortam hiçbir zaman birkaç yıldan uzun sürmedi. Ancak bugün Çin geçmişte başa çıkmak zorunda olduklarından çok daha büyük bir problemle karşı karşıyadır. Bu mücadele, kaynakların yönlendirilmesine dayalı bir büyüme modelinden kaynakların etkinliğine dayalı yeni bir modele geçiş yapma gerekliliğidir. Bunu başka bir şekilde ifade edersek; Çin son otuz yılı modern bir ekonomi için gerekli vasıtaları temin etmek için kullanmıştır. Şimdi ise bu varlıkların getirilerini azami seviyede tutmak zorundadır.

Önceki bölümlerde gördüğümüz gibi Çin 1979'dan itibaren devlet yönetiminde planlı ekonomi uygulamalarını zamanla terk ederek daha dinamik ve pazar koşulları ile özel sektörün

baskın rol oynadığı bir ekonomiye geçiş yapmıştır. Bir bakış açısı ile bu görev başlı başına karmaşık yapıdadır ve bir seri mali, idari, kurumsal, hükümet ve hukuk uygulamalarını, bunların öngörülemeyen sonuçlarını yönetme becerisini gerekli kılmaktadır. Ancak diğer bir bakış açısı ile esas görev oldukça açık ve basittir; daha fazla kaynağı kullanıma sunmak.

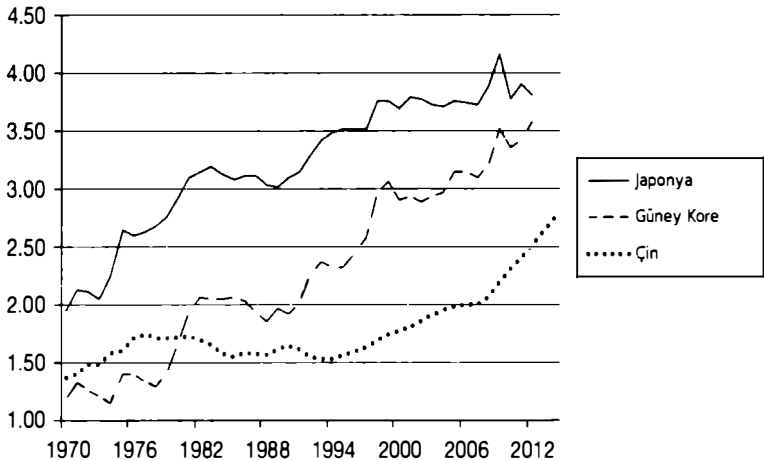
Bu ifade yani daha fazla kaynağın arzını sağla, basit bir ifade ile sisteme daha fazla sermaye sunulması demektir. Çin her zaman gerekenden fazla iş gücü kaynağına sahip olmuştur. Reform hareketi başlarında bile düşük gelir seviyesindeki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında nispeten daha sağlıklı ve daha eğitilmiş bir iş gücü ile daha yüksek üretim potansiyeli Çin’de mevcuttu. Fakat bu potansiyelin kullanıma sunulması için bu işçilerin mevcut tarım sektöründeki düşük katma değerli işlerinden ayrılması ve sermaye ile eşleştirilmesi gerekiyordu. Bu değişim, endüstriyel teknoloji ve modern yönetim tekniklerinin uygulanmasını gerekli kılıyordu. Altyapı ağının bu modern işletmeleri destekleyebilmesi (elektrik ve telekomünikasyon) ve dünya ile bağlantılarını (limanlar ve havaalanları) sağlayabilmesi gerekiyordu. İşçilerin işin olduğu yere ulaştırılması ve yerel pazarların birbirine bağlanması (yollar, demir yolları ve ikamet) şarttı.

Kısacası, geçtiğimiz otuz beş yılda Çin için en büyük ve önemli tek görev sermaye stokunun artırılmasıydı; bina, teçhizat, donanım ve diğer fiziksel sermaye. ABD gibi gelişmiş bir ekonomi yaklaşık olarak yıllık GSYİH’nin üç katının biraz üzerinde bir büyüklükteki sermaye stokuna sahiptir. 1980’lerde Çin’in olduğu gibi fakir bir ülke ise yaklaşık olarak yıllık GSYİH’nin bir buçuk katı değerinde veya bundan da az sermaye stokuna sahiptir. Tam bu sebeple fakirlikten zenginliğe geçiş yapmak isteyen herhangi bir ülke için birinci öncelikli iş zengin ülkelere yakın bir seviyede sermaye stoku oluşturmaktır. Bu gözlem ile üç sonuca ulaşırız. Birincisi, basit aritmetik olarak

sermaye stokunun GSYİH'ye oranla artışını temin etmek için sermaye artırımının uzun bir süre GSYİH artışının oldukça üzerinde olmasını sağlamak gereklidir. Basit bir örnek olarak diyelim ki bir ülke yıllık GSYİH'sinin 1,5 katı sermaye stoku ile başlıyor ve otuz yıl içerisinde zengin ülkelerin bire üç oranına ulaşmayı hedefliyor ve bu süreçte ekonomisi yıllık yüzde altı büyüme sağlıyor. Bu ülkenin hedefine ulaşabilmesi için sermaye stoku her yıl yüzde 8,5 ve daha fazla yani GSYİH'nin üçte birinden fazla daha hızlı büyümelidir. Varsayımımıza devamla bu ülkenin parasının da yıllık yüzde 5 değer kaybettiğini düşünürsek bu ülkenin yıllık yatırım oranı, yani GSYİH'nin yeni yatırımlara aktarılan kısmı, yüzde 19'dan otuz yıl içinde %37'ye çıkmalı yani neredeyse ikiye katlanmalıdır.

Anlaşılabacağı üzere bu basitleştirilmiş bir örnektir ancak yine de Doğu Asya ülkelerinin tecrübe ettiği değişimi doğru şekilde yansıtmaktadır. Bu ülkelerin hepsi yoğun şekilde endüstri yatırımlarına yönelmiş, birkaç on yıl süresince altyapı ağı ve ikamet için

Sermaye stoku/GSYİH, 1978-2012

Şekil 12.1 Sermaye Stoku

Kaynak: Gavekal Dragonomics, Asya Verimlilik Örgütü

kapsamlı yatırımlar yapmışlardır. Yine tamamında yatırım oranı yüzde yirmiler civarından yüzde otuz beşlerin üzerine çıkmıştır. Bu sürecin sonunda Japonya, Güney Kore ve Tayvan en azından orta-üst düzey hane geliri seviyesine ve ABD'nin yaşam standartlarının yaklaşık yarısına ulaşmayı veya aşmayı başarmışlardır. Çin'in durumunda ise 1980 ile 2010 arasında yatırım oranı yüzde 28'den olağanüstü yüksek yüzde 46'ya sermaye stoku ise GSYİH'nin 1,8 katından 2,4 katı seviyesine ulaşmıştır.¹ Üst gelir seviyesine ulaşmakta başarısız olan diğer ülkeler örneğin Brezilya, Hindistan ve Tayland ise sermaye stok artırımını yeterli hızda sürdürememişlerdir.

İkinci nokta ise bu sermaye artırımını sürecinin ilk safhalarında sermayenin değerlendirilmesinden elde edilen marjinal faydanın, her ne kadar önemsiz değilse de ikinci planda bırakıldığı söylenebilir. Açıktır ki yeni bir yatırım projesi belli bazı kıstasları karşılamak zorundadır, bir yola bağlantısı olmayan bir köprü inşa etmenin bir mantığı olmadığı gibi en yakın limandan binlerce kilometre uzakta bir ayakkabı fabrikası kurmanın da mantığı yoktur. Yapılacak sermaye yatırımı ülkenin ekonomik gelişmişlik seviyesine de uygun olmalı ve iyi işleyen pazarlara erişimi olmalıdır. Bu sayede üretim talebi olmayan mallara yönlendirilmemiş ve katma değerli yeni işlerin kurulmasında fayda sağlamış olur. Bu koşulların gerçekleşmesi Çin'in son otuz yılda başarıyla gerçekleştirdiği gibi başarılı bir sermaye biriktirme döneminin önemli koşullarıdır; daha önceki Mao döneminde uygulamayan bu koşullar başarısız sermaye birikimi döneminin de önemli sebebidir. Mao döneminde sermaye stoku için yeterince yatırım yapılıyordu. Fakat bu yatırım Çin'in o dönemdeki gelişmişlik seviyesine uygun olarak tasarlanmadığı (aşırı sayıda çelik üretim tesisi varken pazara ulaşımı sağlayacak yeterli yol yapısının bulunmaması gibi) ve pazardan alınan sinyallerin yeni yatırım kararlarında uygun şekilde değerlendirilmemesi nedeniyle

yapılan yatırımların getirisi son derece sınırlı olmuştur.

Genel olarak baktığımızda, pazar ekonomisi koşulları sağlıklı olarak çalıştığı ve iş gücü potansiyeli ve yönetim standartları uygulandığı sürece fakir bir ülke için sermaye stok artırımı sağlamak her bir projenin verimliliğini artırmaya çalışmaktan çok daha önemlidir. Bu sayede yatırım için gerekli koşullar oluşmuş olur ve yapılan sermaye yatırımlarının çoğu kısa süre sonra dikkate değer getiri sağlamaya başlar. Üreticilik seviyesinin başladığı düşük noktadan süratle artması sağlanır. 3'üncü bölümde bahsettiğimiz "geri kalmışlığın avantajı" işte budur. Sisteme sürekli eklenen fazla miktardaki sermayenin katkısı birkaç verimsiz proje ile kaybedilen verimliliğin neden olduğu kayıpları fazlasıyla telafi edecek, daha mükemmel bir sistemde elde edilecek yüzde birkaç puanlık fark çok da önemli olmayacaktır.

Üçüncü husus şudur, bu sermaye ağırlıklı safha mükemmel şekilde icra edilse bile bir noktada son bulacaktır. Er ya da geç ülkenin sermaye oranı zengin ülkeler seviyesine yaklaşacaktır. Bu noktadan sonra sisteme daha fazla sermaye aktarımının faydası çok sınırlı kalacaktır. İşletmeler pazar mücadelesinde ihtiyaç duydukları donanım zaten sahiptirler. İşçilerin verimliliği zaten belli bir seviyeye ulaşmıştır ve sadece yeni bir makine ile çalıştırılarak üretim artırılmayacaktır. Ülkenin ihtiyaç duyduğu yollar, demir yolları limanlar gibi altyapı çoktan inşa edilmiştir. Bu koşullar gerçekleştiğinde sisteme sadece daha fazla sermaye sağlayarak gelişme elde edilemez. Bunun yerine büyüme her bir birim sermayeden elde edilen getirinin arttırılması ile sağlanabilir; bu da kaynak verimliliğinin arttırılması ile kastettiğimiz durumdur. Bu değişimin bir sonucu olarak ekonomide gelişme geçmişte olduğundan çok daha yavaş olacaktır çünkü iki temel büyüme faktöründen (sermaye artışı ve verimlilik artışı) yalnız biri aslında fayda sağlayacaktır.

Bu tartışmanın Çin ile olan bağlantısı açıktır. Reform döne-

minde sağlanan yüksek büyüme rakamları iki ana faktör ile açıklanabilir. (1) ülkenin sermaye stokunu artıran kaynakların seferber edilmesi (2) bu kaynakların kontrolünün kademeli olarak kamudan özel sektöre ve girişimcilere devredilmesi. Bu sayede bazı projelerde kayıplar yaşansa da zaman içerisinde ve ortalama olarak kaynak kullanımında verimliliğin artması sağlanmıştır. Bununla birlikte şimdi Çin tarafından stoklanan sermaye öylesine fazla miktardadır ki kaynak aktarımı döneminin sonu yaklaşmıştır. Yakın gelecekte büyüme sermaye artışından ziyade verimlilik artışına bağlı olacaktır.

İnsanlar Neden Çin'in Büyüme Modelinin Dengesiz Olduğunu Söylüyor?

Bugün pek çok uzman Çin'in ekonomik problemini “dengesizlik” olarak ifade eder. Bu anlatıma göre geçmişte Çin büyümesini sağlamak için hanehalkı giderleri yerine yatırım ve ithalata aşırı bağımlı kalmıştır. Zengin ülkelerde hanehalkı harcamaları toplam talebin yaklaşık yüzde altmış ila yetmişini oluşturmakta iken Çin'de son yıllarda ancak yüzde kırkına tekabül etmektedir. Bu düşünce akımına göre Çin'in öncelikli görevi büyümenin farklı kaynakları arasındaki bu dengeyi yeniden tesis etmektir; yatırım, tüketim ve ithalat. Uygulamada bu, şu demektir; yatırım oranı düşürülmeli ve tüketici harcamaları artırılmalıdır.

Bu “dengesizlik” konsepti bazı açılardan Çin'de yaşanan durumu anlatmak için faydalı görülebilir ancak yine de problemli olduğu hususlar vardır. Bunlardan en temeli şudur, şimdi endüstriyel olarak gelişmiş olan ülkelerin her biri bu gelişmelerini zamanında yaşadıkları ve oldukça uzun soluklu olan “dengesiz” gelişme dönemlerine borçludur. Yatırımın GSYİH'ye oranla büyük hızla arttığı bu dönemler sayesinde modern bir sermaye stoku oluşturmak mümkün olmuştur. Yatırımı tüketimin tam tersi olarak düşünersek (yatırıma harcanmayan her bir lira tüke-

time harcanacaktır) bu sermaye harcamaları döneminde kaçınılmaz bir sonuç olarak GSYİH içerisinde yatırımın payının artması tüketimin payının azalması sonucunu doğuracaktır. Bu aşamada azalan bir tüketim oranı gayet doğaldır ve hatalı bir büyüme modeline ya da “yetersiz” hanehalkı harcamasına işaret etmez. Aslında 10’uncu bölümde gösterdiğimiz gibi Çin’in tüketim harcamaları on yıldan uzun süredir çok hızlı bir şekilde artış sergilemektedir ve GSYİH’ye oranla görülen düşüş Japonya ve Güney Kore örneklerinde olduğundan çok farklı değildir.

Bunu söylemekle birlikte iyi bir şeyin de aşırı olması her zaman söz konusu olabilir. Çin’in yaşanan finansal krizden önce ithalata ve sonrasında da yatırıma olan bağımlılığının aşırı olduğu ifade edilebilir. Çin’in gelişmesinin tehlikeli seviyede “dengesiz” olduğu görüşü 2000’li yıllarda, GSYİH içerisinde yatırım ve ticari fazla oranlarının süratle artmasıyla ortaya çıkmıştır. 1990’dan 2004 yılına kadar Çin’in ticaret dengesi GSYİH’nin yüzde 2’si oranlarında fazla vermiştir.

İthalat süratle artmış ancak ihracat da (hem ham madde hem de tüketim malzemeleri) onunla birlikte artış göstermiştir. Ekonominin bütününe oranla ticaret dengesi nispeten tutarlı olarak durumunu korumuştur. 2005 yılından itibaren ticaret fazlası süratle artmaya başlamış, 2007 yılında zirve yaparak GSYİH’nin yüzde 7’sine ulaşmıştır. Aynı yıl cari işlemler hesabı (mal ve eşyalara ek olarak hizmet ticareti ve uluslararası yatırım getirilerini kapsar) GSYİH’nin yüzde 10’u seviyesine ulaşmıştır. Bunlar böyle büyük bir ekonomi için son derece yüksek rakamlardır. Ticaret açığı bir efsane olan ABD genellikle GSYİH’nin yüzde 1 veya 2’si oranında cari işlem açığı verirken finansal kriz arifesinde en büyük değer olarak yüzde 6 ile zirve yapmıştır.

Benzer şekilde 2002’ye kadar olan on yılda yatırımın GSYİH içinde oranı 32’den 36’ya yükselmiştir. Bu dönemde Çin milyarlarca doları üretim, ikamet ve altyapı projelerine akıtmıştır. 2008

itibariyle yatırım GSYİH'nin yüzde 41'ine ulaşarak Japonya, Güney Kore ve Tayvan'da en yüksek sermaye yatırımı dönemlerinde görülen tepe noktaları aşmıştır.

Bu veriler kısmen sermaye kaynaklı büyüme döneminin sonuna gelindiğinin sinyallerini vermiş fakat Çin'in ekonomik koşullarının ve politik ortamının sıra dışı özellikleri nedeniyle abartılmıştır. 2000'li yılların başında yatırım verileri konut projelerinde yapılan özelleştirme nedeniyle şehir yaşamına karşı artan talep oluşturmuş ve aşırı artış sergilemiştir. İthalattaki artış ise 1990'lar boyunca üretimlerini buraya kaydıran yabancı fabrikaların özellikle Çin'in 2001'de DTÖ'ne katılımıyla dünya pazarına açılımından sonra nihayet getiri sağlamalarıyla ortaya çıkmıştır. 2002-2007 arası dönemde politikacılar, enerji fiyatları ve faiz oranlarını bir pazar ekonomisinde tutamayacakları kadar düşük tutmuş (yatırımı kolaylaştırmış) ve para biriminin aşırı değer kaybetmesine rağmen buna tolerans göstererek sürdürmüşlerdir (ithalatı kolaylaştırmışlardır).

Çinli liderler bu problemleri görmeye başlayarak sınırlı tedbirler uygulamaya başlamıştır. 2005 yılından itibaren Renminbi'nin değer kazanmasına müsaade edilmiş, 2006'dan itibaren enerji verimliliği kuralları yürürlüğe konarak yatırım maliyetleri artırılmıştır. Bu adımlar çok dikkatle atılmış ve ithalat ve yatırımdaki artışa engel olunmamıştır (bu gerçek Başbakan Wen Jiabo tarafından, 2007 çalışma raporunda Çin ekonomisi tasvir edilirken kullanılan dengesiz, tutarsız, koordinesiz ve sürdürülemez terimleriyle kabul edilmiştir). Hükümetin bu konuda almayı düşündüğü her ne tedbir var idiyse bunlar 2008'de yaşanan olaylarla değerini kaybetmiştir.

2008 Finansal Krizinin Etkileri Nelerdir?

2008 Eylül'ünde başlayan finansal kriz, her ne kadar kendi kapalı finansal sistemi üzerinde direkt etki etmese de Çin ekonomi-

sinde derin bir etki yaratmıştır. Ana etki ithalat üzerinden ortaya çıkmıştır. Ticaretin mali kaynağı kurdukça küresel ekonomi zayıflamış, sonraki yıl itibariyle Çin ithalatına olan talep yüzde 20 azalmıştır. Bu oran Çin tarihinde yaşanan en büyük yıllık ithalat düşüşüdür. Bunun işsizlik üzerindeki etkisi keskindi 2009'daki yıl dönümü (Çin yılı) itibariyle, tahminen 23 milyon ithalat sektörü işçisi işten çıkartılmış ve tatil dönüşünde işe gelmemeleri söylenmişti. Buna karşılık olarak Çin altyapıyı esas alan bir ekonomik atılım projesi kurgulamış ve başlıklara 4 trilyon Renminbi'lik (o zamanki değerle 590 milyar dolar) değeriyile taşınmıştı. Bu tutar GSYİH'nin de yüzde 12'sine denk geliyordu. Takip eden iki yılda gerçekleşen yatırım yaklaşık 11 trilyon Renminbi oldu.² Dünyanın dört bir tarafında hükümetler ekonomik teşvik programları sunarken Çin'in ki hem büyüklüğü hem de ekonomisine oranı itibariyle en büyüğü oldu.

Bu teşvik programının ilan edilen kısa vadeli hedefi yüzde 8'lik büyüme rakamını elde ederek işsizliğin engellenmesini sağlamaktı. Çinli liderler bu hususta başarılı oldular, 2009-2011 döneminde büyüme yıllık yüzde 9,5 olarak gerçekleşmiştir.

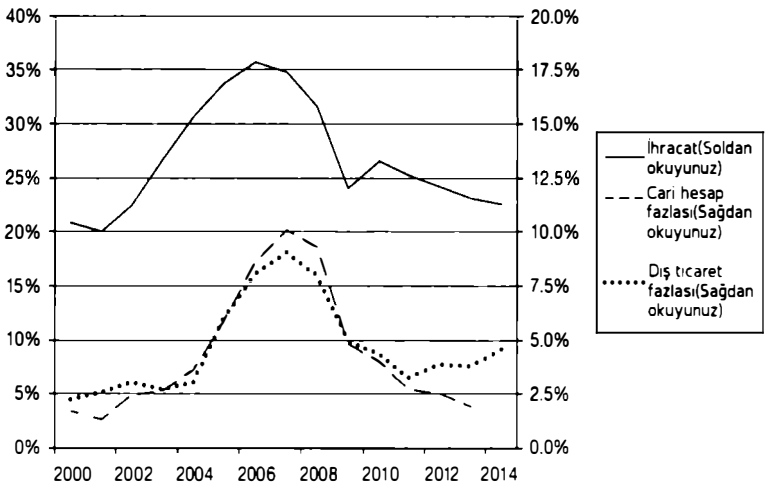
Daha derin bir inceleme ile görürüz ki teşvik programı ve diğer politik tedbirler ekonomi stratejisinde bir yön değişikliğini ortaya koyuyordu. Komuta kademesi, Çin'in olağanüstü büyük ithalat sektörü (GSYİH'nin %35'i olarak Japonya'nın neredeyse üç katı) ve %10'luk dış ticaret fazlasının (bütün büyük ekonomiler arasında tartışmasız birinci) bir güçten ziyade bir zayıflık olduğunu fark ettiler. İhracata bu derece bağımlı hâle gelmiş olmak, partnerleriniz sorunla karşılaştığında sizin de bundan kaçamayacağınız anlamına geliyordu. Çinli politika yapıcılar bu sebeple büyümenin iç talep ile sağlanması gerektiğine karar verdiler. Bunu uygulamakta da başarılı oldular. 2010'da %10 olan dış ticaret fazlası 2013 %2'ye düşürülmüştü (Şekil 12.2).

İç talep bilindiği gibi iki ana unsurdan oluşuyordu, hanehalkı

tüketimi ve yatırım. Kısa vadede, Çinli tüketicilerin birdenbire çok daha fazla harcama yapmaya başlamalarını beklemek gerçekçi değildi —özellikle de ihracattaki yavaşlama ile birlikte pek çoğunun işlerini kaybettiğini hatırlarsak. Genel olarak da tüketim eğilimlerinde değişim oldukça yavaş gerçekleşir. Bu nedenle iç talebi arttırmak için yapabilecekleri tek şey; hükümetin altyapı yatırımlarını ve özel sektörün konut projelerini artırmak suretiyle yatırımı desteklemek olmuştur. Bunun sonucu olarak yatırımın GSYİH içindeki payı 2008'deki %41'den 2010'daki %46'ya kadar çıkmış ve sonraki dört yıl boyunca da bu bölgede kalmıştır. Diğer bir deyişle Çin, dış “dengesizlik” (azalan dış ticaret fazlası) ile başa çıkabilmek için, iç “dengesizliğini” (yüksek yatırım oranı) artırmayı tercih etmiştir.

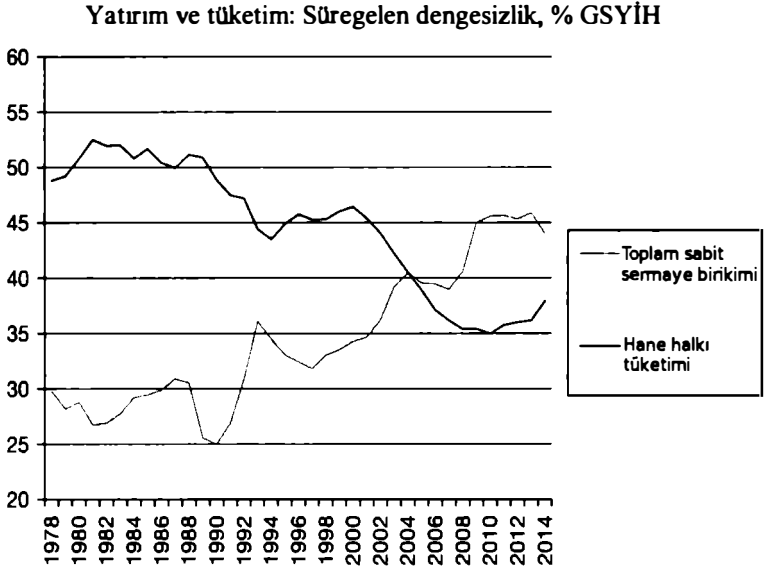
Küresel krizin bir diğer sonucu da Renminbi'nin uluslararası bir para birimi yapılması çalışmalarını zorunlu hâle getirmiş ol-

İhracat, dış ticaret fazlası ve cari hesap dengesi, GSYİH'nin %'si

Şekil 12.2 İhracata Bağımlılık

Kaynak: NBS/CEIC

Şekil 12.3 Yatırım ve Tüketim

Kaynak: NBS/CEIC

masıdır. Politikacıları bu karara iten ana sebepler: (a) ABD'nin doların uluslararası ticaretteki yaygın para birimi olma özelliğini istismar ettiğine olan inanç. (b) Kur değişimlerinde Çin'in zaman zaman zararlı konumda kaldığına olan inanç. Özellikle 2008'de ticareti gerçekleştirecek ABD Doları bulunamaması gibi durumlarda.

Sermaye Getirisi Neden Azalmaktadır?

Diğer büyük ekonomilere göre Çin, düzenlediği teşvik programları sayesinde finansal krizi çok daha iyi durumda atlattı. Ancak teşvikle sağlanan yapay ekonomik iyileşme yapısal temel sıkıntılar nedeniyle kısa zamanda eridi. Kaynak aktarımı ile sağlanan büyüme döneminin doğal yaşam döngüsünün sonuna gelmiş olması nedeniyle kaynak etkinliği dönemine geçebilmek

için kapsamlı reformlara ihtiyaç vardı.

Hu Jintao yönetiminin son üç yılı (2010-2012) süresince kayda değer reform başarısı sağlanamamıştır. Bu başarısızlık, problemleri teşhis etmekteki bir yeteneksizlikten değil çözümleri uygulamada yetersiz kalınmasından kaynaklanmaktadır. 2011-2015 dönemini kapsayan On İkinci Beş Yıllık Plan klasik büyüme yöntemlerinin tüketildiği ve yenilerinin uygulamaya konulduğunu gösteren hedefler içermektedir. Özellikle plan, tüketimin ekonomi içerisindeki payının artırılması ve bu maksatla milli gelirin daha büyük bir kısmının kuruluşlara veya hükümete (genel olarak yatırıma yönlendiren) değil hanehalkına aktarılmasını (bu geliri harcama olasılığı çok daha yüksek olan) sağlamak hedefindedir.

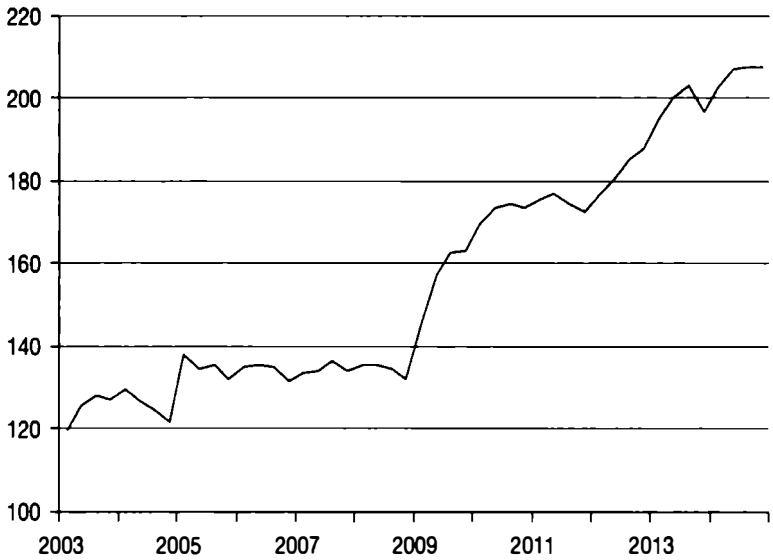
Ancak otoriteler, bu tedbirleri uygulamaya koyacak daha net politikalar üretememiştir. Ekonominin yapısal problemlerini çözememekle birlikte GSYİH büyümesinin elden kaçırılmasından da korkan hükümet, yerel yönetimler ve kuruluşlar tarafından devasa bir borç birikimine müsaade etmek durumunda kalmıştır. Bu paranın büyük kısmı yatırım projelerinde kullanıldığı için harcama süresince GSYİH'ye katkı sağlasa da, sonrasında getirileri kısıtlı olduğu için müteakip dönemlerde GSYİH'ye katkısı sınırlı olmuştur. 2008 krizinden sonra beş yıl boyunca mevcut bütün yatırım getirisi göstergeleri çok keskin bir bozulma göstermektedir. Güncel bir OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) raporu yüzde on civarında olan sermayenin ortalama getirisinin 2000-2006 yılları arasında göz alıcı olan %17 seviyesine ulaştığını ve sonrasında 2014'te de %9'a düştüğünü ortaya koymaktadır. 2007'ye dek, "birikimli sermaye getiri oranı" yani GSYİH'de bir dolar artış sağlamak için gerekli olan yeni yatırım miktarı, nispeten tutarlı olarak 3-4 seviyesinde kalmıştır. 2008 krizinden sonra artmaya başlayan bu oran ilk kez 2013'te 5'i aşmıştır.

Muhtemelen en önemlisi, üretimin büyümeye olan katkısı etkisini yitirmeye başlamıştır. OECD verilerine göre 2000-2007 arasında ekonomik büyüme eşit olarak hem sermaye birikiminden hem de üretimden sağlanmıştır. Bu veriler bizim Çin’le ilgili olarak ilk otuz yılda büyümenin sağlanması için hem kaynak aktarımı hem de kamudan özel sektöre sermaye aktarımının kullanıldığı konusunda anlattıklarımızla da tutarlıdır. 2008-2012 yılları arasında OECD büyümenin ortalama dörtte üçünün sermaye artırımını ile sağlandığını ve çeyreği ya da daha az bir kısmının ise üretim ile sağlandığını göstermektedir. 2012 itibariyle ise üretim, GSYİH artışına ancak altıda bir oranında katkı sağlayabilmiştir.³ Bu erime kısmen, 5’inci bölümde ifade ettiğimiz gibi işletme ve sektör dinamikleri ile açıklanabilir. Kamu işletmelerinin getirileri 2008’den sonra süratle düşmüş, ancak zayıf performanslarına rağmen politik bağlantıları sayesinde KİT’ler ekonomideki geniş paylarını muhafaza etmişlerdir. Sermaye verimliliği ölçütleri nispeten teknik boyutludur.

Çin’in verimlilik problemini tek bir emare ile daha iyi anlarız: Borçlanma ya da daha açık olarak borçlanma miktarının ekonominin büyüklüğüne oranı. Bu borç-GSYİH oranı genel olarak “kaldıraç” şeklinde isimlendirilir. Şekil 12.4’de finansal krize kadar birkaç yıl süreyle, hanehalkı borçlanması mali olmayan şirketlerin ve hükümetin toplam borçlanmalarının görece durağan bir şekilde GSYİH’nin yaklaşık %140’ının biraz altında bir oranda sabit kaldığını görüyoruz. Krizden sonraki beş yıl içinde borç oranı %90 artarak GSYİH’nin %230’una ulaşıyor.

Bunun anlamı gayet açıktır. Borçlanmanın büyük kısmı düşük verimli yatırımlarda kullanılmıştır. Yatırımların getirisi yüksek seviyede olduğu sürece borçlanma ve GSYİH yaklaşık aynı oranda büyüyecek, iki değer arasındaki oran ise sabit kalacaktır. Artan bir borç-GSYİH oranı ise iki şeyden birine delalet eder. Finansal sistem daha gelişmiş bir hâle geldiğinden hanehalkı ve

Finans dışı sektörlerde kredinin GSYİH'ye oranı

Şekil 12.4 Kaldıraç

Kaynak: NBS, Gavekal Dragonomics

şirketler daha büyük borçlar almakta (1960 ve 2000 yılları arasında ABD’de, kredi kartlarının artması, konut kredilerinde artış ve diğer tüketici finansmanı yöntemleri ile olan artış bu türdendir) olabilir. Ya da getirisi gittikçe azalan projeleri finanse etmek için insanlar borç almak zorunda kalıyor olabilir. Her ne kadar son yıllarda, Çin’de finansal sistemin büyük iyileşme sağladığı bir gerçek olsa da kuvvetli kanıtlar, 2008’den bu yana alınan borçların büyük bir kısmının yerel yönetimler ve KİT’ler tarafından düşük getirili projeleri desteklemek için kullanıldığını işaret etmektedir.

Bu sürecin sürdürülebilir olmadığı aşîkârdır. Önünde sonunda elde edilen getiri borçları karşılamakta yetersiz kalacaktır. Bu noktada olabilecek iki ihtimal mevcuttur; ya bir ekonomik kriz yaşanır (bankalar verdikleri kredileri geri alamadığından) ya da

ekonomi gerilemeye (aşırı miktarda sermaye ekonomik getiri sağlamayan projelere bağlandığından durgunluk-resesyon ortaya çıkar) gider.

Hangi emareyi tercih ederseniz edin varılacak sonuç değişmeyecektir: 2008'den bu yana Çin'in ekonomisi daha düşük verimli hâle gelmiş ve borca olan bağımlılığı artmıştır. Ekonomik durumun bu hâle gelmesi, kısmen Hu Jintao yönetiminin son yıllarında uyguladığı başarısız makroekonomi politikalarından kaynaklanmakta olsa da asıl önemli neden bu bölümün başında ortaya koyduğumuz esaslardır. Çin'in otomatik bir şekilde yüksek getiri sağlayacağından emin olarak sadece sermaye artırımı ile sağlayabildiği hızlı büyüme döneminin sonu gelmiştir. Politika yapımcıların yeni odak noktası kaynakların etkin kullanımını kaynak yaratmadan öncelikli olarak gören bir büyüme politikası olmalıdır. Bu dönüşümü bir duraklama ya da ekonomik kriz yaşamadan yapabilmek için eldeki zaman hızla tükenmektedir.

Xi Jinping'in Tasarladığı Ekonomik Reform Planı Nedir?

Kasım 2012 ile 2013 Mart ayı arasında idareyi devralan Başkan Xi Jinping'in kontrolündeki yeni yönetim, bu zorluklara karşı daha kapsamlı bir anlayış gösterildiğini ve politikaları uygulamaya dökmekte daha becerikli olduğunu ispat etmiştir. Görevdeki ilk yılında Xi üç ana hususu kapsayan bir reform planı açıklamıştır:

- Yolsuzluğa karşı çok sert mücadele.
- Partinin mutlak kontrolünü elde tutacak medya, sivil toplum ve akademik yapıyı geniş alana yayılan ideolojik kampanya.
- Mali, finansal ve işletme bazında kapsamlı ekonomik reform yol haritasının uygulanması.

Bu ekonomik reform programının üç esasını bir arada ele almak ve anlamak son derece önemlidir. Ekonomik reformu ülkenin politik örgüsünden bağımsız sadece bir takım teknik önlemler olarak görmek büyük bir hata olacaktır. Anlaşıldığı kadarıyla, Xi'nin çalışma ekibiyle birlikte Çin'in ekonomik sıkıntılarına koyduğu teşhis, problemin bir politik ekonomi problemi olduğu ve öncelikle ülkenin yönetimi ile ilgili düzeltmeler yapmadan ekonomik başarının mümkün olmadığıdır. Bu konuda kesinlikle haklı olduklarını biz de ifade edebiliriz. Ekonomideki verimsizlik ve sorunların tümüne yakını birebir ilişkili oldukları politik veya yönetsel sıkıntılara bağlanabilir. Bunu aklımızın bir köşesinde turalım ve şimdi Xi'nin programını ana esaslarıyla gözden geçirelim.

Xi Jinping'in Yolsuzlukla Mücadele Eylem Planı Nedir?

Birden fazla amaca hizmet etmesi beklenen yolsuzlukla mücadele konusuna önceki bölümde de değindik. Şimdiki tartışmamızla ilişkili olarak bu mücadelenin ana hususlarına değinelim. Öncelikle hükümet ile parti yönetimi arasında uzun zamandır kurulu dengelerin yeniden münazara edilmesi söz konusudur, ayrıca ekonomik reformlara karşı koyabilecek, KİT yöneticileri veya yerel yönetimlerin yöneticileri gibi çöreklenmiş yapının kritik yerlerden temizlenmesi olarak da görülmelidir.

Reform döneminin başlarında üstü kapalı bir pazarlıkla kurulan ve sonrasında şimdiye dek gündeme taşınmayan politik-ekonomi denklemine göre; bütün seviyelerdeki bürokratların, özellikle de yerel yönetimlerdeki öncelikli görevi ekonomik büyümeyi desteklemek olmalıydı. Bunun karşılığında da merkezi hükümet, bu getirinin bir kısmının bu bürokratlar tarafından kendileri için alınmasına göz yummaktaydı. Büyümenin ana kaynak olarak sermaye artırımını esas aldığı dönem boyunca bu düzenleme beklenen faydayı sağlamıştır. Ancak ekonomi artık

verimliliğini artırarak büyümek zorunda olduğu bir döneme girdiğinden, yolsuzluk bu ekonomik verimliliğe karşı büyük bir yük getirmektedir.

Sonuç olarak Xi'nin amacı olağanüstü uzun süreli ve geniş kapsamlı bu yolsuzlukla mücadele eylem planı ile yolsuzluğa karşı tolerans seviyesini minimuma indirmektir. Bu planın başarılı olması ve diğer tedbirlerle birleştirilmesi durumunda uzun vadeli etkilerinin olumlu olması beklenebilir. Bürokratlar bir sonraki büyük projeye (çelik işleme atölyesi, havalimanı, vs.) ne pahasına olursa olsun bir an önce geçmeye çalışmak yerine mevcut imkânların etkili kullanımına yönelecek; hükümeti bir nevi ticaret odası gibi görmek yerine ana kuralları ortaya koyan ve sosyal politikaları belirleyen kurum olarak görmeye başlayacaktır. Olumsuz olarak tetikleyebileceği durum ise, bir korku ortamı yaratarak bürokratların, Çin'in başarısına büyük katkı sağlayan, politikaların deneme yanılma yoluyla değerlendirilmesi esnasından uzaklaşması olacaktır.

İdeolojik Kampanya Neden Önemlidir?

Xi'nin yönetimde geçirdiği üç yıldan sonra görülen ana tema gücün diğer sosyal kurumlar aleyhinde partiye yoğunlaştırılması ve parti içinde de gücün en tepede yoğunlaştırılmasıdır. Bu, Çin'in ekonomik olarak büyümesiyle birlikte daha açık bir topluma dönüşeceği ve katılımcı politikalara geçileceğini uman kesim için büyük bir hayal kırıklığıdır. Xi, takipçi sayısı fazla olan blog yazarları ve sosyal medya kullanıcılarını gözaltına almak veya yıldırmak, anlık mesajlaşma uygulamalarıyla hükümetin uygun görmediği mesajları yayan kişilerin cezalandırılmasını kolaylaştıran yeni yasalar çıkarmak ve Çin'de erişime kapalı sitelere erişmek için kullanılan özel ağların (VPN-Virtual Private Network) kullanımını engellemek suretiyle internetin gücünü önemli ölçüde kırmıştır.⁴ Ayrıca üniversitelerde ve ders kitapla-

rında Batı kaynaklı, zararlı “yabancı fikirlerin” görüşülmemesi için çok sayıda ciddi önlem almıştır.

Mesaj açık ve nettir, Çin toplumunda bütün bilgi akışının bekçisi ve hamisi parti olacaktır. Bekleneceği gibi bu kuralların, on milyonlarca insanın kullandığı bir internet ortamında tamamıyla uygulanabilmesi zordur ancak zaten hedef mükemmel uygulama değildir. Burada hedef, insanların, bu uygulamaların aksine bir davranışın cezasının ne derece ağır olduğunu görmesiyle büyük kısmının bir çeşit oto-sansür uygulamaya koymasıdır.⁵ Son olarak Xi, hükümet dışı organizasyonlar (NGO-Non Governmental Organization) başta olmak üzere diğer sivil toplum kuruluşlarının (STK) da kontrolünü sıkı tutmaktadır. STK’ların fonksiyonu, şu veya bu sebeple hükümetin sağlayamadığı sosyal hizmetlerin sağlanmasını temin eden bir taşıeron görevi görmektedir.

İnsan hakları bakış açısıyla bu gelişmeler üzücüdür. Politik bakış açısıyla ise amacı açıktır, partinin tek otorite olarak konumunu koruması; parti içinde de açıktır ki Xi her şeyin kontrolüne (reform dönemi süresince kendinden önceki liderlerden çok daha fazla) sahip olmalıdır. Deng Xiaoping, gücünü kolay olmasa da en büyük rakibi Chen Yun ile paylaşmak zorunda kalmış ayrıca pek çok önemli sorumluluğu yardımcıları olan Hu Yaobang, Zhao Ziyang ve nihayet Jiang Zemin’e vermiştir. Jiang, Başkanlık görevini devraldıktan sonra bir süre Deng’in gölgesinde kalmış, sonrasında ekonomik yönetimle ilgili sorumlulukları sağlam iradeli ve çalışkan Başbakanı Zhu Rongji’ye vermiştir. Hu Jintao kendi döneminde, iki yıl süreyle, Jiang’ın askeri yetkilerinin kendisine devretmesini beklemek zorunda kalmış ancak sonrasında ve yine Başbakanı Wen Jiabao’ya ekonomik işleri devretmiştir. Bu dönemde Politbüro Daimi Komitesi’nde yaşanan bölünme nedeniyle Güvenlik Şefi Zhou Yongkang’ın yarı bağımsız beylikler kurmasına engel olamamıştır.

Bunların aksine Xi kısa zamanda şahsında büyük kişisel güç toplamıştır. Gücünün en basit bir örneği “önemli küçük gruplar”daki başkanlık konumudur. Hu Jintao, yönetiminin ikinci döneminde on gruptan dört tanesine başkanlık etmiştir. Xi şu anda on bir grubun altısına başkanlık etmektedir ve bunlara ekonomi, dış politika, devlet güvenliği, internet ve kendisinin yeni eklediği “reformların kapsamlı derinleştirilmesi” dâhildir.⁶ Görüldüğü gibi Xi’nin reform anlayışı yukarıdan aşağıya ve esnek olmayan bir yapıdadır. Kısa vadede bu merkezi güç yapısı ile teknokrat reformların daha güçlü takip edilmesi mümkün olsa da uzun vadede bu otoriter yapının diğer Çinli liderlerin istediklerini ifade ettikleri yenilikçi ve dinamik yapıli ekonomiye uygun olması beklenemez.

Xi’nin Ekonomik Reform Programı Nedir?

2013 Kasım’ında icra edilen 18’inci Parti Kongresi’nde açıklanan 3’üncü Genel Kurul “Kararları” reform planının ayrıntılarını kapsamlı olarak açıklamaktadır.⁷ Bu kabarık dokümanın genel standartlarında düşünürsek açıklanan “karar” oldukça etkileyicidir. En önemli bir terim değişikliğı olarak gelecekte piyasa şartlarının kaynak aktarımında belirleyici rol oynayacağını açıklanmasını görebiliriz. Önceki parti dokümanlarında serbest piyasa koşullarına ancak “önemli” bir rol atfedilmiştir. Programın daha belirgin özellikli maddeleri arasında, fiyat kontrollerinin kaldırılması, özel yatırımın rolünün artırılması, piyasalar üzerinde kontrol mekanizmalarının kaldırılması yer almaktadır. Bütün bunlarla birlikte açıklanan programın, devletin ekonomideki “baskın rolünün” devamını da dikkatle vurguladığını hatırlatalım. Bu ifade elbette serbest piyasa için öngörülen “belirleyici” rol ifadesiyle derinden çelişir.

Ekonomide eğer serbest piyasa kuralları “belirleyici” rol oynayacaksa devletin aynı zamanda “baskın rol” oynaması garanti

edilemez. Kamuya ait kuruluşlar da serbest piyasada özel şirketlere karşı kayıp yaşayabilir. Diğer açıdan da eğer devletin baskın rolü vurgulanırsa piyasa şartlarına müdahale edilmesi kaçınılmaz olur ve serbest piyasa koşullarının “belirleyici” rolünden söz edilemez.

Programın vizyonu ve açıklanmasından bu yana ortaya konulan uygulamalar göstermektedir ki; esasen devletin ekonominin kontrolündeki rolünün sıkı sıkıya korunduğu bir yapı oluşturulmaktadır. Bu yapıda sadece KİT’lerin yöneticileri kullanılmakla kalmamakta, piyasa müdahaleleri de kullanılan araç seti içerisinde önemli yer tutmaktadır. Uygulamaya yansımaları açısından değerlendirdiğimizde bunun anlamı hükümetin fiyatların belirlenmesi sürecinde piyasa koşullarına saygılı davranacağını ancak varlıkların kontrolünün kamudan özel sermayeye geçmesini sağlayacak yatırımlardan kaçınacağını ifade edebiliriz. Burada bir dip not olarak belirtmemiz gerekir ki Çin’de kamu iktisadi teşebbüslerinin çok düşük olan verimlilik seviyeleri ekonomi için büyük bir problemdir. Uzun vadede büyümenin sürdürülebilmesi için öngörülen bu reform programının gerekli faydayı sağlayacağını söylemek zordur.

Üçüncü Genel Kurul’dan Bu Yana Tam Olarak Hangi Reformlar Uygulamaya Konuldu? Ve Sırada Bekleyen Reformlar Neler?

Şimdiye kadar sunulan en önemli reform mali sistemin kapsamlı şekilde yeniden yapılandırılması için 2014 yılından bu yana devam eden ve önümüzdeki iki yıl içerisinde tamamlanması umulan çalışmalardır. Daha önce 6’ncı bölümde bu paketin detayını inceledik, üç ana madde; kamu borçlarının yeniden yapılandırılması, merkezi ve yerel vergi toplama/paylaşma sisteminin gözden geçirilerek yerel yönetimlerin beklenen işleri yapabileceği seviyede gelire kavuşturulması, bütçe genelinde yapılacak dü-

zenlemelerle hesap verebilirlik ilkesinin uygulamaya konulması olarak özetlenebilir. Teknik ve karmaşık yapısı sebebiyle medyada her ne kadar sınırlı bir yer bulmuş olsa da mali reform büyük önem arz eder. Başarılı olması durumunda mali reform bürokratların ekonomide verimliliğe ciddi katkı sağlamasını teşvik edecek bir potansiyele sahiptir. Yürütülmekte olan yolsuzlukla mücadele planının tamamlayıcısı olarak görülmesi de hatalı olmaz. Her ikisi birlikte onlarca yıldır uygulamaya konulan en kapsamlı etkinlik artırma tedbirleri olarak düşünülebilir.

Diğer bir teknik fakat çok önemli reform paketi enerji fiyatlandırması konusundadır. Şeffaf olmayan, katı ve uygunsuz fiyat yapılandırma sistemi akaryakıt, doğal gaz, kömür ve elektrik kullanımında ekonomiye büyük zarar veren önemli unsurlardan bir tanesi olmuştur. Özellikle bazı ayrıcalıklı kullanıcılar için enerji fiyatlarının oynanabilir olması, hükümetin, piyasa yapısını göz ardı ederek verimsiz fabrikaları bile işler durumda tutmasını sağlayan büyük bir güç olarak kullanılmıştır. Akaryakıt ve gaz fiyat düzenlemelerinin yanı sıra kömürde vergi düzenlemesi aşırı üretimi engelleyecek şekilde yeniden yapılandırılmış, elektrik fiyatları piyasa dengesine cevap verecek şekilde esnekliğe kavuşturulmuştur.

Mali sektörde bir seri küçük iyileştirme sağlanmıştır. Bunlardan önemli olanları arasında; mevduat faiz oranları üzerindeki kontrolün kaldırılması, tam kapsamlı bir mevduat sigortası sisteminin sunulması, Shanghai ve Hong Kong borsalarının birbirine bağlanması, özel sermayenin yurt dışına çıkmasına müsaade edecek çok daha geniş bir işlem penceresinin açılması ve kur politikasında karşılık değerlerinin ayarlanması ile Renminbi'nin dalgalı kur yapısında serbest dolaşımına izin verilmesi sayılabilir.

Kritik önemde olan işletme reformu konusunda ilerleme aksine çok yavaş olmuştur. En önemli, olumlu adım 2014 başında yeni işletmeler için zorunlu tutulan, sermaye kaydı ve diğer pek

çok yıldırıcı bürokratik gerekliliklerin kaldırılması olmuştur. Bu tedbirden önce, Dünya Bankası kayıtlarına göre Çin, dünyanın en zorlayıcı yeni işletme açma şartlarına tabi olan ülke konumundaydı. Bu düzenlemelerin kaldırılmasının ardından ilk yıl içinde açılan yeni işletme sayısı, ekonomide yaşanan yavaşlamaya rağmen %23 artmıştır.⁸

Ancak aslında Çin, yeni küçük işletmelerin açılmasını teşvik etmede oldukça iyi bir iş çıkarmıştır. Asıl problem, Çin'in büyük ve verimsiz kamu işletmelerini, sahip olduğu pozisyonlardan vazgeçirecek tedbirlerin alınamamasıdır. Uygulanan strateji, anlaşıldığı kadarıyla, yerel yönetimleri, sahip oldukları KİT'lerin yeni hissedarlara bölünmesine zorlama şeklindedir. Bu "ortak sahiplik" adı altındaki sisteme geçilmesi için her yerel yönetim kendi planını yayınlamıştır. Şimdiye kadar gerçekleşen az sayıdaki örnekte ortaya çıkan yaygın uygulama, yerel yönetimin hisseleri özel sektöre aktarmaktan ziyade diğer KİT'lere aktarma yoluna gittiği görülmüştür. Burada izlenen mantık, KİT'lerin verimliliğinin artırılması maksadıyla, yerel yönetimin işletme üzerindeki haklarını bir güç olarak görmesini engellemek için daha kâr odaklı olan diğer KİT'lere verilmesidir. Bu bir anlamda doğru olsa da bu şekilde elde edilecek kârlılık artışının özel sektöre satış ile aynı olması beklenemez.

Sonuç olarak, arazi yönetimi ve şehirleşme konularında pek kayda değer bir iyileşme sağlandığı söylenemez. 2014'te kısmi rahatlama sağlanmışsa da hâlen yürürlükteki göç yasaları büyük şehirlere doğru hareketi engellemektedir. İşçi ailelerinin sosyal güvenlik kapsamına alınması konusunda da bir çözüm üretilmiş değildir. Yeni usul şehirleşme adında bir plan (konut inşaatından öncelikli olarak sosyal güvenlik konularına öncelik veren bir plan) yayımlanmış olmakla birlikte önemli ayrıntılardan yoksundur ve belirsizlikler içermektedir. Örneğin adı geçen sosyal hizmet giderlerinin nasıl karşılanacağı belli değildir ve kırsal arazi-

lerin el değiştirmesi ile ilgili çiftçilerin hakkını koruyacak hususlar hâlen ortaya konmamıştır.

Genel değerlendirmemiz, pek çok alanda gelişmede aksamalar olduğu ve henüz yapılması gereken çok fazla şey olduğudur. Hu Jintao yönetiminin son beş yılına nispetle, Üçüncü Genel Kurulun ardından daha fazla yapısal ekonomik reform başarılmıştır. Bu reformların büyük kısmı yıllardır teker teker tartışma konusu olarak gündemde bulunmaktaydı ancak Üçüncü Genel Kurul kararların yayımlanması ile daha gerçekçi olarak ele alınmışlardır. Her ne kadar şimdiye dek küçük adımlar atılabilmiş, ses getirici büyük bir değişiklik sağlanamamış olsa da Üçüncü Genel Kurulun öngördüğü tamamlanma tarihinin 2020 olduğu unutulmamalıdır. Reform programının genel tasarımı ve özellikle kamu-işletmeleri reformu, Xi Jinping'in halefleri, Deng Xiaoping ve Jiang Zemin'den farklı olarak devlet kontrolünden taviz vermeye yanaşmayacağı izlenimi yaratmaktadır. Reform süreci boyunca bu tür tavizler, etkileyici bir ekonomik gelişme sağlanmasının en önemli koşulu olarak karşımıza çıkmıştır.

Çin Büyüme Modelini Değiştirmekte midir?

Günün sonunda, asıl önemli olan sonuçlardır. Güçlü emareler Çin'in büyüme modelini değiştirmekte olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle asıl soru, bir ekonomik krize veya ciddi bir yavaşlamaya maruz kalmamak için bu değişimin, yeterince kapsamlı olup olmadığı ve yeterince hızlı gerçekleşip gerçekleşmediğidir.

Olumlu taraftan bakarsak ekonomi, geleneksel endüstri/sermaye odaklı yapıdan kurtulmakta, hizmetler/tüketim istikametinde yol almaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi ithalata bağımlılık 2008 itibariyle düzenli olarak azaltılmış ve şu anda 1990'lar seviyesine indirilmiştir. 2013'te hizmetlerin toplam değeri, ilk kez endüstri ve yatırımın birleşik değerinin üzerine

çıkmıştır. 2014'te bu dönüşümün hızlanmasıyla hizmetler ekonominin %48'ine karşılık gelirken endüstri ve yatırım ikisi birlikte %42'lik bir oranda kalmıştır. Hanehalkı tüketiminin ekonomideki payı 2010'da %35 ile taban seviyeye düşmüş, daha sonra kısmen artarak %36 olarak devam etmektedir. Konut inşaatları 2012'de zirve yapmış gibi görünmektedir. Konut inşaatının önemli takipçisi olan çelik talebi 2014'den bu yana düşmektedir. Kömür kullanımında da karbondioksit salınımlarıyla birlikte azalma görülmektedir. Bunların tamamı önemli değişimlerdir.

Bir kısmı politikalar eliyle bir kısmı da piyasa tarafından gerçekleştirilmiştir. Şimdiye kadar güçlü ekonomik büyüme, (2015'te %6,9) ve istihdam yaratılmasına devam edilerek bu değişimler sağlanabilmiştir. Peki, Çin artık bu işi çözmüştür diyebilir miyiz? Yani bir ekonomik kriz yaşamadan veya durgunluğa girmeden ekonomik büyüme modelini düzenli bir şekilde değiştirmesi; yeni ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme modeli inşa etmesi garanti altında mıdır?

Daha değil. En azından yüksek büyüme oranları ardında saklı bir gerçek olarak, Çin ekonomisinde bazı sektörler zaten daralma yaşamaktadır. 2015 ortalarından beri Kuzeybatı ve Orta Çin'de genel olarak kaynak aktarımı ile iş gören ağır sanayi, negatif GSYİH verileri üretmektedir. Ekonomik dönüşüm başarıyla gerçekleştirilse bile, pek çok sanayi kolu ve pek çok Çinli için son derece acılı olması kaçınılmazdır. Benzer bir süreç 1990'ların sonunda KİT'lerin dönüşümü sürecinde de yaşanmıştır. 2016 ve 2017'de Çin eğer GSYİH büyüme oranını %6 oranında tutabilirse çok şanslı olacaktır.

Daha da endişe verici olan sermaye getirisinin, yani verimliliğin artmakta olduğuna işaret eden bir verinin olmamasıdır. Uçurum büyümeye devam etmektedir. Hatta diyebiliriz ki son yıllarda ekonomideki akıllı büyümenin devam ediyor olması, hükümetin, şirketlerin, bireylerin ve yerel yönetimlerin gittikçe artan

oranlarda borçlanmalarına göz yummasıdır. 2008’de ABD’nin tecrübe ettiği gibi borç ile elde edilen büyüme uzun süre sürdürülebilir değildir. Asıl sorun, KİT’lerin aşırı büyüklüğü ve verimsizliği başta olmak üzere, düşük sermaye verimliliği probleminin esas nedenlerini çözecek tedbirlerin alınmasıyla ilgili herhangi bir gelişmenin ufukta görünmemesidir. KİT’lerin yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi sağlanarak bu KİT’lerin baskın olduğu sektörlerde, özel sektörle çekişmeli açık bir rekabet ortamı yaratılana kadar sermaye verimliliğinde artış beklemek zordur. Bunun yerine sallantılı verimlilik oranları, azalan büyüme oranları ve büyüyen bir uçurumla karşı karşıya olan Çin’in dönüşüm sürecinin sorgulanması muhtemeldir.

Ekonomik Reformlar, Politik Reformlar Olmadan Başarılabilir mi?

Çin uzun zamandır dinamik ve piyasa esaslı bir ekonomik sistemi otoriter yönetim sistemiyle birlikte sürdürmek gayretindedir. Hem Batılı hem yerli pek çok gözlemci, bu kombinasyonun uzun vadede sürdürülebilir olmadığını sıklıkla dile getirmektedir. Nihayetinde, bu söyleme göre, Çin önünde sonunda ya politik sistemini daha açık ve temsilci bir yapıya dönüştürmek zorunda kalacak ya da ekonomik büyümeden vazgeçmek zorunda kalacaktır.⁹

Bu iddialar temelsiz değildir. 19.yy. Avrupa’sında, endüstrileşme ve modern şehir hayatının yükselmesi ile aristokratik düzen yıkılmış, adım adım temsili demokrasi gelmiştir. Asya’da 2’nci Dünya Savaşı’ndan sonra hem Güney Kore hem de Tayvan otoriter yönetimler ile yönetilirken yaşadıkları hızlı ekonomik büyüme sonrasında demokrasiye geçiş yapmışlardır. 1980’lerin ve 1990’ların sonunda güçlenen orta sınıfların yönetiminde daha fazla hak istemesi bu değişimin sebebi olmuştur. Doğu Avrupa’da komünizm sonrası dönüşüm yaşayan ekonomilerden en

başarılı olanları, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti kapitalist ekonomi ve liberal demokrasiyi birlikte uygulamaya taşımak zorunda kalmıştır. 2013'te kişi başına düşen milli geliri dünya ortalamasının üstünde olan 56 ekonomiden dördü hariç hepsi, en azından ülkenin en yüksek liderinin çekişmeli ve adil seçimlerde, belli bir süre için, tüm yetişkin vatandaşlar tarafından seçildiği demokrasi ile yönetilmektedir. İstisnalar, Katar, Ekvator Gine'si, Suudi Arabistan ve Kazakistan'ın ortak özellikleri, otoriter oligarşinin reçetesi yani nispeten düşük bir nüfus ve petrol, doğal gaz gibi değerli yer altı zenginliklerine dayalı ithalattır. Büyük ekonomiler arasında Çin dışında, demokratik olmayan tek ülke Rusya'dır. Komünist Parti'nin hem gücünü koruma hem de Çin'i büyük bir ekonomiye dönüştürme hevesi pek uyumlu değildir, er ya da geç hedeflerden biri diğerine yol vermek zorundadır.

Şimdiye kadar ortaya çıkan gerçek ise bunun tam aksidir. Xi Jinping'in yönetimi tarafından yukarıdan aşağıya planlanan reform programı, bir çeşit "Leninci Kapitalizm" uygulamaya koymak; piyasa verimliliğini ekonominin motoru yapmak, bununla birlikte partinin gücünü korumaya devam etmektir. Önümüzdeki en azından daha birkaç yıl süresince bu programın başarıyla uygulanmaya devam etmesi için birkaç sebep görebilmekteyiz.

Birincisi, yönetimin halk tarafından kabul oranının son derece yüksek olmasıdır. Çin gibi çok büyük bir ülkede halkın pek çok sıkıntısı arasında, yolsuzluk, eşitsizlik, kirlilik, toprak kamulaştırmaları gibi pek çok husus sayılabilir. Fakat bu sıkıntılar, böylesine hızlı bir dönüşüm yaşayan herhangi bir ülkede gayet normaldir. 11'inci bölümde de gördüğümüz gibi halkın büyük kısmı ülkenin istikametinden ve gidişattan memnun görünmekte sıkıntılar ile ilgili suçlama daha çok yerel yöneticilerin istismarına bağlanmaktadır.

İkincisi, parti basit bir şekilde muhalefeti bastırarak problem-

leri ötelememekte; rahatsızlıklara sebep olan ana sebepleri araştırarak, bunları çözecek tedbirler de getirmektedir. Eğer uygulamada başarılı olabilirse Xi'nin reform programının pek çok unsuru, bu sosyal problemleri çözecek potansiyele sahiptir. Yolsuzlukla mücadele programı yerel yöneticilerin aymazlığını kontrol altına alabilir. Endüstriyel verimliliğin artırılması ve vergi sisteminin değiştirilmesi ile kirliliğe yol açan pek çok fabrikanın işine son verilecek, sanayide verimlilik arttırılacak ve filtreler, temizleme tesisleri gibi tedbirlerle kirlilikle mücadele edilecektir. Kamu kontrolündeki sektörlerde kontrollerin azaltılması ile özel sektöre daha fazla imkân sunulmasına fırsat yaratılabilir. Başarılı olması durumunda Xi'nin reform programı, partinin problem çözme yeteneğini ve zor şartlarda bile dönüşümü sağlayabileceğini göstererek meşruiyetini arttırmış olacak, yalnız kısıtlı bir elit kesim tarafından değil halkın geneli tarafından destek görmesi sağlanacaktır. (Gördüğünüz gibi bu cümleler büyük oranda dilek/istek kipinde yazılmıştır, bir teşhis içermez.)

Üçüncü olarak, açık bir politik sistemin savunucuları değişime çok da istekli görünmemektedir. Şehirli orta sınıf, politik açıklığın en büyük savunucuları olarak görülür. Çin'de bu grup çok hızlı büyümüş olsa da hâlâ nüfusun yaklaşık dörtte birinden az bir kısmına denk gelir, 300 milyon kişilik bir azınlık konumundadır. Genel olarak baktığımızda bu sınıf, ekonomik reformlardan orantısız olarak faydalanmıştır. Şehirliyle uygulanan bu kayırma özellikle konutların özelleştirilmesi döneminde çok büyük vergi dışı varlık edinme ile ve üniversiteye kabul kotalarının uygulanmasında büyük önemde fark yaratmıştır. Daha temsili bir yönetim sisteminde bu sınıfın elde ettiği çıkarlar büyük oranda daha fakir ve sayıları orta sınıfın en az iki katı olan kırsal kesime aktarılacak ya da en azından onlarla paylaşılacak zorunda kalırdı. Parti, artan refah standartlarını (sadece mali olarak değil yaşam koşulları ve çevre de dâhil) sağlamaya devam ettiği sürece, artan

fırsatlar ve makul seviyede güvenli mülkiyet hakları sayesinde orta sınıfın politik değişiklik istemesi ihtimali son derece sınırlıdır.

Son olarak, bütün bu tartışmanın temelini sorgulamalıyız. Çin'in ekonomisi hızla büyürken politik sistemi gerçekten sabit mi kalmıştır? Elbette bu tam olarak mümkün değildir. 2014'ün yönetim sistemi 1979'unkine çok az benzerlik gösterir. O tarihte Çin'in gerçek anlamda bir kanunsuz toprak parçası olduğunu iddia edebiliriz. Mao, hukukla ve mahkemelerle yaygınlaşmış ancak kararnamelerle idareyi sağlamıştır. Memurların büyük çoğunluğu, lidere kayıtsız şartsız bağlılık dışında hiçbir meziyeti olmayan insanlardı. Yeni bir yöneticinin yönetime gelmesinin tek yolu eskisinin ölmesiydi. Arada geçen otuz beş yıldan sonra Çin, kayda değer bir kanun ve bürokrasi birikimiyle ülkenin yönetim felsefesini değiştirmiş, çok daha tahmin edilebilir ve düzenli bir yapıya (her zaman adil olduğu iddia edilemese de) kavuşturmuştur. Memuriyete gelmek için insanların bir yeterlilik ve kabiliyet göstermesi, terfilerin başarı kıstaslarına bağlanması sağlanmıştır. Özellikle yüksek yönetim kademelerinde bürokratların yönetim becerileri çok gelişmiştir. 1993'ten bugüne yönetim değişiklikleri (üç kez), partinin yaşamakta olan bir lideri görevden alıp diğerine devrettiği barış içinde bir süreçle yaşanmıştır.

Çin'in pazar ekonomisi ile otoriter siyasi sistemin eşsiz birleşimini, en azından Xi'nin görev süresinin sona ereceği 2022'ye kadar sürdürme şansı Xi'nin "Leninci Kapitalizm" stratejisi sayesinde oldukça yüksektir. Öte yandan bu stratejinin sürdürebilir olması maliyetleri olmadığı anlamına gelmez. En açık kurbanları yaratıcılık ve yeniliğe açıklıktır. Her ne kadar Çinli liderler konuşmalarında sık sık Çin toplumunun daha yenilikçi olmasını bir gereklilik olarak işaret etse de, bir taraftan hükümet böylesine sert önlemlerle fikir ve ifade özgürlüğünü, bilgi paylaşımını

kontrol etmeye çalışırken, organize faaliyetlerin, hele ki yabancı ülke vatandaşları dâhil olduğunda tamamı tehdit olarak görülürken, bunun gerçekleşmesi oldukça zordur. Öte yandan kısa vadede bu yaratıcılık eksikliği ekonomiye önemli bir etkide bulunmayacaktır. Hâlihazırda endüstriyel verimlilik artışı ve hizmet sektörü kuralları düzenlenerek katedilecek çok büyük mesafe vardır. Ancak önünde sonunda daha az paranoyak ve en azından biraz daha açık bir politik sistem, Çin toplumunun bir taraftan yaşlanıp bir taraftan zenginleşirken canlılığını koruyabilmesi için mecburiyet olacaktır.

SONUÇ

ÇİN VE DÜNYA

Mevcut Küresel Politik Ekonomi Düzeni Nasıl İşlemektedir?

Çin'in dünyadaki konumunu incelemeye başlamadan önce, genel politik ekonomi düzenlemeleri içinde "dünya" kelimesi ile neyi kastettiğimizi tanımlamak uygun olacaktır. 1945'ten beri bu düzenlemeler, küresel askeri güç, teknoloji lideri ve en büyük ekonomi olan ABD'nin aldığı konumlara göre şekillenmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın bıraktığı büyük yıkımdan sonra ABD, eşsiz konumu sayesinde dünya ekonomik gücünün yarısına tek başına sahip konumdaydı. Bu sayede Birleşmiş Milletler (UN-BM), Dünya Bankası (WB-DB), Uluslararası Para Fonu (IMF-UPF), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO-DTÖ) gibi küresel rol oynayacak ekonomik kuruluşların oluşturulmasında yönlendirici rol oynadı. "Oyunun kurallarını" tanımlamak olarak ifade edebileceğimiz bu safhada uluslararası politika, ticaret ve yatırım ile ilgili ana esasların belirlenmesi, bunun yanı sıra daha az resmi olan G-7 gibi oluşumlarla ABD'li liderlerin en gelişmiş ekonomilere görüşlerini iletmesi, faaliyetlerini koordine etmesi gibi imkânlar sağlanmıştır.

Bu sivil çok uluslu iş birliği mimarisini askeri müttefiklik bağları ile destekleyen ABD, Kanada'dan Batı Avrupa'ya ve çoğu önemli Asya ülkesi ile -Japonya, Güney Kore ve Avustralya dâhil olmak üzere- ilişkilerini sürdürmüş, küresel bütün okyanuslarda varlık göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki iki yüzyıl süresince Birleşik Krallık'ın uyguladığına benzer politikalarla otuz sekiz ülkede toplam yedi yüz kadar askeri üs kurmuştur.¹

ABD'nin kurduğu bu sistemin son adımı mali yapıdır. Uluslararası ticaret ve ekonomi sistemi ABD Doları üzerine inşa edilmiş, 2'inci Dünya Savaşı sonundan 1971'e kadar devam eden sabit kur sisteminde Bretton-Woods sisteminin çıpası olarak, dolar kullanılmıştır. Başkan Richard Nixon, altın standardından doları çekerek hâlen yürürlükteki serbest kur sistemine geçiş yaptı. O zamandan beri ana küresel para birimi olarak, ABD Doları kullanılmaktadır. Dünya genelinde merkez bankası rezervlerinin ortalama %60'ı dolar olarak tutulmakta, gerçekleşen uluslararası ticaretin üçte ikisi dolar kullanılarak yapılmaktadır. Küresel piyasada satışa sunulan her mal ve hizmetin fiyatlandırması dolar üzerinden yapılmaktadır. Bunun, ABD'ye faydası, küresel para birimini basabilen ülke olarak, diğer tüm ülkelerden farklı olarak bütün ithalatını veya yabancılardan alacağı borcu kendi parasıyla karşılamada sınırsız bir imkâna sahip olmasıdır. Bu nedenle hiçbir zaman ABD'nin para biriminin değer kaybetmesi gibi bir nedenle borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmek gibi bir korkusu olamaz. Güvenle diğer ülkelerden borç alabilir, diğer ülkelerin hayal edemeyeceği lükslere erişebilir, örneğin mevcut ABD Ordusu diğer tüm ülkeler için başa çıkılamaz bir lüktür.² Diğer büyük ülkeler için bu konuda ABD'ye yetişmek çok zordur.

Destekçileri tarafından "kurulu dünya düzeni" ya da karşıtları tarafından "ABD hegemonyası" olarak isimlendirilen bu sistem

güçlü ve dayanıklı olduğunu ispat etmiş, şimdiye kadar çıkan tek önemli rakibi olan SSCB başkanlığındaki Uluslararası Komünist Bloğunu 1991 yılında tarihe gömmüştür. Ayrıca savaş sonrası sabit kur politikası krizini -1970'lerde, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) tarafından yüksek petrol fiyatları ile çıkartılan krizi- başarıyla atlattır. Ek olarak, Japonya ve Almanya'nın 1970'lerde ve şimdi Brezilya, Hindistan ve Çin'in hızlı ekonomik büyümeleriyle ABD'nin sürekli azalan görece ekonomik pozisyonuna (ABD'nin küresel ekonomiden aldığı pay %22 azalmıştır) rağmen gücünü korumaktadır.

Çin (Eğer) Dünyanın En Büyük Ekonomisi Olursa Bunun Etkisi Ne Olacaktır?

Mevcut küresel ekonomi düzeninin henüz cevap bulamadığı en büyük soru şudur; bir gün ABD, 1870'ten beri sürdürdüğü en büyük ekonomik güç olma pozisyonunu kaybettiğinde ne olacaktır? Önümüzdeki yirmi yıl içinde bu -her ne kadar kesin olmasa da büyük ihtimalle- gerçekleşecek, Çin, ABD'nin yerini alarak dünyanın en büyük ekonomik gücü olacaktır.³ Bunun tam olarak ne zaman gerçekleşeceğini bilmek olası değildir hatta son birkaç yıldır yaşananlar göz önünde bulundurulursa bu tür bir kestirme yaparken çok dikkatli olma gerekliliği daha iyi anlaşılır. 2008 küresel krizinden sonra Çin hâlâ çift haneli rakamlarla büyümesine devam ederken ABD, düşük büyüme rakamlarıyla hayal kırıklığı ve karamsarlığa kapılmıştır. Doğrusal tahminler esas olarak yapılan çalışmalarda bu on yıl bitmeden Çin'in dünyanın en büyük ekonomisi olacağı ifade edilmiştir. Bugün, ABD güçlü bir iyileşme sürecine girmiş ve Çin de yavaşlama yaşarken benzer çalışmalar çok farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. 2014 yılında ABD ekonomisi 17 trilyon dolar değerinde mal ve hizmet üretmiş buna karşılık Çin 10 trilyon dolarda kalmıştır. Her iki ülkenin de mevcut GSYİH büyüme rakamlarını muhafaza

etmeleri koşuluyla (ABD yıllık %4, Çin %8) Çin'in nihayet ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisi olacağı tarih 2029'dur.⁴

Kabul edersiniz ki önümüzdeki on iki yılda neler olacağını, Çin'in hızının katlanacağını ya da azalacağını kimse tam olarak bilemez. Ancak şimdilik, Çin'in on yıl sonra dünyadaki en büyük ekonomi olduğunu varsayalım.

Bunun anlamı ne olur? Cevabı uzatmadan verirsek; çok da fark etmez. Çin'in nüfusu ABD'ninkinin dört katından fazladır, yani er ya da geç Çin'in daha fazla çıktı üretmesi kaçınılmazdır. Ekonomi tarihçileri, 1800'lerin başında son bulmak üzere son bin yılda Çin'in zaten dünyanın en büyük ekonomisi olduğunu ifade ederler. Demek oluyor ki endüstri devriminden önce bütün ülkeler tarıma dayalı ekonomilere sahipken toplumlarda ortalama yaşam kalitesi bir yerden öbürüne çok büyük farklılık göstermiyordu, yani en büyük nüfuslu olan ülke doğal olarak en büyük ekonomiye de sahipti. Endüstri devrimiyle bu tamamen değişti. Yeni ve çok daha güçlü sermaye şekilleri ortaya çıktı ve getirilerin, daha öncesindeki tarım ekonomilerinden katbekat hızlı artmasını sağladı. Bu sayede daha az nüfuslu fakat endüstrileşmiş bir ülke (Birleşik Krallık gibi), endüstrileşmemiş ve büyük nüfuslu bir ülkeden (Çin veya Hindistan gibi) daha büyük bir ekonomiye sahip olabilmıştır. Düzenin bu hâli de geçici olabilir.

Eğer endüstriyel teknolojinin de bin yıl önce tarımsal teknolojinin yaptığı gibi dünyanın geneline yayılacağını ve dünya genelinde yaşam standartlarının hemen hemen aynı olacağını kabul edersek önümüzdeki yüzyıl içinde veya sonrasındakinde bunun gerçekleştiğini hayal etmek mümkündür. Eğer bu gerçekleşirse en büyük nüfuslu ülke en büyük ekonomi olur. Ancak, bir ülkenin ekonomisinin toplam büyüklüğünün fazla olması, o ülke hakkında bize nüfusunun çok büyük olduğu dışında bir bilgi veremeyecektir.

Bunun da ötesinde şimdiye kadarki emareler, bu varsayıma dayalı kurgunun önümüzdeki otuz-kırk yıllık dönemde gerçekleşmesine işaret etmemektedir. Kısacası, şimdilik bu konu anlamlı bir tartışma yapabileceğimiz bir konu değildir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana, Avrupa dışında en başarılı ekonomiler -Japonya, Güney Kore, Tayvan- büyümelerini 1990'larda ABD kişi başına gelirinin yaklaşık %60 ila 90'ına ulaşana kadar hızla sürdürmüştür. Sonrasında "açığı kapatma" diyebileceğimiz sürecin sona ermesiyle bugün ABD ekonomisini yakalama konusunda on beş yıl önce olduklarından farklı bir yerde olduklarını söylemek mümkün değildir. Orta gelir tuzağına yenik düşen diğer ülkelerde ise kişi başına gelir, ABD'ninkinin %20-40'ı civarında kalmıştır. Çin dünyanın en büyük ekonomisi olarak ABD'yi geçtiğinde bile tanım gereği ancak ABD'nin dörtte biri oranında kişi başına düşen milli gelire (dört kat fazla nüfusu gereği) sahip olacaktır. Yani ekonominin toplam büyüklüğü ABD'den fazla olacak ama vatandaşlarının refahı düşük kalacaktır. Çin'in hızlı "açık kapatma"ya devam edip edemeyeceğini ve ne zaman kişi başına gelir olarak ABD'nin %50'sine ulaşacağını ise sorgulamak gerekir. İlk olarak demografik öngörülere göre 2030'lardan itibaren Çin nüfusu yaşlanmaya ve küçülmeye başlayacaktır. 2050'de nüfus, Japonya'nın şimdiki nüfusu kadar yaşlanmış (9'uncu bölüm) olacaktır. ABD öngörülleri hâlâ büyümekte olan ve nispeten genç bir nüfus göstermektedir.⁵

Tüm bu hususlar ile ortaya koymaya çalıştığımız sonuç basittir. Çin muhtemelen önümüzdeki dönemde, endüstriyel teknolojinin dünya nüfusunun büyük kısmının erişimine açılması ile dünyanın en büyük ekonomisi konumuna gelecektir. Asıl önemli ve ilgi çekici soru, bu büyük ekonomik yığılmanın küresel etkisinin ne olacağıdır. Tarih bilğimiz bu konuda ana değişkenin salt ekonomik büyüklük değil teknolojik kapasite ve politik konum olacağını göstermektedir. 1800 yılında Çin henüz dünyanın en

büyük ekonomisiydi ancak küresel etkisi İngiltere'nin başını çektiği Avrupalılara kıyasla daha azdı, çünkü teknolojik gelişmede onların gerisinde kalmıştı. Avrupa, büyük GSYİH'den ziyade üstün teknolojik gücü sayesinde 19'uncu yüzyıla önde girmeyi başardı.

Bunun aksine 1870'lerde dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD zaten teknolojik yeniliklerde lider konumdaydı. Ancak yetmiş yıl sonra 2'inci Dünya Savaşı sonrasında büyük bir güç olarak yerini aldı. Britanya'nın geçici koloniler imparatorluğu döneminde ticaret ağları üzerindeki kontrolü ve dünya ticaretinde İngiliz Sterlininin rolü, Londra'nın küresel finansın merkezi hâline gelmesi ve Amerikan politikasındaki güçlü izolasyon çalışmaları çok büyük bir güce ulaştığının göstergeleridir.

Çin'in küresel olarak gelecek etkisini değerlendirirken ekonominin büyüklüğünü ikinci planda değerlendirmeli ve daha çok teknolojik kapasitesini ve liderlerinin mevcut jeopolitik düzeni değiştirme hatta yeniden yapılandırma konusundaki istek ve yeteneklerini düşünmeliyiz.

Çin Küresel Teknoloji Lideri Olmaya Ne Kadar Yakındır?

Çin'in son otuz yılda hızlı bir teknolojik gelişme süreci yaşadığı inkâr edilemez. Fakat küresel teknoloji lideri olma yolunda ilerlediğini gösteren güçlü kanıtlar mevcut değildir.

Bu çıkarma birden fazla yolla ulaşabiliriz. Bunlardan biri basitçe ülkenin ithalat yapısını gözden geçirmektir. Endüstriyel teknolojide güçlü pozisyona sahip bir ülke üretim malları ithalatında buna ağırlık verecektir, çünkü teknolojik yeterliğin fazla olması demek başka ülkelerin yapamadığı şeyleri yapabiliyor olmak demektir. Bu durum uzun zamandır teknoloji lideri olarak bilinen ülkeler yani Almanya, ABD, Japonya için bariz şekilde böyledir. Bu ülkeler, büyük oranlarda ve geniş bir yelpazede üretim malları ihraç ederler. Çin'de de durum böyledir hatta Çin

toplam değer itibariyle üretim malları ihracatında tüm dünya ülkelerinin önündedir. İhracatının %30'una yakını, Çin Hükümeti tarafından “yüksek teknoloji” olarak sınıflandırılan mallardan oluşmaktadır. Bu bilgiyi esas alan pek çok uzman, Çin'in artan teknolojik üstünlüğüne dem vurmaktadır.⁶

Oysa bilgilere daha yakından baktığımızda bunun bir efsane olduğu açıktır. 3'üncü bölümde gösterdiğimiz gibi Çin'in ihracatının yarısına yakını ve “yüksek teknoloji” ihracatının %70'i yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. ABD, Japonya veya Almanya'daki durum buna kesinlikle benzemez hatta çok uzaktır, ihracat büyük oranda yerli şirketlerin üretiminden kaynaklanır. Çin'in küresel üretim zinciri içindeki rolü toplama noktası olarak daha önce başka ülkelerde veya Çin'de diğer yabancı fabrikalarda üretilen ürünlerin bir araya getirilerek son ürünün oluşturulmasıdır. Çin'in ihracat kaleminde bu malın değerini görüyor olmamız, Çin'in bu ürüne teknolojik katkısı açısından bir bilgi yansıtmamaktadır. Pek çok üründe bu katkı sınırlıdır.

Örnek olarak dünyanın en yaygın tüketim teknolojisi ürününü alalım: iPhone. Dünyadaki tüm iPhonelar Çin'de bir araya getirilmekte, ihracat değerleri Çin'in mali defterlerine kayıt edilmektedir. iPhonedaki kullanılan teknolojilerin hiçbirisi Çin kaynaklı değildir. İşletim sistemi ve genel tasarım, California'da Apple tarafından yapılmakta, donanımın ana parçası olan birleşik devre ve kartlar, Güney Kore'de Samsung tarafından imal edilmektedir. Dokunmatik ekran ve diğer malzemelerin AR-GE çalışmaları ABD, Avrupa ve Japonya'da yürütülmekte, Toshiba tarafından üretilmektedir. Kamera ve kablosuz alıcı/verici gibi diğer önemli elektronik aksam Infineon şirketi tarafından Almanya'da üretilmektedir. Hatta bir araya getirme sürecinin yönetimi de bir yumuşak teknoloji sayılmaktadır ve Foxconn isimli bir Tayvanlı şirket tarafından sağlanmaktadır.⁷

Bunun da ötesinde kolaylıkla gözlemleyeceğimiz bir diğer

husus, kendi sektöründe dünya lideri konumunda olan bir Çinli şirket bulunmayışıdır. Yüksek satış hacmine sahip olanlar bulunsada bu, Çin pazarının büyüklüğünden kaynaklanmakta, kalite, süreç ya da teknoloji liderliği sayesinde sağlanmamaktadır. ABD, Almanya, Fransa, Britanya veya Japonya gibi çoğu büyük ülkeler için derhâl akla gelen birkaç şirket saymak mümkündür. Hatta bazı küçük ülkelerin de sektör lideri konumunda olan şirketleri vardır; mesela Güney Kore'nin Samsung, LG ve Hyundai markaları. Hem Brezilya hem de Kanada'nın küresel standartta birer yolcu uçağı şirketleri vardır ama Çin'in devasa hava taşımacılığı sektörüne rağmen bir uçak şirketi yoktur. Eğer Çin bir küresel teknoloji lideri ise bu lider şirketler nerededir?

Belki de Çin markası bilinmeyen endüstri ürünlerinde çok iyi seviyededir, diye irdeleyecek olursak bu alanda da göreceğiz ki teknoloji kullanımı sayesinde uluslararası başarıya sahip ve bunu uzun süre devam ettirebilen Çinli şirketlerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. En çok örnek verilen şirket Huawei, dünyanın ikinci büyük telefon ağ sağlayıcısı üreticisidir, satışlarının üçte ikisi ülke dışında gerçekleşir. Huawei'nin sıklıkla verilen örnek olmasının sebebi diğer örnekleri bulmanın zorluğudur. Dünya genelinde Çinli müteahhitlik şirketleri büyük projelerle altyapı çalışmalarında ön plana çıkmaktadır. Önümüzdeki yıllarda toplam inşaat hacmi bakımından Çinli şirketlerin bu piyasada baskın bir konuma gelmesi beklenebilir. Ancak burada da çoğunlukla “kalitenin %80'i fiyatın %60'ı” iş modeli prensibine bağlı kaldıklarını görürüz. Çin hakkında bu konuda yorum yapmak için henüz çok erken olduğunu iddia edenler de çıkacaktır.

Henüz yirmi yaşında bile olmayan özel şirketler zaman içerisinde Güney Koreli veya Japon şirketleri gibi başarıyı yakalayacaktır diyebilir miyiz? Japonya ile yapacağımız basit bir karşılaştırma bu konuda ciddi şüpheyeye yol açacaktır. 1970'lerin başında Japonya'nın kişi başına düşen milli geliri, satın alma gücü-

ne göre düzeltilmiş olarak şu anda Çin'ininki ile aynı seviyede idi. O tarihte Japonya'nın çok sayıda şirketi kendi sektöründe teknoloji yoğun üretim ile önemli konumlara gelmişti. Canon ve Nikon kamera üretiminde, Seiko saat üretiminde, Toyota ile Honda araç piyasasında, Sony ve Panasonic tüketici elektroniğinde, NEC yarı iletken üretiminde lider konumda olan şirketlerdi. Çin'de bu durumda tek bir şirket olmaması bir yana, böyle bir konuma aday gösterilen şirket sayısı bile çok azdır.

Zaman zaman da Çin'in ekonomi istatistiklerine yansımayan AR-GE alanında çok ciddi ilerleme kaydettiğini ve bu alanda lider konuma ulaşabileceği iddiaları ile karşılaşırız. Çin temel araştırma çalışmalarına diğer pek çok ülkeden kat kat fazla para harcamaktadır. Ancak harcanan para miktarının fazla olması sonuçların iyi olmasını garanti etmez. Bir ülkenin temel bilimsel araştırma çalışmalarında başarısını ölçmenin en basit yolu, temel bilimlerde (fizik, kimya ve eczacılık) kazandığı Nobel Ödülü sayısına bakmaktır. 1990 ile 2015 arasında bu alanlarda ödüllerin üçte ikisi kuzey Amerika tarafından kazanılmış, çeyreği Avrupa'ya gitmiş ve %5'lik bir kısmını da Japonya kazanmıştır. Çin 2015'te ilk ödülünü, 1960 ve 1970'lerde sıtmaya karşı mücadelede yapılan çalışmalar nedeniyle kazanmıştır.

Burada ifade ettiklerimizin hiçbirisi, Çin'in son yirmi yılda pek çok sanayi kolunda yaptığı teknoloji atağını küçümsemek maksatlı değildir. Pek çok çalışma, Çin'in üretim malları ve ihracatının gittikçe artan oranda teknoloji seviyesinin arttığını göstermektedir.⁸ Çinli şirketler özellikle başka yerlerde icat edilen mal ve hizmetlerin Çin pazarında satışını arttıracak yenilik ve geliştirmelerle buraya adaptasyonunu sağlamak konusunda büyük bir ustalık sergilemektedir. Bu geçerli ve gayet önemli bir yenilikçilik uygulamasıdır. Bu başarılı örneklerden biri, Çin'in üç internet şirketidir, Alibaba (elektronik ticaret) Tencent (oyun ve sosyal medya) ve Baidu (arama motoru). Her üç şirket de sektörün

önde gelenleri tarafından, teknolojide verimli ve yenilikçi şirketler olarak tanımlanmaktadır. Hindistan veya Brezilya gibi diğer gelişmekte olan geniş ülkelere kıyasla Çin'in teknolojik ilerlemesi ve ticari yenilikçilik kaydı aslında etkileyicidir.

Ancak cevaplamaya çalıştığımız soru Çin'in ne kadar mesafe katettiği değil bir teknoloji lideri -yani yarattığı yeni ürünler başkaları tarafından taklit edilen bir ülke- olmaya ne mesafede olduğudur. Şimdiye kadar bu kategoriye sokabileceğimiz liderlik söz konusu değildir. Ticari açıdan bu üç büyük internet şirketi liderlik için büyük potansiyel sergiliyor olsalar da Çin içindeki baskın konumlarını dünyanın geri kalanına yansıttıklarını söylememiz mümkün değildir. Bu nedenle güçlerinin ne kadarının teknoloji üstünlüğünden kaynaklandığını ne kadarının devletin internet üzerindeki etki ve kontrolünden kaynaklandığını teşhis etmemiz mümkün değildir. Çin'de internet alanına rakip şirketlerin piyasaya girme ve kendi politikalarını uygulama şansı yoktur.

3'üncü bölümün sonunda tartıştığımız gibi Çin'in yenilikçilik kapasitesi ve dolayısıyla dünya liderliği potansiyeli, devletin bilgi akışını kontrol etme takıntısının tahakkümü altındadır. Özerklik politikası gereği bir çözüm yerli olduğu sürece en iyi çözüm olmasa da devlet tarafından destek görecektir, daha iyi olsa da yabancı olanlardan uzak durulacaktır. Bu şirketler için şu demektir, yeterince büyük olan iç pazarda pay alacak kadar iyi olmak yeterlidir; küresel pazar için gerekli ekstra gayretle kaliteyi arttırmaya uğraşmaya değmez. Bilgi akışının kontrolü aynı zamanda bilgi paylaşımını ve iş birliğini de sekteye uğratmakta, kapsamlı yenilikler için olmazsa olmaz, sektörler arası ya da sınır dışı paylaşım yapılamamaktadır. Bu koşullar altında sürekli teknolojik ilerleme mümkündür, ancak teknoloji liderliği mümkün değildir.

Çin'in Ekonomik Gücü Politik Gücüne Nasıl Etki Eder?

Teknoloji lideri olmasa da Çin'in yükselen ekonomik gücünü kullanarak birçok alanda daha büyük güç sahibi olması ya da tek başına diğer ülkelerin cesaret edemeyeceği işlere kalkışması anlaşılabilir bir sonuçtur. Bu soruyu üç alt soru ile irdelemek daha uygun olacaktır:

- Çin, dünya pazarlarında hile yaparak ya da küresel rekabet kurallarını bozarak mı başarı sağlamaktadır?
- Çin, ekonomik gücü sayesinde ne tür bir politik avantaj elde etmektedir?
- Çin eski uluslararası kurum ve kuruluşları kendisinin kurduğu yeni kuruluşlarla değiştirmek konusunda ne tür bir gayret içindedir?

Çin, Dünya Pazarlarında Hile Yaparak ya da Küresel Rekabet Kurallarını Bozarak mı Başarı Sağlamaktadır?

3'üncü bölümde hileli başarı konusunu kapsamlı olarak inceledik. Büyük çoğunlukla Çin'in ticaret ve yatırımları gelişmekte olan ülkelerin çizdiği keskin iş uygulamaları çizgisinde, zengin ülkelere "yetişme" gayretiyle uyumlu bir seyir izlemektedir. Çin'in başarısının olağan dışı bir "hile" ile sağlandığı ya da küresel ekonominin şartlarının ihlal edildiği iddiası ciddi bir sorgulamaya dayanmayacak kahvehane sohbetinden öteye gitmez.

Çin yerli piyasalarını Doğu Asya modelini uygulayarak gelişen pek çok komşusundan (Güney Kore, Japonya, Tayvan) ve geniş ülke olarak eşleniği olan rakiplerinden (Hindistan, Brezilya ve Rusya) önce uluslararası rekabete ve yabancı yatırıma açmıştır. Bütün büyük uluslararası anlaşma ve uygulamalara taraf olmuş, bunların kuralları çerçevesinde, en azından diğer büyük ekonomilerin ettiği kadar riayet ederek hareket etmiştir. Hatta ABD'nin taraf olmadığı bazı anlaşmalara (Birleşmiş Milletler

Deniz Hukuku Konvansiyonu-UNCLOS) bile katılım sağlamıştır. Gerek ABD gerek Avrupa ile ikili ticaret anlaşmalarına aktif katılım sağlamakta, açıklıkla pazarlık masasına oturmaktan çekinmemektedir. Uluslararası pazarda yerleşmiş kurallara uyum göstererek gelişmiş ülkelerin pazarına erişim sağlama gayretindedir.

Çin'in teşvikler, ucuz finansman ve kamu iktisadi araçlarının kullanıldığı diğer vasıtalarla uluslararası piyasada haksız kazanç elde etmeye çalıştığı suçlamasını 5'inci bölümde KİT'lerin ekonomik performansının özel sektörün çok altında kaldığını göstererek çürüttük. Uzun vadede bu teşvik ve desteklerin varlığı, uluslararası piyasadaki konumları açısından Çinli şirketleri güçlendirmekten çok onlara zarar vermektedir.⁹

Çin Ekonomik Gücü Sayesinde Ne Tür Bir Politik Avantaj Elde Etmektedir?

İkinci soruya şöyle bir bakarsak, Çin'in ekonomik gücü şüphesiz politik alanda da katkı sağlamaktadır. Aşıkâr olan bu durumun dillendirilmesinin ABD ve Avrupa'da bazı sıkıntılara sebep olmasını ise şöyle açıklayabiliriz: 2'nci Dünya Savaşı'ndan sonra yükselen iki gücün (Almanya ve Japonya) aksine Çin, ABD'nin müttefikî değildir. Başlı başına bir askeri güç ve jeopolitik aktör olan Çin herhangi bir müttefiklik anlaşması içinde değildir. Ancak şimdiye kadar ekonomik gücü sayesinde elde ettiği politik fayda ekonomik başarısına kıyasla beklenen seviyede değildir.

Bunun en önemli sebeplerinden biri Çin tarafından şimdiye kadar özenle takip edilen tutucu dış politikadır. Deng Xiaoping tarafından, 1990'ların başında "boyunu gösterme, zamanını bekle" politikası,¹⁰ uygulamada diplomatik çabaların mümkün olan en fazla sayıda ülkeyle karşılıklı iyi niyete dayalı ve düzenli ilişkiler geliştirilmesine yönlendirilmesi; çatışmaya neden olabilecek durumlardan ve liderlik pozisyonlarından sakınılması şeklin-

de ortaya kondu. Reform döneminde ana hedeflerden biri mümkün olan en fazla sayıda ülkenin Tayvan ile ilişkilerini bozarak Çin Halk Cumhuriyeti'ni tercih etmesini sağlamaktı. Bu strateji başarılı olmuştur. 1970'lerdeki neredeyse tam politik dışlanma durumundan 2000 yılında neredeyse dünyadaki tüm ülkelerle karşılıklı ilişki içerisinde bir ülke konumuna gelmiş, Tayvan'ı tanıyan ülke sayısını bir elin parmaklarının altına indirmeyi başarmıştır.

2000'lerin başından itibaren Çin daha ön alıcı bir politika izlemeye başlamış, hükümet Çinli şirketleri “dışarıya açıl”maya ve küresel yatırımlar yapmaya teşvik etmeye başlamıştır. Bu politikadan güdülen amaç, uyguladığı sermaye kaynaklı büyüme politikalarını desteklemek için ihtiyaç duyduğu kaynaklara (petrol, demir, bakır, vb.) erişim sağlamaktır. Görece yavaş bir başlangıçtan sonra 2007'den itibaren Çin'in doğrudan dış yatırımları ivme kazandı ve şimdi yıllık 80 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu rakamlar, yıllık akış itibariyle Çin'i, ABD'nin arkasından dünya ikincisi yapmaktadır. Ancak ABD'nin dışarıya yaptığı yatırımlar çok daha önce başladığından, doğrudan yabancı yatırım toplam değeri yaklaşık 3,5 trilyon dolar ile Çin'in 600 milyar dolarlık toplam yatırımının çok üstündedir.¹¹

Genel olarak bakarsak Çin'in pozisyonu diğer ülkelerdeki ekonomik yatırımları nispetinde tamamen ekonomiktir ve diğer ülkelerin iç işlerine kesinlikle müdahale etmeme prensibiyle hareket etmektedir. Çin yabancı bir ülkeye ne kadar fazla para yatırırsa burada yönetimin onun çıkarlarını tehdit edecek şekilde değişmemesi için o derece alakadar olacaktır. Zaman içerisinde Çin'in daha aktif bir dış politika izlemek zorunda kalacağını iddia edebiliriz ama daha “aktif dış politika” ABD seviyesinde aktif bir dış politika anlamına gelmeyecektir. Çin'in, ABD'nin aksine diğer ülkelere ekonomik ya da politik sistemlerini nasıl organize edeceklerini söylemek ya da bu konuda baskı uygula-

mak gibi bir isteği ya da kabiliyeti olduğunu gösteren herhangi bir kanıt yoktur.

Yeni Başkan Xi Jinping'in görevi devraldığı 2013'ten itibaren Çin, kesinlikle daha aktif bir dış politika takip etmeye başlamıştır. Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki hak (Vietnam, Filipinler ve diğer komşu ülkeler tarafından karşı çıkılmaktadır) iddiaları, Güney Çin Denizi üzerinde hava savunma sahası oluşturma çabaları ve altyapı diplomasisi diyebileceğimiz Güneydoğu ve Orta Asya'da etkisini arttırma stratejisi şüphesiz ortaya koymaktadır ki "boyunu göstermeme" safhası çoktan sona ermiştir. Çin artık gerek bölgesel gerek küresel politikalarda önemli bir aktör olacaktır.

Bu değişim büyük eleştiri ve çekince ile karşılanmıştır ama doğru perspektiften bakılması önemlidir. Öncelikle hem Amerikalı hem de Avrupalı siyasetçiler Çin'in küresel problemlere karşı daha aktif bir dış politika izlemesi gerektiğini yıllardır ifade etmektedir.¹² Xi'nin uygulamalarının büyük çoğunluğu, Çin'in bu çağrılara cevabı olarak da görülebilir. 2014 Kasım'ında Başkan Obama ile Xi arasında Pekin'de yapılan bir toplantıda iklim değişikliğine karşı ABD ile iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır, bu karar beş yıl önce özellikle ABD ile Çin arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle Kopenhag'da başarısızlıkla sonuçlanan görüşmeler düşünüldüğünde dikkate değer bir değişim sergilemektedir. Çin'in, Asyalı komşuları genelinde sürdürdüğü altyapı çalışmaları da doğal olarak sağlıklı bir miktarda kendi çıkarına hizmet etmekle birlikte uluslararası arenada "ortak çıkarlar" için yapılan bir çalışmanın finansmanından ibarettir ve üreteceği faydalar çok sayıda ülke tarafından paylaşılacaktır.

İkinci olarak, Çin'in etkisini arttırma girişimleri sadece sınır komşusu olduğu ülkelerle sınırlı kalmış durumdadır, kısmi başarıyla birlikte büyük ölçekte direnişle karşılanmıştır. Japonya ve Güney Kore, ABD'nin sıkı askeri müttefikleri olarak Tayvan'la

birlikte bu direnişte önemli rol oynamaktadır. Çin nispeten gücü daha az olan (Kamboçya ve Laos) komşularında etkisini arttırırken diğer çoğu yerde erişimi kısıtlıdır. Vietnam, büyük kuzey komşusuna karşı yüzlerce yıldır devam eden şüphe ile bakmaktadır. Vietnam, Japonya ile çok daha yakın bağlar sergilemekte ve daha büyük yatırım ilişkileri sürdürmektedir. Myanmar önceki askeri dikta yönetimi sürecinde Pekin ile yakınlaşma yaşamış olsa da Çin'in bir vekil devleti konumuna düşmekten korkarak başlattığı süreç, politik ve ekonomik özgürlüklere, onun nihayetinde de 2011 yılında askeri cuntanın dağıtılmasına önayak olmuştur. Bundan sonra ise Batı ile ilişkiler sağlamlaştırılmıştır. Kazakistan ve Türkmenistan gibi Orta Asya devletleri, ulaşım altyapılarını geliştirmek ve maden gelirlerini arttırmak amacıyla Çin'in yaptığı yatırımlara sıcak bakmaktadır. Ancak, tarihi hamileri olan Rusya karşısında Çin'i desteklemeleri zordur ve ayrıca kendi bağımsızlıkları konusunda büyük özen göstermektedirler.

Üçüncü olarak geçmişe ait kayıtlar incelendiğinde, Çin reform süreci boyunca hiçbir zaman sınırları dışında güç kullanma konusunda Hindistan'dan (Mao dönemine kıyasla kendi halkına karşı) daha istekli olmamıştır.¹³ Çin'in son 125 yılda kalkıştığı dış müdahale kayıtları, ABD ile karşılaştırıldığında oldukça sönük kalmaktadır. ABD'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet etkisini sınırlama politikası adına diğer ülkelerin hükümetlerini değiştirmek için yaptığı gizli müdahaleleri hesaba katmasak bile ABD'nin askeri dış müdahaleleri uluslararası ilişkilerin bir rutini hâline gelmiştir. Bu müdahalelerden etkilenen ülkeler arasında, Filipinler, Küba, Panama, Nikaragua, Afganistan, Irak ve Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri ile Libya sayılabilir.

Özetle, Çinli liderlerin artık ülkenin ekonomik gücünü gerek Asya'da gerekse dünya genelinde daha büyük etkiyle kullanma konusunda istekli olduklarına şüphe yoktur. Bu gayet doğaldır

ve Çin enerjisini ekonomik gelişme programlarına yönlendirdiği sürece faydalıdır da. Çin'in bölgesel güçler arasında (Orta Asya'da Rusya, Güneydoğu Asya'da Japonya) konumunu güçlendirmesi kaçınılmaz olsa da bir hegemonya kurması için daha çok mesafe katetmesi gereklidir. Yakın civarı dışında Çin'in politik gücü ancak ortalama değildir.¹⁴

Çin Eski Uluslararası Kurum ve Kuruluşları Kendisinin Kurduğu Yeni Kuruluşlarla Değiştirmek Konusunda Ne Tür Bir Gayret İçindedir?

Çin mevcut küresel kuruluşlar içinde etkin bir katılımcıdır, ancak bu kuruluşların yönetim kademesinde kısıtlı kalan rolünden dolayı gittikçe artan bir rahatsızlık duymaktadır. İki güncel olay bunu daha da su yüzüne çıkarmıştır. Birincisi IMF'de (Uluslararası Para Fonu) daha fazla oy hakkı talebinin olumsuz karşılanmasıdır. Çin'in IMF içindeki oy hakkı küresel GSYİH'ye olan katkısına oranla daha küçüktür. IMF içinde oy haklarında değişiklik yapılması mevcut üyelerin onayına tabidir ve ABD Kongresi Çin'in oy hakkının arttırılmasını mümkün kılacak yasa tasarılarını sürekli olarak reddetmektedir. (Sonunda beş yıl gecikme ile 2015 Aralık ayında bu tasarı kabul edilmiştir.) İkincisi ABD'nin oluşturmaya çalıştığı ticaret ve yatırım anlaşması -Pasifik Ortaklığı (Trans Pacific Partnership-TTP)- ile Doğu Asya'da, Çin hariç çok sayıda devletle bağlarını arttırma çabalarıdır. Çin'in. TTP'ye bakış açısı karmaşıktır. Bir taraftan katılmaya istekli değildir çünkü hizmetler sektörü ve hükümetin tedarik yöntemleri hakkında çok ciddi liberalleşme sağlamak ve tavizler vermek zorunda kalacaktır. Diğer taraftan da bütün komşularına büyük fayda sağlayacak bir ticaret anlaşmasının dışında kalmaktan rahatsızlık duymaktadır.

Bütün bu saydıklarımız, Çin'de, kuralları esas olarak Washington DC'de kararlaştırılan mevcut küresel düzenin destekçisi

rolünde kalmaktan kaynaklanan daha derin bir sıkıntının semptomlarıdır. Reform döneminin uzun vadeli gerçek hedefi Çin'i eski tarihi pozisyonuna kavuşturmak büyük bir politik ve ekonomik güç olmasını sağlamaktır. Bu gerçek hedef, Pekin tarafından "Amerikan Hegemonyası" adı verilen dünyanın süregelen düzenini kabul etmekle taban tabana çelişkilidir.

Bu nedenle kendi tasarımı olan uluslararası organizasyonları ile ABD etkisini azaltma hatta ortadan kaldırma yoluna gitmiştir. Bu organizasyonlara örnek olarak: 2001 yılında, Çin, Rusya ve diğer bazı Doğu Asya ülkelerinin katılımıyla kurulan bir güvenlik ve iş birliği kuruluşu olan Şangay İşbirliği Örgütü (Shanghai Cooperation Organization-SCO), Güneydoğu Asya ülkeleriyle bir serbest ticaret anlaşması olan ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) ve başlangıçta BRICS Bank olarak da bilinen Brezilya, Rusya, Güney Afrika, Hindistan ve Çin'den müteşkil Yeni Gelişim Bankası'dır (New Development Bank). Bu ilk denemelerin etkisi sınırlı kalmıştır.

Bununla birlikte 2014 yılında Xi Jinping yönetimi bir süredir hazırlıkları devam eden bir seri bölgesel altyapı çalışmalarını "tek kuşak, tek yol" (One belt, One Road) inisiyatifi çatısı altında birleştirmeyi başarmıştır. "Yeni İpek Yolu" adıyla da bilinen bu proje ile amaç, Çin'in batısı ile Orta Asya'yı ve nihayetinde de Avrupa'yı birbirine bağlayacaktır. Burada "yol" ifadesi, tren yolları, yollar ve limanlar ile Güneybatı Çin'in Hint Okyanusu ile bağlanmasını sağlayacak "deniz ipek yolu" programına karşılık gelmektedir. Bu projelerin finansmanını sağlamak için Xi yönetimi, Çin'in kendi bütçesinden bir ipek yolu fonu kurulmasını ve çok boyutlu bir Asya Yatırım Bankası (Asian Infrastructure Investment Bank-AIIB) kurulmasını onaylamıştır. Yeni Gelişim Bankası ile birlikte bu Çin önderliğindeki mali kuruluşlar 240 milyar dolar sermayeyi yönetmektedir. Ancak bu rakam ilk bakışta yanıltıcıdır. Bu sermayenin büyük kısmı aslında hiç öde-

me için kullanılmayacaktır. Bu üç fonun kullanılabilir gerçek sermaye değerinin, 2020'de 40-50 milyar dolar olmasını (hemen hemen Dünya Bankası ile aynı) beklemek gerekir.¹⁵ Çin Asya ve Avrupa'dan onlarca ülkeyi AIIB'ye kurucu üye olarak katılmaya davet etmiştir. ABD pek çok müttefikine, özellikle Avusturalya ve Güney Kore'ye katılmamaları için çağında bulunmuştur. Ancak nihayetinde çok sayıda ABD müttefikini dâhil olmak üzere altmış kadar ülke AIIB'ye katılmıştır.

Bu altyapı diplomasisinin altında birkaç motivasyon faktörü vardır. İlk seviyede, gelişmekte olan Asya ülkelerinin ihtiyaç duyduğu altyapı çalışmalarına cevap veriliyor olmasını ifade edebiliriz. ABD ve Japonya'nın kontrolünde çalışan çok boyutlu bir kuruluş olan Asya Gelişim Bankası (Asian Development Bank-ADB) tahminlerine göre sadece Güneydoğu Asya için önümüzdeki on yılda altyapı çalışmaları için gerekli tutar, 8 trilyon dolardır. Çin elini taşın altına sokana kadar ne mevcut uluslararası kuruluşlar ne de milli kurumlar bu miktarın yakınından bile geçecek seviyede değildi.¹⁶ Elbette milli çıkarlar da bu konuda birkaç farklı açıdan rol oynamaktadır. Teklif edilen altyapı çalışmaları sonuçta Çin'in enerji ve diğer doğal kaynaklara erişimini, ABD'nin askeri müdahalesine pek imkân vermeyecek yolları kullanması sayesinde güvenlik altına alacaktır. Yeni ekonomik koridorlar yaratarak, Çin'in kısıtlı erişim imkânı olan orta ve batı kesimlerine, Avrupa'nın zengin pazarlarına erişim imkânı sağlayacaktır. Çin pazarında durağanlık yaşayan inşaat şirketleri ve malzeme tedarikçileri için büyük ihtiyaç duyulan iş imkânları bu projelerle sağlanmış olacaktır. Son olarak şüphesiz ki Çin, kararların ABD ve yandaşları tarafından değil kendisi tarafından verildiği bir uluslararası yapıya sahip olmak istegindedir.

Ancak Çin tarafından, mevcut küresel ekonomik organizasyonlara karşı kurulan paralel küresel ekonomik yapı hakkında

heyecana kapılmadan önce bir adım geri atalım. AIIB'nin ilgi çekici bir deneyim olacağı kesin olmakla birlikte büyük kapsamlı kredilendirmelerde alacağı konum henüz bilinmemektedir. Sonuçta basit bir şekilde ikinci ADB ile baş başa kalınma ihtimali vardır. ADB, uzunca süre Asya'da altyapı çalışmalarının finansmanını sağlamada önemli rol oynamış ancak küresel anlamda ne politik ne ekonomik olarak kayda değer bir güç unsuru teşkil etmemektedir. Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi organizasyonların önemi, hükmettikleri paranın miktarından çok yıllar boyunca uygulama ve araştırmalarla elde edilen birikim ve yönettikleri teknik ve entelektüel kaynaklardan gelmektedir. Geçtiğimiz iki yüzyıllık süreçte Avrupa'nın yayılcılık politikasıyla ortaya çıkan, 2'nci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana ABD önderliğinde düzenlenmiş olan ve bugün de içinde yaşadığımız küresel ekonomik düzende "oyunun temel kurallarını" yeniden yazacak entelektüel kaynakların Çin'de bulunduğu dair kanıt yok denecek kadar azdır.¹⁷

Son bir gözlemimiz, Çin'in altyapı projeleriyle diplomaside çok kutupluluğu kabul etmesi, daha önce Çin Kalkınma Bankası (ÇKB) tarafından muğlak bir karar süreciyle verilen kredi kararlarına dayalı yaklaşımına göre büyük bir ilerlemedir. 2007-2012 arası dönemde ÇKB, kredi portföyünü hızla büyütmüş. Ancak Xi Jinping yönetimiyle birlikte bu faaliyetler engellenmiştir. ÇKB, geleneksel rolü olan yerli yatırım ve kredi çalışmalarına yönlendirilmiştir.¹⁸ Çin İthalat İhracat Bankası, Çin'in uluslararası gelişim hedeflerine ulaşmak için gittikçe daha yaygın kullandığı diğer bir politik kredi sağlayıcı kurumdur. Sonuçta çok boyutlu finansmanın daha büyük rol oynaması olumlu bir gelişmedir.

Çin'in Büyüme Modeli Diğer Ülkelerde Tekrarlanabilir mi?

Çin'in entelektüel liderlik yapıp yapamayacağını değerlendirmek

için bakabileceğimiz önemli bir boyut büyüme stratejisini incelemektir. Geçtiğimiz otuz yılı aşkın sürede Çin, takdire şayan bir ekonomik başarı elde etmiştir. Peki, bu başarı, endüstrileşme akımında sırasını bekleyen ve zengin ülkeler arasına katılmak için can atan düzinelerce fakir ülkede de tekrar edilebilir mi?

Çin'in en ileri gelen ekonomistlerinden biri bunun mümkün olduğunu düşünmektedir. 1990'larda, Çin'in en büyük ekonomi odaklı düşünce kuruluşunun sahibi, 2008'den 2011'e kadar Dünya Bankası ekonomi şefi olan Justin Yifu Lin, Afrika ülkelerinin büyük kısmının Çin'in tecrübelerinden faydalanarak, ihracat odaklı ekonomiyi geliştirmek için devlet kaynaklarının altyapıya yönlendirilmesi ve ucuz üretim merkezi hâline gelmelerini tavsiye etmektedir. Hatta artık Çin'i çekici bulmayan -Çinli şirketler dâhil- pek çok şirketin ilgisinin Afrika'ya yönlendirilebileceğini söylemektedir.¹⁹ İki Afrika ülkesi, Ruanda ve Etiyopya, aşağı yukarı Çin'in gelişme modelini örnek alan bir ekonomik büyüme stratejisi kabul etmiştir. Etiyopya, 2004'den beri yıllık ortalama %11'lik GSYİH artışı ile Afrika'nın en hızlı büyüyen ekonomisi olmuştur. Ruanda da %8 ile onun çok gerisinde değildir.

Yine de Çin büyüme modelinin ne derece transfer edilebilir olduğu konusunda önemli eleştiriler vardır. Bu kitap boyunca pek çok yerde Çin'in özel koşullarının büyümede oynadığı rolü ortaya koyduk. Hong Kong'un önemli bir liman olarak hemen yakında bulunması hem dünya pazarlarına hem de modern mali ve hukuki kurumlara erişim imkânı sağlamıştır. Çin'in kendi coğrafi konumu itibariyle gelişmiş endüstri ve ticaret merkezlerine yakın olması, Japonya, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelerden ucuz maliyetler için kolaylıkla işverenlerin sermaye kaydırmalarını mümkün kılmıştır. Çin Komünist Partisi'nin olağan dışı kurumsal gücü ve Çin'in reform sürecinin dünyada yaşanan dış ticaret patlaması (2008 itibariyle sona ermiş görünmektedir) ile zamanca örtüşmesi büyümenin önemli destekleyici faktörleridir.

Bunların da ötesinde Lin'in "Lider Ejder" modeli sadece, 1960'larda popülerlik kazanan Japon "uçan kaz" modelinin bir güncellemesidir. Japon ekonomistler, Güneydoğu Asya ülkelerinin Japonya'yı takip edebileceklerini (bu metafor için lider kazın rüzgârıyla gelen diğer kazlar gibi) burada maliyetleri artan endüstri kollarının ve Japon firmaların doğrudan yatırımlarıyla ekonomik büyüme sağlayabileceklerini ifade etmektedir. Geriye dönüp baktığımızda "uçan kaz" modeli o kadar da başarılı olmamıştır. Güneydoğu Asya ülkeleri aslında Vietnam Savaşı'ndan sonra 1990'ların ortasına kadar hızlı bir ekonomik büyüme sağlamışlar ama asla tam olarak endüstrileşme sağlayamamışlardır. Bunun sebeplerinden biri politik yapıların yabancı yatırımlara ve borç almaya olan bağımlılık ile birlikte yerel girişimcileri monopol piyasalı mal ve hizmetlere yatırım yapmaya yönlendirmiş, daha çekişmeli olan uluslararası rekabete tabi mal ve hizmetlerin üretimini ise yabancılara bırakmıştır. 1997 Asya ekonomik kriziyle dışarıdan yatırımlar durduğunda Güneydoğu Asya'nın büyümesi de ivmesini kaybetmiş, durma noktasına gelmiştir. Bu demek oluyor ki diğer ülkelerin büyüme modellerini kopyala yapıştır yapmak ilk bakışta görüldüğünden çok daha zordur. Ayrıca ihracat merkezli büyüme modelinin de önemli sıkıntılar içerdiğini gözler önüne sermektedir. Eğer bir ülke endüstriyel gelişimini yabancı şirketlerin eline bırakırsa, ülkeyi bir üst seviyeye taşıyacak olan yerli şirketlerin uzun vadeli yenilikçilik süreçlerini de engellemiş olur.²⁰

Lin de "Çin modelinin" diğer ülkelere kolayca kopyalanacak basit bir reçete olmadığını kabul etmektedir. Onun iddiasına göre, gelişmekte olan diğer ülkelerin Çin'in tecrübelerinden çıkarcacağı en önemli ders pragmatizmin değeridir. Herhangi bir büyüme stratejisine bağlı kalmadan ya da yabancı ülkelerdeki uzmanların görüşlerine gereğinden fazla önem vermeden teorik bilgilere aykırı da olsa zengin ülkelerin hoşuna da gitmese işe yarayan

politikalara yönelenmelidirler.²¹ Bu önemli bir reçetedir.

Lin ayrıca gelişmekte olan ülkeler için öncelikle zengin ülkelere değil başarılı gelişme göstermiş kendi dengi ülkelere bakmalarını tavsiye etmekte de haklıdır. Bu basit noktanın önemi neo-klasik economiciler ve 1990'lar süresince de Dünya Bankası gibi gelişim ajansları tarafından unutulmuştur. Zengin ülkelerin ancak uzun bir gelişme sürecinin sonunda elde ettiği, mülkiyet haklarının korunması, serbest piyasa ekonomisi ve açık bir mali sistem gibi unsurların gelişmenin tek yolu olarak fakir ülkelere dayatılması hatalı bir yaklaşımdır. Çin'in gelişimi, altyapının vazgeçilmezliğini, uygulamaya dönük endüstri politikaları ve kamunun düzenli bir yatırım ortamı yaratmada etkin rolünün önemini bize bir kez daha hatırlatmıştır. Zengin ülkelerin serbest piyasa esas alınmalı iddialarına karşı bu gerçekler önemli bir düzeltme olmuştur.

Çin'in Ticaret, Yatırım ve Yardımlarının, Dünyanın Geri Kalan Kısımına Etkisi Nedir?

Çin'in ne tür bir liderliğe soyunacağı konusunda spekülatif tartışmaları bir kenara bırakıp şu andaki gerçek ekonomik faaliyetlerinin dünya ekonomisine etkilerine bakmak faydalı olacaktır.

En doğrudan etki ticaret ile gerçekleşir. Çin dünyanın en büyük ticaretine sahip ülkesidir ve otuz beş ülkenin en büyük (ABD kırk dört ülke ile ticaret ortağı olarak dünya birincisidir) ticaret ortağı olarak bu alanda dünya ikincisidir.²² Çin özellikle düşük değerli tüketim mallarının ve özellikle elektronik ürünlerin en önemli üreticisidir. Ayrıca, endüstri ekipmanları, uçaklar ve yarı iletkenler gibi sermaye mallarının en büyük alıcılarından biridir. Ham petrol, demir madeni, bakır, diğer metaller, soya fasulyesi, palm yağı ve şeker gibi ham madde olarak kullanılan malları üreten ülkeler açısından Çin en önemli tüketici durumuna gelmiştir.

Geniş bir bakış açısıyla, Çin'in ham madde ve sermaye mallarında büyük bir alıcı olması ve düşük değerli tüketim malları üreticisi olarak büyümesi hem dünya ekonomisi hem de çok sayıda ülke için faydalı olmuştur. Ancak etkinin tekdüze olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Küresel ticaret ortamında, Çin'in çok hızlı yükselmesi bazı sıkıntılara ve sürtüşmelere de sebep olmuştur. Bunların özellikle üç tanesi dikkate değerdir.

İlk olarak 2000'lerin başında Çin'in düşük maliyetli üretim merkezi olarak çok uluslu şirketlerin odağı olması, üretim işlerinin zengin ülkelerden "çalındığı" algısına neden olmuştur. Uzun yıllar süresince medyada, "Çin fiyatları" (tüm fiyatlardan düşük olması beklenerek) hikâyeleri yer almış, Çin'in "dünyanın üretim atölyesi" hâline gelmesinin, Çin'in kur manipülasyonu ve haksız rekabet avantajıyla gerçekleştiği anlatılmıştır. 2005-2013 döneminde Renminbi'de yaşanan %40'lık fiyat artışı ve ona eşlik eden işçilik ücretlerindeki artış nedeniyle bu eleştiriler dayanaklarını kaybetmiştir. Yine de şüphesiz ki küresel ekonomi açısından, birkaç milyon Çinli işçinin piyasaya girmesi, gelişmiş ülkelerdeki yüksek ücretli işçilerin pazarlık şanlarını azaltan bir etkide bulunmuştur.

Yaygın tartışmalara neden olan ikinci bir etki, 2007'de GSYİH'nin %10'u ile zirve yapan Çin'in büyük cari hesap fazlası ve buna eşlik eden ABD'nin büyüyen cari hesap açığıdır. Bu durum kimileri tarafından küresel "dengesizlik" olarak yorumlanmış, 2008 krizinin sebepleri arasında gösterilmiştir. Yine bu çekinceler de güncelliğini yitirmiştir; Çin cari hesap fazlasını GSYİH'nin yüzde 2'si seviyelerine indirmeyi başarmıştır. Ancak ticaret malları söz konusu olduğunda cari hesap hâlâ GSYİH oranla %5 fazla vermektedir. Yaklaşık 600 milyar dolar değer ile bu fazla tüm zamanların en yüksek değeridir.²³ Çin dışarıya sattığı üretim mallarında küresel pazar payını arttırmaya devam etmekte ve ürettiği malların her geçen gün daha sofistike olduğu

görülmektedir. Ticaret teorisine göre dünya ekonomisi, denge durumunda iken Çin'in bu düşük maliyetli ve yüksek kaliteli ürünleri arzından fayda sağlayacaktır. Ancak burada kilit kelime "denge durumu" dur. Bireysel açıdan farklı ülkelerdeki pek çok üretici Çin ile rekabet etmekte büyük güçlük çekecektir.

Üçüncü husus ise ham madde üreten ekonomiler, Çin'deki yatırım patlamasından orantısız fayda temin etmiştir. Özellikle, ham petrol, demir özü ve bakır fiyatlarındaki artış, 2000-2010 arasında beş kat gibi değerlere ulaşmıştır. Ancak 2010'dan sonra yatırım hızı dengeye geldiğinde orantısız zarara uğramıştır. 2014 yılında ham madde fiyatları yarı yarıya azalmıştır. Çıkarılacak ders, Çin hakkında yıllanmış bir gözlemde saklıdır. Eğer ham madde ihracatçısıysanız, ham madde artışı dönemlerinde kazançlarınızı akıllı kullanmalısınız çünkü bu durum asla uzun sürmez.

Tüm bunların sonucu şudur, artık dünyadaki tüm ülkeler için Çin'in yerel ekonomik politikaları büyük önem sahibidir. Çin, neredeyse her ülke açısından hem en önemli tedarikçilerden hem de en önemli müşterilerden biri olmuş ayrıca pek çok ülke için de en önemli yabancı yatırımcılardan biri durumuna gelmiştir. İç politikalarının diğer ülkelere yansımaları bu denli önemli olan ve yakinen takip edilen diğer tek ülke, ABD'dir. Çok sayıda küçük ülke, ABD'nin kendi ekonomik politikalarını belirlerken onların da çıkarlarını gözetmesi için isteklerde bulunsa da ABD bunu pek yapmamaktadır. Çin'de de durumun farklı olmasını beklemek mantıklı olmayacaktır. Bununla birlikte Çin dışarıda yaratacağı etkilere gittikçe artan önem atfetmekte, bu etkinin olumsuz olduğu koşullarda daha fazla sorumluluk almaktadır. 2007 yılından bu yana cari hesap fazlasını kontrol altına alarak aşağı çekmesi buna iyi bir örnektir. Diğer bir örnek de uluslararası yatırım çalışmalarında ikili yaklaşımların yerine çok uluslu yaklaşımı tercih etmeye başlamasıdır. Üçüncü olarak enerji kullanım yoğunluğunu azaltma çalışmaları küresel iklim değişikliği ile mü-

cadelede önemli katkı yaratmaktadır.

Çin, ekonomisi olgunlaştıkça dışarıdaki yatırımları en azından ticaret ağı ile paralel olarak büyük etki sahibi olacaktır. Zaten “altyapı diplomasisi” çalışmalarını inceledik. Ancak doğru-
dan yabancı yatırım olarak diğer ülkelerde yaptığı yatırımlar hâlihazırda, altyapı çalışmalarına göre çok daha karmaşık bir hikâye hâline gelmiştir. Değer itibariyle Çin’in dış yatırımlarının dörtte üçü KİT’ler tarafından kendi sektörlerinde gerçekleştirilmektedir. Yapılan anlaşma miktarı açısından bakıldığında ise dörtte üçlük kısım özel sektör tarafından teknoloji edinmek için ayrılmıştır. Dağıtım ağlarına erişim sağlamak ve pazar payı kazanmak için zengin ülkelerde yapılmaktadır. Gelecek on yıllık dönemde kuvvetle muhtemeldir ki Çin’in yabancı yatırımlarında özel sektörün payı artacak, üretim ve hizmetler sektöründeki anlaşmalar en az altyapı çalışmaları ve kaynak edinme kadar önem kazanacaktır.

Çin’in dışarıya yönelmesi iki farklı endişeye yol açmıştır. Zengin ülkelerin -Avrupa’dan ziyade ABD- endişesi Çin’in yatırımlarının bir şekilde milli güvenlik tehdidi oluşturmalarıdır. ABD içerisinde özellikle Washington’da diplomat ve bürokratlar bu endişelerini açıklıkla ve sık sık dile getirmekteyken eyalet başkentlerinde Çin’in yatırımları destek görmektedir.²⁴ Bu tartışmaların absürtlük derecesine örnek olarak; Smithfield isimli domuz üreticisinin Çinliler tarafından satın alınması esnasında ABD Kongresi’ndeki milli güvenlik kapsamında yaşanan tartışmaları verebiliriz. Aslında, alıcının kim olduğundan bağımsız olarak herhangi bir ticari işletmenin yabancı yatırımcılar tarafından satın alınmasında çok büyük çoğunlukla herhangi bir milli güvenlik tehdidi söz konusu değildir. Böyle olmayan o çok küçük kısımda da yapılan işlemler gerek ABD’de gerekse diğer tüm ülkelerde kapsamlı gözden geçirme süreçlerine tabidir.²⁵ Kendi açısından Çin hem Avrupa hem de ABD ile yapacağı karşılıklı an-

laşmalar ve sınır ötesi yatırımlar için istikrarlı ve işlerlik sahibi kurallar belirlemek için büyük gayret sarf etmektedir.

Diğer bazı fakir ülkelerde ve özellikle Afrika'da ise farklı bir endişe söz konusudur. Çin'in altyapı yatırımlarının doğal kaynakları sömürmek amacıyla yapıldığı, neo-kolonyalist yapıda olduğu ve yerel halklara bir faydası olmadığı söylenmektedir. Bazı aktivistler de Çin'in politik sisteminin demokratik olmaması sebebiyle bölgede diktatörlere yardımcı olmaktan çekinmeyeceğini ve uzun zamandır devam eden yönetimleri iyileştirme çalışmalarını boşa çıkaracağını düşünmektedir. Bu endişelerin kaynağında ciddi araştırma ve bilimsel bulgu değil spekülasyon vardır. Çin tarafından yapılan yatırımların diğer ülkelerin yaptıklarından daha düşük standartla yapıldığını veya despot rejimlere bu bahane ile destek olunduğunu gösteren kanıt mevcut değildir. Çin'in Afrika'daki faaliyetleri, diğer tüm ülkeler ile aynı karmaşıklık ve zorlukları, aynı çıkar ve maliyetleri içermektedir. Kimi Afrika ülkelerinin, Batılı fikirler yerine Çin modelini kullanarak büyüme sağlamaya çalışmaları da en az diğer ekonomik büyüme modelleri kadar geçerlidir ve ülkenin tercihidir.²⁶

Çin'in Ekonomik Gücünü Arttırmasının, Dünyanın Geri Kalan Kısmı için Yaratacağı Zorluklar Nelerdir?

Artık, Çin'in kazandığı ekonomik gücün dünyanın geri kalan kısmı üzerindeki etkisini tartışarak bu kitabı bir sonuca bağlama zamanı gelmiştir. Başlangıç olarak Çin'in bugünkü durumunun gerçekçi bir değerlendirmesi yapılmalı gelecek on yıldaki muhtemel pozisyonu değerlendirilmelidir.

Ekonomik açıdan Çin, büyük bir başarı hikâyesidir. Geçtiğimiz otuz yılda Çin, kenarda kalmış bir pozisyonundan dünyanın ikinci büyük ekonomisi, en büyük ticaret ülkesi ve en önemli üretim merkezi konumuna yükselmiştir. Ortalama gelir, fakirlik sınırından küresel orta-gelir seviyelerine gelmiş, fakirlik sınırı

altında yaşayan insan sayısı 800 milyondan 80 milyon civarına indirilmiştir. Çin bu başarılarını Doğu Asyalı komşularından örnek aldığı ekonomik modeli başarılı biçimde kendisine adapte ederek sağlamıştır. Esneklik ve pragmatizm ekonomik politikaların temel esası olmuştur. Jeopolitik konumunun sağladığı avantajı iyi kullanarak diğer Asyalı ülkelerin başarısını yakalamış ve küresel ticarete olağan dışı gelişme sağlamıştır. Görece hızlı bir şekilde büyümeye devam etmesi, küresel ticaret ve yatırımlarda daha da güç kazanması kuvvetle muhtemeldir.

Ancak Çin hem ekonomik hem de sosyal açıdan çok derin ve önemli sorunlarla da karşı karşıyadır. 1980'lerden bu yana iyi iş gören ihracata dayalı ve yatırım esaslı ekonomik büyüme modeli verimli dönemin sonuna gelmiştir. Ekonomik büyüme eğrisi hâlihazırda yavaşlama emarelerini göstermeye başlamıştır. 1980-2010 döneminde %10 olan ortalama büyüme %7'lere düşmüştür ve eğer daha erken düşmezse 2020'lerde %5 civarında olması beklenmektedir. Kişi başına düşen milli geliri, Dünya Bankası tarafından "orta seviye" tabir edilen dilimin alt ucundadır. Ülkede gelir, refah ve fırsat eşitsizlikleri çok büyüktür. Gelecek nesil ile birlikte Çin şu anda Japonya'nın sahip olduğu nüfus yapısına bürünecek, yaşlı bir nüfusa sahip olacaktır. Bu yaşlı nüfus nedeniyle aynı zamanda emeklilik ve sağlık giderleri artarken ekonomik büyümesini devam ettirmekte zorlanacaktır.

Politik açıdan, meşruiyeti demokratik seçimlere değil de etkin bir yönetime dayanan dayanıklı ve otoriter bir yönetim sistemine sahiptir. 1989 yılında yaşanan krizden sonra bu sistem daha da güçlenmiştir. Üç defa barışçıl lider değişikliğini başarmış ve değişen koşullara uyum sağlama yeteneğini kanıtlamıştır. Büyük oranda halk desteğine ya da en azından kabulüne sahiptir. Şimdiye kadar, piyasa ekonomisi koşullarına uyum sağlamak için yapılan ekonomik değişikliklerin önünde sonunda politik sistemin daha temsili ve açık olmasına yol açacağı hipotezi hatalı

çıkılmış görünmektedir.

Uluslararası arenada Çin çok sayıda ülke ile verimli ilişkiler içinde olsa da müttefik olduğu devlet yoktur. Bu konuda büyük diplomatik gayret sarf etmektedir. Ancak izole bir durumdadır. Çin bu izole durumdan kurtulmak için gerek uluslararası kurum ve kuruluşlarda daha aktif ve yapıcı rol alarak gerekse kendi kurumlarını (Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi) kurarak kurtulmak çabasıdadır. Asya'daki komşularının büyük kısmı, artan ticaret ve yatırım ilişkileri ile elde ettikleri ekonomik faydalara olumlu bakmakla birlikte Çin'in stratejik niyetlerine karşı temkinlidir. Bu nedenle Çin ile olan ilişkilerini başta Japonya, Rusya ve özellikle ABD olmak üzere diğer büyük devletlerle dengeleme politikası gütmektedirler.

Çin, en nihayetinde çok boyutta güçlü bir ülke olsa da lider bir ülke değildir. Teknolojik açıdan Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya'nın gerisinde kalmıştır. Politik açıdan bürokratik ve otoriter sistemi, Çin'in kendi koşullarına iyi adapte olmuş olsa da orta ve yüksek gelirli ülkeler arasına girememektedir, bu ülkeler tercihlerini daha açık sistemlerden yana kullanmaktadır. Her ne kadar Afrika'da iki küçük ülkede kısmi başarılarla denemiş olsa da Çin, ekonomik modelinin diğer ülkelerde kullanılması için çok sınırlı gayret göstermiştir.

Entelektüel ve kültürel açıdan Çin, dünya genelinde küçük çaplı etkiye sahiptir. Kendi ülkesinde de ana akım kültürler etkisinde kalmaktadır. Dünyanın baskın kültürü (ABD) ve Güney Asya'nın en canlı ve önemli kültür ihracatçısı Güney Kore²⁷ kültürleri Çin'de önemli yer tutmaktadır.

Bu değerlendirmeleri aklımızın kenarında tutarak Çin'in yükselişine karşı verilebilecek tepkileri değerlendirelim. Genel bir ifade ile Çin'in artan refahı sadece kendisi için değil geri kalan ülkeler ve insanların büyük çoğunluğu için de iyidir. Düşük gelirli çok sayıda ülke için artan ham madde ihtiyacı olumlu bir

gelişme olmuştur. Bu ülkelerin kısa soluklu bu tür talep artışlarından istenen faydayı sağlayıp sağlayamadıkları ayrı bir tartışma konusudur. Bunu başaramadıklarında ise suçlanması gereken Çin değildir. Altyapı çalışmalarında elde ettiği birikim ve tecrübe ile Çin bu konuda maliyetlerini kayda değer seviyede düşürmeyi başarmıştır. Diğer ülkeler için de ucuz ulaştırma ve iletişim ağları temin etmek ve modern bir ekonominin temellerini atmak mümkün olmuştur. Üretimde sergilediği verimlilik ile hanehalkı tüketim mallarında fiyatların büyük oranda kırılmasını sağlamıştır. Çin'in büyüyen ve alım gücü gittikçe artan orta sınıfı sayesinde hem Çin içinde hem de dışarıdan ithal edilen mal ve hizmetlerde büyük talep artışı olmaktadır.

Ancak bu ortalama etkilerin reel ve yoğun bazı maliyetleri de vardır. En önemlilerinden biri birkaç milyon Çinli işçinin küresel piyasalara girmesi ile zengin ülkelerdeki işçi ücretlerinde yaşanan değişimdir. Bu etkinin kesin olarak ölçülmesi veya benzer sonuçları olan diğer etkenlerden -özellikle hızla yayılan ucuz otomasyon ile pek çok işin robotlar veya yazılımlar tarafından devralınması olmak üzere- ayrı olarak tek başına katkısının anlaşılması mümkün değildir. Yine de 1980'den itibaren düşük işçi maliyetine sahip ülkelerin küresel ekonomiye entegre olmasıyla işçilik ücretlerinin düştüğünü, zengin ülkelerde iş kayıplarının ve reel maaşlarda azalmanın yaşandığını, duraklama olduğunu ve gelir eşitsizliğinin arttığını söyleyebiliriz. Güncel bir çalışma, özellikle Çin kaynaklı ucuz ithalatın 1990-2007 arasında, ABD'de üretim işlerindeki azalmanın dörtte birinden sorumlu olduğunu ortaya koymuştur. Başka bir tahmin, 1985 ile 2010 arasında, ABD'de, düşük maliyetli ithalatın, milli gelirden alınan pay açısından işçi gelirlerindeki azalmanın %85'inden sorumlu olduğudur.²⁸

Diğer bir maliyet kalemi, zengin ya da fakir olsun pek çok ülkede, Çin mallarının fiyatları ile rekabet edemeyerek piyasa-

dan çekilmek zorunda kalan üreticiler tarafından ödenen bedellerdir. Bazı araştırmacılar, çok sayıda Avrupa ülkesinde, ucuz Çin mallarının etkisi nedeniyle ihracatta büyük düşüş yaşandığını ortaya koymaktadır.²⁹ Yeterince iyi irdelenmeyen bir diğer önemli soru da Çin'in böyle geniş bir yelpazede büyük rekabet gücüyle yaptığı üretimin fakir ülkelerin gelişmesini daha da zorlaştırıp zorlaştırmadığıdır.

Gerek bireysel olarak gerekse milli ekonomiler üzerindeki bu olumsuz etkileri görmek gereklidir. Ancak çoğu durumda koyulacak teşhis, kendi ekonomik sisteminde yapılması gereken iyileştirmelere gelip çatmaktadır. Hızla gelişen küresel ekonomide geride kalmamak için yenilikçilik ve yatırımın desteklenmesi, eğitimin işçilerin çıkacak fırsatlardan istifade edebileceği şekilde geliştirilmesi gereklidir. Vergi ve sosyal refah sistemlerinin asgari yaşam standartlarını sağlaması, ayrıca refah ve gelir farklılıklarının kabul edilebilir oranda kontrol altına alınması gereklidir. Ticarete, yabancı yatırımlara ve fikir alışverişine açık olunması mutlaka gereklidir. Rekabet gücünü koruyamayan sektörlerin kayıpları diğer sektörlerde imkânlar yaratılarak dengelenmeli, kritik endüstri kolları asgari koruyucu önlemlerle desteklenmelidir.

Bu reçeteye uyan ülkeler, koşulları birbirinden çok farklı olsa da başarıyı yakalamaktadır. Kendi eksikliklerini dış güçleri (Amerikan emperyalizmi, Çin, Japonya, ham maddeye erişeme gibi) suçlayarak göz ardı eden ve zamanını boşa harcayan ülkeler veya koruyucu tedbirlerle mal ve hizmetlerin ve en önemlisi de fikirlerin akışını engelleyen ülkeler ise geride kalmaya mahkumdur. Hangi ülke olursa olsun geniş tabanlı refaha erişme hususunda gerçek düşman asla dış güçler değil, içerde statükoyu korumak ve asıl önemlisi kendi ayrıcalıklı konumlarından vazgeçmemek için elinden geleni geri kalan bütün halkın çıkarlarına rağmen yapan seçkinler sınıfıdır. Bu mücadelede ye-

nilikçilik, eğitim, açıklık ve paylaşımcı devlet yapısı en önemli silahlardır.

Asya'daki Diğer Ülkeler, Çin'in Politik Yükselişine Nasıl Cevap Vermelidir?

Çin'in güçlenmesi ile ortaya çıkan zorluklardan en çetini politik alandadır. Bunun nedeni kısmen politik gücün ekonomik gücün aksine sıfır toplamı bir oyun olmasıdır. Bir ülkedeki ekonomik büyüme diğer ülkelerde olumlu sonuçlar yaratırken bu ülkenin politik gücündeki orantısız artış ancak diğer ülkelerin güç kaybıyla mümkün olacaktır. Bu etkileşimde ülkelerin bulunduğu yere göre belli şartlar değişecektir.

Çin ile komşu olan küçük çevre ülkeler, özellikle Güneydoğu ve Orta Asya ülkeleri için esas problem, Çin'in ekonomik büyümesinden, yani ticaret ve yatırımlardan azami faydayı sağlamak ve bu arada mümkün olan en az sevide politik taviz vermektir. Bu durum, büyük ülkelerin etrafındaki küçük ülkelerin süregelen bir ikilemidir. Çin'in komşuları ise bu hususta kendilerini idare edecek yetenekleri geliştirmiştir. İlk olarak 2'nci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana işlemekte olan uluslararası sistemde ve özellikle Birleşmiş Milletler içerisinde milli bağımsızlık ve uluslararası sınırların korunması kutsal değerler olarak görülmektedir. İkinci olarak, Çin her fırsatta ve yüksek sesle diğer ülkelerin iç işlerine karışmama prensibini dile getirmektedir. Bu, özellikle ülke içinde politik düzenlemelerine karışılmamasını istediğinden kısmen kendini korumak gayretinden kaynaklanmaktadır. Bu faktörler ışığında, Çin'in diğer bir ülkenin iç işlerine açıktan müdahaleye kalkışması, işgal etmesi veya kukla bir yönetim kurarak uzaktan idare etmesi çok büyük bedeller getirecektir.

Ancak bedeller kabul edilirse imkânsız da değildir. Son tahlilde bağımsızlığın tek gerçek garantisi askeri güçtür. Bu güce

kendiniz sahip değilseniz, uluslararası düzenin polis devleti ABD'nin devreye girmesini isteyebilirsiniz. 1990 yılında Kuveyt Irak tarafından işgal edildiğinde, ABD bu ülkenin uluslararası sınırlarını ve bağımsızlığını -elbette kendi petrol çıkarlarını da korumak için müdahalede bulundu. Ancak 2014 yılında Rusya Kırım'ı ilhak ederek Ukrayna'nın ülke bütünlüğünü ve sınırlarını ihlal ettiğinde, ABD böyle bir müdahalede bulunmadı. Burada Çin'e komşu devletler için çıkarılacak ders basittir. Yeterli güce sahip bir ülkenin sizi koruması için, kendisi için yeterli sebebi sunan çıkarlarını sizin bağımsızlığınızla eşlenik görmesini sağlamanız gereklidir. Yani ülkenizin işgali, Pekin için altından kalkamaz bedeller içermelidir. Bu mantığı hem Myanmar'ın politik açılım sürecinde hem Vietnam'ın Japonya ile yakınlaşmasında hem de Orta Asya ülkelerinin Rusya ile Çin'i dengeleme politikalarında görebiliriz. Burada uzun vadeli devlet stratejilerini değerlendirdiğimizi ve anlık tehditlere karşı verilen kısa vadeli tepkileri kapsam dışında bıraktığımızı hatırlatmak isterim. Şimdiye dek Çin, komşularının gerek ekonomik gerekse politik bağımsızlıklarına örneğin Putin'in hiç yapmadığı kadar büyük saygı göstermiştir.

Asya'daki diğer bölgesel güçler olan Rusya, Japonya ve Hindistan açısından Çin'in yükselişi kendi etkilerinde kaçınılmaz bir azalma demektir. Burada problem bu eğilimi geri çevirmekten ziyade bununla nasıl başa çıkılacağıdır. En zayıf konumda olan rakip Rusya'dır. Bunun bir sebebi ham madde ihracatına dayalı ekonomisinin kırılgan yapısıdır. Şimdiye kadar Çin'in özellikle Orta Asya'da artmakta olan etkisine karşı bir şey yapmamıştır. Diğer taraftan enerji tedarikçisi olarak büyük gücü vardır ve askeri malzeme üretimi ve ihracatındaki konumu ile yadsınamaz askeri gücü nedeniyle Çin'in her zaman kendisine saygı ile yaklaşacağından emindir.

Japonya'nın, Çin'in artan etkisine karşı ilk tepkisi 2012 yılın-

da seçtiği hükümet ile ortaya çıkmıştır. Milliyetçi Başkan Shinzo Abe yönetiminde hükümet, ülkeyi eski ekonomik canlılığına kavuşturma ve savaş sonrası Pasifik Okyanusu'nda ordusunun tabi kaldığı sınırlamaları kaldırma sözü ile seçilmiştir. Ekonomik reformlarda duraksamalar yaşanmış olsa da askeri gücün artırılması hususunda önemli gelişme sağlanmıştır. Başta Vietnam olmak üzere Güneydoğu Asya'da altyapı ve endüstri yatırımları büyük hız kazanmıştır. Japonya'nın ekonomik büyüme potansiyeli artık sınırlı olsa da refah seviyesi yüksek, teknolojisi ileri ve Çin'e karşı dengeleyici olarak Güneydoğu Asya'da hayli cazip bir ülkedir.

Hindistan oldukça ilginç bir durum arz eder. Asya'nın bölgesel güçleri arasında en fakir ve en az etki sahibi olan ülke olmasına rağmen Çin'e rakip bir ekonomik büyüme potansiyeline sahip tek ülkedir. Çin'in aksine ne yavaşlama sürecine girmiş bir ekonomisi ne de hızla yaşlanan bir nüfus yapısı vardır. Hâlen Hindistan demografik açıdan gelişme çağındadır. En azından birkaç on yıl süreyle Doğu Asya modelini kullanarak hızla büyüme potansiyeline sahiptir. Tarihi açıdan ise Hindistan daima Çin'in gerisinde kalmış, doğal avantajlarından faydalanmak konusunda diğer Doğu Asya ülkelerine oranla ağır kalmıştır. Bunun en büyük nedeni ülkenin elitleri arasında "ekonomik gelişme diğer her şeyden öncelikli olmalıdır" şeklinde bir fikir birliğini hiçbir zaman sağlayamamış olmasıdır.

Bunun bir sonucu, kendi güney komşularında etkisinin azalması ile ortaya çıkmıştır. Myanmar'da altyapı ve boru hattı çalışmaları, Sri Lanka'da limanlar ve Bangladeş'te tekstil fabrikalarının büyük çoğunluğu Çinli şirketler tarafından yapılmaktadır. Dolayısıyla Hindistan için ana konu, ekonomik ve politik güç açısından Çin'e rakip olacak seviyede sürdürülebilir büyümeyi sağlayıp sağlayamayacağıdır. 2014 yılında yapılan seçimlerle Hindistan, milliyetçi ve ekonomik reforma önem veren bir lider

olan Narendra Modi'yi seçmiştir. Kendisinin en büyük hedefi bu tarz bir büyümeyi yakalamaktır, son derece dinamik ve etkileyici bir liderdir. Hindistan'ın son derece yavaş ve takibi zor sisteminin yeniden yapılandırılmasında ne derece başarı sağlayacağını bekleyip görmek oldukça ilginç olacaktır.

Çin'in Yükselişine Karşı ABD'nin Tepkisi Nasıl Olmalıdır?

Açık ara en çok yorum alan konu, “gerçekçi” politikacılar tarafından iddia edilen, Çin'in, ABD'nin uluslararası ilişkilerin merkezindeki konumuna ve küresel düzene karşı açtığı savaştır. “Bir büyük güçten diğerine gücün geçişi hiçbir zaman yumuşak olmamıştır ve Çin ile ABD karşı karşıya kalmak zorundadır” gibi argümanlarla bu husus gündemde tutulmaktadır. Medya, Çin'in her eyleminde “gücün batıdan doğuya durdurulamaz dönüşü” gibi başlıklar kullanmaktadır.³⁰ Devasa Amerikan askeri endüstrisinin yetkili isimleri, Çin'deki en ufak bir kıpırdanma karşısında varoluşsal tehditlerden ve kapsamlı bütçe artışları için kaçınılmaz ihtiyaçlardan dem vurmaktadır. Küresel çapta yapılan güncel bir araştırma çalışması anketinde çok sayıda ülkenin vatandaşlarının çoğunlukla, Çin'in önünde sonunda ABD'nin yerini devralacağına hatta bazılarının da zaten devralmış olduğuna inandığı görülmektedir.³¹

Şimdiye kadarki tartışmamızda gördüğümüz üzere bu iddialar gerçeklikten oldukça uzaktır. Çin'in yükselişi yadsınamayacak bir gerçektir ve beraberinde gayet ciddi birçok stratejik soruyu getirmektedir. Fakat Çin'in ABD'ye karşı dünya liderliğinde rakip olmasını ya da ABD önderliğindeki küresel yapıyı değiştirmesini esas alan endişelerin çoğu ya mübalağa ya da eksik/hatalı bilgidir kaynaklıdır. Bu konuda tartışmamızı, biri gerçekler üzerinden ve biri de değerler üzerinden olmak üzere iki ana çatıya bölebiliriz.

Gerçekler açısından irdelediğimizde ilk aklınıza gelmesi ge-

reken, bu bölümün başında verdiğimiz küresel sistemin tanımıdır. Bu sistem karmaşık, çok katmanlı ve yerleşik bir yapıdır hatta çok sayıda teste de tabi tutulmuştur. Sadece ABD'nin ekonomik büyüklüğü ve teknolojik kapasitesinden ibaret bir dayanaktan ziyade çok katmanlı ve sayısız uluslararası organizasyon ve kuruma, bilgi ve finansal ağlarla birlikte askeri müttefiklik ilişkilerine dayanmaktadır. 2'nci Dünya Savaşı'ndan sonra yetmiş yıllık bir süreçte inşa edilmiş, önceki yüzyıl boyunca modern endüstriyel kapitalizmin gelişmesinden elde edilen birikimlerle esnek ve çözüme yönelik liberal politik sistemler esas alınarak yaratılmıştır. Birleşik Krallık tarafından kurulan ve ABD tarafından miras alınarak geliştirilen küresel ticaret imparatorluğunun yönetilme tecrübesine dayanmaktadır.³²

Bu küresel sistemin derinliği, çapı ve erişimi Çin ile ABD arasındaki birebir karşılaştırmaları anlamsız kılmaktadır. Gelecekte bir noktada Çin'in ekonomisi ABD'ninkinden daha büyük hâle gelebilir ama ya sonra? Yine de ekonomik büyümesini sürdürmek ancak küresel sisteme ne kadar entegre olabildiğine bağlı kalacaktır. Ağırlığı arttıkça Çin, olması gerektiği gibi bu sistemin işletilmesinde daha fazla söz hakkına sahip olacaktır. Ancak bu sistemin üzerine inşa edildiği kök prensipleri değiştirme kabiliyeti sınırlı kalacaktır.

Çin'in alternatif bir rakip sistem inşa etme kabiliyeti abartılmamalıdır. Böyle bir sistemin esasları ne olacaktır? Teknolojik liderlik olması mümkün değildir çünkü Çin bu potansiyele sahip değildir. Askeri müttefiklik yapısı da olamaz çünkü Çin'in müttefiki olmadığı gibi, yenilerini yaratma imkânı da yoktur. Bölgesel bir güç bloğunu da temel alamaz çünkü tüm komşuları Çin'e karşı bir parça güvensizlik hissetmekte ve koruyucu ek tedbirler ile denge politikaları peşinde koşmaktadır. Belki Çin'in daha etkili bir ekonomik ve siyasi yönetim biçimi geliştirdiğini ve ahlaki açıdan küresel alanda liderlik hakkı iddia edebileceğini

düşünebilirsiniz, o zaman denkleme değerler açısından bakmak gerekir.

Çin hakkındaki belki de en temel endişe hızla yükselen ekonomisine eşlik eden otoriter yönetim sistemidir. Yıllar yılı eleştirmenler bunun sürdürülebilir olmadığını, er ya da geç Çin'in liberal demokrasiye geçmek zorunda kalacağını iddia etmiş olsa da geçen yıllar haksız olduklarını göstermektedir. Özellikle ABD'de, tek doğru sistemin Amerikan sistemi olduğuna ve diğer tüm sistemlerin esastan hatalı olduğuna inanan seçkinlerin endişesi, Çin'in ekonomik büyüme ile baskıcı politik sistemin bir arada yürüyebileceğini ispatlamasıdır. Bu yüzden de daha çok ülke bu baskıcı sistemleri örnek alabilir ve ABD ile müttefiklerinin savunduğu serbest piyasa ekonomisi ile temsili demokrasi-den vazgeçebilir.

Çin'in idare şeklinin, temel prensipler açısından Batılı demokrasilerden çok farklı olduğu doğrudur. En önemli husus olarak Komünist Parti, seçimleri politik geçerlilik kriteri olarak görmemekte, etkin yönetimin en önemli şartı olduğunu düşünmemektedir. Bu duruş, Çin toplumunda yaygın destek görmektedir çünkü 1.500 yıllık imparatorluk dönemi boyunca geçerlilik kriteri olarak esas alınan Tian Ming'in "Cennet Sözleşmesi"nin basitçe ifade edilmiş hâlinde başka bir şey değildir. Bu dönemde Çin bürokrasisi ve hanedanı ülkenin refahını, arazilerin yapılandırılmasını, sulama sistemlerinin ve su kanallarının sorunsuz çalışmasını, ticaretin canlılığını ve düzeni ile sosyal huzur ortamını yönetimlerinin geçerliliği olarak görmüştür. Bu alt sistemlerde bir problem yaşanması yönetimin de idare hakkını kaybetmesi anlamına gelmiştir. Esasen Komünist Parti de aynı iddia ile yönetimde bulunmaktadır. Tek fark, düşük büyümeye sahip bir tarım ülkesinde değil hızla büyüyen bir endüstri ülkesinde aynı iddiada ısrar edilmesidir.

ABD ve diğer liberal demokrasilerin Çin'e karşı en uygun

cevabı, ilk olarak Çin'in değerler sisteminin Batı ile temelden farklı olduğunu anlamaktır. Bu değerler sistemi yeni bir icat olmayıp kökü çok derinlerde olan idarecilik geleneği ve birikimlerin ürünüdür. En önemlisi de Çin toplumu tarafından, 1980'lerden bu yana sağlanan gelişme sayesinde geniş destek görmektedir. Pek çok eksikleri olsa da, Çin'in yönetim anlayışı sonuçta etkin şekilde iş görme yeteneğine sahiptir ve değişen koşullarla birlikte sürekli yenilenmektedir. Değişmeyen tek şey Komünist Parti'nin iktidardaki tekelidir. En önemlisi, tıpkı Amerikan sistemini küçük gören, politik sistemin büyük şirketlerin bağışları ile satın alındığını düşünen, kurumsallaşmış ırkçılık iddiaları olan, enerji ve diğer kaynakların aşırı tüketimine dayalı ve hâlâ idam cezası olan bir ülke olduğunu düşünen yabancıların ABD içişlerine karışamayacağı gibi, Çin'de de yabancıların yapabileceği hiçbir şey yoktur. Ta ki Çin halkı artık bu sistemin ihtiyaçlarına yeterince cevap veremediğine karar vererek, geçtiğimiz iki yüzyıldır dünya genelinde pek çok halkın yaptığı gibi yönetim sistemini değiştirmek istediği güne kadar.

İkinci olarak gerek Çinli şirketlerin gerekse Çin Hükümeti'nin dış dünya ile daha fazla irtibat hâlinde bulunmaları, dünya için iyi bir şeydir. Bu irtibatın, mevcut ABD liderliğindeki sistem çerçevesinde gerçekleşme zorunluluğu da yoktur. Dünya, farklı fıkirlere, farklı ihtiyaçlara, farklı fon kaynaklarına hoşgörüyle yaklaşmamız gereken yeterince büyük bir yerdir. Ancak bu tür etkileşimlerin artması ile dünyanın geri kalanı Çin modelinden çıkarabileceği dersleri alacak, hangi uygulamaların Çin'e has olduğunu hangi uygulamaların Çin dışında da verimli kullanılabileceğini görecektir. (Şahsi kanaatime göre, Çin'den ithal edilebilecek uygulamalar çok az olsa bile.) Bunun da ötesinde dış dünya ile ilişki hâlinde olan Çinli işletme ve kurumların sayısı arttıkça onlar da uluslararası norm ve uygulamaları benimseyecekler, şimdi ürkütücü görünen "Çin değerleri" ile "Batı de-

ğerleri” arasındaki uçurum zamanla kapanacaktır. Batılılar da bir kez olsun ideolojik at gözlüklerinden kurtulmayı başarabilirse, Çinlilerin işleri yapma şekillerinden almaya, uyarlamaya ve kullanmaya değer hususlar bulabilirler.

Son olarak anlaşılmalıdır ki; Çin hiçbir zaman ABD kontrolüne girmeyi kabullenmeyecektir. Bununla birlikte Çin’in, geleceğindeki derin demografik belirsizliği ve uzun vadedeki ekonomik problemlerini çözüp çözemeyeceği bilinmemektedir. Ayrıca ABD’nin henüz değerlendirilmemiş büyük bir ekonomik potansiyeli vardır (ABD liderliğindeki küresel düzenin yarattığı zenginlik ve güçten bahsetmiyorum bile). Bu şartlar mantıklı bir şekilde değerlendirildiğinde, Çin’in bir şekilde ABD’yi yerinden ederek dünyanın teknolojik, kültürel ve politik lideri konumuna gelmesini beklemek akla yatkın değildir. Çin’in geçtiğimiz otuz beş yılda değişen liderleriyle sergilediği pragmatizm ve ihtimam dikkate alınarak farklı bir çözüme varılacağını beklemek daha uygun olacaktır. Çin’in hak ettiği oranda itibar ve söz sahibi olduğu ama mevcut küresel düzenin ana esasları ile ABD liderliğinde devam ettiği bir gelecek beklemek gereklidir. Yirmi birinci yüzyıl Çin’i ne Kaiser Wilhelm Almanya’sının ne de Sovyetler Birliği’nin tekrarı olarak görülmelidir. Çin’in kendisine ait farklı ve uzun soluklu değerler sistemini tanımak bu sistemin onaylandığı anlamına gelmez. Kırılgan ve durağan Sovyetlere karşı uygulandığında sonuçta başarı sağlayan “çevreleme politikası”nın (containment), dinamik ve esnek yapısını ispatlamış olan Çin’e karşı başarı sağlamasını beklemek aptalca bir fikirdir. Dünya hem ABD, hem Çin sistemlerine müsaade edecek kadar büyüktür. Yeter ki her iki toplum barış içinde bir arada yaşama konusunda yeterli gayreti göstersiz.

EK

Çin'in Ekonomik İstatistikleri Güvenilir midir?

Ekonomik uygulamalar hakkındaki her kitap gibi bu kitap da ağırlıklı istatistiklere dayanılarak yazılmıştır. Çin Hükümeti hakkında bilgilerin büyük bölümü Çin Resmi İstatistik Kurumunun (ÇİK) genel ağ üzerinde yetkilendirilmiş paylaşım organı olan CEIC (Milli İstatistik Bürosu) veri tabanından çekilmiştir. Bu kaynakta bulunmayan veriler öncelikle Çin Hükümeti'nin resmi yayınları özellikle de çeşitli kurumların yıllık olarak yayımladıkları “yıllık”lar, Maliye Bakanlığı'nın, Milli Hakların Kongresi'ne arz ettiği yıllık bütçe raporları ve kısmen de hükümet web sayfalarında yayımlanan konu bazlı raporlar esas alınarak temin edilmiştir.

Onlarca yıldır akademik çalışmalar Çin hakkında bilgi birikimi oluşturma gayretindedir ancak maalesef Çin tarafından yayımlanan ekonomik istatistikler temelde güvenilir değildir. Bu iddialar, ciddi olanlar ve gayri ciddi olanlar olmak üzere iki farklı şekilde ortaya atılmaktadır. Ciddiyetsiz olan iddialar, genellikle sigorta şirketleri, fon yönetim şirketleri ve diğer finansal şirketler için çalışan analizciler tarafından ortaya atılan Çin Hükümeti'nin, GSYİH, enflasyon, enerji tüketimi ve diğer ço-

ğu konu hakkında kasıtlı olarak bazı büyük sıkıntıları örtbas etmek maksadıyla hatalı veri yayımlandığı iddialarıdır. Medyanın en çok dikkatini çeken ve ilgi gören iddialar bunlardır ve yapılacak en akıllıca şey bunları görmezden gelmektir. Dünyanın her yerinde ekonomik veriler bir miktar sorunlu ve çarpıktır. Bu hatalar, resmi istatistik kurumları sürekli güncelleme ve düzeltmeler yayımlayarak, hesaplama yöntemlerini açıkça ortaya koyarak giderilmeye çalışılır. Ayrıca bu resmi rakamların gerçek hayata nasıl yansıdığını araştıran muazzam hacimde akademik ekonomi çalışmalarıyla daha iyi anlaşılmasına sorunlar belirlenmeye çalışılır.

Çin verileri iki ekstra problemden daha muzdariptir. İlk olarak ülke çok geniştir, ademi merkeziyetçi yapıdadır ve çok hızlı yapısal değişikliklerden geçtiği bir süreçtedir. Tüm bu koşullar, daha yavaş büyümekte olan istikrarlı bir ekonomiye kıyasla bilgi toplanmasını zorlaştırır. İkinci olarak Çin Hükümeti bilgilerin toplanması ve kullanılan istatistiksel yöntemler konusunda olağan dışı gizlilik içinde hareket eder. Araştırmacılar için çapraz sorgu yapmak imkânının ortadan kaldırılması haklı olarak “acaba hükümet neyi saklamaya çalışıyor?” şeklindeki sorulara neden olmaktadır.

Çok sayıda ciddi analizci, Çin Hükümeti’nin her çeyrek yayımladığı GSYİH verilerinin bir miktar çarpıtılmış olduğunu, aşırı yüksek olduğunda biraz aşağı düşük olduğunda ise biraz yukarı çekildiğini düşünmektedir. Diğer veri problemlerinin ya da tutarsızlıkların büyük kısmı olağan ekonometri çalışmaları ile açıklanabilir ve kasıtlı oynamalar gibi komplo teorileri üretmeye gerek yoktur. Çin verileri ile anlamlı çalışmalar yapmak konusunda ciddi ilgisi olanlar Tom Orlik’in muhteşem kitabından, “Understanding China’s Economic Indicators” (FT Press, 2012) faydalanabilir.

Yanlışlama teorisi (ÇN: Falsification, bir hipotezin bilimsel

olarak kabul edilebilmesi için iddiasının aksinin kanıtlanabilir olması gerekliliği) de basit bir mantık testinde başarısız olmaktadır. Eğer hükümet kasıtlı olarak hatalı veri yayımlıyor ise ya kendi ekonomi politikalarında bu hatalı veriyi esas alarak karar veriyor ya da gerçek veriler için ayrı bir veri tabanını bulunduruyor olmalıdır. Eğer hatalı veriye dayanarak ekonomi politikaları belirleniyorsa kısa zamanda ekonomi politikasının çökmesi kaçınılmazdır. Nitekim, 1950’lerde “Büyük Adımla İleri” politikasının uygulamasında bu yaşanmıştır. Sahte tarım üretimi verileri esas alınarak yapılan planlama birkaç yıl içinde ölümcül kıtlığa sebep olmuş, on milyonlarca insan ölmüştür. Hükümet hatalı veriler kullanmakta olsaydı, Çin’in 1978’den bu yana süregelen ekonomik başarısı mümkün olmazdı.

Bu durumda tek ihtimal gizli bir “gerçek veri tabanı” tutuluyor olması, topluma hatalı veriler sunulurken politika kararlarının bu verilere göre alınıyor olmasıdır. Geçen bunca zamanda bu iddiayı destekleyecek hiçbir kanıt rastlanmamıştır. Muhakkak yayımlanmayan ve sadece bazı yetkililere erişim hakkı sağlanan veri setleri bulunmaktadır. Asıl ilgi çekici olan bu gizli verilerin zaman zaman bir sızıntı ile gün ışığına çıktığı durumlarda ne kadar “sıkıcı” olduklarının görülmesidir. Örneğin, gizli bir işsizlik verisi yanlışlıkla basın toplantısında açıklandığında gerçek değerin %5 olduğu resmi açıklamanın ise %4 olduğu görülmüştür. Her hâlükârda hükümetin gizli bir veri tabanı tutuyor olması durumunda yayımlanan verilerin hatalı olduğu, işletme bilançolarında sahtekârlıkların ortaya çıkartılması için kullanılan adli muhasebe kontrolleri sayesinde kolaylıkla ispatlanabilecektir. Bu testler, adli muhasebeciler tarafından Çin verilerine uygulanmış ve herhangi bir kasıtlı veri hatası tespit edememiştir.¹

Daha ciddi olan iddia, çok sayıda ekonomist tarafından ortaya atılan, Çin’in uzun vadeli büyüme verilerinin herhangi bir kasıtlı değil ama hatalı hesap yöntemleri kullanıldığından, sistematik

olarak olduğundan fazla gösterildiği iddiasıdır. Bu iddiaların en güncel olanı, Konferans Kurulu üyesi olan ve Çin'in 1952-2012 dönemine ait altmış yıllık milli bütçe verilerini, verimlilik artışında uzun vadeli eğilimleri araştırmak maksadıyla kahramanca yeniden toparlayan Harry X. Wu tarafından ortaya atılmıştır. Wu'nun vardığı sonuç, rapor edilenden daha düşük verimlilik artışı verileri nedeniyle reform dönemi (1978-2012) süresince, Çin'in ortalama yıllık reel GSYİH artışının aslında %7,2 olduğu ve resmi rakam olan %9,8'in çok altında olduğudur.²

Bu, çok ilginç bir uygulama olsa da bazı kavramsal problemlere yol açmaktadır. Eğer 1978 yılında Çin ekonomisinin büyüklüğü doğru olarak ölçülmüşse ve üzerine otuz dört yıllık büyüme verisi eklenirse 2012 yılında Çin ekonomisinin, resmi rakamların gösterdiğinin yarısı büyüklükte olması gerekecektir. Bu mümkün değildir. Çünkü mevcut ekonomik büyüklük, refah seviyesi bilgileri, hükümetin kendi sayım raporları, ihracat ve ithalat emareleri ve döviz kuru değerleri ile otomobiller, çelik, yağ ve çimento gibi ölçülebilir fiziksel malların tüketim verileri birbirinden bağımsız olarak incelenerek kabaca doğrulanmıştır. Diğer taraftan hesaba tersten başlarsak ve bugünün ekonomik verilerinin doğru olduğunu kabul eder ve otuz dört yıl geriye yürütürsek diğer uçta, yani 1978'de, ekonominin büyüklüğü o dönemde hükümetin ifade ettiğinin iki katı büyüklükte olmalıdır. Bu ilk iddiaya göre daha inanılır görünse de gerçek değildir. Diğer bir metot olarak; 1978 ve 2012 yılları için GSYİH verilerini, olağan dışı fark yaratmadan değiştirerek bu rakamları tutturmaya çalışsak: Örneğin ekonominin büyüklüğünü 1978 verilerinden üçte iki oranında büyük alırsak ve 2012 verilerini de dörtte bir oranında küçültürsek (gerçi bu durumda ortadan kaybolan 2 trilyon dolarlık, yani Hindistan büyüklüğündeki farkı açıklamamız gerekecektir) bu değerlere ulaşmak mümkündür. Ancak bu aritmetik oyunlarla bile gözlemlediğimiz gerçek durumu bağdaştırmak

mümkün olmayacaktır.

1980'den bu yana Çin'de fazlaca zaman geçiren herkes için şu hususlar açıktır: (a) Çin çok uzun süre hızlı büyümüştür; (b) bu büyümenin hızı ve yapısı kabaca Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın İkinci Dünya Savaşı sonrası yaklaşık çeyrek yüzyıl süreyle yaşadığı yıllık %8 ila 10'luk tartışmasız büyüme ile eş düzeydedir. Kimi gözlemcilerin, Çin'in komşuları ile benzer ekonomik metotları kullanarak benzer hızda büyüme sağlamış olmasını kabullenmek istememesi gariptir. Belki de bu durum, "Çin hükümeti zaten politik konularda kapalı, otoriter ve güvenilmez olduğuna göre ekonomik verileri de güvenilmez olmalıdır" şeklinde bir inancı yansıtıyor olabilir. Bu duyguya kapılmak anlaşılabilir olsa da, nihayetinde varılan sonuç ne mantığa ne de gözlemlenen yaygın kanıtlara uygundur. Meşruiyetini muhafaza etmek için uzun soluklu ekonomik büyümeye bu denli bağımlı olan ve aksi takdirde yaşanacak felaketi yakinen tecrübe etmiş bir hükümetin, hatalı verilerle ekonomi politikasını belirleme riskini alması mümkün değildir. Modern istatistik biliminin en yüksek standartlarını karşılamada (en azından genel eğilimler açısından doğru istatistiklere ulaşabilmek için) hükümetin büyük çıkarları vardır. Bütün ekonomik verilerde olduğu gibi Çin'inkiler de dikkatle kullanılmalıdır ancak kesinlikle geçerlidir.

İLERİ OKUMA

Buradaki tavsiyeler, kitaptaki her bölüm için en önemli ve erişilmesi en kolay kaynakları göstererek bazı konuları daha derinlemesine incelemek isteyen okuyuculara fırsat vermek amaçındadır. Ek kaynaklar son notlar bölümünde detaylı olarak listelenmiştir. Bu kitabın ana amacı ekonomiyle sadece genel ilgisi olan okuyuculara ışık tutmaktır. Son notlarda verilen kaynakların büyük kısmı İngilizcedir. Çince okuma yazma yeteneğine sahip olan okuyucular da Çin kaynaklarına yapılan yeterli miktarda referans bulacaktır. “Çeyrek Dönemlik Çin Ekonomisi” ve “Gavekal Dragonomics” araştırma servisleri kullanılarak araştırma yapma imkânı;

“<http://www.china-economy-book.com> web adresinde kamuya açıktır.”

Genel Bakış

Reform döneminde Çin’in ekonomik gelişme süreci hakkında daha ayrıntılı çalışma yapmak isteyen veya şimdi karşı karşıya olduğu zorlukları çalışmak isteyen okuyuculara dört ana kitap tavsiye edilmektedir. Ders kitabı tadında anlatımı olan “Barry Naughton, The Chinese Economy: Transitions and Growth

(MIT Press, 2007)”. Mükemmel anlatımı olan fakat biraz yoğun bir içeriğe sahip “Loren Brandt and Thomas G. Rawski, eds., China’s Great Economic Transformation (Cambridge University Press, 2008)” bu iki kitap da oldukça kapsamlı olmakla birlikte maalesef biraz geçmiş tarihlidir.

Daha güncel ve geleceğe odaklı çalışmalar olarak tavsiyem Dünya Bankası Çin Devlet Konseyinin düşünce kuruluşu olan Gelişme Araştırmaları Merkezi’nin müşterek raporlarıdır. Bunlar “China 2030: Building a Modern, Harmonious and Creative Society (2013, [http://documents.worldbank.org/curated/en/2013-03/17494829/](http://documents.worldbank.org/curated/en/2013/03/17494829/))” ve” Urban China: Toward Efficient, Inclusive and Sustainable Urbanization (2014, <http://www.worldbank.org/en/country/china/publication/urban-china-toward-efficient-inclusivesustainable-urbanization>)”. Her iki rapor da bu kitap boyunca defaatle atıfta bulunulan en iyi ve güncel ekonomik araştırmaların derlendiği değerli eserlerdir. Bu bölümün kalan kısmında ve notlar bölümünde “Çin:2030” raporuna atıf yaparken şu ifade kullanılmıştır: World Bank/DRC 2013, and Urban China as World Bank/DRC 2014.

Birinci Bölüm

Çin’in hükümet sistemi ve güncel bilgilere ulaşmak için bkz. “Tony Saich, Governance and Politics of China, 3rd ed. (Palgrave Macmillan, 2011)” Nispeten daha eski fakat hâlen kullanışlı bir eser için bkz. “Kenneth Lieberthal, Governing China: From Revolution to Reform, 2nd ed. (W. W. Norton, 2003).”Çin Komünist Partisi hakkında vazgeçilmez bir tanıtım için bkz.” Richard McGregor, The Party: The Secret World of China’s Communist Rulers (Penguin Books, 2011), ve Pekin’de görev yapmış bir Dünya Bankası çalışanı gözünden bkz. “David Shambaugh, China’s Communist Party: Atrophy and Adaptation (University of California Press, 2009) daha akademik fakat oku-

nabilir ve özellikle Sovyetler Birliğinin Yıkılış sürecinden alınan dersler konusunda geniş içeriğe sahip bir eserdir. “Ezra Vogel, *Deng Xiaoping and the Transformation of China* (Belknap Press, 2013)” parti gözünden Çin’in reform sürecinin detaylı olarak değerlendirildiği, 1980’lerde reform sürecinin ana kararlarının verilmesi sürecini eleştirel bakış açısıyla inceler. Son olarak, merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasında ilişkilerin analizi için bkz. “Pierre Landry, *Decentralized Authoritarianism in China: The Communist Party’s Control of Local Elites in the Post-Mao Era* (Cambridge University Press, 2008).”

Doğu Asya’da gelişmekte olan devletlerin tecrübelerinin süzgeçten geçirildiği ve Çin’in bunlara bakarak geliştirdiği büyüme metodunun karşılaştırılması için bkz. “Joe Studwell, *How Asia Works: Success and Failure in the World’s Most Dynamic Region* (Grove Press, 2013).” Diğer Klasik akademik çalışmalar: Robert Wade, *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization* (Princeton University Press, 2003); Alice Amsden, *Asia’s Next Giant: South Korea and Late Industrialization* (Oxford University Press, 1992); and Chalmers Johnston, *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-75* (MIT Press, 1982).

Benimkine benzer ekonomik tezleri -Çin, benzersiz bir biçimde Doğu Asyalı gelişen devletler ile komünizm sonrası dönüşüm ekonomisinin kombinasyonu olarak değerlendirilmelidir-savunan akademik çalışmalar kitaplar için bkz. “Barry Naughton and Kellee S. Tsai, eds., *State Capitalism, Institutional Adaptation, and the Chinese Miracle* (Cambridge University Press, 2015)”.

İkinci Bölüm

Çin’in tarım alanında gelişimi için iyi bir kaynak olarak, Jikun Huang, Keijiro Otsuka, and Scott Rozelle, “Agriculture in Chi-

na's Development: Past Disappointments, Recent Successes, and Future Challenges," in Brandt and Rawski, eds., *China's Great Economic Transformation*, 467-505. Kırsalda yerel yönetimler kontrolünde yaşanan gelişmelerin standart bir anlatımı için Jean C. Oi, *Rural China Takes Off: Institutional Foundations of Economic Reform* (Stanford University Press, 1999). Arazi politikaları ile ilgili hususlar büyük oranda işlendiği bir kaynak, World Bank/DRC 2014.

Üçüncü Bölüm

Reform dönemi başlarında Çin'in gerçekleştirdiği endüstriyel atılım için, Barry Naughton, *Growing Out of the Plan: Chinese Economic Reform, 1978-1993* (Cambridge University Press, 1996). Daha detaylı ve uzun bir dönemi kapsayan bir çalışma için, Naughton 2007. İthalat ikamesi modelinden ihracat odaklı büyüme modeline geçişle sonuçlanan reformların kapsamlı bir özeti için, Nicholas Lardy, *Foreign Trade and Economic Reform in China, 1978-1991* (Cambridge University Press, 1993). Çin'in dış ticaretinin Dünya Ticaret Örgütü'ne girişinden hemen önceki bir incelemesi, Lardy, *Integrating China into the Global Economy* (Brookings Institution, 2001).

Tarihte daha derin bir döneme erişen çalışma için, Angus Maddison in *The World Economy* (OECD, 2007), geçtiğimiz 2000 yıllık süreçte Çin'in standart GSYİH tahminlerini incelemektedir. 1800'lerde Çin'in dünya ekonomisinde rolü için, Kenneth Pomeranz, *The Great Divergence: China, Europe and the Making of the Modern World* (Princeton University Press, 2001). Afyon ticareti hakkında canlı, heyecanlı ve bir o kadar iyi araştırılmış bir eser aynı zamanda Çin'de üretim sektörünün temellerini içerir, Amitav Ghosh, *River of Smoke* (Farrar, Straus, & Giroux, 2011).

Dördüncü Bölüm

World Bank/DRC 2014 şehirleşme konusunda çok kapsamlı bir kaynaktır hem Çince hem İngilizce çok sayıda kaynağa atıf yapmaktadır. Diğer bir ayrıntılı çalışma için, OECD Urban Policy Reviews: China 2015 (OECD Publishing, 2015). Diğer popüler bir çalışma Tom Miller, China's Urban Billion: The Story behind the Biggest Migration in Human History (Asian Arguments, 2012).

Beşinci Bölüm

Bu bölümde dört kaynak özellikle önemlidir. Nicholas Lardy, Markets over Mao: The Rise of Private Business in China (Peterson Institute of International Economics, 2014), reform dönemi süresince özel sektörün adım adım güçlendiğini ve Çin'in güçlü büyümesinin en önemli destekçisinin bu güçlenme olduğu tezini şiddetle savunmaktadır. Yasheng Huang, Capitalism with Chinese Characteristics: Entrepreneurship and the State (Cambridge University Press, 2008) aksine 1980'lerde görece özel sektörde yapılan kısmi bir denemenin başarısız olması nedeniyle 1990'lar ve 2000'lerde kamu liderliğinde ekonomi modeline geçildiğini savunmaktadır. Tsai and Naughton 2014 (yukarıda 1'inci bölümde zikredilmiştir) kamu rolünün küçümsememesi gerektiğini savunan diğer bir kaynaktır. Benim en çok faydalandığım kamu işletmelerine ait bilgilerin alındığı kaynak, Li-Wen Lin and Curtis J. Milhaupt, "We Are the (National) Champions: Understanding the Mechanisms of State Capitalism in China," Stanford Law Review 65 (April 2013), http://works.bepress.com/curtis_milhaupt/20.

Altıncı Bölüm

Çin'in mali sisteminin erişilebilir bir özeti için, Lou Jiwei, ed., *Public Finance in China: Reform and Growth for a Harmonious Society* (World Bank, 2008). (Lou Jiwei 1994 vergi reformunun mimarlarından biridir ve 2013'ten bu yana maliye bakanıdır.) World Bank/DRC 2014, mali konular hakkında faydalı tartışmalar içermektedir. (54-62 ve 371-446). OECD Urban Policy Reviews: China 2015, kapsamlı bir şekilde mali sistemi işlemekte ve ilgili hükümet konularına da değinmektedir (159-228). Merkez ile yerel hükümetler arasında transfer uygulaması hakkında teknik bir açıklama için Xiao Wang and Richard Herd, "The System of Revenue Sharing and Fiscal Transfers in China," OECD Economics Department Working Papers, No.1030 (OECD Publishing, 2013). Okuması kolay bir merkez-yerel yönetim idari sorunları analizi için, William Antholis, *Inside Out India and China: Local Politics Go Global* (Brookings Institution, 2013). Bu kitap, aynı zamanda Hindistan ile karşılaştırmalar yaparak coğrafi açıdan bu denli büyük bir ülkede idari problemlerin Çin'e has olmadığını da göstermektedir.

Yedinci Bölüm

1990'lardan bu yana zamanının büyük kısmını Çin'in finansal konularına ayıran Nicholas Lardy bu konunun piridir. Çin'de finansal işleyişi daha iyi anlamak isteyen herkese tavsiyem kendisinin üç kitabını mutlaka okumalarıdır. *China's Unfinished Economic Revolution* (Brookings Institution, 1998), *Sustaining China's Economic Growth after the Global Financial Crisis* (Peterson Institute of International Economics, 2012), *Markets over Mao* (yukarıda 5'inci bölümde verilmiştir) Çin'de sermaye piyasası ile ilgili kapsamlı bir çalışma için iki eski bankacının kitabı, Carl Walter ve Fraser Howie, *Red Capitalism: The Fragi-*

le Financial Foundation of China's Extraordinary Rise (John Wiley, 2012).

Sekizinci Bölüm

Çin'in enerji sisteminin en canlı anlatımı için, Daniel Rosen and Trevor Houser, *China Energy: A Guide for the Perplexed* (Peterson Institute for International Economics, 2007). Artık maalesef günü geçmiş durumdadır. Daha güncel ve daha akademik bir çalışma, Philip Andrews-Speed, *The Governance of Energy in China: Transition to a Low-Carbon Economy* (Palgrave Macmillan, 2012). Çin'de enerji kullanımının en kapsamlı çalışmaları, takip ve gelecekle ilgili projeksiyonların kaynağı Mark Levine liderliğinde The China Energy Group (Çin Enerji Topluluğu) çalışmalarıdır. Bunlardan en önemli iki yayın, Key China Energy Statistics 2014, (<http://china.lbl.gov/research-projects/china-energy-databook>); ve Nan Zhou et al., "China's Energy and Emissions Outlook to 2050: Perspectives from Bottom up Energy End-Use Model," *Energy Policy* 53 (February 2013), ulaşmak için: <https://china.lbl.gov/sites/all/files/lbl-4472e-energy-2050april-2011.pdf>.

Çin'de çevre problemlerinin özeti için Elizabeth Economy, *The River Runs Black: The Environmental Challenge to China's Future*, 2nd ed. (Cornell University Press, 2010); Ma Jun, *China's Water Crisis* (Pacific Century Press, 2004); ve Jonathan Watts, *When a Billion Chinese Jump: How China Will Save Mankind-Or Destroy It* (Scribner, 2010). Yale Çevre Performans Endeksine erişim için (<http://epi.yale.edu/epi>). Bu kaynakta mükemmel seviyede uluslararası karşılaştırmalarla her türlü çevre problemi hakkında çalışma yapılabilir. Dünya genelinde sera gazı salınımı hakkında kapsamlı veriler için, World Resources

Institute, Climate Analysis Indicators Tool (CAIT) veri tabanı (<http://cait.wri.org/historical>).

Dokuzuncu Bölüm

Çin'in demografi çalışmaları için standart bir kaynak, Judith Banister, *China's Changing Population* (Stanford University Press, 1987). Güncel gelişmeleri içermediği aşikârdır ancak özellikle 1958-61 büyük kıtlık dönemindeki ölümler, takip eden nüfus patlaması ve tek çocuk politikası ile sonuçlanan gelişmeler için en geçerli kaynaktır. Büyük kıtlık dönemi hakkında daha ayrıntılı bilgi için, Yang Jisheng, *Tombstone: The Untold Story of Mao's Great Famine* (Farrar, Straus & Giroux, 2012). İş gücü piyasası hakkında çok güzel bir genel bakış için, Fang Cai, Albert Park, and Yaohui Zhao, "The Chinese Labor Market in the Reform Era," in Brandt and Rawski, *China's Great Economic Transformation*, 167-214. Lewis dönüm noktası fikri ve ayrıntıları için, W. Arthur Lewis, "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour," *Manchester School of Economic and Social Studies* 22 (1954): 139-91;

(http://www.globelicsacademy.net/2008/2008_lectures/lewis%20unlimited%20labor%20supply%201954.pdf). Bu modelin Çin ile ilişkilerini ortaya koyan bir özet için, World Bank/DRC 2014, 89. Gelişmekte olan bir ekonomide büyüme dinamiklerini ve gelişmiş ülkelere farklı hususları anlamak isteyen herkesin mutlaka okuması gereken bir makaledir.

Onuncu Bölüm

Çin'de tüketim ekonomisi hakkında detaylı bir çalışma ancak gelecekte mümkün olacaktır. Bunun yerine ben ticari araştırmalardan faydalandım. Özellikle, Gavekal Dragonomics, çok faydalı ve erişimi kolay bir kaynaktır, <http://www.china-economy->

book.com. Çin’de orta sınıfın büyüklüğü hakkında en kapsamlı kaynak, China’s middle class, the “middle-income trap,” and the construction of the social safety net, World Bank/DRC 2014, 104-5 and 198-214.

On Birinci Bölüm

Eşitsizliğin hızla yaşanan endüstrileşme periyodunun kaçınılmaz sonucu olduğu ve ekonomi olgunlaştıkça azalma eğilimi göstereceği ifadeleri için, Simon Kuznets, “Economic Growth and Income Inequality,” American Economic Review 45, no. 1 (1955): 1-28; ulaşmak için, <https://www.aeaweb.org/aer/top20/45.1.1-28.pdf>. World Bank/DRC 2014 Çin’de eşitsizlik problemi hakkında tartışmalar ve Dünya Bankası’nın Yoksulluk ve Eşitsizlik Programı ileri seviye çalışmalar için uygun kaynaklardır. (<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTRESEARCHEXTPROGRAMS/0,,contentMDK:20227695~menuPK:475424~pagePK:478091~piPK:475420~theSitePK:475417,00.html>). Yolsuzluk hakkında çalışmalarım için esasen faydalandığım kaynak Andrew Wedeman, Excellent Double Paradox: Rapid Growth and Rising Corruption in China (Cornell University Press, 2012). Ekonomik büyümeyi ve politik sistemi tehdit edecek seviyeye gelen yolsuzluktaki artışın incelenmesi için Minxin Pei, China’s Trapped Transition: The Limits of Developmental Autocracy (Harvard University Press, 2006).

On İkinci Bölüm

2008’den bu yana devam eden küresel ekonomik kriz ve Çin’de büyüme modelinin değiştirilmesi veya dengelenmesi ihtiyacını en iyi inceleyen iki kaynak; World Bank/DRC 2013 (Gelecek yirmi yıl için bir reform programı şeklinde tasarlanmış bir çalışmadır ve OECD’nin The Economic Survey of China 2015 çalış-

masıdır. Erişim için, <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-china.htm>).

On Üçüncü Bölüm

Çin'in küresel bir ekonomik güç olarak ortaya çıkması oldukça günceldir. Bunun etkilerinin değerlendirilmesi ve diğer ülkelerin nasıl yanıt vereceğinin işlendiği çalışmalar ise nadirdir. Bunun yerine medyada çok geniş yer tutan çarpıcı haberler ve politik teşviklerle hazırlanmış yanlı yayınlar yaygındır. Üç kitap bu konuda okuyuculara fayda sağlayacaktır. Deborah Brautigam, *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa* (Oxford University Press, 2011) Çin'in Afrika'daki teşebbüslerine net bir bakış açısı sağlar ve daha önce yapılan Çin'in sadece yeni bir emperyalist olduğu ve burada dikta rejimlerini destekleyerek kaynak edinme amacıyla olduğu iddialarına ışık tutar. Çin'in gelişen askeri yetenekleri hakkında dikkatli bir çalışma için, George J. Gilboy and Eric Heginbotham, *Chinese and Indian Strategic Behavior: Growing Power and Alarm* (Cambridge University Press, 2012). Nihayet, Edward Steinfeld, *Playing Our Game: Why China's Rise Doesn't Threaten the West* (Oxford University Press, 2010), hâlihazırda küresel organizasyonların gücünü ve eğer bunları değiştirmeye kalkışırsa Çin'in karşılaştacağı büyük problemleri ele almaktadır.

NOTLAR

Birinci Bölüm

1. Tüm bu genellemeler hakkında önemli bir hatırlatma, partinin tüm iç çalışmalarının gizli tutulmakta olduğudur. Yani tam olarak güç dağılımını ve uygulamaları bilmemiz mümkün değildir. Siyaset bilimi çalışan Çinli akademisyenlerin ortaya koyduğu genel çerçeve içerisinde oluşturulan bakış açısını sunmaya gayret ettim. Ancak pek çok temel konuda farklı akademisyenler, farklı görüşler ortaya koymaktadır, örnek olarak mevcut Başkan Xi Jinping'in sahip olduğu gücün seviyesi konusunda kimi akademisyenler, medyanın da aksettirdiği gibi Mao Zedong'tan bu yana eşi görülmemiş kişisel karizma ve otoriteden bahsederken diğerleri, özellikle ünlü Stanford'lu ekonomist ve akademisyen Alice L. Miller, yayımlanmış tüm parti dokümanları itinayla incelendiğinde Xi'nin de ancak kendi sınırlamaları içinde hareket edebildiğini ve parti içi oy birliği mekanizmaları gibi bağlayıcı karar süreçleri nedeniyle sınırlı kaldığını ifade etmektedir. (Bkz., Alice Lyman Miller, "The Trouble with Factions," China Leadership Monitor No. 46 (Mart 2015) (<http://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm46am.pdf>.)
2. Kesin bir ifadeyle güç geçişleri, birkaç aylık süreçlere yayılarak partinin yakın müşahedesi altında yapılmaktadır. Sonbaharda parti kongresinde parti liderliği devralınmakta; hükümetin ve askeri teşkilatın başkanlığı ise Ulusal Halkların Kongresi'nde müteakip Mart ayında el değiştirmektedir. 1992 yılı görev değişimi için Bkz. Ezra Vogel, *Deng Xiaoping and the Transformation of China* (Harvard University Press, 2012), 684-88.

3. Teknik olarak başka birkaç parti daha mevcuttur. Ancak uygulamada hükümet üzerinde hiçbir etkileri yoktur veya seçimlerde itiraz hakkı da söz konusu değildir.
4. Richard McGregor, *The Party: The Secret Life of China's Communist Rulers* (Allen Lane, 2010), 72.
5. Bkz. Philip C. C. Huang et al., "Development 'Planning' in Present-Day China—Systems, Process and Mechanism," in *Modern China* 20, no. 10 (2013): 1-78, hem Çinli hem de yabancı perspektiften politik planlama sürecinin detaylı irdelenmesi için.
6. Esasen, hatalı bir isimlendirmedir. Çok sayıda istisna pek çok ailenin birden fazla çocuk yapmasına imkân sağlamıştır.
7. Pierre Landry, *Decentralized Authoritarianism in China* (Cambridge University Press, 2008), 6-8; and China Ministry of Finance, *Report on the Implementation of the Central and Local Budgets in 2013 and on the Draft Central ve Local Budgets for 2014*, March 15, 2014 (http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Speeches/2014-03/18/content_1-856702.htm).
8. Bu paragrafta sunulan veriler için Bkz. Barry Naughton, *Growing Out of the Plan: Chinese Economic Reform 1978-1993* (Cambridge University Press, 1995), 40-50.
9. Susan Shirk, *China: Fragile Superpower* (Oxford University Press, 2008); Minxin Pei, *China's Trapped Transition* (Harvard University Press, 2006); and Will Hutton, *The Writing on the Wall* (Free Press, 2006).
10. Vogel 2012, 677.
11. A.g.e, 677-81.
12. Çincede –fāzhan cai shi ying daoli. Tercümesi: Büyüme tek gerçek doğrudur. Robert Kapp'a "demir yasa" tanımının daha uygun olacağı tavsiyesi için müteşekkirim. Büyüme, kaçınılmaz ve rahatsızlık verici bir gereklilik değil, parti tarafından empoze edilen pozitif bir zorlamadır.
13. Vogel 2012, 423.
14. David Shambaugh, *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation* (Woodrow Wilson Center, 2008), 60-81.
15. Andrew Batson, "Is China Heading for the Middle-Income Trap?" *Gavekal Dragonomics* araştırma notu, September 6, 2011.
16. Doğu Asya gelişme modelinin tanıtımı için alınan bilgiler için Bkz. Joe Studwell, *How Asia Works* (Profile Books, 2013). Ayrıca ileri okuma kısmına da göz atarak diğer kaynaklara bakabilirsiniz.

17. Studwell'e ek olarak bu gözlem James Fallows tarafından da 1980'lerde Yükselen Asya Ekonomileri hakkında araştırma çalışmasında da yapılmıştır; Bkz. *Looking at the Sun* (Vintage, 1995).
18. Bkz. Yasheng Huang, *Capitalism with Chinese Characteristics* (Cambridge University Press, 2008).
19. Bkz. Jay Taylor's biography of Chiang Ching-kuo, *The Generalissimo's Son* (Harvard University Press, 2000).
20. Bu ifade "mozhe shitou guohe", "taşları hissederek dereden geçme" sık sık hem Deng hem de rakibi Chen Yun tarafından kullanılmıştır. 2013 yılında yayımlanan 3'üncü Genel Kurul kararlarında Xi Jinping'in ekonomik büyüme vizyonunda garip bir şekilde "en üst seviye tasarımlar ile dereyi geçerken taşların hissedilmesinin bir araya getirilmesi" ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade aslında Çinli politikacıların hem çok kapsayıcı planlar üretme hem de karmaşık, takibi imkânsız gerçeklikle başa çıkma arasında yaşadıkları çıkmazı gayet güzel ortaya koymaktadır.
21. Buna 22 bölge yönetimi, 5 otonom bölge (bazı büyük azınlıklar için kısmi kendi kendine yönetim unsurlarına müsaade edilen idari düzenleme) ve 4 bağımsız belediye dâhildir. (Bağımsız belediyelerden en büyüğü olan Chongqing, Avusturya büyüklüğünde bir alana sahiptir.) Çin idari hiyerarşisinde bu idari birimlerin her biri aynı seviyededir. Bu kitabın geri kalan kısmında idari birimler için "bölge" ifadesi ve bunların yönetimi için "yerel yönetimler" ibaresi kullanılacaktır.

İkinci Bölüm

1. Wing Thye Woo, "The Art of Reforming Centrally-Planned Economies: Comparing China, Poland and Russia," *Journal of Comparative Economics* (June 1994): 276-308.
2. Sosyalist dönem tarım reformları ve daha öncesindeki tarım reformları için Bkz. Naughton 2008, 252-66, ve Lardy 2014, 60-62. Çin'in tarımsal gelişiminin daha ayrıntılı bir değerlendirmesi için Bkz., Jikun Huang, Keijiro Otsuka ve Scott Rozelle, "Agriculture in "China's Development: Past Disappointments, Recent Successes and Future Challenges," Loren Brandt and Thomas G. Rawski, eds., *China's Great Economic Transformation* (Cambridge University Press 2008), 467-505. 1982'ya kadar Çin'de tarımın gelişimi için bkz. Nicholas Lardy, *Agriculture in China's Modern Economic Development* (Cambridge University Press, 1983).

3. Bu veriler için Bkz. Naughton 2008, 260-65. Kırsal kesim yatırım verileri için Bkz. Jean Oi, *Rural China Takes Off: Institutional Foundations of Economic Reform* (Stanford University Press, 1999), 26.
4. Naughton 1995, 153.
5. Naughton 2008, 285-88. 1995'te Çin'de toplam istihdam 680 milyon kişiydi ve bunlardan 120 milyonu kırsal kesimdeki işletmelerde çalışıyordu. (NBS/CEIC).
6. Çin Hükümeti'ne ilişkin bilgi kaynağı CEIC veri tabanıdır. Bu oran kentlerdeki kişi başına harcanabilir gelirin kırsal kesimdeki kişi başı net gelire oranıdır.
7. Kırsal ve kent gelir seviyesi arasındaki uçurum: China 2030: Building a Modern, Harmonious and Creative Society (2013, <http://documents.worldbank.org/curated/en/2013/03/17494829/>) bundan itibaren Dünya Bankası/DRC 2013, 9; ayrıca bkz.: Urban China: Toward Efficient, Inclusive and Sustainable Urbanization (2014, <http://www.worldbank.org/en/country/china/publication/urban-china-toward-efficient-inclusive-sustainable-urbanization>) buradan itibaren Dünya Bankası/ DRC 2014, 105. Kırsal kesimde emeklilik kapsamı için: Thomas Gatley and Andrew Batson, "China's Welfare State: Mission Accomplished?" Gavekal Dragonomics araştırma notu, March 19, 2013.
8. Dünya Bankası tanımına göre tam yoksulluk sınırı, 2005 yılında dolar cinsinden günlük 1,25 dolardan daha az harcamadır. Satın alma gücü eşleştirilmiştir. Bkz. <http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/CHN>, ayrıca 1990'dan bu yana, diğer yoksulluk ölçeklerine göre yoksulluk sınırı altındaki kişi sayısında yaşanan azalmaların da görülmesine olanak sağlar. Hangi ölçek kullanılırsa kullanılsın Çin'in yoksullukla mücadele çalışmaları, diğer gelişmekte olan ülkelere göre çok başarılı olmuştur.
9. Çin'de yapılan beşinci Landesa anketi için bkz.: is "China's Farmers Benefiting from Land Tenure Reform," February 2011, <http://www.landesia.org/wherewe-work/china/research-report-2010-findings-17-province-china-survey/>. Özellikle Landesa verileri, çiftçilerin % 63'ünün arazi kullanım hakkı sertifikasına sahip olduğunu, %53'ünün arazi kullanım hakkı kontratına sahip olduğunu ve sadece %44'ünün, kanunda öngörüldüğü gibi her ikisine birden sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Landesa, kentsel kullanıma açılan arazilerin bedelinin tam karşılığının ödenmemesi, tarım işletmelerine zorunlu arazi kiralınması gibi pek çok istismara devam edildiğine de işaret etmektedir. Ayrıca bkz., Lardy 2014, 61; and John Bruce, "China's Land

System Reform: What Comes after the Third Plenum?" yayınlanmamış eser Dünya Bankası Conference on Land Tenure, Mart 2015.

10. Dünya Bankası/DRC 2014, 17.
11. Bu düzenleme garip görünebilir. Ancak pek çok ülkede normal karşılanmaktadır. Örneğin İngiltere'de çoğu apartman dairesi ve Hong Kong'ta tüm gayrimenkuller normal olarak 99 yıllık sözleşmelere bağlanmış kira sözleşmeleriyle elde bulundurulmaktadır.
12. "Kırsal inşaat arazisi" terimi, kırsal kesimde ekme biçme için kullanılmayan fakat ortak ana yapılar tarafından kullanılan araziler için kullanılmaktadır. (Köy konutları, ticari ve küçük ölçekli sanayi kollarına ait işletme arazileri gibi.)
13. Bu tartışmanın ayrıntısı için bkz. Bruce 2015. Arazi reformları için Bkz. Barry Naughton, "Is There A 'Xi Model' of Economic Reform? Acceleration of Economic Reform since Fall 2014," China Leadership Monitor No. 46 (Winter 2015) (<http://www.hoover.org/publications/china-leadership-monitor/spring-2015-issue-46>).
14. Benzer bir konu kentlerdeki mülkiyet için de geçerlidir (aşırı oranda erkek ismi üzerine kayıtlı olma durumu). Bkz. Leta Hong Fincher, Leftover Women: The Resurgence of Gender Inequality in China (Zed Books, 2014).
15. Bkz. Lester Brown, Who Will Feed China (Worldwatch Institute, 1995) and Full Planet, Empty Plates: The New Geopolitics of Food Scarcity (W. W. Norton, 2012).
16. Bkz. Will Freeman, "How To Feed a Dragon," Gavekal Dragonomics araştırma notu, February 26, 2013.
17. Gıda güvenliğinin kapsamı, sadece ithal edilen gıdaların güvenliğini aşan bir konudur. Çin'de orta sınıf için önemli bir endişe kaynağıdır. Bkz. Robert Ash, "A New Line on Food Security," China Economic Quarterly (September 2014): 45-48.

Üçüncü Bölüm

1. Ticaret verileri Dünya Ticaret Örgütünden alınmıştır. Üretim verileri, Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Ana Toplam Veri Tabanı esas alınarak derlenmiştir. (<http://unstats.un.org/unsd/snaama/selbasic-Fast.asp>). 2013'te Çin'de üretim sektöründe yaratılan katma değer 2,74 trilyon dolardır. (Dünya genelinin %23'ü) ABD için bu değer, 2,03 trilyon dolardır. (Dünya genelinin %17'si). Bkz. Daniel J. Meckstroth, "China Has a Dominant Share of World Manufacturing," Manufacturers Alliance for Productivity and Innovation, January 6,

- 2014, <https://www.mapi.net/china-has-dominant-share-world-manufacturing>.
2. Geçtiğimiz 2.000 yıl süresince küresel GSYİH içinde Çin'in payı için bkz. Maddison 2007. For a still-controversial view of China's position around 1800, bkz., Pomeranz 2001.
 3. Büyük Britanya, gümüş dışında bir malla Çin ile olan ticaretini dengelemek maksadıyla Hint kolonilerinde yetiştirdiği afyon bitkisinin ithalatına başvurmuştur. Çin, bu ilacın ithalatını yasaklamış ve bu yasağı uygulama çabaları da savaşla sonuçlanmıştır. Savaşı Britanya kazanmıştır. Peşi sıra yapılan antlaşma ile diğer Avrupalı güçler ile birlikte Çin piyasasında çok geniş ticaret hakları elde etmiştir. Afyon ticareti için bkz. Amitav Ghosh, *River of Smoke* (Farrar, Straus, & Giroux, 2011). See also Julia Lovell, *The Opium War: Drugs Dreams and the Making of Modern China* (Macmillan, 2011).
 4. Prasanna Parthasarathi, *Why Europe Grew Rich and Asia Did Not* (Cambridge University Press, 2011).
 5. Hong Kong'un "yumuşak" adli yapısının Çin'in ekonomik büyümesindeki önemi hakkında ilna edici bir çalışma için bkz. Yasheng Huang, *Capitalism with Chinese Characteristics* (Cambridge University Press, 2008), 1-10.
 6. Fiyat verileri için bkz. Lardy 2014. KİT piyasası paylaşım verileri için bkz. Loren Brandt, Thomas Rawski, and John Sutton, "China's Industrial Development," in Loren Brandt and Thomas G. Rawski, eds. *China's Great Economic Transformation* (Cambridge University Press, 2008): 572.
 7. Bu altın çağ hakkında anlaşılır açıklama için bkz. Alexandra Harney, *The China Price* (Penguin Books, 2008).
 8. Çevre bilimci Vaclav Smil'in hesaplarına göre Çin 2011-2013 döneminde üç yıl sürede, ABD'nin bütün yirminci yüzyılda kullandığından daha fazla çimento kullanmıştır. Bu ürkütücü istatistik, Çin'de tüm konutların ve kırsal kesimde yolların büyük kısmının betondan yapıldığı gerçeğini göz ardı etmektedir. ABD'de ahşap bazlı konutlar ve asfalt kaplama daha yaygındır. Diğer Asya devletleriyle kişi başı değerler esas alınarak yapılan bir karşılaştırma için bkz. <http://www.independent.co.uk/news/world/asia/how-did-china-use-more-cement-between-2011-and-2013-than-the-us-used-in-the-entire-20th-century-10134079.html>. Çimento endüstrisi analizi için bkz. <http://www.globalcement.com/magazine/articles/796-china-frst-in-cement>.
 9. Çin Mali 2025 tartışmaları için bkz. Scott Kennedy, "Made in China 2025," Center for Strategic and International Studies, June 1, 2015, <http://csis.org/publication/made-china-2025>. Çince orijinal doküman

için: http://news.china.com/domestic/945/20150519/19710486_all.html.

10. Bahsi geçen karşılaştırma için bkz. Kroeber 2011.
11. Çift yönlü hesaplamanın net yapılması mümkün olmadığından uzmanlar ana kural olarak üçte bir kuralını yaygınlıkla kullanır.
12. Bkz. Brandt, Rawski, and Sutton 2008.
13. Bkz. G. E. Anderson, Designated Drivers: How China Plans to Dominate the Global Auto Industry (John Wiley, 2012). For a condensed version, bkz., Anderson, "Fat Profits, Fat Failures," China Economic Quarterly (June 2012): 43-47.
14. ABD yardımları için bkz. Lardy 2014, 35-36.
15. Bkz. Lardy 2014.
16. Bu sürecin büyük kısmı için Çin'de benzinin pompa fiyatı yaklaşık 7,5 Rmb/litre olmuş ve Rmb/Dolar paritesi ortalama 6,3 olmuştur. Bunun anlamı ortalama olarak fiyatın galon başına 3,57 dolar olduğudur. http://www.eia.gov/dnav/pet/pet_pri_gnd_dcus_nus_w.htm.
17. Bu kısmen, 2009 sonunda hükümetin uygulamaya koyduğu ve o zamandan beri küçük düzenlemelerle kullanmaya devam ettiği fiyatlandırma politikasını yansıtmaktadır. Bu formüle göre fiyat düzenleyici, pompa fiyatlarını ham petrol fiyatlarındaki artışa göre yukarı çekmek durumundadır ancak fiyatın varil başına 80 dolar altına veya 130 dolar üstüne çıkması durumunda bu hareketlerin boyutu dalgalanmayı önlemek için kontrollü olmalıdır. Ek olarak, benzin fiyatı düştüğünde hükümet, vergi oranlarını arttırarak aradaki farkın bir kısmına el koyar.
18. Elektrğin ücretlendirilmesi karmaşıktır. Şüphe yoktur ki yerel yönetimler bazı seçilmiş kullanıcıların düşük fiyatlı elektrik kullanmasını sağlamak üzere elektrik dağıtım şirketlerine baskı yapmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar, ülke genelinde sistematik olarak uygulanan düşük fiyat politikası tespit edememiştir. ABD enerji fiyatları, Enerji Bilgilendirme Kurumu'ndan alınmıştır. Aralık 2014'te ortalama endüstri fiyatı 6,5 dolar kwh'dir. (http://www.eia.gov/electricity/monthly/epm_table_grapher.cfm?t=epmt_5_6_a). Çin için bu rakam, mevcut kura göre Rmb 0,79 ya da 21,7 sente karşılık gelmektedir. Veri CEIC'ten alınmıştır.
19. Çin uzun zamandır bir avuç diğer ülke ile birlikte fikri mülkiyet hakları (FMH) konusunda "öncelikle takip edilecek ülkeler" listesinde yer almaktadır. FMH konusunda rapor için bkz. <https://ustr.gov/sites/default/files/2015-Special-301-Report-FINAL.pdf>.
20. Francis Cabot Lowell'in, modern tekstil üretimi için gerekli olan güç sistemlerini satın alması mümkün olmadığından Lancashire bölgesin-

de tekstil fabrikalarında iş bulmayı becermiş ve burada kullanılan makinelerin tüm özelliklerini defterine not alarak kendisi tekrar imal etmiştir. 1820'lerde dünya ekonomisinde tekstilin önemi, şu anda elektronik ürünlerin önemiyle denktir. Lowel'in yaptığı şimdi endüstri casusluğu olarak değerlendirilirdi.

21. Mükemmel ve okunabilir teknik detaydan arındırılmış yenilik nedir sorusuna cevap için bkz., Amar Bhidé, *The Venturesome Economy* (Princeton University Press, 2008).
22. Çince sözlükte zizhu; "bağımsızlık, özerklik" (Far East Chinese-English Dictionary [Far East Book Company, 1993]).
23. Ayrıntılarını 11'inci bölümde açıkladığım üzere iPhoneun üretiminde katma değer ve teknolojinin tamamı Çin dışında üretilmektedir.
24. Mary Kay Magistad'a minnettarım. Vijay Vaitheeswaran'a bu görüşleri için teşekkür ederim.

Dördüncü Bölüm

1. Tarihi ABD nüfus verileri için bkz., <http://www.census.gov/population/www/censusdata/fles/table-4.pdf> Güney Kore için, BM nüfus idaresi veri tabanı, <http://esa.un.org/unpd/wup>. New York ve Boston'un toplam alanı için <http://www.census.gov/popest/data/metro/totals-/2013/>. Uluslararası karşılaştırma için Dünya Bankası/DRC 2014, 100-101.
2. Hem Çinli yetkililer hem de akademisyenler, genellikle şehirleşmenin kendi başına ekonomik büyümenin bir destekçisi olduğu görüşüne sahiptir ve bu şehirleşme hedefine ulaşmak için uygulanan hırslı politikaların önemli sebeplerinden biridir. Daha eleştirel bir yaklaşım için, bkz., Dünya Bankası/DRC 2014, Box 1.1, 85.
3. Brookings Institution, Global Metro Monitor, <http://www.brookings.edu/research/reports2/2015/01/22-global-metro-monitor>. Dünya Bankası, şehirleşmenin üç safhasına karşılık gelen ekonomik etkileri toplanma, uzmanlaşma ve mobilite olarak açıklar, bkz., Dünya Bankası/DRC 2014, 91ff.
4. Fang Cai and Dewen Wang, "The Sustainability of Economic Growth and the Labor Contribution," *Economic Research Journal* 10 (1999): 62-68.
5. Dünya Bankası/DRC 2014, 74n1. "Doğal Artış" burada şehir nüfusunda doğumlar ile görülen artışı kastetmektedir.
6. <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/01/26/world-bank-report-provides-new-data-to-help-ensure-urban-growth-benefits-the-poor>.

7. OECD 2015, 31-37.
8. Dünya Bankası/DRC 2014, 5. Daha da kötümser bir bakış açısı ile 2010 yılı nüfus sayımına göre 670 milyonluk kent sakininden, 314 milyon yani %47'si hukou sahibi değildir. Bkz. Dünya Bankası/DRC 2014, 89.
9. Bkz., Tom Miller, *China's Urban Billion: The Story behind the Biggest Migration in Human History* (Asian Arguments, 2012), 33ff.
10. Daha büyük ve daha yoğun şehirlerde verimlilik artışı için, bkz., Dünya Bankası/DRC 2014, 7-8. Alternatif bakış açısıyla verimlilik artışının nüfus yoğunluğundan değil daha fazla insana kolay erişimden kaynaklandığı hipotezi için, OECD 2015, 44-47.
11. Karşılaştırmalı ücretler: Dünya Bankası/DRC, 180; sosyal hareketlilik: Dünya Bankası/DRC, 179.
12. Rosealea Yao, "Housing and Construction Review," Gavekal Dragonomics araştırma notu, Kasım 2014. Hükümetin kentleşme politikasının tam metni, Guojia xinxing chengzhenhua guihua ("National New-Style Urbanization Program"), Çince olarak http://www.51baogao.cn/free/xinxingchengzhenhua_pdf.shtml.
13. Bkz. Dünya Bankası/DRC 2014, 186-95.
14. Bkz. Arthur Kroeber, Rosealea Yao, and Pei Zhuan, "Housing: A Room of One's Own," *China Economic Quarterly* (December 2007): 53-58.
15. Rosealea Yao'nun çalışmaları, 2000-2012 yılları arasında inşa edilen tüm kent konutlarından %46'sının mevcut talebe karşılık geldiğini ve %36'sının yeni taleplere cevap vermek için yapıldığını geriye kalan %18'in ise yıkılan evlerin yenilenmesinden ibaret olduğunu göstermektedir. Yao 2014.
16. Dünya Bankası/DRC 2014, 21. Göçmenlerin, kent nüfusunun %40'ını oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda genelde kentlerde ev sahipliği oranının %50 civarında olduğunu görürüz. ABD'de konut sahibi olma oranı şimdilerde %65'tir. <http://research.stlouisfed.org/fred2/series/USHOWN/>.
17. Konut fiyatlarındaki artış remi rakamlara dayanmaktadır. (Ortalama maliyet ve arazi değeri), NBS/CEIC. Özellikle Pekin ve Shanghai konut fiyatları sekiz hatta on kata kadar artış göstermiştir.
18. 2000'lerin başındaki konut balonundan yirmi yıl kadar önce ortalama ABD'de ortalama konut fiyat ortalama hanehalkı gelirin 2,6 katı idi. Bkz. <http://www.forbes.com/sites/zillow/2013/04/16/high-home-price-to-incomeratio-hiding-behind-low-mortgage-rates/>.
19. Yüksek peşinat pek çok şehirde 2014 yılından sonra kaldırılmıştır.
20. Yao 2014.

21. Konut programları için bkz., Dünya Bankası/DRC 2014, 22-23.
22. Konut ve Kent-Kırsal Gelişim Bakanlığı'nda bazı yetkililer Çin'de Fannie Mae tarzı bir kurum kurulmasını açıkça savunmaya başlamıştır.
23. Limanlar hakkında bilgi Hong Kong'lu gemicilik analisti Charles de Trenck'den alınmıştır.
24. Elektrik kapasitesi: China Statistical Yearbook 2014 and China Daily http://www.chinadaily.com.cn/business/chinadata/2015-02/13/content_19582590.htm. Yollar, demir yolları ve internet kullanımı ile cep telefonu kullanımı CEIC veri tabanından Rosealea Yao tarafından toplanmıştır.
25. Yüksek hızlı tren lehinde bir çalışma, Will Freeman, "High-speed Rail: The Iron Rooster Spiffs Up," China Economic Quarterly (Haziran 2010), 7-9. 2013, yüksek hızlı trenin milli hava yolu sisteminin iki katı yolcu taşıması ayrıntılar için bkz., Keith Bradsher, "Speedy Trains Transform China," New York Times, Eylül 23, 2013.
26. Demir yolu yolsuzluk skandalı ve yaratılan güvenlik problemleri için bkz., Evan Osnos, "Boss Rail," New Yorker, Ekim 22, 2012, <http://www.newyorker.com/magazine/2012/10/22/boss-rail>. İşaretlemelerin acele yapılmış olması nedeniyle 2011 yılında yaşanan kazada 40 yolcu hayatını kaybetmiştir. Yetkililerin tren enkazını gömmek için uğraştıklarını gösteren fotoğrafların medyaya yansması büyük infiale sebep olmuştur.

Beşinci Bölüm

1. Özel teşebbüsün ilerlemesinin güçlü bir anlatımı için bkz., Lardy 2014. An important articulation of the state-sector dominance view is Yasheng Huang 2008; a similar view is advanced by Tsai and Naughton, "State Capitalism and the Chinese Economic Miracle" in Barry Naughton and Kellee S. Tsai, eds., State Capitalism, Institutional Adaptation, and the Chinese Miracle (Cambridge University Press, 2015).
2. Çin'de kamu işletmeleri sisteminin en iyi anlatımı için bkz., Li-Wen Lin and Curtis J. Milhaupt, "We are the (National) Champions: Understanding the Mechanisms of State Capitalism in China," Stanford Law Review, Vol 65: 697, April 2013 (http://works.bepress.com/curtis_milhaupt/20). KVGİK'in rolü ve faaliyetleri için bkz., Barry Naughton; <http://www.hoover.org/publications/china-leadership-monitor>, özellikle: "The State Asset Commission: A Powerful New Government Body" (Issue 8, October 2003); "SASAC Rising" (Issue 14,

- April 2005); "Claiming Profit for the State: SASAC and the Capital Management Budget" (Issue 18, July 2006); "SASAC and Rising Corporate Power in China" (Issue 24, March 2008); "Loans, Firms and Steel: Is the State Advancing at the Expense of the Private Sector?" (Issue 30, November 2009).
3. Komünist ekonomilerde "yumuşak bütçe kısıtları" fikrini ortaya atan çalışma için bkz., Janos Kornai, "The Soft Budget Constraint," *Kyklos*, 39 (1986): 3-30 (<http://www.kornai-anos.hu/Kornai1986%20The%20Soft%20budget%20Constraint%20-%20Kyklos.pdf>).
 4. KVGİK sadece finans dışı KİT'ler için düzenleyici bir kurumdur. Büyük bankalar ve sigorta kurumları gibi finansal KİT'ler, Maliye Bakanlığı kontrolündedir.
 5. Lardy 2014, 51.
 6. KVGİK, 2011 sonu itibarıyla tüm KİT'lerin %90'ından fazlası ve merkezi yönetim kontrolündekilerin %72'sinin kurumsallaşmasının sağlandığını rapor etmiştir. Başka bir ifadeyle hâlen merkezi yönetim kontrolündeki KİT'lerin dörtte biri kurumsal değildir. Bkz., "Report of the State Council on the Reform and Development of State-Owned Enterprises," Kasım 26, 2012; http://www.npc.gov.cn/npc/xinwen/2012-10/26/content_1740994.htm (Çince).
 7. KVGİK dışındaki kurumlar için, bkz., Lin and Milhaupt 2013, 726; ve Naughton March 2008. Bürokratik kademe için, bkz., Lin and Milhaupt 2013, 736. Üst düzey atamalar için, bkz., Lin and Milhaupt 2013, 738.
 8. Bu oranlar tek tek KİT'ler için (yukarıda 2 ve 3'üncü kademe organizasyon yapısı içinde anlattığımız gibi), listeye girmeyen ana grup şirketleri değil.
 9. Ayrıca bkz., Barry Naughton, "SOE Policy: Profiting the SASAC Way," *China Economic Quarterly* (June 2008); ve Andrew Batson, "Fixing China's State Sector," Paulson Institute Policy Memorandum, January 2014. Başta "China Unirule Institute of Economics" olmak üzere kimi analizciler KİT'lerin 2000'li yıllardaki kârının büyük kısmının ucuz sermaye erişimi ile elde edildiğini iddia etmektedir. Bkz., Unirule Institute of Economics, "The Nature, Performance and Reform of the State-Owned Enterprises," April 12, 2011. Bu akla yatkın değildir çünkü KİT'ler 1998 öncesinde de aynı şekilde sermaye erişimine sahipti ancak yine de büyük kayıplar vermeyi "başardılar". Gizli yardımlar muhakkak KİT'lerin kârında önemli bir rol oynamıştır ama 1990-2000 döneminde KİT'lerin finansal performans artışını açıklamak için yeterli sebep değildir.

10. Maliye Bakanlığı, Finansal Yıllık 2014.
11. Bkz., Przemyslaw Kowalski, Max Büge, Monika Sztajerowska, and Matias Egeland, "State-Owned Enterprises: Trade Effects and Policy Implications," OECD Trade Policy Papers No. 147 (2013), <http://dx.doi.org/10.1787/5k4869ckqk7l-en>. Teknik olarak bu veriler Gayri Safi Milli Hasıla (GSYİH +/- net dış gelir) orantılı olarak sunulmuştur. Uygulamada GSYİH ile GSMH arasındaki fark oldukça azdır, bu nedenle ben kitap boyunca GSYİH verilerini kullandım.
12. Bu tahmin, Çin Sosyal Bilimler Akademisinde Dünya Politikaları ve Ekonomi Enstitüsü öğretim görevlisi Zhang Bin'den alınmıştır: "Zhongguo jingji zengsu weihe fangman? Jingji jiansu, jinrong gao honggan yu zhengfu gaige de san nan xuanze (China's Trilemma: Economic Slowdown, Financial Leverage and Government Reform)."
13. Lardy 2014, 24-33.
14. Bkz., Kennedy, "Wanted: More Creative Destruction," Gavekal Dragonomics araştırma notu, February 10, 2014. Anti-tekel yasası için, bkz., US Chamber of Commerce, "Competing Interests in China's Competition Law Enforcement: China's Anti-Monopoly Law Application and the Role of Industrial Policy," September 2014; <https://www.uschamber.com/report/competing-interests-chinas-competitionlaw-enforcement-chinas-anti-monopoly-law-application>.
15. Bkz., Scott Kennedy, *The Business of Lobbying in China* (Harvard University Press, 2008); ve Erica Downs, "Business Interest Groups in Chinese Politics: The Case of the Oil Companies," in Cheng Li, ed., *China's Changing Political Landscape* (Brookings Institution, 2008).
16. KİT'ler ile devlet arasındaki ilişki ve devletin "hiyerarşik ağ yapısı" için Lin and Milhaupt (2013)
17. Lardy 2014 özel sektörün kamuya rağmen büyüdüğünü savunmaktadır. Çinli milyoner ve milyarder sayıları için, bkz., the Hurun Report, <http://www.hurun.net/EN/HuList.aspx>.
18. Şirket kayıtları, müşterek, ortak hisseli, limited gibi pek çok farklı kategori içermektedir. Hem kamu hem özel işletmeler bu kategorilerin herhangi birinde olabilir.
19. Sean Dougherty, Richard Herd, and Ping He, "Has a Private Sector Emerged in China's Industry? Evidence from a Quarter of a Million Chinese Firms," *China Economic Review* 18, no. 3 (2007): 309-34.
20. Lardy 2014, 74.
21. A.g.e., 81.
22. "Guojin mintui" fenomeninin incelemesi için bkz., Scott Kennedy, "Private Firms: Pink Capitalists In Bloom," *China Economic Quar-*

terly (June 2012): 37-42; ve "Wanted: More Creative Destruction," Gavekal Dragonomics araştırma notu, February 10, 2014.

Altıncı Bölüm

1. Yakın zamana kadar Xi Jinping'in sistematik şekilde yürüttüğü medya görünürlüğü yüksek yolsuzlukla mücadele operasyonlarının büyük kısmı politik sebepli operasyonlar olarak görülmektedir. İyi bilinen örnekler arasında 1995'te Pekin Belediye Başkanı Chen Xitong ve on yıl sonra Shanghai Parti Sekreteri Chen Liangyu sayılabilir. Her davyyla, Ulusal liderle iyi anlaşılamayan yerel gücü yüksek bir üst seviye memurun harcanmasını sağlamıştır. Diğer ünlü yerel yolsuzluk davaları arasında Güney Çin'de 1990'ların sonunda kaçakçılık ile mücadele kapsamında çok sayıda şehir yöneticisinin tutuklanması ve 2000'lerin başında mafya ile yakın ilişkili şehir yöneticilerinin alaşağı edilmesi sayılabilir.
2. Çin ile Hindistan yönetimleri arasında iyi bir karşılaştırma için William Antholis, *Inside Out India and China: Local Politics Go Global* (Brookings Institution, 2013).
3. Yerel yönetimlerin sorumlu tutulamaması hususu pek de abartılmamalıdır. Çin'de seçimle gelmeyen yerel yönetimlerin tarihi olarak sorumluluk bölgelerinin ihtiyaçlarına karşı Hindistan'da demokratik seçimle gelen yönetimlere oranla daha duyarlı oldukları iddia edilebilir. Bunun en önemli sebebi Hindistan'da takip edilen gayenin ekonomik büyüme sağlamak değil belli bir kastın, dini grubun veya çıkar grubunun çıkarlarını korumak olmasıdır. Bkz., Antholis 2013, 33; ve Lily L. Tsai, *Accountability Without Democracy* (Cambridge University Press, 2007).
4. Yerel yönetimlerin 1980'ler ve 1990'lara göre ticarete sınırlama getirme yeteneği son derece sınırlandırılmıştır. Bkz., Barry Naughton, "How Much Can Regional Integration Do to Unify China's Markets," in *How Far Across the River: Chinese Policy Reform at the Millennium*, ed. Nicholas C. Hope vd. (Stanford University Press, 2003). Ancak şu da aşîkârdır ki Çin'de zayıf işletmeler piyasayı dünyadaki diğer örneklere göre çok daha yavaş terk etmektedir ve bunun en önemli sebebi -hele de kamuya ait ise- yerel yönetimlerden aldıkları destektir. Bkz., Scott Kennedy, "Wanted: More Creative Destruction," Gavekal Dragonomics araştırma notu, February 10, 2014. Gerçek bir piyasa ekonomisinin işlemleri için hem piyasalara serbest erişim hem de zayıf oyuncuların piyasayı hızla terk etmesi temel gerekliliktir.

5. Esasen bu oldukça basitleştirilmiş bir örnektir. Gerçekte uygulama bu derece merkezîyetçi değildir. Uygulamada yerel yönetimlerin “bütçe dışı fonlar” kullanma şansı vardır. 1970’lerin sonundan bu yana yatırımların finansmanında üçte bire yakın rol oynamıştır. (Naughton 1995, 43).
6. 1996 sonrası toplam gelirden artışın ne kadarının gerçek bir artıştan kaynaklandığı ne kadarının ise zaten orada bulunduğu fakat sadece muhasebe uygulamalarının iyileştirilmesi sayesinde kayda geçirildiği net değildir. (Benzer şekilde 1980’lerde gelir azalması da bütçe dışına kaydırılan muhasebe kalemlerinden dolayı ortaya çıkmış olabilir.) Bugüne kadar Çin’de bütçe muhasebesi gevşek bırakılmıştır. Bunun amacı uzun süredir devam eden her bir yönetim kurumunu bütün harcama ve kazançlarını, Maliye Bakanlığı kontrolünde tek hesap muhasebe sisteminde birleştirmeye zorlamaktır. Bu süreç tamamlanmaktan çok uzaktır.
7. Detaylar için bkz. He Yuxin, “China Development Bank: The Best Bank in China?” Gavekal Dragonomics araştırma notu, July 1, 2010.
8. Yerel borçların sadece %40’ı yerel yönetim borçlanma araçlarından kaynaklıydı. Geri kalan borç diğer borçlanma türleri ile oluşturulmuş bir yamalı bohçadan oluşmaktaydı ve yerel yönetimler bunlardan doğrudan sorumlu değildi; belki ekonomik durum çok kötüleşirse ödemeye zorlanabilirdi. Bkz. National Audit Office, “Audit Results of Nationwide Governmental Debts,” December 30, 2013; http://www.cnao.gov.cn/main/articleshow_ArtID_1335.htm.
9. IMF tahminleri için, bkz. IMF, Article IV Consultation, Staff Report (2014), <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr14235.pdf>, 9 ve 26-27. Bazı özel tahminler toplam hükümet borcunu %70 civarında daha yüksek göstermektedir. Ancak bu hesaplamalarda Merkez Bankası tahvilleri, kamuya ait politik banka bonoları gibi esasen borç kaleminde yer almayan maddeler bulunmaktadır. Bkz., Janet Zhang, “The Magic Mountain: China’s Public Debt,” Gavekal Dragonomics araştırma notu, April 20, 2011. IMF mevcut hükümet borcunun sorunlu olmadığını ama borcun büyüme hızının sorunlu olduğunu ifade etmektedir. IMF’in toplam bütçe açığı tahmini GSYİH’nin yaklaşık %7’si civarındadır. Hükümetin resmi açıklaması ise %2’dir.
10. Transfer sisteminde yaşanan problemler için, Lou Jiwei, ed., Public Finance in China: Reform and Growth for a Harmonious Society (Dünya Bankası, 2008), özellikle David Dollar and Bert Hofman, “Intergovernmental Fiscal Reforms, Expenditure Assignment, and Governance” (39-52); ve Anwar Shah and Chunli Shen, “Fine-Tuning the Intergovernmental Transfer System to Create a Harmonious Soci-

ety and Level Playing Field for Regional Development (129-54). Ayrıca bkz., Xiao Wang and Richard Herd, "The System of Revenue Sharing and Fiscal Transfers in China," OECD Economics Department Working Papers, No. 1030 (OECD Publishing, 2013).

11. Vergi sisteminin yerel yönetimleri nasıl endüstri ve altyapı yatırımlarına yönelttiği konusu oldukça karmaşık ve tekniktir. Bkz. Dünya Bankası/DRC 2014, 57; ve Xinye Zheng and Li Zhang, "Fiscal Reform: A Better Way to Tax and Spend," China Economic Quarterly, March 2013, 26-30. En önemli etken Çin'in KDV sistemidir. Çoğu ülkede KDV esasen bir tüketim vergisidir son tüketici tarafından mal satın alınırken ödenir. Çin'de ise bir üretim KDV'si vardır, büyük kısmı da işletmelerden toplanmaktadır. Çoğu ülkenin aksine hizmetler sektöründe ise KDV yoktur, bunun yerine hizmet sektöründe işletmeler "çalışma vergisi" öderler (bkz. Ehtisham Ahmad, "Taxation Reforms and the Sequencing of Intergovernmental Reforms in China: Preconditions for a Xiaokang Society," in Lou 2008). Bu nedenle hizmetler sektöründe vergi yükü ağırdır ve bu hizmetlerin alıcısı, mal alırken olduğu gibi hizmet bedelini ve vergiyi ayırt edememektedir. Ayrıca yerel ve merkezi yönetimlerin müşterek kullandığı KDV ve işletme geliri vergisi gibi vergiler toplandığı yere göre dağıtılmaktadır. Bu nedenle şehir yönetimleri şirketlerin istediği gibi yer değiştirmesine veya başka bir yönetime vergi veren bir şirket tarafından satın alınmasına engel olmaktadır. KDV ödemelerinden elde edilen gelirin akışını sağlamak için zor durumdaki işletmelere, doğrudan bütçeye yansımaya ek yardımlar yapılmakta ve faaliyete devamı sağlanmaktadır. Bu bazen itibatlı bir bankadan kredi sağlanması, bazen elektrik indirimi bazen de arazi indirimi olabilir.
12. Varlık vergisi ve ilgili problemler için, bkz. Dünya Bankası/DRC 2014, 56 and 292-97.
13. Finansal reform paketine girmeyi başaran öncelikler için, bkz. Lou Jiwei, finance minister, "Report on the Implementation of the Central and Local Budgets in 2013 and on the Draft Central and Local Budgets for 2014" (Ministry of Finance 2014). Gözden geçirilen bütçe yasası (Çince) bkz. Lou'nun röportajı, People's Daily, "Xin yusuanfa: dajian xiandai caizheng zhidu kuangjia" ("The New Budget Law: Framework for Building a Modern Fiscal System"), People's Daily, September 11, 2014, <http://politics.people.com.cn/n/2014/0911/c1001-25637407.html>.
14. Haziran 2015'te Ulusal Büyüme ve Reform Komisyonu başkan yardımcılarında biri olan Lian Weiliang, bir konuşmasında NDRC'nin

bono piyasa defaultlarını kabul etmeyeceğini söylemiştir. Bkz.; http://www.sdpc.gov.cn/gzdt/201507/t20150701_710447.html.

15. Ekonomik açıdan elbette bütün ülkelerdeki bütün vergiler, ülkedeki bireylerden toplanmaktadır. Tek soru bu vergilerin işletmeler aracılığı ile mi yoksa doğrudan mı toplanacağıdır. Ancak uygulamada ve politik olarak, vergilerin işletmeden mi bireyden mi toplanacağı çok büyük fark yaratmaktadır.

Yedinci Bölüm

1. Nicholas Lardy, China's Unfinished Economic Revolution (Brookings Institution, 1998) ve Nicholas Lardy, Markets Over Mao (Peterson Institute of International Economics, 2014).
2. Naughton 2007, 462.
3. Lardy 1998, 119.
4. 2010 yılında Çin Tarım Bankası dört büyüklerin sonuncusuydu.
5. Bunlar, Çin Kalkınma Bankası (ÇKB), Çin Zirai Gelişim Bankası ve Çin İthalat-İhracat Bankası'dır. Bu üçlüden ÇKB, (1997-213 arası Deng'in eski rakibi Chen Yun'un oğlu Chen Yuan tarafından başarıyla yönetilmiştir) tartışmasız en önemlisidir. Çok geniş yelpazede alt-yapı projelerinin finansmanını sağlamış, yerel yönetimlerin araziye dayalı finansman mekanizmasının ortaya çıkarılmasına önayak olmuş ve Çin'in küresel kaynak yatırımlarında önemli rol oynamıştır. Bkz., Erica S. Downs, "Inside China, Inc: China Development Bank's Cross-Border Energy Deals," Brookings Institution China Center Monograph, March 21, 2011; ve Michael Forsythe and Henry Sanderson, China's Superbank (Bloomberg Press, 2013).
6. Lardy 2014, 130.
7. 1998'de bankalar Maliye Bakanlığı tarafından satın alınmış olan özel bonoların satışıyla 270 milyar Rmb yeni sermaye elde etmiştir. Ancak aslında Maliye Bakanlığı'nın bu bonoları ödeyecek parası yoktu, bu nedenle bankalara tahsis edildi. Takip eden birkaç yıl süresince bankalar büyük kârlar elde etmiş, bu kârların yüklü bir kısmını da Maliye Bakanlığı'na kâr payı olarak aktarmıştır. Maliye Bakanlığı bu sayede elde ettiği geliri IOU ödemeleriyle tekrar bankalara yönlendirmiştir. Başka bir ifadeyle bankaların sermaye yapısını oluşturmak için kullanılan sermaye 1998 yılında ortada yoktur ve daha sonra banka kârları ile elde edilmiştir. Bu uygulamanın işe yarama sebepleri (a) Bankaların, hükümet kontrolündeki birleşik ve kapalı bir sistemin parçası olması, yabancı hissedar veya denetçiler bulunmadığından iflasa sü-

rüklenmemesi ve (b) yapısal reformlar ile çok sayıda yeni ve kârlı kredi verme imkânı bulunmasıdır.

8. ABD'de 2008 Haziran ayında özel sektöre verilmiş olan toplam kredi 24,4 trilyon dolar ve banka mevduatları toplamı 7 trilyon dolardı. 2014 sonunda Çin'de toplam özel sektör kredisi Rmb 122 trilyon ve toplam banka mevduatı 117 trilyon Rmb idi. (Kredi rakamları, Uluslararası uzlaşma bankasından ve mevduat tutarları ABD için merkez bankasından (FDIC) ve Çin için ÇHB'den alınmıştır.) Finansal analizcilerin sıklıkla vurguladığı gibi likidite ile ödeme gücü aynı şey değildir. Eğer varlıklarınızın toplam değeri, toplam borçlarınızdan düşük ise ödeme gücünüz yoktur. Bu durumda yüksek miktarda likit fon, kaçınılmaz durumun bir miktar geciktirilmesini sağlayabilir, ancak sizi kurtaramaz. Fakat, ödeme gücü hareketli bir hedeftir. Çünkü varlıklarınızın değeri dalgalanmaktadır. Bankaların, finansal krizlerde kurtarımla operasyonları lehinde bir argüman şudur: Böyle zamanlarda varlıkların piyasa değerinin, gerçek ekonomik değerinin altına düşme sebebinin, herkesin varlıklarını satmaya çalışması olduğudur. Sonuç olarak bazı bankalar ve şirketler, aslında varlıklarının uzun vadeli değeri düşünüldüğünde öyle olmasalar bile ödeme güçlüğü durumunda görünebilir. Dolayısıyla hükümet, gerekli likiditeyi sağlayarak varlıkların kendi değerinden satılmasını sağlayabilir. Çin gibi hızlı büyüyen ve gelişmekte olan bir ekonomide esas sistemsel risk, ödeme gücü değil likidite krizidir. Çünkü beş ila on yıl içinde varlık fiyatlarının sert şekilde yükselmesi ihtimali yüksektir. Bu nedenle bankalar, 1990'ların sonunda Çin'de olduğu gibi teknik açıdan ödeme güçlüğü içinde olsa bile bir miktar likidite ve zaman temin edildiğinde eski hâline geri dönebilir. Problem, böyle bir ülke olgunlaştığında ve daha düşük büyüme eğilimine girdiğinde baş gösterir. Varlık fiyatlarındaki büyük artış artık kesin değildir ve ödeme güçlüğü daha büyük bir risk faktörü hâline gelir.
9. Bkz., Richard Koo, *The Holy Grail of Macroeconomics: Lessons from Japan's Great Recession* (John Wiley & Sons, 2009).
10. Bankalar 1,4 trilyon Rmb varlık yönetim şirketlerine yönlendirmiştir. 1999 GSYİH'sinin %18'i (sonradan yapılan hesap düzeltmeleri ile oran %15 olarak bulunmuştur. Ancak bu rakam o tarihte yetkililerin kullandığı rakam değildir) 2009'a gelindiğinde kalan açık 1,2 trilyon idi. Demek oluyor ki varlık yönetim şirketleri esas borcun ana parası üzerinden %15'ten azını kurtarabilmiştir.
11. Lardy 2014, 104-7.
12. Bu hesaplamada asıl önemli olan nominal GSYİH büyüme oranıdır çünkü borcun ilk değeri, nominal açıdan sabittir. Çin'in, 2000'li yıl-

larda borç probleminden bu kadar kolay kurtulmasını sağlayan sebeplerden önemli bir tanesi nominal GSYİH büyüme hızının 2003-2011 arası %17 olmasıdır. Ancak bugün, nominal GSYİH büyüme hızı %7 civarındadır ve kısa vadede artma ihtimali de yüksek değildir. Bu nedenle borç/GSYİH oranının sabitlenmesi için kredilerdeki artışın yavaşlaması ve mevcut %14 seviyesinin yaklaşık yarısına düşmesi gereklidir.

13. “Gölge bankacılık” terimi, 2007’de Paul McCulley tarafından ilk kez kullanılmıştır. Benim kanaatimce bu terim şu anda yaygınlıkla kullanılan hâliyle pek yararlı değildir çünkü farklı finansal risk oranlarına sahip çok sayıda farklı finansal aktiviteyi bir arada değerlendirmekte ve potansiyel olarak tümünün zararlı olduğunu ima etmektedir.
14. Bkz. Financial Stability Board, Global Shadow Banking Monitoring Report 2014, ulaşmak için; http://www.financialstabilityboard.org/wp-content/uploads/r_141030.pdf. Standard Chartered Bankası Çin’de gölge bankacılık sektörünün boyutunu GSYİH’nin %8 ila 14’ü seviyesinde tahmin etmektedir. Bkz., Stephen Green, Wei Li, and Lan Shan, “Your Map of the Expanding Credit Universe,” Standard Chartered araştırma notu, March 3, 2014.
15. Bkz., Nicholas Borst, “Shadow Deposits as a Source of Financial Instability: Lessons from the American Experience for China,” Peterson Institute for International Economics Policy Brief 13-14, May 2013, <http://www.piie.com/publications/interstitial.cfm?ResearchID=2410>.
16. 2015 başında, hükümet, bankacılık yasasını değiştirerek borç/kredi oranını sınırlandırmaktan vazgeçmek niyetinde olduğunu açıklamıştır.
17. 1993 sonunda resmi kur, dolara karşı 5,8 iken piyasada ticaret için kullanılan “swap oranı” dolara karşı 8,7 idi. 1994 Ocak ayında resmi kur 8,7 seviyesine getirildi ve serbest dalgalanmaya bırakıldı ayrıca swap oranı uygulaması da kaldırıldı.
18. Rmb cinsinden mevduat verileri, tahvil yayımları için, Hong Kong Monetary Authority; <http://www.hkma.gov.hk/eng/market-data-andstatistics/monthly-statistical-bulletin/>.
19. Dış ticaret verileri için bkz., Bank for International Settlements, “Triennial Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 2013,” December 8, 2013, <http://www.bis.org/publ/rpfx13.htm>. Uluslararası bono piyasası verileri için, bkz. http://www.bis.org/statistics/r_qa1412_hanx12a.pdf.
20. Renminbi’nin uluslararası kullanımı hakkında kapsamlı bir tartışma ve bunun ekonomik reformlarla ilişkisi için, bkz., Arthur Kroeber, “China’s Global Currency: Lever for Financial Reform,” Brookings Tsinghua Center for Public Policy, Monograph Series No. 3, April

2013, <http://www.brookings.edu/research/papers/2013/04/china-global-currency-financial-reformkroeber> ; ve Eswar Prasad and Lei Ye, "The Renminbi's Role in the Global Monetary System," Brookings Institution, February 2012, <http://www.brookings.edu/research/reports/2012/02/renminbi-monetary-system-prasad>.

21. IMF, üye ülkelere tahsis edeceği krediyi tanımlamak için SDR'yi kullanmaktadır. 30 Kasım 2015 tarihinde IMF yönetim kurulu tarafından kabul edilen yeni formüle göre SDR içinde Rmb ağırlığı %11'dir. ABD Doları %40, Euro %32 ve Yen ile Sterlin her biri %9 paya sahiptir. Bu oranlar ülkelerin ticaretteki gücünün bir yansımasıdır. Rmb'nin uluslararası ihtiyat varlıkları içinde payı çok daha (yaklaşık %1) düşüktür. Bkz., "China's Yuan in the SDR Basket," Bloomberg China Brief, November 30, 2015, <http://newsletters.briefs.-bloomberg.com/document/46z1i9i3mb3z15mu930/front>.
22. Finansal açıklığın standart bir ölçütü Chinn-Ito endeksidir. Buna göre Çin, dünyadaki en kapalı finansal sistemlerden birine sahiptir. Bkz., <http://econbrowser.com/archives/2014/08/chinn-ito-financial-openness-index-updated-to-2012>. Başka bir endekse göre araştırılan 100 ülkeden sadece altısında sermaye kontrol tedbirleri Çin'de uygulananlardan daha ağırdır; bu altı ülkeden sadece Hindistan büyük ekonomi kabul edilebilir. Bkz., Andres Fernandez et al., "Capital Control Measures: A New Dataset," NBER Working Papers No. 20970, February 2015; veriler için adres <http://www.columbia.edu/~mu2166/fkrsu/fkrsu.xls>. Renminbi'nin kayda değer bir uluslararası ihtiyat para birimi olması için yabancı yatırımcıların serbest bir şekilde başta hükümet tahvilleri olmak üzere finansal araçlara (sadece Hong Kong'ta değil) tüm Çin genelinde yatırım yapabilmesi, paralarını günlük olarak istediği gibi piyasalara sokup geri alabilmesi gerekir. Hâlihazırda bu imkânsızdır. Öncelikle Çin borsasında derinlik o kadar azdır ki herhangi bir günde istediğiniz bir hisseyi istediğiniz miktarda alma veya satma şansınız yoktur ve sermaye kontrolleri nedeniyle ülkeden para çıkarmak uzun zaman almaktadır. Finansal karar vericilerin stabilite takıntısı nedeniyle bu durumun uzunca bir süre değişmesi zor görünmektedir.

Sekizinci Bölüm

1. Bu hesaplama, BP'nin "Statistical Review of World Energy 2015", raporuna ve Dünya Bankası'nın World Development indicators (mevcut kur oranında) GSYİH verilerine dayanmaktadır. Çin'in, GSYİH'ye oranla enerji kullanım yoğunluğunu hesaplarken kişi başı-

- na değer hesaplandığında çıkan sonuçlar daha az ürkütücü olacaktır. Ancak Çin'de kullanılan enerjinin büyük bölümü fiyatları dünya piyasalarına bağlı olan ticaret malları üretiminde kullanıldığı için, bence mevcut kur oranında GSYİH değerleri daha doğru sonuç vermektedir.
2. Özellikle bir güç üretim tesisi yaklaşık 10.500 BTU (British Thermal Unit) kömür yakarak bir kilowatt/saat enerji üretirken aynı enerji için 8.000 BTU doğal gazı ihtiyaç duymaktadır. Bkz.; <http://www.eia.gov/tools/faqs/faq.cfm?id=107&t=3>. Kömürün enerji üretimindeki payı için, bkz., China Statistical Yearbook 2014; <http://www.eia.gov/tools/faqs/faq.cfm?id=427&t=3> ve; <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/electricity-production-by-fuel-1/electricity-production-by-fuel-assessment-3>.
 3. Daniel H. Rosen and Trevor Houser, China Energy: A Guide for the Perplexed (Peterson Institute for International Economics, 2007), 23.
 4. Çin ve ABD'nin kömüre dayalı güç üretimi karşılaştırması için, bkz., <http://www.chinafaqs.org/library/wri-average-coal-fired-power-plantfleet-efficiency-china-and-us>. Çin'de araçlarda yakıt verimliliği standartları için, Hongyan H. Oliver et al., "China's Fuel Economy Standards for Passenger Vehicles: Rationale, Policy Process and Impacts," Discussion Paper 2009-03 (March 2009), Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School.
 5. Verimsizlik kaynakları ve potansiyel verimlilik kazanımları için, bkz., Nan Zhou et al., "China's Energy and Emissions Outlook to 2050: Perspectives from Bottom-Up Energy End-Use Model," Energy Policy 53 (February 2013): 14ff.
 6. BP Statistical Review 2015; Güç üretiminde kullanılan yakıtların dağılımı Ulusal İstatistik Kurumundan (NBS) alınmıştır. 2050 yılı enerji kullanım projeksiyonları için, bkz., Zhou vd. (2013).
 7. Çin, esasen 2014 yılında kömür kullanımının %2,9 azaldığını bildirmiştir. Ancak tarihi enerji kullanım verilerinin incelenmesiyle kömür kullanımının tahminlerin %16 üzerinde olduğu yani 2014 yılında toplam kömür kullanımının sabit kaldığı görülmüştür. Diğer taraftan, bu sonradan ortaya çıkan kömür kullanımı ile üretilen ısı çok düşük seviyededir yani CO2 emisyon ve enerji kullanım değerleri daha düşüktür. 2012-2014 arasında kömür kullanımında artış sınırlı olmuştur. En güncel veriler 2015 yılında kömür kullanımının azaldığını doğrulamaktadır. Bkz., Rosealea Yao, "Finding the Missing Coal," Gavekal Dragonomics araştırma notu, 3 Aralık, 2015.
 8. Sera gazı salınım verileri CAIT veri tabanında takip edilmektedir. Altı ana sera gazı, CO2, metan, nitrojen oksit ve üç florin bazlı gazdır. Dünyada sera gazları salınımının dörtte üçü CO2'dir. Çin'de salınım-

lar ise ortalamanın üzerinde bir ağırlıkla CO₂'den oluşmaktadır. Farklı yakıtların CO₂ salınımları için; <http://www.eia.gov/tools/faqs/faq.cfm?id=73&t=11>.

9. Gerek havadaki kıyamet gerekse diğer genel hava kirliliği (özellikle PM_{2.5} küçük partikülleri) sorunları için dikkate değer hususların başında şu gelir. Çin'de ortalama PM_{2.5} değeri, metreküpde 90 mikrogramdır (μ/m^3), bu değer Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) üst sınır kabul ettiği 25 μ/m^3 ile karşılaştırıldığında aşırı yüksektir. Esasen DSÖ kademeli (70, 50 ve 30 μ/m^3) bir ölçüm sistemi kullanmaktadır ve gelişmekte olan ülkelerin daha yüksek emisyon değerlerine sahip olmasını normal kabul etmektedir. Bkz. WHO, http://whqlibdoc.who.int/hq/2006/WHO_SDE_PHE_OEH_06.02_eng.pdf Çin'de hava kirliliği ile ilgili kapsamlı bir çalışma ve şimdiye kadar katedilen mesafe için, bkz., Chris P. Nielsen and Mun S. Ho, eds., *Clearing the Air* (MIT Press, 2007); and Chris P. Nielsen and Mun S. Ho, *Clearer Skies over China* (MIT Press, 2013).
10. 1948'de Donora, Pennsylvania'da yaşanan benzer bir felaket için, bkz., Stephen Mihm, <http://www.bloombergview.com/articles/2013-11-06/londons-great-smog-provides-lessons-for-china>.
11. Gelir seviyesi ile çevre koruma arasındaki ilişkinin teknik terimi "Environmental Kuznets Curve" (Kuznets Çevre Eğrisi-EKC/KÇE), bu adın verilme sebebi Simon Kuznets'in, büyümenin ilk aşamalarında gelir eşitsizliği arttığı ancak ülke zenginleştikçe normalleşmekte olduğu teorisidir. Eşitsizlik için kullanılan klasik Kuznets eğrisi gibi KÇE de analitik bilgi ile çeşitli eleştiriler görmektedir. Bkz., David I. Stern, "The Rise and Fall of the Environmental Kuznets Curve," *World Development* 32, no. 8 (2004): 1419-39, KÇE'nin öngörülleri ile gelişmekte olan ülkelerde yaşanan gerçek durumu karşılaştırmaktadır.
12. Bu bölümdeki tartışma konuları için, bkz., Calvin Quek, "Bringing Back the Blue Sky Days," *China Economic Quarterly*, September 2014; Angel Hsu, "A Real War, More Ammo Required," *China Economic Quarterly*, September 2014; ve Michal Meidan and Rosealea Yao, "King Coal's Long, Slow Decline," *China Economic Quarterly*, March 2014. Emisyonlarda kömürün birincil rolü hakkında Greenpeace'in Pekin şubesi tahminlerine göre PM_{2.5} salınımının %45 ila 50'si kömürden, %15-20'si ise ulaşımdan kaynaklanmaktadır. (Quek 2014). Nielsen and Ho (2007, 57) Hava kirliliğinden kaynaklanan sağlık problemlerinin dörtte birinin elektrik sektöründen dörtte birinin de çimento, çelik ve cam üretiminden kaynaklanmakta olduğunu bulmuştur. Aynı bilim insanları daha sonra ki bir çalışmalarında da elekt-

rik ile birlikte çimento, çelik ve cam üretiminin %54 ve ek olarak ağır metal kalıplama işlerinin de %14 oranında hava kirliliği parçacıklarına sebep olduğunu bulmuştur. Sülfür dioksit salınımlarında güç üretimi %51 ile ana sebeptir ve çimento, cam ve tuğla üretimi de %11 ile ikinci sıradadır.

13. Endüstriyel enerji kampanyası hakkında kapsamlı bir değerlendirme için; Jing Ke et al., "China's Industrial Energy Consumption Trends and Impacts of the Top-1000 Enterprises Energy-Saving Program and the Ten Key Energy-Saving Projects," *Energy Policy* 50 (November 2012), 562-69.
14. Enerji fiyat bilgileri için bkz., Key China Energy Statistics 2014 (Lawrence Berkeley National Laboratory China Energy Group, 2014).

Dokuzuncu Bölüm

1. Yang Jisheng, *Tombstone: The Untold Story of Mao's Great Famine* (Allen Lane, 2012); and Judith Banister, *China's Changing Population* (Stanford University Press, 1987).
2. Guo Zhigang, "Family Planning Policy: Too Few By Far," *China Economic Quarterly* (June 2012): 22-26.
3. 2014'de Çin'in iş gücü piyasa büyüklüğü 770 milyon iken ABD'nin ki 157 milyondur. Çin için CEIC veri tabanı, ABD için "Bureau of Labor Statistics" kullanılmıştır. Bkz., <http://data.bls.gov>
4. Wang Feng, "Demographic Transition: Racing towards the Precipice," *China Economic Quarterly* (June 2012): 17-21; and Judith Banister, "Labor Force: No. Need to Panic," *China Economic Quarterly* (June 2012): 27-30.
5. Guo 2012.
6. Doğurganlık oranları için Dünya Bankası'nın "World Development Indicators" verileri kullanılmıştır, <http://data.worldbank.org>. Tek çocuk politikasının çok yönlü analizi için; Martin King Whyte, Wang Feng, and Yong Cai, "Challenging Myths About China's One-Child Policy," *China Journal* 74 (2015): 144-59.
7. Guo 2012.
8. Lardy 2014, 214-15.
9. Fang Cai, Albert Park, and Yaohui Zhao, "The Chinese Labor Market in the Reform Era," in Loren Brandt and Thomas G. Rawski, eds., *China's Great Economic Transformation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 171.

10. Oi 1999, 62-66; “müşterek” ifadesi ile kastedilen genellikle bu işletmenin bir kamu kurumu ve şehir yönetimi tarafından, şehir yönetimi daha büyük söz sahibi olacak şekilde yönetilmesidir. Cai et al. 2008, 176-77.12. ABD tarım dışı istihdam verileri, 2008 Ocak ayında 138,4 milyon ile zirveyi gördükten sonra azalmaya başlamış 2010 Aralık ayında 129,7 milyon olmuştur. ABD üretim sektörü istihdamı 1979 yılında 19,5 milyon ile zirve yapmış 2009’da 11,5 milyona düşmüştür. Bureau of Labor Statistics. Resmi olarak “kayıtlı kentli işsizlik” istatistikleri on yıldır %4 seviyesinde sabit görünmektedir. Ancak bu rakamın kıymeti yoktur çünkü göçmenler ve işsizlik maaşı başvurusu yapmayanlar bu istatistiğe dâhil değildir. 2013 işsizlik rakamı olan %5 Ulusal Gelişme ve Reform Komisyonu raporlarından alınmıştır. Hükümet sık sık bu araştırmayı güncellemekte ama sonuçları yayımlamamaktadır. Farklı tahminler, 2008’den bu yana %6 ila 10 arası değerler üretmektedir. See “China Announces Survey-Based Unemployment Rate of Around 5 Pct,” Caijing, August 2, 2013, <http://english.caijing.com.cn/2013-08-02/113123807.html>; ve Yang Liu, “The Chinese Labour Market: High Unemployment Coexisting with a Labour Shortage,” July 19, 2014, <http://www.voxeu.org/article/china-s-unemployment-and-labour-shortage>.14. Cai et al. 2008, 179-82.15.
11. Çalışma yaşında nüfus artışı için, bkz., Dünya Bankası/DRC 2013, 277, fg. 4.5.
12. Çin ve Tayland ücret seviyeleri karşılaştırması için, bkz., Dünya Bankası/DRC 2013, 349, fg. 5.12.
13. Bkz., Bai and Qian, “Who Is the Predator, Who the Prey: An Analysis of Changes in the State of China’s National Income Distribution,” *Social Sciences in China* 30, no. 4 (November 2009): 179-205.
14. Çin’in GINI değeri ile ilgili muhtelif araştırmalar 11’inci bölümde sunulmuştur. Tüm tahminler, 1995-2010 döneminde yaşanan büyük artışta hemfikirlerdir.
15. Dünya Bankası/DRC 2013, 275; ve National Bureau of Statistics.
16. Lewis’in çalışmalarını Çin ile ilişkilendiren ilk akademisyen, Cai Fang’tır. 2008 yılında yazdığı kitap (Lewis Turning Point: A Coming New Stage of China’s Economic Development; Çince), ilk başlarda Çin’de işçi bolluğunun sürekli bir durum olduğunu düşünen yetkililer tarafından eleştiriyile karşılanmıştır. Cai’nin görüşleri o zamandan bu yana geniş kabul görmüştür. Konunun İngilizce özeti için, bkz., Cai Fang, “Approaching a Triumphal Span: How Far Is China towards Its Lewisian Turning Point?” UNU-WIDER Research Paper No. 2008/09, February 2008, <http://iple.cass.cn/upload/2012/06/d20120606103343081.pdf>.

17. W. Arthur Lewis, "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour," Manchester School of Economic and Social Studies 22 (1954): 139-91. Available at http://www.globelicsacademy.net/2008/2008_lectures/lewis%20unlimited%20labor%20supply%201954.pdf. Kısa bir özet ve Çin ile ilişkili açıklama için; Dünya Bankası/DRC 2014, 89. Lewis'in çalışmalarının detayı, önemli eleştiriler almaktadır. Örneğin Çin'de, işçi bolluğu döneminde işçi ücretlerinde artış yaşanmıştır. Yine de Lewis modeli aydınlatıcı değerini korumaktadır.
18. Özellikle 2010'da 230 milyondan 2023'te 150 milyona düşerek %35 azalması beklenmektedir. Bkz., Arthur Kroeber, "Economic Rebalancing: The End of Surplus Labor," China Economic Quarterly (March 2010): 35-46.
19. Dünya Bankası/DRC 2014, 180, göçmen ücretlerinin 2007'de kent hukoularının %52'sinden, 2012'de %65'ine çıkmıştır. Aynı iş için verilen farklı ücret dönemi sonlanmıştır.
20. Toplam göçmen sayıları için, bkz., Lardy 2014, 17. Göçmen çıkış noktaları ve takip ettikleri yollar için, bkz., Dünya Bankası/DRC 2014, 98, Tablo 1.4 ve Şekil 1.11.
21. Kırsal işçi fazlası tahminleri için, bkz., Dünya Bankası/DRC 2014, 100. Toplam işçi akışı ve toplam kent nüfusu tahminleri için, bkz., Dünya Bankası/DRC 2014, 114.
22. Çocuk işçi çalıştırılması ABD'de 1938'e kadar serbestti ve ABD o tarihte bugün Çin'in olduğundan daha zengindi. Çocuk işçilere karşı uygulanan federal kısıtlar hâlen tarım için geçerli değildir.
23. 2012 yılında "This American Life" isimli ABD radyo programının başarısı bu konuda önemli bir kıstastır. Artist Mike Daisey, Çinli işçilerin fabrikalarda maruz kaldığı olumsuz koşulları canlandırdığı program büyük ilgi çekmiş, program tarihinin en fazla download edilen bölümü olmuştur. Daisey'nin iddiaları kısa zamanda Çin'de görev yapan Batılı akademisyenler tarafından çürütülmüş ve bir saatlik bir tekzip programı daha yayımlanmıştır. (<http://www.thisamericanlife.org/radio-archives/episode/460/retraction>). Daha dikkatli ve gerçekçi şekilde Çinli göçmen işçilerin sıkıntıları için; Leslie Chang, *Factory Girls: From Village to City in a Changing China* (Spiegel & Grau, 2008). Çin'de işçi sıkıntıları hakkında iyi bir kaynak için, bkz., China Labor Bulletin, www.clb.org.hk.

Onuncu Bölüm

1. GSYİH'nin, "harcamalar" başlığı altında toplam sermaye birikimi (yatırım) tüketim harcamaları, hükümet harcamaları ve net ihracat yer almaktadır. GSYİH hesaplamasında kullanılan diğer iki yöntem üretim yaklaşımı ve gelir yaklaşımıdır. Üretime göre hesaplama yapılırken, tarım, endüstri, inşaat ve hizmetler sektörlerinde üretilen toplam katma değer toplamı GSYİH'yi oluşturur. Gelir yaklaşımı ile hesaplama yapılırken, ücretler, işletme kârları ve hükümetin vergi gelirleri toplanarak GSYİH'yi oluşturur. Harcamalar yoluyla yapılan hesaplama en yaygın olanıdır. Çin, burada genelden ayrılarak GSYİH verilerini üretime göre hesaplayarak yayımlamakta; harcamalar kaleminde yer alan verileri ise çok daha az ayrıntı ile açıklamaktadır.
2. Geri kalan %19 GSYİH, zaman zaman yatırım kalemi olarak da sayılabilen hükümet harcamaları, ihracat ve envanter tutarlarından oluşmaktadır. Bu kitapta, ben yatırımın dar tanımını kullanmayı tercih ettim ve envanter artışını dâhil etmedim. Bunun nedeni 1980'den 1996'ya kadar, etkinliği az olan KİT'lerde üretilen kimsenin almadığı mallar nedeniyle envanterlerin ekonomide aşırı büyük (ortalama %7) yer tutmuş olmasıdır. Bu envanterler 1995-2005 dönemi KİT reformları ile eritilmiş ve 2000 yılından bu yana %2 civarına düşüş sağlanmıştır. Eğer envanterler hesaplama dâhil edilirse 1980'lerde yatırım tutarları aşırı abartılı değerlendirilmiş olur ve reform sürecinde yaşanan iyileşme gözden kaçırılır. Çin'de yatırımın GSYİH'ye oranı 2010'dan bu yana %48 civarındadır.
3. Bu karşılaştırma için; Arthur Kroeber, "China's Consumption Paradox: Causes And Consequences," *Eurasian Geography and Economics* 52, no. 3 (2011): 330-46. Japonya'nın tüketim oranı, 1955'ten 1970'e kadar %14 azalma göstermiştir (%66'dan %52'ye). 1974-1986 arası Tayvan'da düşüş 9 puan olmuştur. (%62'den %53'e); ve Güney Kore'de 1967-1988 arası 30 puanlık dikkat çekici düşüş yaşanmıştır. (%80'den %50'ye.) Bu bağlamda Çin'de 1989-2010 arası yaşanan 16 puanlık düşüş (%51'den %35'e) olağan dışı değildir.
4. ABD'nin tüketim oranı olan %68 aşırı yüksek bir değerdir. Bu önemli bir noktadır çünkü ABD odaklı ekonomistler ABD değerlerini norm kabul etmektedir. Çin ile daha ilişkili karşılaştırma yapmak için Doğu Asya ülkeleri kullanılmalıdır. Güney Kore, %50, Tayvan %55 ve Japonya %60 hanehalkı harcama ortalamasına sahiptir.
5. Ekonomik jargonda konut hizmetleri, konut giderlerinin bir kısmını oluşturan ve yaşayacak bir yere sahip olmaktan kaynaklanan kira, gibi bedelleri işaret eder. Gayrimenkul yatırımdan farkı budur. Kiracılar

için sadece kira ödemesinden ibaret iken ev sahibi için mortgage hem bir varlık edinmeyi hem de bazı ek hizmet giderlerini içerdiği için farklı kalemleri de kapsar.

6. İstatistikçiler bu hesaplamada genellikle bir “ödenmeyen kira” değeri atayarak ortalama bir kira değerine göre kullanır. Çin gibi bir ülkede kira piyasası görece küçük olduğu için değer belirlemek ve hesaplamayı düzgün yapmak zordur.
7. Lardy 2012, Ek A, konut hizmetlerinde doğru bir muhasebe için tüketim oranına üç ila dört puan eklemek gerektiğini ifade etmektedir. Thomas Gatley (“China’s Missing Consumption,” Temmuz 2013’te yayınlanan Gavekal Dragonomics araştırma notu) resmi verilerin yalnızca konut hizmetlerini değil aynı zamanda diğer hanehalkı hizmetlerini ve şaşırtıcı bir şekilde otomobil ve cep telefonu alımlarını da içermediğini ileri sürüyor. İki Şangaylı bilim adamı Zhu Tian ve Zhang Jun, bu kalemler ile sağlık ve eğitim hakkındaki kaydedilmemiş harcamalar sayesinde tüketim oranının 10 ila 15 puan artması gerektiğini tahmin ediyor; Bkz., Stephen Green, “China is not Really Imbalanced”, Standard Chartered Bank araştırma notu, 24 Eylül 2013.
8. Dünya Bankası/DRC 2014, 104-5. Dünya Bankası’nın gelir eşikleri, 2005 yılı dolar fiyatına denkleştirilmiş satın alma gücü değerine göre hesaplanmıştır. Buna göre kentlerde yüzde 20 ve kırsalda ise yüzde 3’lük nüfus orta sınıf tanımına girer.
9. Bu eşik değerlerin alındığı kaynak için, Michael Silverstein, Abheek Singhi, Carol Liao, David Michael, and Simon Targett, The 10 Trillion Dolar Prize: Captivating the Newly Affluent in China and India (Harvard Business Review Press, 2012), ve Thomas Gatley, “Accelerating into Affluence,” China Economic Quarterly March 2013. Çin’de ortalama hanehalkı büyüklüğü üç kişidir bu nedenle değerleri kişi başı değere dönüştürürken üç ile bölünmelidir. Hanehalkı gelirin 13.000 dolar olması durumunda kişi başı gelir 4.333 dolar olacaktır.
10. Ernan Cui, “Consumer Outlook and Thematic Review,” Gavekal Dragonomics araştırma notu, Kasım 2014.
11. 2014 yılı dördüncü çeyreğinde, Lenovo, Huawei ve Xiaomi toplamda küresel cep telefonu satışının miktar olarak %17’sini gerçekleştirmiştir. Samsung ve Apple her biri %20 civarında pazar payına sahiptir. Bkz., <http://www.idc.com/prodserv/smartphone-market-share.jsp>.
12. Gatley 2013.
13. Şekil 10.1’de rakamlar beş yıllık ortalama değerdir ve kişi başı gelirde yıllık artış ABD Doları cinsinden Dünya Bankası verileri esas alınarak hesaplanmıştır. 2001’de getiri rakamı olan yüzde 7,2, 2008’de

yüzde 9,2 ile 2013'te yüzde 10,5, Çin'in ulusal hesaplar verileri esas alınarak ve tüketici harcama endeksine göre hanehalkı harcamaları çıkartılarak hesaplanmıştır.

14. Bai and Qian 2009.
15. Bkz., Dünya Bankası/DRC 2014, 198-214, Sosyal refah ile ilgili mükemmel bir kaynak olarak ayrıca, Thomas Gatley and Andrew Batson, "China's Welfare State: Mission Accomplished?" Gavekal Dragonomics araştırma notu, 19 Mart, 2013.

On Birinci Bölüm

1. GINI endeks tahminleri, hesaplamada kullanılacak her bir kişinin gelirin net bilinmesi mümkün olmadığı için farklılık gösterir. Uygulamada GINI genellikle gelir araştırmaları esas alınarak hesaplanır ve sonuçlar araştırmanın yapılış şekline ve hassasiyetine göre değişir. Özel girişimciler tarafından yapılmış sağlıklı bir GINI araştırması için, bkz., Yu Xie and Xiang Zhou, "Income Inequality in Today's China," Proceedings of the National Academy of Sciences, 20 Şubat, 2014, www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1403158111. Çin'in görece yüksek eşitsizlik verileri ile diğer Doğu Asya ülkelerindeki görece düşük eşitsizlik rakamlarının karşılaştırması için, bkz., Martin King Whyte, "Soaring Income Gaps: China in Comparative Perspective," Daedalus 143, no. 2 (Spring 2014): 39-52. Dünya Bankası'nın tüm ülkeler için GINI tahminleri; <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>; dikkat çekmek istediğim bir husus burada Çin için verilen değer (2010 için 0,41) resmi tahmine daha yakın ve diğer tahminlere uzak olduğudur.
2. Şekil 11.1'de sunulan veriler için, Christoph Lakner and Branko Milanovic, "Global Income Distribution: From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession," ve Dünya Bankası Politika Araştırmaları-Working Paper 6719, December 2013. Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus GINI değişkeninin eksikleri olan bir ölçüm aracı olmasıdır. Gelirin tamamının ilk yüzde birlik dilimde mi yoksa yüzde onluk dilimde mi dağıldığını göstermez. GINI hakkında eleştiriler ve Theil endeksi gibi diğer eşitsizlik ölçüm araçları için, bkz., Thomas Piketty, Capital in the Twenty-First Century (Harvard University Press, 2014), 266-69.
3. "Yaygın olaylar" hakkındaki tartışmalar 2006 yılında Toplum Güvenliği Bakanlığı'nın verilerinin yayımlanması ile başlamış, 1990'ların sonunda 20.000'in altında olan rakam 2005 yılında 87.000'e çıkmıştır. O zamandan bu yana hükümet resmi rakam yayımlamaktan kaçın-

- makta ayrıca mevcut verinin de analizine yardımcı olacak ayrıştırma veya tanımlamalar da vermemektedir. Bu sıkıntıların gözden geçirildiği kapsamlı bir eser için, bkz., Zonaeuropa blog, http://www.zonaeuropa.com/20061115_1.htm; ve Austin Strange, "Mass Incidents in Central China: Causes, Historical Factors and Implications for the PAP," *Monitor* 17, no. 2 (Summer 2012), <http://web.wm.edu/so/monitor/issues/17-2/3-strange.pdf>. 2012 raporunun özeti ve resmi bakış açısını anlamak için, bkz., <http://www.danwei.com/a-report-on-mass-incidents-in-china-in-2012/>
4. Martin Whyte and Dong-Kyun Im, "Is the Social Volcano Still Dormant? Trends in Chinese Attitudes toward Inequality," *Social Science Research* 48 (2014): 62-76, http://scholar.harvard.edu/fles/martinwhyte/fles/pdf_0.pdf. Ayrıca, Martin Whyte, *Myth of the Social Volcano* (Stanford University Press, 2010). Pew verileri için, bkz., <http://www.pewglobal.org/database/>. Pew araştırma verileri aslında Horizon Research tarafından toplanmaktadır.
 5. 2013 yılı Çin bütçesinde iç güvenlik için yapılan toplam harcama hükümetin bütün seviyelerinde toplam 769 milyar Rmb'dir. Bu tutar ordu için harcanan 741 milyar Rmb'nin üstündedir. (Bkz., "China Hikes Defense Budget, To Spend More on Domestic Security," *Reuters*, March 5, 2013). Sonraki yıllar için veri mevcut değildir. Bilinen bir gerçek toplam askeri harcamaların ordu için ayrılan bütçenin çok üzerinde olduğudur. Bu nedenle medyaya çıkan iç güvenlik için ayrılan para, askeri harcamalardan fazla iddiası gülmünçtür.
 6. Bkz., *Dünya Bankası/DRC 2014*, 105.
 7. Andrew Batson, "The Rise of the Middling," *Gavekal Dragonomics* araştırma notu, October 10, 2012.
 8. Yüzde onluk dilimin varlıklardan aldığı pay için veriler, *Dünya Bankası/DRC 2014*, 16. Eşitsizlik hakkında artan endişeler için, bkz., <http://www.pewglobal.org/2012/10/16/growing-concerns-in-china-about-inequalitycorruption/>. Pew'in en güncel araştırması (2015), eşitsizliğin, yolsuzluk ve hava kirliliğinin ardından üçüncü önem derecesinde yerini korumakta olduğunu göstermektedir. Cevap verenlerin büyük kısmı gelecek yıllarda yolsuzluk probleminin azalması yönünde beklenti ifade etmiştir. Hava kirliliği ve eşitsizlik hakkında beklentiler daha kötümserdir. <http://www.pewglobal.org/2015/09/24/corruption-pollution-inequality-are-top-concerns-in-china/>.
 9. Simon Kuznets, "Economic Growth and Income Inequality," *American Economic Review* 45, no. 1 (1955): 1-28, erişim için, <https://www.aeaweb.org/aer/top20/45.1.1-28.pdf>. Kuznets'in hipotezlerini eleştiren çok sayıda akademisyen vardır. Whyte (2014) eleştirilerin

güzel bir örneğidir. Kuznets'in eleştirilere karşı savunması için, James K. Galbraith, *Inequality and Instability: A Study of the World Economy Just before the Great Crisis* (Oxford University Press, 2012).

10. Andrew Batson and Thomas Gatley, "Inequality Is Improving, Discontent Is Not," *Gavekal Dragonomics* araştırma notu, November 4, 2013.
11. Bkz., Naughton 2007, 384-85.
12. Çin'de demir yolu endüstrisi bazında yolsuzlukların canlı anlatımı için, bkz., Evan Osnos, "Boss Rail," *New Yorker*, October 22, 2012, <http://www.newyorker.com/magazine/2012/10/22/boss-rail>.
13. Güzel yansıtılan bir örnek Ping'in, 2007'de yapılan halka arzıdır. Başbakan Wen Jiabao'nun yakınları için oldukça kârlı olduğu görülmüştür. Bkz., David Barboza, "Lobbying, a Windfall, and a Leader's Family," *New York Times*, November 25, 2012.
14. Çin'in zenginler listesi için, bkz., <http://www.hurun.net/EN/HuList.aspx>. Wen Jiabao'nun aile serveti için, bkz., David Barboza, "Billions Amassed in the Shadows by the Family of China's Premier," *New York Times*, October 26, 2012. Xi Jinping'in ailesi ve diğer üst liderlerin durumu için, bkz., "Xi Jinping Millionaire Relations Reveal Fortunes of Elite," *Bloomberg News*, June 29, 2012; ve "Heirs of Mao's Comrades Rise as New Capitalist Nobility," *Bloomberg News*, December 27, 2012. Zhou Yongkang'ın, polis tarafından el konulduğu iddia edilen çok büyük zenginliğini gösteren bağımsız teyit mevcut değildir. Ayrıca Çin'de özellikle kötü ün kazanan memurların yargılanmasında cinsellik ve yolsuzluk hakkında iddiaların aşırı abartılı olması yaygın bir durumdur. Zhou gerçek yargılamasında sadece 118.000 dolar rüşvet aldığını kabul etmiştir. Savcıların ailesinin bu yolla elde ettiğini iddia ettiği servet ise 300 milyon dolarıdır. Bkz., <http://www.wsj.com/articles/chinas-former-securitychief-zhou-yongkang-sentenced-to-life-in-prison-1434018450>.
15. Pei 2006.
16. Bu skandalın renkli ayrıntıları için, bkz., Oliver August, *Inside the Red Mansion: On the Trail of China's Most Wanted Man* (Houghton Mifflin Harcourt, 2007).
17. Reform döneminde yolsuzluk hakkında benim de oldukça faydalandığım bir kaynak olarak, Andrew Wedeman, *Double Paradox: Rapid Growth and Rising Corruption in China* (Cornell University Press, 2012).
18. Ülkenin yönetim sistemini ve hükümetin idari yeteneklerini arttırmak için iki tane "yüz yıllık mücadele" [i.e., Çin Komünist Partisi'nin

yüzüncü kuruluş yıl dönümü olan 2021'e kadar "refah sahibi bir toplum yaratmak" ve 2049'a kadar da Çin'in güçlü, demokratik, medeni, uyum içinde modern bir toplum hâline gelmesini sağlamak.] ve Çin toplumu ile Çin rüyasının buluşmasını sağlamak gerçekleştirilecektir. Bunun için partinin yönetimde gücünün artırılması ve yolsuzlukla kıyasıya mücadele etmesi kaçınılmazdır. Bkz., "The 2013-2017 Work Plan to Establish a Robust System for Punishing and Preventing Corruption," http://news.xinhuanet.com/politics/2013-12/25/c_1187085-22.htm (Çince). Bu ifadenin muğlaklığı Komünist Parti'nin genel olarak yönetim anlayışının bir hatırlatıcısıdır ve parti liderlerinin gerçek niyetlerini anlamak, Çinliler için bile çok üst seviye bir yetenektir.

On İkinci Bölüm

1. Bkz., Andrew Batson and Janet Zhang, Capital Stock: How Much Is Too Much?" China Economic Quarterly (September 2011): 46-49. Farklı hesaplamalarla sermaye stok seviyesinin GSYİH'ye oranını, 2,1'den 2,9'a kadar farklı değerlerde bulmak mümkündür ama ne olursa olsun sonuçta Çin'de aşırı büyük sermaye birikimi olduğu iddiası doğru değildir.
2. Bu daha büyük tahminin kaynağı, Victor Shih, "Local Government Debt: Big Rock Candy Mountain," China Economic Quarterly (June 2010): 26-32. Burada kredilerde toplam artışın her şeyin yolunda gittiği bir senaryo üzerinden hesaplandığında toplam artışın 11 trilyon Rmb olması yani 2009 ve 2010 GSYİH'lerinin toplamının yüzde 15'i olması beklenmektedir.
3. OECD, Economic Survey of China 2015, 26, fg. 12.
4. İnternet için uygulamada olan son kurallar için, Hu Yong, "China's Tough New Internet Rules Explained," ChinaFile, September 10, 2014, <http://www.chinafile.com/reporting-opinion/viewpoint/china-toughnew-internet-rules-explained>.
5. Çin'de sansür sisteminin açıklaması için, Perry Link, "China: The Anaconda in the Chandelier," New York Review of Books, April 11, 2002.
6. Bkz., Alice Miller, "More Already on the Central Committee's Leading Small Groups," China Leadership Monitor No. 44 (July 28, 2014) (<http://www.hoover.org/research/more-already-central-committees-leading-small-groups>).
7. Parti yönetmeliğine göre beş yılda bir icra edilen her genel kurul toplantısının ilk birleşiminde yeni yönetim ekibi seçilir. Birkaç ay sonra

yapılan ikinci birleşimde diğer hususlar teker teker ele alınır. İlkinden yaklaşık bir yıl sonra yapılan üçüncü birleşimde gelenek, lider ekibinin politik programlarını açıklamasıdır.

8. Bkz., Batson, “Small Business to the Rescue?” China Economic Quarterly (September 2014): 40-44.
9. Örnek olarak, Minxin Pei, China’s Trapped Transition (Harvard University Press, 2006); ve Will Hutton, The Writing on the Wall (Free Press, 2006).

On Üçüncü Bölüm

1. Bkz., US Department of Defense, Base Structure Report, Fiscal Year 2009 Baseline (<http://www.defense.gov/pubs/pdfs/2009Baseline.pdf>).
2. Başka bir ifadeyle düzgün şekilde yönetildiği sürece ABD’nin büyük borç birikimi bir güç unsurudur. Alexander Hamilton bu durumu iki yüzyıldan uzun süre önce görmüş ve 1790’da yazdığı ilk raporunda sürekli bir borç yapılanması hususunu belirtmiştir. <http://www.milestonedocuments.com/documents/view/alexander-hamiltons-first-report-on-publiccredit/>. ABD Dolarının bu eşsiz konumu, Charles De Gaulle’ün Maliye Bakanı olan Valéry Giscard d’Estaing tarafından “aşırı büyük bir ayrıcalık” olarak nitelenerek eleştirilmiştir. Başkan Nixon’un Hazine Bakanı olan John Connally de bu ayrıcalıktan duyduğu gururu ifade etmek için Avrupalı meslektaşlarına “dolar, bizim para birimimiz sizin de probleminizdir” demiştir. Bu konuda daha fazla ayrıntı için, bkz., Barry Eichengreen, Exorbitant Privilege: The Rise and Fall of the Dollar and the Future of the International Monetary System (Oxford University Press, 2011). Daha kısa bir özet için, bkz., Arthur Kroeber, “Debt, Innovation and the Durable Dollar,” China Economic Quarterly (December 2008): 50-55.
3. Kesin bir ifade ile Avrupa Birliği dünyanın en büyük ekonomik birimidir. Ancak bu teknik ifade küresel ekonomik ve politik güç tartışmalarında pek bir anlam ifade etmez. Her ne kadar resmi olarak özgürlüklere dayalı olsa da AB, ekonomik açıdan özellikle sermaye ve iş gücü akışı açısından yirmi sekiz üyesi arasında bölünmüş durumdadır. Her bir üye ülke kendi hükümet yapısını, ayrı mali ve finansal sistemlerini ve bazı durumlarda Euro dışında kendi para birimlerini (ve elbette pek çok farklı dili) muhafaza etmeye devam etmektedir. Politik ve askeri açıdan Avrupa’nın kuvvet koruma kapasitesi bu bölünmüşlük nedeniyle ciddi zafiyetle karşı karşıyadır. Coğrafi olarak da Avrupa bir bütün olarak en güçlü üyesi olan Almanya’dan daha az önemlidir.

4. 2014 yılında gazete başlıkları, Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmanın sonuçlarına heyecanla yaklaştılar. Satın alma gücü açısından eşleştirildiğinde Çin ekonomisi, zaten dünyanın en büyük ekonomisi miydi? Bu hatalı bir çıkarımdır. Satın alma gücü eşleştirmesi teknik bir araç olarak ekonomistler tarafından ticari olmayan malların farklı fiyatlarını ve farklı ülkelerin farklı iş gücü maliyetlerini yansıtmak için kullanılır. Klasik bir örnek; saç tıraşı olabilir. Shanghai’de 5 dolar tutan tıraş New York’ta 30 dolar tutar çünkü iş gücü maliyeti Çin’de çok daha azdır. Bu nedenle Çinli bir kişinin 5 dolar ile Amerikalının 30 dolar saç tıraşı açısından aynı alım gücüne sahiptir. Önemli bir ayrıntı her iki saç tıraşının aynı kalitede olması gereğidir bu da çoğu zaman garanti edilemez. Bu nedenle satın alma gücü, farklı ülkelerde hayat standartlarının karşılaştırılması için faydalı bir araç olmakla birlikte ülke ekonomisinin bütün olarak karşılaştırılması için anlamsız bir araçtır. Ülkelerin satın alma gücü yerel piyasada değil uluslararası piyasada önemlidir. Bu nedenle New York’a taşınan bir Şangaylı 5 dolar karşılığında Şangay’a 30 dolar ile taşınan New Yorklu’ya göre çok daha az saç tıraşı satın alabilecektir. Benzer nedenlerle savunma analizcilerinin Çin’in savunma harcamalarını abartma gayretiyle satın alma gücü eşleştirmesi yapmaya çalışmaları da hilelidir. Tüm bu hesaplamalarda ortaya çıkan değerler, eğer Çin Ordusu’na ve askeri teşkilatına ABD kadar ödeme yapsaydı ne kadar harcama yapmış olurdu gibi bir değer çıkarır. Bkz., George J. Gilboy and Eric Heginbotham, *Chinese and Indian Strategic Behavior: Growing Power and Alarm* (Cambridge University Press, 2012).
5. Çin’in uzun vadede büyüme potansiyeli ile ilgili kötümser bir bakış açısı için, bkz., Lant Pritchett and Lawrence H. Summers, “Asiaphoria Meets Regression to the Mean,” NBER Working Paper 20573, October 2014 (<http://www.nber.org/papers/w20573>). Daha olumlu bir teşhis için, bkz., Dwight H. Perkins and Thomas G. Rawski, “Forecasting China’s Economic Growth to 2025,” in Loren Brandt and Thomas G. Rawski, eds., *China’s Great Economic Transformation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008): 829-86; ve Dwight Perkins, “Understanding the Slowing Growth Rate of the People’s Republic of China,” *Asian Development Review* 32, no. 1 (2015): 1-30.
6. Çin’in toplam ihracatı, 2014 yılında toplam 2,34 milyar dolardır ve bunun, 661 milyon doları yani %28’i Gümrük Genel İdaresi tarafından “yeni ya da yüksek teknoloji” olarak sınıflandırılmaktadır.
7. Ayrıntılı ürün listesi iPhone 3G içindir. Ancak Çinli tedarikçilerin sonraki nesil cihazların üretimine sağladığı katkı hakkında delil yok-

- tur. Bkz., <https://technology.ihs.com/389273/iphone-3g-s-carries-17896-bom-and-manufacturing-cost-isuppli-teardown-reveals>; ve Yuqing Xing and Neal Detert, "How the iPhone Widens the United States Trade Deficit with the People's Republic of China," ADBI Working Paper Series No. 257, December 2010.
8. Bkz., Loren Brandt, Thomas G. Rawski, and John Sutton, "China's Industrial Development," in Brandt and Rawski 2008, 569-632.
 9. Çinli KİT'ler tarafından ortaya konulan tehdit için, bkz., Jim McGregor, No Ancient Wisdom, No Followers: The Challenges of Chinese Authoritarian Capitalism (Prospecta Press, 2012). Burada sunulan bakış açısındaki sıkıntı KİT'lerin hem durdurulamaz ilerlemesinden bahsederek uluslararası yatırım kurallarını bozabileceği anlatılırken aynı zamanda da içi geçmiş dinazorlar olarak verimsizlik nedeniyle Çin ekonomisini çökme noktasına getireceğini ifade etmesidir. Bunların her ikisi birden doğru olamaz.
 10. Bu ifade esasen uzun tartışmalara konu olacak potansiyele sahiptir. Batılı savunma analizcileri kimi zaman Çin'in potansiyel gücünü saklı tutarak bir fırsat anı yakaladığında aniden bunu kullanması gerektiğini savunmaktadır. Çinli akademisyenler, bunu basit bir ifadeyle Çin'in dikkatli davranması ve uluslararası ilişkilerde sınırlı hedeflerle yetinmesi gerektiği şeklinde yorumlamaktadır. Deng bu ifadeyi ortaya attığında Çin'in görece fakir ve diplomatik açıdan izole edilmiş olduğu da hatırlandığında Çinlilerin bakış açısı anlayışla karşılanabilir. Pekin Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler profesörü olan Zha Daoji-ong, kelimesi kelimesine bu ifadenin karşılığının "fiziksel olarak zayıf durumda olan bir insan bu durumunu umutsuzluk sebebi olarak kabul etmemelidir" şeklinde olduğunu söylemektedir.
 11. Çin resmi bilgilerine göre Çin'in yabancı yatırımlarının toplam tutarı, 2012 yılında 532 milyar dolardı ve o zamandan bu yana artmaya devam etmektedir. Bkz., "Investment Abroad: The Dragon Steps Out," China Economic Quarterly (March 2014): 9-33; Rhodium Group China Investment Tracker, <http://www.rhgroup.net/china-investment-monitor/>; ve Heritage Foundation China Global Investment Tracker, <http://www.heritage.org/research/projects/china-global-investment-tracker-interactive-map>.
 12. Önemli bir dönüm noktası, o zamanlar Devlet Bakanı Vekili olan Robert Zoellick'in 2005 yılında Çin'in küresel ilişkilerde "sorumlu hissedar" olmasını tavsiye ettiği konuşmasıdır. http://www.ncuscr.org/files/2005Gala_RobertZoellick_Whither_China1.pdf.
 13. Çin'in 1980 öncesi ve sonrası dönemlerinin karşılaştırması ve Hindistan ile karşılaştırmasına ait detaylar için, Gilboy and Heginbotham

2012. Yazarlar, Çin’de toplam askeri harcamaların sürekli olarak hem hükümet bütçesinden alınan pay hem de GSYİH’ye oranı itibariyle Hindistan’dan düşük olduğunu ve uluslararası ilişkilerde güç kullanma sıklığı açısından da iki ülkenin benzer durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Açıktır ki Çin’in ekonomisi, Hindistan’dan oldukça daha büyük olduğuna göre askeri harcamaları tutar itibariyle Hindistan’dan fazladır. Ancak, Çin’in hükümet bütçesinin aşırı büyük kısmını askeri harcamalara yönlendirdiği iddiası gerçeklere dayanmamaktadır.

14. Çin’in gittikçe artan şekilde düşmanca olan tavır içine girdiği ve bu nedenle ABD’nin Çin politikasını değiştirerek Soğuk Savaşta Sovyetler için uyguladığı gibi bir çevreleme politikası gütmesi gerektiği iddiası, Robert Blackwill and Ashley Tellis’e aittir. Bkz., “Revising U.S. Grand Strategy Toward China,” Council on Foreign Relations Special Report No. 72, March 2015. İkna edici bir cevap için ise, Jeffrey A. Bader, “Changing China Policy: Are We in Search of Enemies?” Brookings Institution, June 2015.
15. Bu fonların kredi sağlama potansiyeli için, Arthur Kroeber, “Financing China’s Global Dreams,” China Economic Quarterly (November 2015): 27-36.
16. Bkz., ADB, “Public Private Partnerships Key to Meeting Asia’s \$8 Trillion Infrastructure Needs,” May 30, 2012, <http://www.adb.org/news/public-private-partnerships-key-meeting-asias-8-trillion-infrastructure-needs-study>.
17. Çin’in Dünya Bankası tecrübelerine duyduğu ihtiyaç hâlâ ortadadır. 2013 ve 2014’te Çin Hükümeti ile Dünya Bankası düşünce kuruluşu olan Development Research Council (DRC) müşterek olarak iki rapor yayımlayarak kapsamlı bir ekonomik reformun ana hatlarını ve şehirleşme yaklaşımıyla ilgili bir program ortaya koymuştur. (Her iki rapora da kitapta geniş yer verilmiştir.) ABD ya da diğer herhangi bir Batılı büyük ülkenin bu şekilde dışarıdan alınan bir tavsiyeyi benimsemesi beklenti dışındadır.
18. Erica S. Downs, “Inside China, Inc: China Development Bank’s Cross-Border Energy Deals,” Brookings Institution China Center Monograph, March 21, 2011; ve Michael Forsythe and Henry Sanderson, China’s Superbank (Bloomberg Press, 2013).
19. Bkz., Justin Y. Lin, “Flying Geese, Leading Dragons and Africa’s Potential,” May 23, 2011 (<http://blogs.worldbank.org/development-talk/flying-geese-leading-dragons-and-africa-s-potential>); ve Vandana Chandra, Justin Y. Lin, and Yan Wang, “Leading Dragons Phenomenon: New Opportunities for Catch-Up in Low-Income Countries,”

- Dünya Bankası Politika Araştırmaları, Working Paper No. 6000, March 1, 2012.
20. Güneydoğu Asya'nın Kuzeydoğu Asya ülkelerinin büyüme modelini uygulayamamış olması hakkında açıklama için, Studwell 2012.
 21. Dünya Bankası: <http://blogs.worldbank.org/developmenttalk/let-s-be-pragmatic-my-fnalpost-as-world-bank-chief-economist>.
 22. Quartz isimli internet dergisinde bulunan bu grafik çok faydalıdır: <http://qz.com/181056/globalization-really-means-countries-just-trade-with-their-neighbors/>.
 23. 2015'in ilk on ayı için dış ticaret fazlası 485 milyar dolardır. Yıl sonu itibariyle beklenen değer en az 600 milyar dolar civarı olacaktır. Cari hesap fazlası ile dış ticaret fazlası arasındaki farkın sebebi hizmetler sektöründe alımlar için harcanan (Çinli turist miktarındaki artış ilk sebep olmak üzere) yüksek meblağlardır.
 24. Çin'in ABD'deki doğrudan yabancı yatırımları güzel bir interaktif harita için <http://rhg.com/interactive/china-investment-monitor>.
 25. ABD'de bu maksatla kurulan mekanizma ABD'de Yabancı Yatırım Komisyonudur (the Commission on Foreign Investment in the United States (CFIUS)). 1980'lerin sonunda kurulmuş olan bu kurum Japonya kaynaklı yabancı yatırımlara karşı politik baskıyla mücadele için kurulmuştur.
 26. Çin'in Afrika üzerindeki etkisinin gerçekçi ve dengeli bir analizi için, bkz., Deborah Brautigam, *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa* (Oxford University Press, 2011). Afrika'da Çin kaynaklı yardımlar için, bkz., Bradley C. Parks and Austin M. Strange, "Aid to Africa: Helpful or Harmful?" *China Economic Quarterly* (June 2014): 29-33.
 27. Çin'de Güney Kore popüler kültürünün etkisi için, bkz., Amy Qin, "China's Love Affair with Irresistible Korean TV," *New York Times*, July 21, 2015.
 28. ABD üretim sektörü istihdamına etkileri için, bkz., David H. Autor et al., "The China Syndrome: Local Labor Market Effects of Import Competition in the United States," *American Economic Review* 103, no. 6 (2013): 2121-68. İş gücünün toplam gelirden aldığı pay için, bkz., Michael W. L. Elsby, Bart Hobin, and Aysegul Sahin, "The Decline of the U.S. Labor Share," *Brookings Papers on Economic Activity*, Fall 2013. Ayrıca bkz., Avraham Ebenstein, Ann Harrison, and Margaret McMillan, "Why Are American Workers Getting Poorer? China, Trade and Offshoring," NBER Working Paper 21027, March 2015 (<http://www.nber.org/papers/w21027>).

29. Özellikle Çin ihracatında yaşanan yüzde birlik artışın, Avrupa ihracatında yüzde 0,3 ila 0,55 azalmaya sebep olduğu ortaya konmuştur. Bkz., Matthias Flueckiger and Markus Ludwig, "Chinese Export Competition, Declining Exports and Adjustments at the Industry and Regional Level in Europe," MPRA Paper No. 48878, August 2013.
30. Örnek olarak bkz., "Interview: Li Keqiang on China's Challenges," Financial Times, April 15, 2015. Ön söz, çok sayıda ABD müttefikinin Asya Altyapı Bankası için Çin'i desteklemesini, küresel ağırlık merkezinin doğuya kaymasına bir örnek olarak göstermektedir.
31. Bkz., Pew Global Attitudes and Trends Survey (2015), <http://www.pewglobal.org/2015/06/23/2-views-of-china-and-the-global-balance-of-power/>.32. ABD'nin küresel gücünü korumak için etkili hegemonyasını yabancı toprakları bizzat işgal etmek zorunda kalmadan nasıl uyguladığı konusunda geliştirilmiştir.
32. Amerika Birleşik Devletleri'nin geniş yelpazedeki yabancı toprakları işgal etmenin yüksek sabit masraflarını ödemededen etkin küresel hegemonyayı nasıl yürüteceklerini anlamaları için geliştirildi.

Ek

1. Bkz. Carsten Holz, "Can We Trust The Numbers?" China Economic Quarterly (Mart 2014): 43– 50. Holz kasıtlı dolandırıcılığa dair bir kanıt bulamamış ve Çin'in 1978'den itibaren ortalama GSYİH artışını yüzde 1'lik sapma payıyla tahmin etmiştir.
2. "China's Growth and Productivity Performance Debate Revisited: Accounting for China's Sources of Growth with a New Data Set," The Conference Board Economics Program Working Paper Series #14-01, Ocak 2014, https://www.conference-board.org/pdf_free/workingpapers/EPWP1401.pdf.

ÇİN EKONOMİSİ HAKKINDA EN KAPSAMLI VE GÜNCEL KİTAP

Otuz yıldan uzun süredir düzenli olarak yüksek oranda büyümeyi başaran Çin'in birkaç yıl içinde dünyanın en büyük ekonomisi olması beklenmektedir. Peki bu ne anlama geliyor? Daha önemlisi, Çin bunu nasıl başardı? Çin'in politik sistemi nasıl işliyor? Çin ABD'yi yerinden ederek küresel liderlik kol-tuğuna oturabilecek mi?

Çin ekonomisinin ve siyasi sisteminin nasıl işlediği, şehirleşme ve altyapısı, mali sistemi, finansal sistemi, enerji ve çevre politikaları, demografi ve iş gücü piyasası ile sosyal dokusu gibi temel konularda sorulan 120'den fazla can alıcı sorunun, hayatının on yıldan uzun bir dönemini Pekin'de geçirmiş ve konusunda otorite kabul edilen Arthur KROEBER tarafından kaleme alınmış tarafsız ve gerçek bilgiye dayalı cevaplarına bu kitapta ulaşabileceksiniz.

Çin Ekonomisi, gerek ekonomi gerekse Çin konusunda özel bir altyapı sahibi olmayan genel bir okuyucu kitlesinin de takip edebileceği bir dil-kullanılarak kaleme alınmıştır. Dış politikaya veya ekonomiye azıcık bile ilgi duyan Türk okurlar bu kitabı çok beğenecek.

Arthur R. KROEBER

15 yıl süreyle Çin, Tayvan ve Hindistan'da ekonomist olarak çalıştıktan sonra 2002'de, Çin üzerine ekonomik araştırmalar yapan ve danışmanlık hizmeti sunan Gavekal Dragonomics'i kurdu. Fortune, Economist, Financial Times, Wall Street Journal, Washington Post ve Foreign Policy için yazılar kaleme aldı. Kroeber, Brookings-Tsinghua Kamu Politikaları Merkezi'nin kıdemli bir üyesidir. Columbia Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ders vermektedir. Pekin ve New York'ta yaşamaktadır.

www.buzdagiyayinevi.com